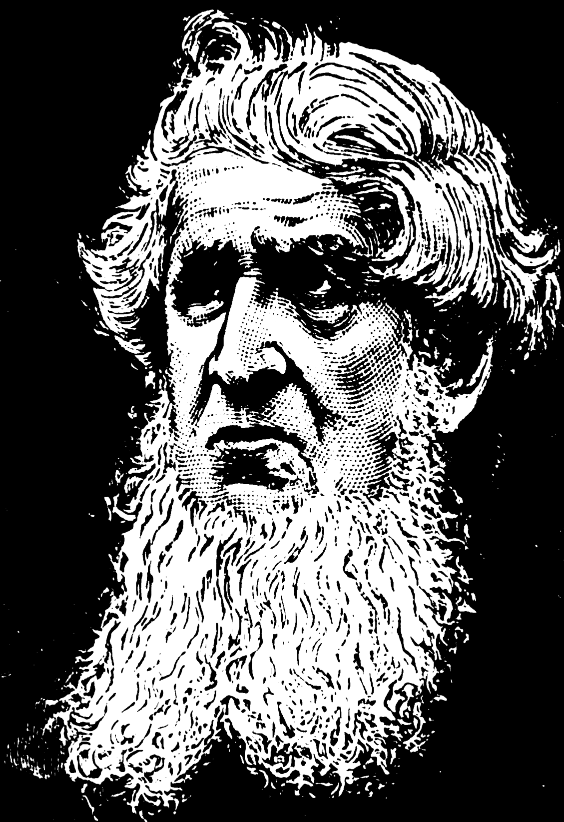
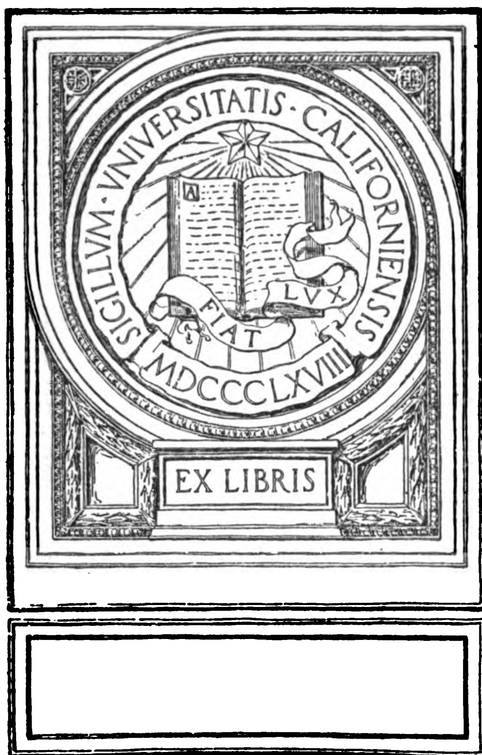

Tijdschrift voor zendingswetenschap, "Mededeelingen"

Nederlandsche zendelinggenootschap, Rotterdam

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
LVX
FIAT
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

ACHT EN TWINTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ

M. WYT & ZONEN.

Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.

1884.

INHOUD.

Land- en volkenkunde van Nederlandsch-indië.

Algemeene Land- en Volkenkunde.

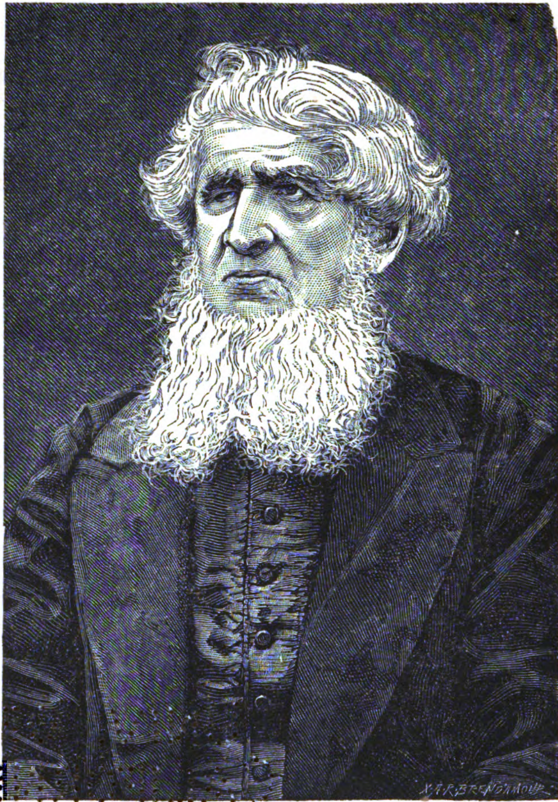
Dagboeken, Verslagen en brieven uit de Zending.

De Zendingwetenschap.

Varia.

Corrigenda.

In het 1ste stuk van dit deel staat op blz. 19 reg. 11 v.o. en 79 reg. 11 v.b. *Borneo*, dat moet zijn *Boeroe*.

W. Luyke

Rumatiga (Amboon)
28 Februarij 1881.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Een bezoek aan Swaroe.

't Was een lang gekoesterde wensch, na de meeste christengemeenten op Ambon, in de Minahassa, op West- en Midden-Java te hebben bezocht, ook eens een kijkje te nemen in Oost-Java, en, daartoe uitgenoodigd door een' mijner oudste vrienden, den Zendelingleeraar van Swaroe, besloot ik dit bezoek thans te brengen. Paaschen was op handen, en die dag zou te Swaroe feestelijk gevierd worden.

Een liefelijke morgen was het, een echte Paaschmorgen, en hart en longen zetten zich uit, toen we ons op weg begaven van Kĕndal-pajak, de woonplaats van KREEMER, naar Swaroe, ongeveer 13 palen (4 uren gaans) van daar verwijderd. Goede, flink begrinte wegen, ter eere van de ambtenaren zij het gezegd, vindt men allerwege op Java en ook hier. En welke afwisselingen! Aan de eene zijde bergen – „Java's blaue Berge" – de trotsche Ardjoeno en het Kawi-gebergte, lachend neêrziende op de welige sawas aan hunnen voet en de in het groen verscholen hutten der bevolking; aan de andere zijde de meer nederige bergketen der Kĕndĕng, doch met niet minder schakeeringen en lichteffecten. Het koeltje, dat u de slapen kust, brengt geurige morgengroeten uit het vóór u liggende djattibosch en van de bloeiende padi om u heen. Ziet, hoe de dagvorstin worstelt met den wit gekrulden

ochtendnevel, hoe zij zich even als eene bruid, die te voorschijn treedt, ontdoet van hare sluiers om met majesteit hare kracht en haren gloed te doen gevoelen. Vruchteloos echter zoekt ze baan te breken door het dichte bladerendak der bloeiende djattiboomen, links en rechts en voor u. Maar is dat niet het geliefkoosde oord der tijgers en boschvarkens? Hoe, als er ons eens een tegen kwam! Geen nood! Vrees noch nieuwsgierigheid zullen geprikkeld worden, daartoe is deze omgeving te geciviliseerd, en aan alles, ook aan dit djattibosch komt een einde, zelfs zijn wij, eer wij het vermoeden, aangekomen te Gĕdong Lĕgi, alwaar een controleur woont, en het heden juist passerdag is. Nu nog 3 palen langs een' minder fraaien, meer hobbeligen weg, en wij zijn te Swaroe.

Groot is het vlek niet, maar die nette huizen, te midden van flink beplante erven, met koffieboomen als omheining, maken een' prettigen indruk en getuigen alles behalve van armoede. Flinke paden doorsnijden het dorp naar alle kanten, allen net geveegd en goed onderhouden, aan weêrskanten met koffieboomen, vol schilderachtige groene en roode bessen. Aan het einde van die laan — de weg naar de „pastorie" — ja, daar staat hij, onze oude bekende KREEMER, na het scheiden vóór 15 jaren, nog weinig verouderd, het allerminst in hartelijkheid en innigheid; daarvan getuigen de stralende blikken, de warme handdruk en de blijde uitroepen. 't Is nog dezelfde ijveraar van weleer, dezelfde toewijding en overgave aan de gekozen roeping, alleen wat toen nog illusiën waren is nu werkelijkheid, een blijvend ideaal geworden. Met zulke toewijding moet er iets tot stand komen, kunnen zelfs waterstroomen uit de rotsen ontspringen en halmen ontspruiten in de woestijn.

Begeven wij ons, nadat de begroeting is afgeloopen,

met de gemeente naar het kerkhof, alwaar de voorbereiding tot het Paaschfeest zal plaats vinden. 't Is de gewoonte van onzen vriend om, met behoud zooveel mogelijk van bestaande gewoonten of gelegenheden, te werken op het gemoed dezer eenvoudige bergbewoners. 't Is reeds eene overwinning, dat dezen op deze plek bijeen durven komen. Immers de graven zijn voor den Javaan heilig als de verblijfplaatsen van de geesten der afgestorvenen niet alleen, maar van een heirleger andere tevens: geen wonder, dat ze geschuwd, zelden bezocht en verwaarloosd worden. Een groote waringin en met allerlei planten begroeide verheffingen van den grond, hier en daar een gendie (waterkruik) of stuk hout als afwisseling, kenmerken gewoonlijk de rustplaats der dooden, die wel te huis maar niet dáár herdacht worden. Geheel anders is het hier.

Een goed gekozen terrein, schilderachtig gelegen aan de helling eens heuvels, met bergen in het verschiet, onder de schaduw van hooge boomen, zietdaar de godsakker van Swaroe. Alle graven zijn opgehoogd, schoon gemaakt, met bloemen of bontbladerige struiken bedekt en met kleine struiken omzoomd; paden geven toegang tot elk graf, zelfs ontmoet men te midden der eenvoudige heuvels een' fraaien grafsteen voor een' daar rustenden blanken broeder. Ieder herdenkt, naast de respectieve heuveltjes staande, de dierbare afgestorvenen, en voelt, dat er een band bestaat tusschen hen, die daar rusten en hen die nog leven. Op een' wenk des Voorgangers wordt een kring om hem gevormd, onder een' majestueuzen boom en ruischt onder zijne takken het lied der opstanding. Daarna klinkt de stem des Predikers „De Heer is opgestaan, en, even als Hij, zullen ook wij opstaan, wanneer zijne stem zal klinken en de dooden zullen komen uit hunne graven." Een woord ter gelegener tijd waarbij plaats en

beeld goed gekozen zijn, kan niet ledig terugkeeren. Blijkbaar maakte deze plechtige bijeenkomst indruk op de gemoederen, en de diepste aandacht en stilte heerschten van het begin tot het einde. Gaarne had ik de beteekenis van de woorden, bij den zang zoowel als bij de prediking, geweten, doch onvoldoende kennis van de Javaansche taal ontzegde mij dit voorrecht.

Groepsgewijze verlaten wij de stille rustplaats om ons kerkwaarts te begeven.

Laat ons dit gebouw eens nauwkeurig opnemen; want er loopen zulke vreemde geruchten omtrent den langen duur van het bouwen, den vreemden stijl en de insoliditeit, dat een onderzoek in loco wel noodig mag heeten. Ja, men heeft er waarlijk 8 jaren over gebouwd, en eigenlijk is het nog niet klaar, en o, wat hindernissen deden zich daarbij voor, geldnood vooral! Het werd niet gebouwd volgens een bestaand ontwerp met dito begrooting, om daarna aan den minsten inschrijver gegund te worden. Verre van daar. Gegeven: een zendeling, die eene gemeente wil oprichten, op eene plaats, Swaroe geheeten; de gemeente in spé, die een eigen kerk en schoolgebouw wenscht, alles aanwezig behalve het geld, materialen en wat verder noodig is. Toch werd het plan goedgekeurd en aangevangen. De gemeente, eigenaares van den grond, begon met een stuk grond op te meten, schoon te maken en te ompaggeren. Dáár moest de kerk komen. Steenen, niet voorhanden en geen geld om ze van elders te ontbieden. Eenige desalieden zien kans steenen te maken, mits ze betaling daarvoor krijgen. „Neen", zegt de zendeling, „als jelui eene kerk wilt bouwen en steenen kunt maken, zult ge ze ook voor niets leveren, anders trek ik me terug; want 't gaat niet aan, altoos op anderen te steunen en van hen te vragen, wat ge zelf,

zij 't ook met opoffering, verkrijgen kunt." En zoo geschiedde het, dat na eenigen tijd het benoodigde aantal steenen aanwezig bleek te zijn. Nu de houtwerken. Gemakkelijk genoeg, denkt menigeen, die zoo even gewag zag maken van djattibosschen en groote boomen. Zeer juist, maar de djattibosschen staan onder geregeld beheer; en toen aan het Bestuur eenige dier woudreuzen ten geschenke werden gevraagd, ten einde te dienen tot den bouw eener kerk, luidde het antwoord afwijzend. Geld om djattibalken te koopen, was er al evenmin als voor andere zaken, en dus werd er een cordaat middel aangewend.

Een aantal wakkere lieden besloten te midden van eene wildernis een gehucht te doen verrijzen, gaven daaraan gevolg, en de desa Pĕniwen staat daar om te bewijzen, wat een ijzeren wil en volharding vermogen. In korten tijd toch was een gedeelte bosch gekapt en verrezen woningen; een flinke stuwdam, die de bewondering van kenners wekt, werd gelegd, en sawa's en tuinen prijkten ter plaatse, waar kort te voren de koning der wouden onbeperkt den scepter zwaaide. En dat zelfde bosch leverde nu ook de zoo gewenschte balken op. Maar welk eene moeite, om ze ter plaatse te brengen. Palen ver, over bergen, door ravijnen, deels door ossen getrokken, deels door vele menschenschouders gedragen, onder leiding en aanmoediging van den Voorganger, kwamen ze ter plaatse aan. Onderweg werden opwekkende liederen aangeheven en als men ter bestemming gekomen was, werd er getrakteerd op koffie en gebak. Eindelijk was dan ook het hout aanwezig. Nu aan het bouwen, zonder architect, zonder lieden van het vak; maar de kunstzin der Javanen reikt ver, en ze zijn geboren timmerlieden, getuige het werk hunner handen, vervaardigd met zeer primitieve werktuigen, waarvan het kapmes wel een der voornaamste is. Men

staat verbaasd over de stevige, maar ook over de fijn bewerkte voorwerpen, die met dergelijke gereedschappen vervaardigd worden. Zoo ook hier, waar de bewerking van hout-, metsel- en schilderwerk, uitsluitend door desalieden werd ten uitvoer gebracht, met inachtneming van alle eischen van bouw- en schilderkunst. Wat nu den bouwtrant betreft, zeker mag ze voor Europeeschen smaak vreemd heeten; hij is echt Javaansch of, zoo als onze zendeling-architect het uitdrukte, »een Javaansch huis geïdealiseerd." Stelt u voor een groot, bijna vierkant gebouw met een kolossaal hoog dak, gaanderijen gelijkvloers rondom het hoofdgebouw, lage ramen met traliën in stede van glasruiten, niet te groote deuren, een gebouw van steen opgetrokken, rustende op stevige pilaren, zoo buiten als binnen, met cementen vloeren, en het overzicht is volledig.

Treden wij thans binnen, na ons overtuigd te hebben, dat het buitenste metselwerk stevig en de fundamenten goed in orde zijn en desnoods eene flinke aardbeving kunnen doorstaan. Hoeden af, want de plaats is heilig. Ziethier de vrucht van geloof en vertrouwen, van onwrikbaren moed en zelfverloochening. Met bijna geen kapitaal werd de bouw aangevangen, bij stukjes en beetjes werden de benoodigdheden aangebracht, geldgebrek veroorzaakte telkens staking van den arbeid. Duizenden heeft het gekost, en nu staat het gebouw daar, als een sieraad van de plaats niet alleen, maar ook als een zegeteeken op indische traagheid en onverschilligheid, op het Islamisme behaald. Geen orgelspel ruischt u tegen; want onder de onvervulde wenschen van de Swaroesche christen-gemeenten behoort ook een orgel of serafien; eene klok werd haar geschonken, doch alvorens deze zal luiden in het dal, om de geloovigen te roepen

naar de plaats des gebeds, moet er een klokketoren verrijzen en ook die staat nog op de lijst der wenschen; de gemeente bezit echter een compleet doopvont-stel, haar door de Remonstrantsche gemeente van Rotterdam geschonken, en dit gewaardeerde geschenk zal, als alles gereed is, als er ook een kansel en voorlezerstoel zullen aangeschaft zijn, (lees: wanneer de noodige fondsen tot aanschaffing van het een en ander gevonden zullen zijn), goed te pas komen; thans is nog niets voltooid, de kerk nog oningewijd en voor deze bijzondere gelegenheid slechts, om zoo te spreken, geleend. De muurschilderingen zijn bepaald mooi te noemen: frissche kleuren, zuilen beschilderd als marmer, en de goudkleur is niet gespaard geworden. Bovenaan het plafond prijken eenige kleurige schilderstukken, voorstellende de 4 Evangelisten, met de daarbij behoorende allegorische figuren en 4 tafereelen uit het Nieuwe Testament, voorstellende: de goede herder te midden zijner kudde, dezelfde zijn leven latende voor zijne schapen, Jezus de Kindervriend en Jezus aan het kruis, op het oogenbik der zonsverduistering. Mogen de proportiën der figuren en het perspectief niet in allen deele beantwooorden aan de eischen der kunst, – bedenkt, het zijn geen stukken van meesters, maar alleen producten van een' niet onverdienstelijken dilettant. Het geheel spreekt tot het gemoed, maakt een' goeden indruk en kan voor natuurmenschen als onze Javanen tot nut en stichting strekken. Dat karmozijn roode gordijn met gouden franjes ziet er uit alsof het werkelijk doek in stede van geschilderd is. En dat fraaie lof en snijwerk, b.v. de uitgesneden rosetten, ter plaatse waar de lampen-haken zijn, inderdaad ze zijn keurig en net, en men kan nauwelijks gelooven, dat ze door dien ouden man daar – hij wordt ons aangewezen – alleen met behulp van de reeds ver-

melde primitieve gereedschappen zijn vervaardigd. Welk een aangeboren kunstzin schuilt er onder deze eenvoudige bergbewoners, en hoe jammer is het, dat dergelijke talenten zoo vaak blijven sluimeren en sluimerende gelaten worden!

Stoelen zijn niet aanwezig, gasten en de Leeraar mogen er gebruik van maken, de gemeente zelve zit op den grond. In aanmerking nemende, dat de vloer gecement, schoon geveegd en met matten belegd is, en dat de Javanen bij voorkeur hurken of plat op den grond zitten, moeten we ons daarover niet verwonderen, vooral niet als men weet, dat onze vriend KREEMER stelselmatig alles tracht te behouden, wat tot den volksaard behoort. Zoo staat hij er o.a. op, dat zijne gemeenteleden Javaansch gekleed zijn, d.w.z. met hoofddoek, korten pantalon en kain (doek). Ook leert hij hun het „Ehret die Frauen", en in de kerk zitten deze aan zijne rechter- en de mannen aan zijne linkerzijde, de kinderen in het midden. Eenige helpers en meesters zijn hier en daar geposteerd, om te leiden en te helpen, waar zulks noodig mocht blijken. Zooals de gemeente daar vóór u zit, er mogen in het geheel 150 of 200 aanwezig zijn, maakt ze een' gunstigen indruk. De zittende houding gelijkvloers, moge even als de nationale dracht eenigszins vreemd schijnen, ze is vrij wat natuurlijker dan de houding en kleedij van kerkbezoekers elders. Als men donker bruine christenen ziet met kortgeknipt haar, zwarten pantalon en baadje, dan kan zulk eene naäperij van eene alles behalve doelmatige Europeesche dracht allicht den lachlust wekken; denkt men zich zulk eene figuur nog daarbij met een' afgedankten cylinderhoed, of op bloote voeten vóór u staande met het geldzakje – in zijne hoedanigheid van diaken – dan zal iedereen

toestemmen, dat de aanblik dezer Javanen gebleven christenen aangenamer moet zijn. Niet allen zijn even rijk, doch wel zijn allen even zindelijk gekleed. Zedigheid en nederigheid, Javaansche deugden, zijn kennelijk aanwezig, en moge het sans gêne, waarmede eene zoogende moeder haren lieveling onder het luisteren helpt, of ook het gebruik van een siriebakje door dezen en genen uwe aandacht afleiden, de stilte, die er heerscht, toont aan, dat iedereen zich bewust is, van de heiligheid der plaats en het doel der bijeenkomst. Indien de christelijke belijdenis zulk een' invloed kan oefenen op de goede zeden en manieren, dan mag ze terecht wegens hare hervormende kracht gehuldigd worden. Welk een onderscheid tusschen deze vergaderde menigte, en die, welke wij een uur geleden op den passer te Gĕdong-Lĕgi ontmoetten! Welk een morsig gekleed en gehavend siriekauwend, naar bedorven visch en andere geuren riekend, om 't hardst schreeuwend en ruwe taal uitbrakend boevengespuis was dáár, en wat flinke, zindelijk gekleede lieden hier! De oogopslag dezer lieden is vrijmoedig; sommige gezichten zijn bepaald mooi te noemen, en spreekt men tot hen, dan krijgt men goede, soms snedige antwoorden en zij durven u daarbij vrij in de oogen zien.

Ik informeerde naar het huwelijksleven en het zedelijk peil dezer christenen, en vernam, dat de meesten goede echtelieden en ouders waren, en dat er in 8 jaren tijds slechts twee echtscheidingen waren voorgekomen. Zoo kweekt het Christendom dus aan: huwelijksgeluk en voorspoed, waar het Mohammedanisme veelwijverij, onzedelijkheid en familietwisten in de hand werkt. Al het geld, dat uitgegeven wordt door mohammedanen aan sĕdĕkas (offers), dansmeiden, besnijdenis, en hongerige hadjies, behoeft door christenen niet verbruikt te worden en

komt het huishouden ten goede. Geen wonder, dat een christendorp er veel welvarender uitziet dan een mohammedaansch, ofschoon mij verzekerd werd, dat de gemeente van Swaroe verre van rijk is.

Doch, keeren wij tot haar terug, vergaderd in haar bedehuis en aandachtig luisterende naar haren Meester, bezig het verhaal voor te lezen van de ontmoeting van Jezus en Maria Magdalena aan het graf; hoe zij, meenende, dat hij de hovenier is, hem toevoegt: „Och, ze hebben mijnen Heer weggenomen en ik weet niet, waar ze hem gelegd hebben", waarop hij alleen zegt: „Maria", en zij met een overstelpt gemoed uitroept: „Rabbouni." Even ongekunsteld en aangrijpend als het verhaal, is ook de voordracht; en dat het begrepen en gevoeld wordt, daarvan getuigen de ademlooze stilte en de gelaatsuitdrukking der toehoorders. Thans verheft ook de Prediker zijne stem, en na de toespraak klinkt uit volle borst – ook in beurtzangen – het loflied der gemeente. Hoe gaarne had ik op dat oogenblik de orgeltoonen gehoord, om meer leiding en wijding te geven aan dien zang. 't Was wel de zwakste zijde, door mij bij deze gemeente opgemerkt, in vergelijking met die in de Minahassa. Maar ook, welke gelukkige beoefenaren der edele muziek telde men daar niet onder hare Voorgangers, en met welk een' muziekalen aanleg zijn de Minahassers zelven geboren! Javanen kweeken hunne muziekale kennis doorgaans aan door trommelen op de gamelang en het opdreunen en uitgalmen van eenige geluiden, zoo boschachtig vaak, dat zelfs de schoone zangeressen ze bedekken achter haren met goudgeborduurden slendang. Componisten en operazangers mogen vooreerst wel niet uit Java verwacht worden.

Preek en gebed waren kort; de dienst is ten einde,

thans gaan wij feest vieren. Wat staat ginds in de pendôpô van den ouden meester? Eene gamelang in optima forma! Nu ja, waarom niet? Een Javaan zonder hoofddoek en zonder gamelang is onbestaanbaar. Ontdoe de wajangverhalen van alles wat zinnelijk is, en de gamelang accompagneert tot groot nut en genoegen een onschuldig volksverhaal, en heeft evenzeer recht van bestaan, als de mandoline der Venetiërs of de blaas- en strijkinstrumenten elders, die ook niet alleen dienen tot vertolking van choraal en hymne maar ook voor wufte dansmuziek. Of iedereen de dreunende, eentonige muziek der gamelang even streelend voor het gehoor vindt, is eene kwestie, die wij gaarne laten rusten, maar wij misgunnen niemand dit genoegen, evenmin als het algemeene gastmaal.

Groote pisangbladen doen dienst als schotels, en op deze wordt in lange rijen de dampende rijst opgehoopt, aan weêrszijde waarvan eerst de vrouwen, daarna de mannen zich nederzetten en zich te goed doen. Onder deze gewichtige bezigheid wordt weinig of niets gesproken, de inlander toch wordt niet gaarne gestoord als hij eet; de eenvoudige maaltijd is spoedig afgeloopen.

En nu naar de pastorie, vanwaar wij 's ochtends zijn uitgegaan, en die zoo heet, omdat de Zendeling daar gewoond heeft en er nog zou wonen, als zij maar bewoonbaar was; thans woont hij te Kĕndal-Pajak, nabij Malang. Behalve het gebouw en de bijgebouwen, die de pastorie vormen, staat er ook een schoolgebouw, een duplicaat-monument ter herinnering aan strijd en overwinning. Er was evenmin geld voor eene kerk, als voor eene school, en toch moest er eene zijn. Met eene leêge beurs, doch met onwrikbaar vertrouwen, dat het niet aan hulp zou ontbreken, werd ook dit werk

aangevangen en voleindigd. En 't mag gezien worden hoog uit den grond, van steen opgetrokken, met pannen gedekt en verdeeld in drie ruime luchtige vertrekken, met eene flinke ruimte als speelplaats; en daar staan ook de ons bekende schrijflessenaars met banken. Nog eenige fondsen (hoe dikwerf haperde 't niet daaraan! Staking van werkzaamheden was het gevolg er van, totdat er weer redding opdaagde, vaak van een' kant, vanwaar men 't niet verwachtte), en dan is alles in orde. Bravo, KREEMER, flink zoo, gemeente van Swaroe, ge hebt getoond, dat er kracht in u zit, en dat ge evenmin als eens HERRMANN AUGUST FRANCKE geaarzeld hebt, toen hij met vier daalders in kas, een weeshuis begon te bouwen, dat thans nog een sieraad van Halle is, en tevens een bewijs van wat energie en geloof in eene edele zaak vermogen. Smaalt niet, ondersteuners van dit werk, op de groote sommen die zijn uitgegeven, om het doel te bereiken: hoe dikwerf blijkt de zuinigheid de wijsheid te bedriegen! Zulke hechte, flinke gebouwen geven een' dunk van soliditeit en bestendigheid aan de jonge gemeente van Swaroe niet alleen, maar ook aan de nabij haar wonende bevolking en de haar bezoekende Europeanen. Met het atappen dak valt niet zelden het geheele bestaan in een, en stevige pilaren, die den tand des tijds trotseeren, zijn betere grondslagen dan bamboe-zuilen, aan insecten of bederf onderhevig.

Doch bij deze overweging behoort eene andere. Nu kerk, school en gemeente op hechte grondslagen zijn gevestigd, komt ook de verplichting tot instandhouding. Wordt de gemeente aan haar lot overgelaten, ze zal in minder dan den tijd, benoodigd voor het optrekken van hare kerk en school, uiteenspatten; ontneem haar den herder of geef haar een' slechten leidsman, en al het goede, thans op te merken, zal vervliegen als

damp: het zijn onmondigen, die gesteund en beschermd moeten worden tegen kwade invloeden en inblazingen, tegen ongerechtigheden van de zijde van andersdenkenden, vooral van Hoofden en Europeesche ambtenaren en tegen de bespotting der mohammedanen. 't Is merkwaardig, hoe weinig medewerking over 't algemeen evangeliedienaars ontmoeten van de zijde der ambtenaren; het Gouvernement geeft eer eene moskee dan eene kerk ten geschenke, en naijverig als vele ambtenaren van het burgerlijk bestuur zijn op den geestelijken invloed der zendelingen, trachten zij hen openlijk of in het geheim tegen te werken en afbreuk te doen en zijn alsdan niet de minst te duchten tegenstanders der evangelisatie. Er mogen onder de zendelingen mannen zijn van geringe afkomst, met slechte manieren en beperkt verstand, of ook pausen in hunne soort, vol van geestelijken hoogmoed en daardoor niet ongevaarlijk, de meesten – wie kent ze niet? – zijn flinke, brave en ontwikkelde mannen, die heel wat hebben bijgedragen tot kennis van taal en land en tot veredeling van het volk; en dezulken moesten onvoorwaardelijk gesteund worden.

Welke plagerijen een arme christen-desaman soms te verduren heeft, kan blijken uit het navolgende staaltje. Een dezer lieden heeft heerendienst-plichten te vervullen en wordt door zijn negeryhoofd opgeroepen om te verschijnen voor den Controleur. Hij voldoet aan dat bevel, en vindt daar een aantal anderen, ook opgeroepen. „Hoe heet je, kerel?” Klinkt het op sarcastischen toon, want de heer Controleur weet zeer goed, dat hij met een' christen te doen heeft, en juist daarom heeft hij hem laten komen en zal hij eens een ui met hem hebben. „Nicodemus, toewan”, luidt het antwoord. „Nicodemus, ha, ha, ha, hooren jelui 't, de vent heet Nicodemus! Waarom niet

ook Habakuk, Zephanja en Maleachi en hoe al die smousen meer heeten. Dus je bent een seranie?" – „Om u te dienen, mijnheer." – „Dan mag je Zondags niet werken." – „Als 't mag, neen mijnheer." – „Nou, weet je wat? Nicodemus, Habakuk, enz., seranie of niet, jij komt aanstaanden Zondag op, en wee je gebeente, als je wegblijft. Nicodemus! ha, ha." En het geheele koor der aanwezigen deelt in de hilariteit des gestrengen heers, en lacht mede. Onze desaman druipt af als een hond, en is er geen zendeling bij de hand, die hem mededeelt, dat niemand hem kan dwingen op Zondag te gaan werken, waar 6 andere dagen overblijven, waarin de dienst gepraesteerd kan worden; wordt hem geen hart onder den riem gestoken bij die uitjouwerij en naamsbespotting, dan oefent zulk een tooneel een' verderfelijken invloed op menigeen uit. De eerbied voor al wat galon draagt, is den Javaan aangeboren of ingeprent, en derhalve kan een slecht mensch, die zulke onderscheidingsteekenen draagt, meer bederven, dan jarenlange inspanning des geestes opbouwt. (1)

Doch genoeg hierover, wij gaan terug naar het feestterrein, alwaar eene bonte menigte zich beweegt, om deel te nemen aan de volksspelen, als mastklimmen, enz., waarbij de vlugheid en spierkracht van menigeen ten duidelijkste blijkt, en aan de overwinnaars kleine geschenken worden vereerd, bestaande in handboren, spiegeltjes, zakboekjes, niet het minst gewaardeerd, kruit en hagel. Kortom het een en ander houdt ons uren bezig, en geeft zooveel genot aan wedijveraars en toeschouwers, dat de tijd als

---

(1) Wij vonden geen vrijheid deze passage te schrappen. De voorstelling kan niet uit de lucht gegrepen zijn, en kan aanleiding geven tot onderzoek. Wij weten, dat er onder de ambtenaren velen gevonden worden, die der zending niet vijandig zijn. Jammer is, dat het neutraliteitsbeginsel menigeen in de war brengt. RED.

omgevlogen is, en wij met schrik bemerken, dat het tijd is om naar huis te gaan. Onze flinke ruiters kunnen niet nalaten ons een eind weegs uitgeleide te doen. Handen en doeken wuiven, een „slamat djalan" (goede reis!) en een „slamat tingal" (vaart wel!) volgt, en ik vervolg mijnen weg. Vaarwel Swaroe, lieflijk oord, jeugdige christengemeente! Aanvaard mijne beste wenschen voor den bloei uwer kerk, uwer gemeente en voor uwen leeraar. Had ik vóór dezen vaak getwijfeld aan de mogelijkheid van evangelisatie onder Javanen, de indruk van die gemeente meêgenomen, heeft elken twijfel daaromtrent weggevaagd.

En nog deze gedachten kwamen bij mij op. Waar evangelisatie zoodanigen invloed oefent op het volkskarakter en de volkswelvaart als daar, is het toch onbegrijpelijk, dat het Gouvernement op dat punt zoo onbeweeglijk blijft. Wat weegt voor de schatkist het verlies aan amfioen-debiet, verminderende naar mate het Christendom toeneemt, waar de welvaart zoodanig vermeerdert, dat in den vorm van belasting het dubbele geheven zoude kunnen worden, zonder nadeel te berokkenen?

In het leger worden de Amboneezen (lees Moluksche en Minahassasche christenen) geäpprecieerd; men roemt hunnen moed, hunne trouw en bruikbaarheid, en wijst op vele gevallen, waar ze onschatbare diensten hebben bewezen aan het vaderland. Welnu, maak van de Javanen christenen, geef hun volop scholen en zendelingen, even als de Minahasser sedert het begin dezer eeuw ze bezit, en de Javanen zullen in niets behoeven onder te doen voor de zoogenaamde Amboneezen, en goede onderdanen vormen.

Het Christendom kweekt — zie het aan de christen-

gemeenten op Oost-Java – nijvere en ontwikkelde burgers voor den Staat en verheft het volk.

Menigeen die jarenlang op Java woonde of dit heerlijke eiland bezocht, verwaardigt zich niet ééne dezer christengemeenten te bezoeken, en toch zou zulks de moeite loonen en kunnen bijdragen tot betere kennis en waardeering van het volk, en van het werk der zendelingen, wier taak, hoewel ze niet altoos werken en wonen onder menscheneters en verscheurend gedierte, vaak moeilijk en zwaar is, en, juist opgevat, veel toewijding en zelfverloochening vordert. Moge menigeen – een warm hart en een flink hoofd hebbende – zich aan die grootsche en edele taak wijden!

Soerabaia, 22 April 1883. A. F. HERMANN.

Statistiek van de inlandsche christengemeenten op de Ambonsche eilanden.

De hier volgende statistiek van de inlandsche christengemeenten op de Ambonsche eilanden lag gereed, toen ik de benoeming tot predikant te Djôkjôkartô ontving. Het vertrek van Ambon en de vestiging in mijne nieuwe gemeente waren oorzaak, dat de aanteekeningen welke er aan toegevoegd moesten worden, tot nu toe onvoltooid bleven. Al is hierdoor de inzending van een en ander vertraagd, ik wil het toch niet terughouden, in de overtuiging, dat iedere mededeeling omtrent dit vroeger arbeidsveld van het Nederlandsche zendelinggenootschap den zendingvrienden welkom is, ook al schetst het den toestand van ruim een jaar geleden.

Ik begin met de verbetering van een paar hinderlijke drukfouten in het door mij geschrevene in den 26sten Jaargang dezer „Mededeelingen".

De twee laatste regels van blz. 38 zijn ten onrechte als aanteekening aan den voet der bladzijde geplaatst. Het moet zijn: »Op Ceram, Boeroe, Boano, Manipa, de Zuid-Wester- en Aroe-eilanden is slechts een zeer klein gedeelte der bevolking tot het Christendom toegetreden, en verder zijn daar allen heidenen of mohammedanen. Op de eilanden Ambon en Haroeko is $\frac{3}{4}$, op Saparoea $\frac{7}{8}$ gedeelte der bewoners christen; de overigen zijn mohammedanen, en wonen afgezonderd van de christenen, in hunne eigene negeryen."

Op blz. 39 onderaan is vergeten: »de hulpprediker van Waai bezocht 4 keeren 's jaars zijne gemeenten op het eiland Ambon, 2 keeren zijne gemeenten op Ceram."

Op blz. 44 en 45 staat: Afd. Waai c.a. (Noordwestelijk deel" van het eiland Ambon)" en Afd. Allang c.a. (Noordoostelijk-

deel van het eiland Ambon)." Dit moet zijn: »Afd. Waai c.a. (Noordoostelijk deel van het eiland Ambon)" en »Afd. Allang (Noordwestelijk deel van het eiland Ambon),"

En nu mijne opmerkingen omtrent de statistieke tabel over 1881.

Bij vergelijking met de Tabel over 1880 (zie blz. 44 jaargang 26 van dit Tijdschrift) zal men in de afdeeling Stad Ambon c.a. vier nieuwe gemeenten opmerken: Eri Oekhoeri, Mahia en Seri, te samen bevattende 1566 zielen. Zie hier hoe deze tot stand kwamen. Van tijd tot tijd werden ter hoofdplaats Ambon kinderen ter doop gebracht door menschen, die zeiden in het gebergte te wonen, en van wie mij bleek, dat zij lezen noch schrijven konden, en van den christelijken Godsdienst letterlijk niets anders wisten, dan dat zij vroeger gedoopt waren. Dit noopte mij tot nader onderzoek, en ik ontdekte tot mijne groote verbazing, dat op 2 à 3 uren afstands van de hoofdplaats Ambon een aanzienlijk aantal christenen nog in verwaarloosden toestand verkeerden, gedoopt maar zonder verder onderricht of leiding. Zij woonden in en om de boven genoemde kampongs (buurtschappen). Het spreekt van zelf, dat ik terstond maatregelen nam, om in deze dringende behoefte te voorzien. De godsdienstonderwijzers, die ik er heen zond, werden met vreugde ontvangen. De bevolking sloeg zelve handen aan het werk om eenvoudige kerkgebouwen te stichten. En zoo ontstonden vier nieuwe gemeenten. Bovendien vond ik den adjunct-inspecteur van het inlandsch onderwijs bereid, om het zijne te doen tot vestiging eener gouvernementsschool te Oekhoeri, de meest bevolkte der genoemde plaatsen.

Ook in de afdeeling Allang kwam eene nieuwe gemeente tot stand in de aan elkander grenzende negeryen Hative en Tawiri, te zamen 1400 zielen tellende. Oorspronkelijk woonde deze bevolking aan de zuidzijde der baai,

nabij de Stad Ambon, waar ook de negeryen Hative en Tawiri liggen. Maar langzamerhand heeft een groot deel der bevolking zich verplaatst naar de overzijde der baai, omdat zij daar hunne doesons (met kruidnagel-, sago- en andere boomen beplante gronden) hadden. Doch dáár waren zij veel te ver van de hoofdplaats verwijderd, om kerk en catechisatie te bezoeken. Derhalve is ook hier thans een godsdienstonderwijzer gevestigd, eene kerk gebouwd, en de gemeente gesteld onder de leiding van den hulpprediker van Allang, aan wiens afdeeling zij grenst.

Niet minder opmerking verdient het, dat ook onder de heidensche bevolking van Ceram nieuwe christengemeenten gesticht konden worden. Gedurig kreeg de hulpprediker GRAAFLAND te Amaheij aanzoek van Alfoersche negeryen om hun een' godsdienstonderwijzer te zenden. Sommigen brachten zelfs hunne afgodsbeelden en andere voorwerpen van hun' heidenschen godsdienst aan den hulpprediker. Zij wilden christenen worden. Zoo ontstonden kleine gemeenten te Polapa, Salehatane en Roemasosal.

Eindelijk ontvingen wij nog van den Resident de verblijdende tijding, dat drie heidensche negeryën op de noordkust van Ceram, en eene aan de zuidkust van Borneo onderricht in den christelijken godsdienst verlangden. Daar dezen van den kring onzer christengemeenten ver verwijderd wonen, en dus met geen der hulppredikers in aanraking komen, hadden zij zich met hun verzoek tot het burgerlijk Bestuur gewend. Ook zij ontvingen godsdienstonderwijzers en ook dáár zullen weldra christengemeenten ontstaan. In nevensgaande statistieke tabel komen deze plaatsen niet voor, omdat zij nog niet tot de christengemeenten gerekend kunnen worden, terwijl bovendien het hier vermelde in 1882 plaats vond, dus niet behoort tot het jaar waarover de tabel loopt.

Dat de belangen der verwaarloosde christen-gemeenten op de Aroe- en Zuidwestereilanden niet vergeten werden, bleek zoowel uit de inspectiereis derwaarts door een lid van het Indisch Kerkbestuur, Ds. KNOTTNERUS (1), als uit de benoeming van een' hulpprediker voor Kisser. De christenen op dit eiland waren sedert 1840, toen de zendeling BÄR van daar vertrok, herderloos gebleven. In September 1881 ging de hulpprediker RINNOOIJ er heen, die tijdelijk op Noessalaoet werkzaam geweest was, waar hij werd opgevolgd door den nieuwbenoemden hulpprediker TEN HOVE. De in de statistieke tabel vermelde cijfers van het aantal christenen op Kisser zijn door RINNOOIJ verstrekt. Er blijkt uit, dat de vroegere opgaven dienaangaande minder juist zijn geweest. Er zijn 1508 christenen. Op het eiland Letti bleef de ijverige Ambonsche godsdienstonderwijzer PERRETSZ werkzaam; en toen ik uit Ambon vertrok, waren ook voor de overige Zuidwester- en voor de Aroe-eilanden eenige Ambonsche godsdienstonderwijzers aangewezen, om in September 1882 derwaarts te gaan. Eene groote moeilijkheid bij den Evangeliearbeid op deze eilanden is, dat de hulppredikers en Ambonsche godsdienstonderwijzers, die er geplaatst worden, de landtaal niet verstaan. Gelukkig zijn er verscheidene gouvernementsscholen (2) met Ambonsche schoolmeesters. Op die scholen wordt Maleisch onderwezen, en zóó de weg gebaand, om in de Maleische taal de waarheden van den godsdienst tot het volk te brengen. Jammer slechts, dat het getal schoolgaande kinderen, en dus ook dat der Maleisch verstaande eilandbewoners nog betrekkelijk klein is. (3)

(1) Van deze inspectiereis maakte ik reeds melding in D. XXVI van de »Mededeelingen", blz. 266 en 267.

(2) Zie D. XXVI van de »Mededeelingen", blz. 54.

(3) Hier blijkt op nieuw, hoe verkeerd het was de volkstaal (de bahasa tanah) te verwaarloozen en het Maleisch in te voeren. Wanneer zal hierin nog eens verandering komen? RED.

Meermalen reeds noemde ik de inlandsche godsdienstonderwijzers. Deze mannen, onmisbaar voor de gemeenten, kregen tot nog toe geene bezoldiging (1). Aan dien onhoudbaren toestand is thans gelukkig een einde gekomen; het Gouvernement heeft *f* 800 's maands toegestaan voor het godsdienstonderwijs bij de inlandsche christen-gemeenten in de residentie Amboina. Deze som wordt verdeeld als volgt: voor godsdienstonderwijzers, die tevens als schoolmeesters landstraktement genieten, *f* 5 's maands; voor godsdienstonderwijzers, die als voormalige schoolmeesters pensioen hebben, *f* 10 's maands; voor godsdienstonderwijzers, die geen ander landstraktement noch pensioen ontvangen, *f* 15 's maands. Zij, die naar verafgelegen en moeilijke posten worden gezonden, zooals op de Zuidwester- en Aroe-eilanden, krijgen iets meer, tot *f* 25 's maands als maximum. Groot is deze bezoldiging zeer zeker niet, maar bij de eenvoudige leefwijze dezer lieden is zulk eene vaste toelage toch een belangrijke steun in het onderhoud van hun gezin, en eene erkenning van de diensten door hen bewezen.

Ook de Ambonsche soldaten op Atjeh hebben thans een' godsdienstonderwijzer gekregen. Onder den algemeenen naam van Ambonsche soldaten verstaat men niet alleen Amboneezen maar alle militairen, aangeworven bij de christen-inlanders op Ambon, op Ternate en in de Minahassa. Zij vormen afzonderlijke kompagniën, en behooren, volgens algemeen getuigenis der officieren, tot de beste soldaten van ons Indisch leger. Zij zijn goed gedisciplineerd, maken zich zelden aan dronkenschap of andere ongeregeldheden schuldig, en gaan met kalmte en moed in het gevecht. Hunne groote verdiensten worden dan ook door de Regeering gewaardeerd. Te Magelang,

(1) Zie »Mededeelingen" D. XXVI, blz. 41 en 42.

waar vele Amboneezen in garnizoen zijn, gaf het Gouvernement hun eene afzonderlijke school tot kosteloos onderwijs hunner kinderen, en nu op Atjeh een' godsdienstonderwijzer, die uit den aard der zaak een veel hooger traktement ontvangt dan zijne collega's op de Ambonsche eilanden, omdat zijne positie te Atjeh eene geheele andere, en vooral omdat het leven daar veel duurder is. Op voorstel van de Ambonsche predikanten is voor Atjeh benoemd de godsdienstonderwijzer PATISELANO, afkomstig van het eiland Saparoea, een flink, ijverig en vroom man. In September des vorigen jaars vertrok hij uit Ambon met dezelfde mailboot, waarmeê ik van daar ging. Toen wij den volgenden Zondag op Ternate vertoefden, vervulde hij in de kerk aldaar eene Maleische preekbeurt, en hoorde ik met veel genoegen en stichting hem eene toespraak houden over Handel. 18: 9 en 10. Ik werd versterkt in mijne overtuiging, dat hij uitnemend geschikt is voor de hem opgedragen taak.

Door deze benoeming van een' inlandschen godsdienstleeraar voor Atjeh is in eene lang gevoelde behoefte voorzien, en tevens, naar ik hoop, een eind gemaakt aan de propaganda der Roomsche geestelijkheid onder de Ambonsche soldaten daar. Die christen-inlanders hebben natuurlijk geen idée van het onderscheid tusschen de Roomsche en Protestantsche kerk. De pastoor maakt van hunne onkunde misbruik, en vertelt hun, dat er geen verschil tusschen die beiden bestaat, haalt hen op allerlei wijzen over om hunne kinderen door hem te laten doopen, of zelven tot de Roomsche Kerk over te gaan. Keeren zij dan later naar hun vaderland terug, dan geeft dit den pastoors op hunne dienstreizen aanleiding, om die gewezen militairen in hun vaderland te bezoeken, hen tot Roomsche gemeenten te vereenigen, en verder ook daar propaganda te maken. Zoo hebben

de Roomschen zich in de Minahassa binnengedrongen, en op ons zendingveld verwarring gesticht. Zoo gaan zij overal in Indië op strooptocht uit. Ik zie het van nabij hier te Djôkjôkartô, waar de Roomsche gemeente voor een groot deel bestaat uit proselieten van de minst ontwikkelde protestantsche Europeanen, afstammelingen van Europeanen en christen Amboneezen, vooral van soldaten. Wil Rome hare kerk uitbreiden, welnu er zijn in den Indischen archipel nog eilanden met heidenen genoeg; laat zij daar nieuwe wegen voor de zending openen.

Doch om tot de Ambonsche gemeenten terug te keeren, ik heb nog eene kleine toelichting te voegen bij de opgave in de statistieke tabel, dat de tweede predikant te Ambon in Maart 1882 zijne functie aanvaardde. Van October 1880 tot Maart 1882 bleef de tweede predikantsplaats vacant, omdat er eenige Indische predikanten wegens ziekte in Nederland vertoefden, en daardoor geen voor Ambon beschikbaar was. Gedurende een gedeelte van de vacature werd de hulpprediker van Hoetoemoery mij toegevoegd voor den dienst bij de Maleische gemeente. In Maart 1882 werd de vacante plaats vervuld door Ds. M. BUYS. Maar in Juli daaraanvolgende werd ik benoemd tot predikant te Djokjôkartô, waarheen ik in September vertrok; en sedert was weder op Ambon één predikant (Ds. BUYS tot aan zijn vertrek naar Makasser, en vervolgens Ds. H. J. OFFERHAUS) bijgestaan door genoemden hulpprediker. Het is intusschen te wenschen, dat deze toestand niet te lang dure. Want genoemde hulpprediker heeft zelf, behalve de opleiding van vier kweekelingen tot godsdienstonderwijzers, eene afdeeling van dertien gemeenten. Zal hij zich bovendien wijden aan het werk in de groote Ambonsche gemeente en hare vijf bijgemeenten, dan moeten zijne dienstreizen naar de gemeenten der afdeeling Hoetoemoery worden beperkt tot een vluchtig bezoek tweemalen 's jaars.

Ten slotte nog een enkel woord bij hetgeen ik in Med. D. XXVI, bladz. 259 tot 266 schreef over het gehalte der Ambonsche christenen. Ik heb daar mijne bezwaren ingebracht tegen de ongunstige opinie, die vrij algemeen omtrent hen bestaat. Dit bevredigt mij nog niet. Ik wensch duidelijk te verklaren, dat mijn oordeel over de meerderheid dier christenen bepaald gunstig is. Ik heb de gebreken, welke ik bij hen vond, niet verzwegen. Maar daartegenover staat bij hen zooveel goeds, dat ik niet dan met ingenomenheid over hen spreken kan. Met groot genoegen heb ik gedurende vier jaren onder hen gewerkt. Doorgaans meent men, dat zij ver achterstaan bij de christenen in de Minahassa. (1) Ook ik dacht vroeger zoo. Maar sedert ik Menado heb bezocht, en vooral sedert ik te Djôkjôkartô en te Magelang militairen uit de Minahassa en uit Ambon onder mijne gemeente telde, en beiden met elkaar kon vergelijken, werd mijn oordeel anders. Wat het uiterlijke betreft, komt den Minahasser de voorkeur toe; hij is fraaier van gestalte, blanker van huid, fijner van gelaatstrekken dan de Ambonees. Wat karakter aangaat, is de Minahasser stiller en zachter van aard, de Ambonees levendiger van natuur. In verstandelijke ontwikkeling, – ik zie het op de catechisatiën hier, en hoorde het bevestigen door twee mannen van het onderwijs, die goed bekend zijn met de scholen onder beide volksstammen, – wint de Ambonees het van den Minahasser. En in godsdienstzin en zedelijkheid vindt ik tusschen beiden geen merkbaar verschil.

Djôkjôkartô, Mei 1883. F. W. G. KEMMANN.

(1) Dit was niet onze meening. Over het geheel echter zijn de gevoelens over het gehalte der inlandsche christenen zeer oppervlakkig. RED.

Statistiek van de inl. Christengemeenten op de Ambonsche, Aroe en Zuidwester eilanden, op 1 Jan. 1882.

AFDEELINGEN.	NEGERYEN.	Zielen.	Lidmaten.	In 1881 gedoopt. Kinderen.	In 1881 gedoopt. Volwassenen.	In 1881 tot lidmaat aangenomen.	In 1881 gesloten huwelijken.
Afdeeling *Stad Ambon* c. a. (Zuidwestelijk deel van het eiland Ambon.) Twee predikanten: T. W. G: KEMMANN en (sedert Maart 1882) M. BUYS.	Hative besar, Seilale, Latoehalat, Noessanive, Mardika, Oerimessing, Soija di bawa (Te samen uitmakende de gemeente ter hoofdplaats Ambon.)	4045	omstreeks 2100	201	7 (waaronder 5 heidenen.)	162	84
	Amahoesoe	538	255	18	—	2	Trouwen geschiedde ter hoofdplaats Ambon.
	Eri	344	43	9	2	10	
	Oekhoeri	811	100	28	—	10	
	Mahia	303	143	Doopen, aannemen en trouwen geschiedde ter hoofdplaats Ambon.			
	Seri	108	58				
		6149	2699	265		184	84
Afdeeling *Hoetoemoeri* c. a. (Zuidoostelijk deel van het eiland Ambon.) Hulpprediker: B. C. KORNFELDT.	Hoetoemoeri, Tioe Sapoe (ééne gemeente.)	983	509	23		9	5
	Leahari	101	54	2		—	—
	Roetong	287	162	14		2	2
	Ema	610	300	23		4	2
	Hoekoerila	85	46	5		—	1
	Kilang	411	206	12		4	1
	Nakoe	874	244	17		30	2
	Hatalaj	489	239	14		11	4
	Soija di atas	192	75	5		—	—
	Galala	538	183	14		7	4
	Lateri	403	156	7		17	7
	Halong	227	117	11		—	—
	Lata	422	214	6		1	3
		5072	2505	153		85	81
	Transp.	11221	5204	418		269	115

AFDEELINGEN.		NEGERYEN.	Zielen.	Lidmaten.	In 1881 gedoopt. Kinderen.	In 1881 gedoopt. Volwassenen.	In 1881 tot lidmaat aangenomen.	In 1881 gesloten huwelijken.
		Transp....	11221	5204	418		269	115
Afdeeling *Allang* c. a. Hulpprediker: H. STEP.	Noordwestel. deel van het eiland Ambon.	Allang	1258	452	46		32	5
		Lilibooi	753	153	27		17	17
		Hatoe	453	148	18		18	7
		Larieke	81	44	—		—	—
		Hila	175	76	7		—	—
		Hative	800	98	Doopen, aannemen en trouwen geschiedde ter hoofdplaats Ambon.			
		Tawiri	600	34				
		Eiland Boano	482	137	27	1	—	—
		Eiland Manipa	140	63	1		—	—
		Kajelie (eiland Boeroe)	124	69	1	1	9	2
			4866	1274	129		71	31
Afdeeling *Waai* c. a. Hulpprediker: J. J. BäR.	Noordoostelijk deel van het eiland Ambon.	Waai	1103	444	45		27	10
		Tial	81	44	4		—	1
		Soelij	730	328	29		42	3
		Passo	427	191	5		—	5
		Negeri lama	229	141	8		—	—
		Waiheroe	228	156	12		19	4
		Pokka	164	67	9		14	1
		Roemahtiga	255	144	10		10	3
	Zuidwestelijk deel van het eiland Ceram.	Lokkie	242	108	9		—	—
		Piroe	310	64	12		—	—
		Eti, Tanoenoe } ééne gemeente.	67	14	—		—	—
		Kaiboboe	1048	151	18		7	—
		Waisamoe	131	15	3		—	—
		Hatoesoea	351	115	22		16	2
		Siroeawan	159	55	4		—	1
			5545	2037	190		185	30

Afdeeling eiland *Saparoea*	Hulpprediker: S. J. DE VRIES.	Saparoea .... } éene	1833	686	68		49	11
		Tiouw ....} gemeente.						
		Oaw	1095	436	44		40	1
		Oelat	1127	422	40		45	8
		Seri-Sori	919	284	28		37	6
		Booi	941	289	22		6	7
		Paperoe	825	235	16		—	—
		Haria	1693	545	65		44	50
		Porto	972	381	39		—	3
		Toehaha	1159	483	49		46	14
		Nollot	1127	448	62		35	5
		Itawaka	911	350	47		15	8
		Ihamahoe	980	330	29		—	6
			13582	4889		509	317	119
Afdeeling eiland *Haroeko.*	Hulpredikerspl. vacant, tijdelijk waargenomen door Hulppred. S. J. DE VRIES.	Haroeko ....} éene	1860	486	36		28	14
		Samet ....} gemeente.						
		Oma	931	214	14		—	8
		Wassoe	381	151	17		22	2
		Aboroe	1107	357	36		54	—
		Hoelalioe	1200	455	30		22	3
		Karioe	285	114	13		30	—
			5264	1777		146	156	27
Afdeeling eiland *Noessalaut.*	Hulppred. (Jan.–Oct. 1881): N. RINNOOIJ. Sedert Januari 1882: J. TEN HOVE.	Ameth	1100	517	67		—	10
		Akoon	360	193	26		—	—
		Aboboe	663	368	30		—	—
		Titawaij	926	600	48		1	—
		Sila ....} éene	473	306	36		—	—
		Leijnitoe ....} gemeente.						
		Nalahia	621	260	23		—	14
			4143	2244		230	1	24
		Transp.	44621	17425		1622	949	346

AFDEELINGEN.	NEGERYEN.	Zielen.	Lidmaten.	In 1881 gedoopt. Kinderen.	In 1881 gedoopt. Volwassenen.	In 1881 tot lidmaat aangenomen.	In 1881 gesloten huwelijken.
	Transp. ...	44621	17425	1622		949	346
Afdeeling *Amahey* c. a. (Zuidkust van het eiland Ceram.) Hulpprediker: H. GRAAFLAND.	Amahey	860	280	28		8	4
	Soahoekoe	360	109	8		5	3
	Polapa	62	—		(1) 52 heidenen.	—	—
	Salehatane	100	—		32 〃	—	—
	Makariki	354	137	21		37	6
	Roemasosal	100	—		30 〃	—	—
	Warakaya	150	—		65 〃	—	—
	Awaija	251	52	3	48 〃	22	3
	Apisano	81	—		14 〃	—	—
	Tananahoe	78	—		20 〃	—	—
	Elpapoetih	1086	210	39		—	2
	Roemakay	502	142	7		12	12
	Tiholale	391	72	20		13	35
	Kamarijan	1035	251	39		19	8
		5410	1253	426		116	68
Afdeeling *Kisser* c. a. (Gedeelte der Zuidwester eilanden.) Hulpprediker (sedert Oct. 1881): N. RINNOOIJ. Eiland Kisser.	Wonreli	348		Hulpprediker RINNOOIJ doopte in Januari 1882 op Kisser 122 kinderen. Deze behooren echter tot de Statistiek over 1882.			Zie beneden (*a*).
	Kotta lama	259	2				
	Aboesoer	496					
	Jawoeroe	317					
	Lebelauw	24					
	Nohowali	64					
Eiland Letti.	Toetekei (Te samen de gemeente Serwaroe.)	204	24				
	Tomra	160	18	14			
	Noenewang	10	—				
	Batoemejau (Te samen de gemeente Seraai.)	133	7				
	Laitoetoen	46	—	13			
	Noeweleli	19	1				
	Djeroesoe (eiland Roma) ...	280	1	41	24 heidenen.		
		2360	48	92			

De overige Z.W. eilanden	Poepoewini	32		58	59 heidenen.	In October 1881 bezocht Ds. KNOTTNERUS deze eilanden, behalve Moa, Wetter en Dammer, en doopte de hier vermelde volwassenen en kinderen.	
	Henleli	43					
	Pipoepoen	25					
	Pati (eiland Moa)	(2) 11					
	Eiland Wetter	4					
	Eiland Dammer	3					
		186		117			
Aroe-eilanden.	Doerdjella } eiland Wanner.	110		9	11 heidenen.		
	Wanggil } eiland Wanner.	97		7	4 " / 1 moham.		
	Eiland Wokan	46		1	4 heidenen.		
	Eiland Maejkor	55		8	1 "		
		308		46			
	TOTAAL....	52885	18726	2303		1065	414

Aldus opgemaakt 20 Juli 1882, door

F. W. G. KEMMANN, Predt.

(a) Aanneming van lidmaten kon niet geschieden, omdat er geen Hulpprediker op deze eilanden was. Ook geene huwelijks-inzegening, om dezelfde reden, en bovendien wegens het ontbreken van een burgerlijk ambtenaar, die, volgens de hier bestaande bepalingen, de acte van ondertrouw moet opmaken.

(1) De in deze en de volgende afdeelingen als gedoopt vermelde heidenen zijn volwassenen en kinderen.

(2) Wegens het ontbreken van nadere opgaven omtrent Moa, Wetter en Dammer zijn voor deze eilanden de cijfers van 1880 genomen.

Kasôngô (De negen). (1)

Eens – 't is al lang geleden – regeerde er een ongehuwd vorst over het rijk Mĕḍang-kamolan. (2) Op zekeren dag, dat Z. M. eene wandeling maakte, kwam hij in het dorp Gĕmpol-pajoeng. Toen de koning daar zoo in liep, vielen hem op het onverwachts twee vrouwen in het oog, die juist bezig waren met padi stampen. (3) De eene was reeds vrij bejaard, maar de andere was nog eene maagd, in den vollen bloei van schoonheid en jeugd. De vorst nu naderde de beide rijststampsters, kwansuis om naar den naam van het dorp te vragen. Nabij gekomen kon hij de knappe deern te beter opnemen, terwijl men het hem wel kon aanzien, dat zij hem zeer bekoorde. Het scheen zoo de wil van den Almachtige, dat deze twee elkander zouden krijgen. De koning zon er dan ook op, de beminnelijke dorpsschoonheid tot vrouw te nemen. Hij vroeg echter slechts naar den naam van het dorp en naar dien van het oude moedertje. De laatste gaf den vreemdeling te kennen, dat zij de weduwe Kasian was, en dat het dorp Gĕmpol-pajoeng heette. De koning – hij bewaarde steeds streng zijn incognito – nam hierop den terugtocht aan. Te huis gekomen, was zijn eerste werk den patih (4) op te dragen, moeder Kasian en hare schoone dochter naar het paleis te brengen.

Maar wat was er intusschen in de hut der arme weduwe gebeurd? De goede vrouw bezat een toompje kippen met een' haan. De haan nu liep maar al om haar heen, en pikte haar zelfs in de beenen. Eindelijk

kwam het er toe, dat hij (5) een ei legde in het rijstblok. (6) De goede oude nam het al spoedig van daar weg, en gaf het een plaatsje in den grooten rijstpot. (7) Maar hoe stond zij des anderen daags morgens ontsteld van schrik! Toen zij het ei in den pot deed, was er maar een heel klein beetje rijst in, en zie! nu was de pot boordevol; het deksel wipte zelfs een weinig naar boven. Het hanenei lag bovenop. Wat zij nu had te doen, was het ei weder weg te nemen en het onder in de padischuur (8) te leggen bij de pĕngngantènnan. (9) De weinige padi daarin voorhanden tastte zij er boven op en sloot nu het deurtje zorgvuldig toe. Na 40 dagen (10) opende zij de loemboeng, die nu, o wonder! tot aan den nok van 't dak vol padi was. Hoe stond de arme vrouw verbaasd te kijken, en hoe blijde was zij! Ja, zij gilde het uit van pleizier: „Zoo vol, zoo vol! En hoe komt dat toch?" Het werd dan sedert ook een vast gebruik, dat ieder landbouwer, vóór hij de padi omhoog in de rijstschuur bracht, er steeds eerst een paar kĕmirinoten inlegde. (11) Doch dit tusschen twee haakjes. Op het uitbundig gegil van de weduwe Kasian kwamen welhaast de buren aangeloopen. Enkelen hunner, die de rijstschuur beklommen, om eens te zien wat er van de zaak was, zagen in het midden van de loemboeng, even boven de padibossen uit, den kop van eene vervaarlijk groote slang. De lui schrikten natuurlijk geweldig. In minder dan een oogenblik waren zij naar beneden. IJlings verspreidde zich de ontzettende tijding. De dorpers verschenen al spoedig ter plaatste met stokken gewapend om het ondier te dooden. Moedig en in een wip klommen zij naar boven, met opgeheven arm en zouden toeslaan . . . . toen het beest (12) op eens begon te spreken en dat precies als een mensch. Het

zeî: „Hoort eens luidjes, jelui moet me volstrekt geen kwaad doen; want als je 't hart in je lijf hebt, om me ook maar een haar te krenken, dan is je ongeluk niet te overzien. Het is je veeleer geraden, om me als één man, alle mogelijke hulde te bewijzen, want ik ben in waarheid niemand minder, dan een zoon van den jongen vorst van Mĕḍang-kamolan." Nadat de menschen deze wondervolle toespraak gehoord hadden, waren zij zeer onthutst. Zooals men kan nagaan, werd het al spoedig in de omliggende desa's bekend, dat er eene reuzenslang, die praten kon, en van zich zelf getuigde eens konings zoon te zijn, zich ophield te Gĕmpol-pajoeng. Al de dorpelingen uit den wijden omtrek togen nu naar deze plaats, om het wonderdier de noodige eer te bewijzen. Maar het duurde niet lang, of het geduchte reptiel verliet zijn' hoogen zetel en kronkelde zich met geweldige slagen naar het oosten heen, den weg op naar Mĕḍang-kamolan, ten einde er te verschijnen voor zijn' vorstelijken vader. Den geheelen weg langs waren de lieden buiten zichzelven van verbazing. Zoo'n schouwspel hadden zij nog nooit gezien: eene reuzenslang voortschuifelend over de heirbaan, door eene tallooze menigte begeleid. De faam snelde den optocht vooruit naar de hoofdstad. Het kwam den koning (13) ter oore, dat zich een ontzachlijk groot serpent, dat voorgaf een kind van hem te zijn, voortspoedde naar het paleis. Dadelijk gelastte Z. M. aan al de hofgrooten en legerhoofden zich zonder verwijl gereed te houden om den hoogen bezoeker indrukwekkend te ontvangen. Hierna begaf hij zich naar zijne vertrekken, en dacht er aan, hoe hij niet lang geleden eene zeer schoone maagd gezien had, terwijl hij als onbekend manspersoon voortwandelde langs den dorpsweg van Gĕmpol-pajoeng. Intusschen duurde het niet

lang of de slang was er gekampeerd, zooals men zeî, op de aloen-aloen. (14) Het leger en al de grooten stonden in vol tenue, en als ten strijde gereed, de verdere bevelen van den vorst af te wachten. Een der krijgsoversten ontving al spoedig het bevel, zich tot den vreemden potentaat te begeven, en hem instantelijk te vragen, wat hij in zijn schild voerde. Inmiddels verscheen de vorst en plaatste zich op zijnen zetel. (15) Voor hem zetten zich in eerbiedige houding de rijksgrooten in reiën op matten neder. Welhaast kwam de voorname bode met de tijding terug, dat het doel van het fameuse ondier slechts was, zijne opwachting te maken bij Z. M. Deze gaf nu order, het vreeselijke beest tot voor zijnen troon te geleiden. Zoo gezegd zoo gedaan. Het serpent verscheen met den grootsten eerbied voor den vorst, en deelde hem zijne geheele levensgeschiedenis met de meeste openhartigheid mede. De Koning was er verlegen mede. Wat zou hij doen? Ontving hij den vreemden sinjeur niet in de vorstelijke woning, dan kon het wel eens op den ondergang van zijn rijk uitloopen; ontving hij er hem wel, dan zou hij een' onuitwischbaren blaam laden op zijn huis. Hij vond er eindelijk dit op. „Beste vriend!" dus sprak hij: „je zegt, dat je me zeer na bestaat. Goed. Dat kan wel zijn. Maar ik mag toch wel eischen van je, een bewijs te geven van je nauwe betrekking op mij. Weet je wat? In het hart der Zuidzee stichtte een witte kaaiman (16) zijn rijk. Hij is mijn gezworen vijand. Als je hem onschadelijk maakt, zal ik je als mijn' zoon erkennen." Toen het ondier deze woorden van den Koning gehoord had, nam hij met den meesten eerbied afscheid, gereed om zich van de opdracht te kwijten. 't Was hem of hij een bevelwoord van den Allerhoogste had te volbrengen. Plomp! Daar stortte hij zich hals

over kop in den Oceaan, regelrecht en met geduchte snelheid voortkronkelende naar het paleis van den witten krokodillen-koning. Een ontzettende strijd ontspon zich in de diepte der wateren; het ging hard om hard in dezen ontzachelijken kamp, tot eindelijk de geduchte nikker overwon. Toen de witte leviathan daar nu zoo voor dood neêr lag, ging de slang onder den grond door recht op Mĕḍang-kamolan aan, om Z. M. het heuglijk nieuws meê te deelen. Toen hij dacht zoo wat in de nabijheid te zijn van het paleis te Mĕḍang-kamolan, stak hij nu en dan zijn' kop eventjes naar boven om te loeren waar hij was. Te Manḍikil (17) bleef hij eindelijk een poos stil liggen. Er bevonden zich hier een aantal modderbronnen, waaruit steeds slijk opborrelde van een' eenigszins zilten smaak. Niet lang evenwel hield het ondier zich hier op. Hij dook welhaast weêr onder en kwam pas boven in eene desa, niet ver van de hoofdstad. Van deze plaats uit, zond hij nu een' bode aan zijn' koninklijken vader, met het bericht, dat hij de zaak best had ten einde gebracht. Tong en oogen van den krokodil had hij meêgebracht. Toen de vorst deze boodschap ontving, zat hij er wezenlijk weêr erg meê in, niet wetende wat hij doen zou. Hij zon er slechts op, hoe hij het aan moest leggen, om den lastigen gast te verwijderen. Hiervan repte hij echter geen woord tot den bode. Integendeel: hij sprak met veel schijnbare ingenomenheid van het ontvangen bericht, en gaf te kennen, dat hij de slang zou verheffen tot vorst in de plaats van den verslagen krokodil. Hij moest voorloopig maar stilletjes blijven waar hij was. De Koning zou wel bij hem komen. Dit werd de slang kond gedaan. Deze schoot zich nu, zoolang als het duren zou, op in bovenbedoeld dorp, dat hiernaar den naam ontving van Koe-

woe – tijdelijke verblijfplaats – en verder zoo genoemd werd tot op dezen dag. Door het gedurig uit- en ingaan van de slang ontstonden hier tal van modderwellen. Doch ter zake! Na het vertrek van den boodschapper gaf de Koning bevel een ijzeren harnas van ringen te maken, dat zonder tusschenruimten om het lichaam en de staart van de slang zou passen. Toen dit kolossaal zware overtreksel gereed was, begaf Z. M. zich naar de plek waar het ondier zich ophield. Daar gekomen sprak hij: „Mijn zoon! thans ben ik gereed met mijn plan. Daar je mij verlost hebt van mijn' vijand den witten krokodil, die zijne residentie had in de diepte der Zuidzee, zie! daarom wensch ik je te verheffen tot Koning. Je vorstelijk kostuum heb ik al vast voor je meêgenomen. Je zult den koninklijken zetel vestigen zuidoostelijk van Mĕḍang-kamolan, in eene uitgestrekte vlakte, rijk aan water." De slang bedankte Z. M. innig voor zoo veel lieve zorg en zeide welmeenend: „Volgaarne, Majesteit! ben ik bereid in alles uwen wil te doen." Het ondier werd hierop, door de rijksgrooten omstuwd, naar het onmetelijk moeras geleid. Hier aangekomen werd sinjeur in zijn dwangbuis gestoken. Ten gevolge van dit kwellend pantser kon de slang zich nu geheel niet meer bewegen. Wat zij alleen nog maar vermocht, was dag en nacht haren ontzachlijken muil open te houden. Zoodra er iets in kwam, sloot zij dezen haastig toe, en slikte het ijlings naar binnen.

Eens op een' dag weidden een tiental herdersjongens hunne koeien in hare onmiddellijke nabijheid. Het geval wilde, dat het begon te regenen. De jongens nu zochten eene schuilplaats, en kwamen terecht in eene soort van grot. Wat zeg ik? Eene grot? De groote, donkere holte was niets meer of minder dan de wijd openge-

sperde muil van het afschuwelijk ondier. O jammer! Allen gingen er in op één' na, een klein ventje, dat frambozenuitslag had, en dien zijne kameraden daarom niet toestonden, meê te gaan. Het duurde niet lang, of de slang sloot heel kalm den vreeselijken muil, en al de negen knapen verdwenen met één in zijn ontzachlijk lichaam. De ouders van deze zoo maar ingeslokte kinderen toonden zich natuurlijk zeer boos, en klaagden den leelijken slokop bij den koning aan. Niet zoodra had de vorst de zaak vernomen, of hij was buiten zich zelven van woede. Dadelijk ging hij in eigen persoon naar het ondier toe, om het zijn' toorn te doen gevoelen. Ja! hij liet den reuzenkop van de slang op de plaats vast nagelen. Ge kunt denken, hoe ontzettend het dier tegenspartelde. Met geweldige slagen kronkelde het zijn' staart telkens boven en door het slijk. De natuur zelfs werd er door bewogen. Er stak een geduchte storm op. Het zwerk betrok, en zag dreigend en onheilspellend op de aarde neêr; het werd zoo donker als de nacht; het geboomte verdween van de plek als weggevaagd. Toen eindelijk het vreeselijk natuurtooneel tot bedaren was gekomen, werd de reuzenslang niet meer gezien. Zij was onder het slijk bedolven geraakt. De treurig vermaarde plek heette voortaan Kasôngô, de negen, naar de negen kinderen, die door de slang werden ingeslokt.

Januari, 1883. J. KREEMER.

Aanteekeningen.

---

(1) [illegible] kasôngô, de negen. Dit verhaal is schier alleen bekend bij eenigszins geletterde Javanen. De groote menigte bezit er slechts flauwe noties van, al vindt men de sporen van de vertelling dan ook terug in de gebruiken van de meeste landlieden. . 't Verhaal komt voor in de Adji Sôkô en minder uitvoerig in de reisbeschrijving van Poerwô lĕlônô. De weduwe Kasian heet daar eenvoudig Bòk-roṇḍô. Ik hoorde haar ook Bòk-Tjangkèk noemen.

(2) [illegible] of [illegible] Mĕḍang-kĕmolan of Mĕṇḍang-kĕmoelan is de naam van een oud rijk, volgens de overlevering in het Samarangsche, in den omtrek van Poerwô-dadi te zoeken. De Hindoe Adji-Sôkô overwon er den koning Déwôtô Tjĕngkar door zijn ilmoe soelappan. Hij is de Praboe-djôkô, de held van het verhaal.

(3) 't Padi-stampen geschiedt, zoo als men weet, in een langwerpig, sleufvormig uitgehold zwaar blok, lĕsoeng genaamd. Men doet dit met de aloe, een' zeer dikken stok, in het midden dunner dan aan de uiteinden, om het vasthouden gemakkelijk te maken. Het rijststampen is uitsluitend het werk van kinderen en vrouwen, die even regelmatig de aloe hanteeren, als de boer in 't Vaderland dit den zwengel doet.

(4) De patih is steeds de rechterhand, het factotum van het hoogste gezag in den Staat of van den Regent.

(5) Volgens de Javanen geen ongewoon verschijnsel. Velen weten u te vertellen van dezen of genen haan, die zoo maar in 't voortloopen, ergens op den grond, een ei legde, zonder er naar om te zien en zonder te kakelen. Een hanenei is naar hun zeggen steeds zeer langwerpig en een dooier wordt er nooit in gevonden.

(6) De kippen treft men meermalen in het rijstblok aan, waar zij dan de gevallen korrels en zemelen oppikken. En zoo gebeurt het weleens meer, dat zij er hare eieren leggen.

(7) [illegible] Pĕdaringngan. Een groot aarden vat

met breeden buik en vrij nauwen hals, in den vorm van, maar kleiner, dan een gĕntong.

(8) [illegible] Loemboeng, rijstschuur, zoo als bekend is, een doorgaans vierkant huisje, boven breeder dan aan de basis, voorzien van zorgvuldig gemaakte wanden, met een deurtje in 't front, dat zoo hoog mogelijk is aangebracht. De loemboeng is gewoonlijk een of twee voet boven den beganen grond op rolsteenen neuten opgetrokken.

(9) [illegible] Pĕngngantènnan. Als bruiden – pĕngngantèn – gekleede en opgesmukte poppen, van de eerst geplukte, rijpe aren vervaardigd, voorstellende de vrouw van Wisnoe, Dèwi Sri, de godin der rijstvelden en haren gemaal, hier Pak Sri Sĕndônô genoemd. Deze poppen worden onder in de rijstschuur gelegd en de padi daar boven opgetast. Gewoonlijk legt men onder in de loemboeng, in de vier hoeken, nog enkele gebalsemde kĕmiri's, een tol, een bĕndô-pit en eene soort van werppijltje, allen voorwerpen die Dèwi Sri en haren man tot speelgoed moeten strekken. Men behoort toch wel zoo iets te doen, om ze gunstig te stemmen, opdat door haren zegen, de padi veel uitlevere. Daarom is er ook een feestmaal vóór dat de padi door de mannen om hoog in de loemboeng wordt geslingerd. Er wordt dan door allen, die aan den oogst deelnamen, sĕgô wadang (gekookte rijst, die een' nacht en dag heeft over gestaan) gegeten, terwijl de modin voorgaat in het gebed.

(10) 40 dagen. Vóór dien tijd komt geen Javaan van den ouden stempel aan zijne padi. En is het voor huiselijk gebruik (niet om te verkoopen), dan mag alleen de vrouw des huizes, na dien termijn, met schoone voeten, snel naar boven klimmen in de loemboeng om de padi neêr te laten.

(11) Steeds wordt de kĕmiri, voor deze gelegenheid met welriekende olie ingesmeerd en strekt om het traditioneele hanenei te vervangen, dat men natuurlijk niet altijd bij de hand heeft. Meest al hebben deze en dergelijke handelingen gedachteloos plaats.

(12) De zoo gehate slangen hebben hier nog altijd veel in

te brengen. Doorgaans kunnen ze spreken. Men denke aan Blorong, aan Nôgô-gini, dochter van Anontô-bogô (Obong-obongngan) en aan Nôgô-pĕrtôlô. De slang in ons verhaal heet ook wel Nôgô-nalendrô, slangenkoning. Dit herinnert aan het Boeddhisme. (Verg. Kern, Boeddhisme, blz. 78.)

(13) Sri pati [illegible] ook al een naam voor de koninklijke waardigheid.

(14) Op 't plein – aloen-aloen, buiten de poort, – gapoerô – van den wijd uitgestrekten vorstelijken zetel, is steeds de plaats van waar de hooge gasten worden aangediend. Daar houden zij stand.

(15) De tratag rambat, [illegible] is gewoonlijk eene net opgeslagen bamboezen loods, gelijkvloers, vóór in de kratonruimte, met een' ruimen luifel in het front, waar de vorst zijne voorname gasten ontvangt: eene soort audiencia, daar er bij gelegenheid ook recht gesproken wordt.

(16) De witte krokodil is de incarnatie van Z. M. Déwôtô-tjĕngkar, den menschen etenden koning van Mĕdang-kĕmolan, die door Adji-sôkô onttroond, op een' zijner olifanten vluchtte en aan Java's zuidkust, in een' vraatzuchtigen kaaiman veranderde.

(17) Mandikĕl, eene kleine verhevenheid. Met dezen naam is hier bedoeld de gestadige blaasvormige opborreling van het slijkmoeras bij Koewoe. J. K.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Uit het Verslag van Br. C. POENSEN, te Kediri. (1882).

De medehelpers kwamen dit jaar weêr getrouw om de andere maand gedurende eene week bij mij. Ook MARIOES woont deze bijeenkomsten nu weêr bij, die zoo langzamerhand iets van een broederlijk ontmoeten gekregen hebben. Na zooveel jaren is veel van het officieele en vormelijke verdwenen, waardoor de besprekingen vertrouwelijker werden. Hunne verslagen omtrent de gehouden godsdienstoefeningen met de teksten of onderwerpen, die zij behandeld hebben; hunne evangelisatie, hun schoolhouden, en hunne bijzondere ervaringen worden allen afzonderlijk besproken. Bij het behandelen der evangelisatie kwamen bij gelegenheid van de laatste bijeenkomst vooral ter sprake, hoe weinig de gemeenteleden daaraan deden; als het zoo eens te pas komt, zal men er wel over spreken, maar men zoekt de gelegenheid niet op, men gaat er niet voor uit. En zoo lang de gemeente zelve er niet met ijver en lust voor bezield is, kan er van evangelisatie geen sprake zijn. Dit is overal zoo het geval, en ik kan wel eens naar eene vernieuwde opwekking wenschen, als bijv. waargenomen werd in de dagen van Sidô-ardjô's opkomst.

Doet de hiernevensgaande »Staat der gemeenten in Kediri en Madioen" de numerieke sterkte der gemeenten

kennen – mijne „zendingbrieven" (1) geven meer een' blik op mijne eigene werkzaamheid en die der medehelpers en het leven in de gemeente. Adi-Tojô is nu bezig een steenen kerkgebouwtje op te richten, waarvoor de gelden verkregen zijn uit bijeengebrachte padi, die verkocht werd. Wônô-hasri en Sambi-rôtô zullen nieuwe banken krijgen, waartoe de gelden uit de kerkbus, wier inhoud tegen rente aan gemeenteleden uitgeleend werd, is gevonden. Te Sambi-rôtô zullen zij komen te staan in een nieuw kerkgebouw met pannenbedekking maar bamboe wanden. De kosten hiervoor werden gevonden, door één' man vrij te stellen van alle diensten, die men gezamenlijk vervulde, doch waarvoor die man op zich nam deze kerk te bouwen en te onderhouden. Ook te Maron zal voor gelijke doeleinden dit jaar iets gedaan worden, waarvoor men met den oogst eene bijzondere gave zal afzonderen. Het school-kerkgebouw te Kediri bleef voor mijne rekening; ik kan daar moeilijk bijdragen van de gemeenteleden voor dit doel vragen, en de kerkbus levert te weinig op, om alle onkosten goed te maken. Dit jaar zal het dak eene geheele vernieuwing moeten ondergaan, doch de gelden zijn daar voor nog niet gevonden.

De bijeenkomsten des Zondags-morgens, Donderdags-avonds, en op feestdagen hadden overal geregeld plaats, ten mijnent was de opkomst bij bijzondere gelegenheden wel eens buitengewoon groot. Dit was o.a. vooral het geval op den jongsten Nieuwjaarsdag, toen de bijeenkomst voor het eerst, na een' twintigjarigen dienst, door seraphine-spel iets recht feestelijks kreeg, en mij gelukkig stemde. Voor het kerkgezang zijn wij nu bezig weêr eene nieuwe vermeerderde uitgave van ons kerkgezangboek gereed te

(1) Opgenomen in de Maandberichten van het Nederlandsche zendelingenootschap. *Red.*

maken, waarvoor de bewerking aan de goede zorgen van Br. HOEZOO toevertrouwd is.

Zoo als uit nevensgaanden „staat" blijkt, werd gedurende het afgeloopen jaar de H. doop bediend aan: 5 mannen, 4 vrouwen en 38 kinderen of 47 zielen, waardoor het cijfer in het doopregister tot 1273 is geklommen. In verschillende gemeenten zijn nieuwelingen, die onderwijs ontvangen, en zoo wij hopen, tot de gemeente zullen toetreden. Tien huwelijken werden kerkelijk ingezegend, en drie door echtscheiding ontbonden, waartoe de aanleiding bij twee echtparen in twist bestond, die op volkomen verwijdering en verlaten van elkander uitliep; en bij één paar wegens overspel van één' der echtgenooten. Één ander echtpaar had eene ernstige vermaning noodig wegens het heimelijk laten besnijden van hun zoontje, een geval, dat het tweede is, voor zoover mij bekend, in de residentie Kediri voorgekomen. Staan tegenover deze laatste treurige bijzonderheden vele andere proeven, die getuigen van den invloed des Evangelies, daar worden wij opgewekt, met het oog op God, steeds met goeden moed voort te gaan, biddende dat het Evangelie in meer uitgebreiden kring langs zoo meer gehoord en aangenomen moge worden, en zijn' invloed op het persoonlijk en huiselijk leven der gemeenteleden moge oefenen, opdat de naam des Heeren Jezus eere en heerlijkheid ontvange, en zijn koningrijk kome!

STAAT der GEMEENTEN in KEDIRI – MADIOEN op Ult°. 1881.

Residentie KEDIRIE.	Gemeenten.	ZIELENTAL ultimo 1882.						GEDOOPT. Op belijdenis.		GEDOOPT. Kinderen.		HUWELIJKEN.	
		Mannen.	Vrouw.	Jongens.	Meisjes.	Zielen.	Totaal.	Mannen.	Vrouw.	Jongens.	Meisjes.	gesloten.	ontbond.
Distrikt.	Semampir	18	18	23	6	65	65	2	2	1	1	3	—
Kotta. (SYLVANUS.)	Gĕnĕngan	2	2	1	2	7	38						
	Sambi-redjô	6	7	5	3	21							
	Kwadoengan	1	1	—	—	2							
	Djong-biroe	1	2	—	—	3							
	Ngĕbraq..............	1	2	—	1	4							
	Sambi-rĕsiq..........	—	1	—	—	1							
Môdjô-rôtô. (JULIAAN.)	Wônô-hasri	35	47	66	42	190	215	1	—	2	8	3	1
	Sélang	5	4	13	3	25							
Godéan. (MARKUS.)	Adi-tojô	16	20	12	13	61	61	1	1	3	1	1	1
Djambéan.	Tjangaq'an	1	1	2	2	6	6						
Papar.	Dati-Wringin	8	9	21	12	50	57						
	Slamboer	1	1	2	3	7							
Soekô-rĕdjô. (LEVI.)	Sambi-rôtô	45	48	57	57	207	210	—	—	9	5	2	—
	Pĕlĕm	1	—	—	—	1							
	Simau	1	1	—	—	2							
Srengat. (TADDEUS.)	Maron..................	18	25	27	21	91	91	1	1	6	2	1	1
	Totaal: KEDIRI.	160	189	229	165	=	743	47 zielen.				10	3
	" MADIOEN.	11	26	22	29	=	88						
						Totaal zielental..............	831						

Aanteekeningen.

Ult°. 1881 w. h. totaal zielental 799 zielen.
Gedurende 1882 werden gedoopt 47 "
Dus zou het zielental ult°
Dec. 1882 moeten zijn .... 846 zielen.
Doch werkelijk ons bekend
slechts.......... .... 831 "
Dus niet in de staten ingevuld.. 15 zielen.
Namelijk overleden 7 zielen.
" van 8 " hun verblijfplaats door verhuizen onbekend.

C. POENSEN.

Uit het verslag van Br. W. HOEZOO, te Samarang. (1882).

. . . .
. . . .
. . . .

Middelerwijl was ik begonnen te voldoen aan uwe opdracht bij circulaire van Februari a.p., betreffende het verzamelen van eenige voorwerpen voor de Koloniale Tentoonstelling te Amsterdam te houden. Tijdens de ontvangst dier opdracht durfde ik mij bijna niet vleien, daarvan veel werk te zullen kunnen maken. Eenmaal echter met het samenbrengen en beschrijven van bedoelde voorwerpen bezig, ging ik daarmeê met genoegen voort, en ik hoop dan ook, in verband met de mij toegestane middelen, daarin niet ongelukkig te zijn geslaagd. Tijd en wijze van verzending hebben, gelijk u bekend is, zoowel mij als den anderen Broederen meer zorg en moeite gegeven dan door Bestuurders was bedoeld. Zoo intusschen alles slechts goed en tijdig in uw bezit gekomen is, zal zeker niemand onzer zich daarover beklagen.

Een werk van veel tijd en inspanning, waarvan het wenschelijke en noodzakelijke door ons allen reeds lang was toegestemd, doch waartegen ik even lang bijzonder had opgezien, wijl het in 't plan lag, dat ik mij met het belangrijkste gedeelte daarvan zou belasten, is eene tweede uitgave van onze Javaansche kerkgezangen, waaraan dan tevens eenige nieuwe liederen moeten worden toegevoegd. Ook met dit werk is thans een aanvang

gemaakt. Reeds bezorgde Br. POENSEN ons de gezangen, die hij voor dat doel heeft bestemd, en heb ik de correctie daarvan ter hand genomen. De hooge eischen echter, die ik aan kerkgezangen stel, maken het waarschijnlijk, dat de voltooiing van onzen nieuwen liederenbundel nog wel eenige maanden op zich zal laten wachten, en dat met name het opstellen van nieuwe gezangen, een werk, waarbij ik mijzelf zoo schaars voldoen kan, mij bij gedurige afwisseling nog menig uurtje kosten zal.

Dat ik Br. POENSEN inmiddels ook bij de correctie van zijne „Kidoeng," (Liederenboekje) eveneens ten behoeve eener nieuwe uitgave, behulpzaam ben geweest, wordt hier slechts in het voorbijgaan aangeteekend.

Overgaande tot mijne werkzaamheden in betrekking tot mijne gemeenten, zoo hier ter plaatse als te Kaioe-Apoe (Koedoes), moet ik u mededeelen, dat beide kleine kudden sedert mijn jongste verslag vrij stationair zijn gebleven. Het zielental der gemeente te Samarang bedroeg op ult. December des vorigen jaars 160, onder welke een 30tal Chineezen (18 mannen en 12 vrouwen). Onder de 130 inlanders waren 35 mannen, 55 vrouwen, 25 jongens en 15 meisjes. Te Kaioe-Apoe bedroeg het zielental op genoemden datum 70, onder welke 37 volwassenen, 16 mannen en 21 vrouwen. Zoomin in 1882 als '81 werden aldaar aan de gemeente nieuwe leden van buiten toegevoegd. Te Samarang beliep het getal van nieuw-toegetredenen in die beide jaren 6, namelijk 1 Chinees en 5 Javanen. Ook in den toestand der gemeenten kwam op beide plaatsen weinig of geen verandering. Ingenomenheid met hunne christelijke belijdenis, en belangstelling in hetgeen daaraan is verbonden, zoekt men onder de gemeenteleden zeker niet te vergeefs.

Doch zelfs bij de zoodanigen, die ik in dit opzicht de besten moet noemen, uit zich het een en ander toch voornamelijk in hun blijven bij de gemeente en hun getrouw bezoeken der samenkomsten bij een goed en onbesproken gedrag. Het huiselijk leven van sommigen gaf in het bedoelde tijdvak nu en dan aanleiding tot vermaning en bestraffing. Doch daartegenover staan anderen, die in dezen ten voorbeeld mogen gesteld worden. Wat werkzaamheid en zorg voor hun onderhoud aangaat, zal men op de christenen wel geen gegronde aanmerking kunnen maken. Sommigen verdienen in dezen zelfs een woord van lof, terwijl overigens hun zijn en doen ten bewijze mag strekken, dat zij in vergelijking met vroeger in het stoffelijke zijn vooruitgegaan.

De niet zeer vriendelijke pen van een' inlander leverde onlangs aan een der plaatselijke Hollandsche bladen de stof voor een artikel, waarin het heette, dat de Javaansche christenen te Samarang boven andere inlanders bevoorrecht waren, en dat hieraan hun steeds toenemend getal moest toegeschreven worden. Als bewijs van zulk eene bevoorrechting werd genoemd, dat zij vrijgesteld zouden zijn van heerendiensten. Werkelijk werd deze klacht na eenigen tijd ook bij het Bestuur ingediend, doch dáár natuurlijk wat juister bepaald en omschreven. En wat bleek toen bij onderzoek? Dat de Javaansche christenen alhier, zoowel zij die te Melaten eene afzonderlijke kampong bewonen, als de anderen, hier en daar over de hoofdplaats verspreid, steeds gedeeld hadden en nog deelden in al de lasten en verplichtingen hunner landgenooten. Slechts waren die te Melaten tot dusverre niet ingedeeld bij het bewaken der groote wegen, en zulks hoogst waarschijnlijk uit aanmerking van het gering

getal (3 of 4) dergenen, die volgens de vigeerende bepalingen tot dit werk konden worden opgeroepen. De omstandigheid echter, dat de „kampoeng-christen," juist vanwege haar gering zielental, voor eenigen tijd met eene andere nabijliggende onder éénen loerah was vereenigd, maakte haar tot een deel dier grootere kampoeng. En nu scheen het wel, dat de bewoners dier groote kampoeng, hetzij dan al of niet op instigatie van buiten, hun verlangen te kennen gegeven hadden, dat ook de christen kampoeng met het betrekken van bedoelde wacht zou worden belast. Van de zijde der reclamanten was dit eene zeer geoorloofde poging om voor zichzelven tot zekere vermindering - hoe gering dan ook - dier wachtdiensten te geraken. En dit begrepen de lieden te Melaten ook wel. Zeker hadden zij deze zaak maar liever zoo gelaten als ze was. En ook ik mocht dit wel voor hen verlangen. Op hun verzoek deed ik in dezen geest zelfs eene démarche bij het Bestuur. Doch daar dit geen termen vond om op de ingediende klacht afwijzend te beschikken, moesten wij ons getroosten, dat voortaan ook de „kampoeng-christen" bij het bewaken der groote wegen zou worden ingedeeld. En wijl daarin volgens de hier bestaande regeling der heerendiensten inderdaad ook niets onbillijks was gelegen, deden wij dit ook.

De Redactie van evenbedoelde Hollandsche Courant, die vroeger wel meermalen hare sympathie met de evangelisatie in Indië had uitgesproken, vond in deze quaestie aanleiding om te betoogen, dat de Regeering, door aan de bekeerlingen zekere privilegiën te verleenen, de uitbreiding van het Christendom niet weinig bevorderen zou, en dat zij tegenover den steeds toenemenden invloed van het Mohammedanisme dien maatregel ook wel eens in ernstige overweging mocht nemen. In détails was

hier moeilijk te treden. En, waarlijk, men behoeft zich de hier bestaande verhoudingen slechts oppervlakkig voor te stellen, om te begrijpen, dat zich op zulk een terrein voetangels en klemmen bij menigte zouden voordoen. Of deze echter met het noodige beleid niet zouden te vermijden wezen is eene andere vraag. Doch wie ook immer geroepen worde om het Gouvernement in dezen te dienen van consideratie en advies, iedereen zal hebben toe te zien, dat aan de christenen geen voorrechten of vrijheden verleend worden ten laste of nadeele van de heidenen of mohammedanen met wie zij samenwonen. Eene begunstiging van dezen aard, waaraan aldus de billijkheid en rechtvaardigheid zou worden opgeofferd, zou onvermijdelijk aan de andere zijde wrok en haat verwekken, en in de gevolgen misschien blijken, verderfelijker voor de goede zaak te wezen, dan de onverschilligheid en de tegenstand, waarmede zij nu nog zoo vaak bejegend wordt. Ik zal niet beweren, dat het thans reeds noodig is, tegen zulk eene begunstiging van hoogerhand te waarschuwen; doch daar ik nu en dan voorstanders van de evangelisatie ontmoet, die den goeden voortgang van ons werk vóór alle dingen van zekere privilegiën aan de christenen afhankelijk achten, meende ik van deze gelegenheid wel eens gebruik te mogen maken, om ook anderen, die van zoodanig gevoelen zijn, te doen bedenken, onder welke voorwaarde wij ons inderdaad over zulk eene bevoorrechting zouden kunnen verblijden, en welke grens wij zelf zouden moeten wenschen, daaraan gesteld te zien.

Onder het dertigtal Chineezen, die gerekend worden tot de Javaansche christengemeente alhier te behooren, zijn begrepen de nog overgeblevenen van de gemeente van wijlen Br. BURGERS. Ik moet echter zeggen, dat

diegenen onder hen, die nog steeds prijs toonen te stellen op hunne christelijke belijdenis, zich tot zeer enkelen bepalen. Verreweg de meesten onttrekken zich aan de onderlinge bijeenkomsten en zoeken ook overigens geen gemeenschap met de andere christenen. Ook onder degenen (een tiental) sedert 1877 successievelijk door mij gedoopt, zijn er, die aan onze verwachting niet beantwoorden. Het meerendeel echter van laatstbedoelden blijft getrouw; sommigen geven zelfs blijk van nadenken over het ontvangen onderwijs en van gemoedelijke toepassing daarvan; zij lezen ook de Heilige Schrift en trachten die te verstaan. Deelde ik vroeger reeds eens mede, dat er behalve die christenen, die formeel tot het Christendom zijn overgegaan, ook anderen zijn, die wel gaarne de samenkomsten der gemeente bijwonen, ook thans kan ik van de zoodanigen melding maken. En dat ook dezen aldaar geen vergetelijke hoorders zijn, bewijzen de gesprekken, die zij met mij of anderen voeren naar aanleiding van het gepredikte woord. Een van hen, door mij vroeger genoemd als een voorbeeld van den invloed der prediking op hart en leven, is ons sedert door den dood ontvallen. Nog op zijn sterfbed deed hij blijken, dat het zaad des Evangelies aanvankelijk bij hem in goede aarde gevallen was, al kon hij dan ook vroeger niet besluiten openlijk tot de gemeente toe te treden.

Nog heugt mij de ontsteltenis, waarin wij verkeerden op het vernemen van de boodschap, dat onze goede Babah Teh Tan Liong door eene beroerte was getroffen, die hem op eenmaal had verlamd en hem zelfs zijn spraakvermogen benomen had. Onmiddellijk spoedde ik mij naar zijne woning; doch kon hem, daar hij na eenige uren van hevig lijden zoo pas tot rust gekomen was, aanvankelijk niet ontmoeten. Des anderen daags herhaalde

ik mijn bezoek, en werd toen ook gaarne bij hem toegelaten. Nauwelijks had hij mij bespeurd, of hij stak mij, onder het uiten van eenige onverstaanbare klanken, zijne hand toe, en vouwde die toen met de andere te zamen, ten teeken, dat ik voor hem bidden zou. 't Was een aandoenlijk oogenblik, waarin ik met de aanwezige familieleden (christenen en niet-christenen) over dezen lijder Gods ontferming inriep, en voorts hem zelf en de omstanders trachtte te troosten met het geloof in Gods almacht en liefde. Met een' lichten glimlach en eene buiging van het hoofd gaf hij zijn' dank te kennen, en ik ging heen, even bewogen als de achterblijvenden. Toen ik den volgenden dag terugkeerde, herhaalde hij zijn aanzoek om mijne voorbede, en nadat ik daaraan voldaan had, gaf hij door gebaren te kennen, dat hij schrijven wilde, zoo als hij gedurig deed, wanneer hij iets te zeggen of te vragen had. Niet zonder spanning wachtte ik op het geen de ongelukkige mij zou hebben op te dragen of meê te deelen. 't Waren slechts weinige teekens, die hij in schrift stelde, doch die niet minder behelsden dan de gelofte, dat, zoo hij van deze ziekte mocht opkomen, hij christen zou worden. Ik prees hem gelukkig wegens dat voornemen, en wenschte hem de goedkeuring van boven daarop toe. Voor de christenleden der familie scheen het een groote troost, dat hij, na zóó lang aarzelen, nu toch tot dit besluit was gekomen. Bij het verergeren van zijn' toestand spraken zij er zelfs over, of ik hem op grond daarvan niet zou kunnen doopen. Hiertoe echter vond ik geen vrijmoedigheid, en men stelde zich later daarmede ook tevreden. T. T. L. heeft, helaas! zijne gelofte niet mogen vervullen; slechts kort daarna nam de Heer hem van ons weg. Mij heeft hij intusschen de zekerheid nagelaten, dat het woord der prediking niet

ledig wederkeert, ook bij diegenen, die tot de beslissende keuze niet of niet zoo spoedig kunnen komen. En vooral in verband hiermede waardeer ik zijn besluit, en denk ik er nog dikwijls aan terug. Wat zegt men echter in de Chineesche kamp met het oog op die plotselinge en akelige ziekte, die binnen weinige dagen den dood ten gevolge had? Dat „iemand, die toch geen christen wil worden, ook maar niet ter kerk moet komen, daar het nu gebleken is, dat zulk eene dubbelhartigheid niet ongestraft kan blijven."

Javanen, niet-christenen, komen bijna nimmer ter kerk, schoon daartoe bij bezoek of ontmoeting ook uitgenoodigd. Gebeurt het eene enkele maal, dat deze of gene uit nieuwsgierigheid of belangstelling eens komt kijken of luisteren, dan is dit toch slechts vluchtig, en zonder dat wij vernemen, wat hij daarvan mededraagt, 't zij dan goed of kwaad. Onder een tweetal vreemdelingen, die onlangs na kerktijd tot ons kwamen, was er één, die zich uitgaf voor christen, zonder juist tot de gemeente van eenigen zendelingleeraar te behooren. Wij kennen dit volkje hier reeds lang als aanhangers van den Javaanschen goeroe Kjaï Toenggoel-Woeloeng en diens vertrouwelingen, en weten, dat ze zich gaarne „kristen-djawa" noemen, de leden van onze gemeenten als „kristen-blanda" aanwijzende. Over het algemeen hebben onze christenen nimmer den omgang met deze lieden gezocht, doch waar zij zelven blijken van toenadering gaven, hen vriendelijk ontvangen, en dikwijls ook getracht, hun van Christus en het Evangelie wat meer en wat beters meê te deelen, dan zij ginds daaromtrent hadden gehoord of gezien. Ook de zoo even bedoelde vond dus een goed onthaal, en daar hij bijzonder spraakzaam was, viel het gemak-

kelijk met hem een levendig discours te onderhouden, waarin hij o.a. blijken gaf van met den Islam op Java wel vertrouwd te zijn, en eenige arabische formules aanhaalde, volgens hem in zin en strekking gelijk aan de leer der christenen. Een wat meesterachtige toon en over 't algemeen eene groote vrijmoedigheid in houding en manieren waren daarbij moeilijk voorbij te zien; doch toen hij later herhaaldelijk onze bijeenkomsten bijwoonde, en toonde met het daar gehoorde ook wel ingenomen te zijn, vleide ik mij, dat hij langzamerhand zich zijne ware plaats wel bewust zou worden. Inmiddels echter had hij met dezen en genen der christenen in 't bijzonder kennis gemaakt, en begon men hier en daar te mompelen over 's mans hinderlijke grootspraak en op grond van zekere ervaringen zelfs te twijfelen aan zijne eerlijkheid. Natuurlijk bleef dit ongunstig oordeel hem ook niet verborgen. En het zij uit gevoeligheid deswege, dan wel om andere redenen, zooveel is zeker, dat wij dezen kristen-djawa nu reeds in langen tijd niet hebben teruggezien.

Eene andere en vreemder verschijning was die van een' Javaanschen hadji, althans van een' Javaan, die in kleeding en allures daarvan het voorkomen had. Hij scheen circa 25 jaren oud, en vertelde, van Solo gekomen te zijn. Op een' morgen zich ten mijnent vervoegende, verklaarde hij mij, ter school te willen komen, en tevens bij mij als „djongos" (huisbediende) te willen blijven. Dat dit zonderling aanzoek mij eenigen argwaan moest geven, laat zich lichtelijk begrijpen. De beweegredenen, die hem daartoe noopten, konden mij dan ook niet duidelijk worden. Op mijne vragen dienaangaande antwoordde hij alleen, zoo gaarne Javaansch en Maleisch lezen en schrijven te willen leeren, en daartoe bij mij in dienst te

willen treden. Ik beduidde den man, dat mijne Javaansche school alleen voor kinderen bestemd was, en dat hij onder dezen zich zeker niet op zijne plaats zou gevoelen; doch bood tevens aan, hem wat anders te leeren, zoo hij dit begeeren mocht, en waartoe hij aan mijne bijeenkomsten met volwassenen kon deelnemen. Inderdaad scheen hij ook wel te weten, dat ik een pandita (godsdienst-leeraar) was, en verklaarde daarop ook bij mij ter kerk te willen komen, zoo ik hem slechts toestond van mijn schoolonderwijs gebruik te maken. Hoe vreemd mij nu het een en ander ook voorkwam, zoo kon ik daartegen toch geen bezwaar hebben. Ik zou er zelfs hoogelijk meê ingenomen zijn geweest, zoo de man mij meer vertrouwen had ingeboezemd. Thans moest ik aan den tijd overlaten wat dit worden zou. Slechts kon ik hem niet ter wille zijn in zijn verlangen om huiswerk bij mij te verrichten; en daar hij ook zelf wel scheen te begrijpen, dat hij als „djongos" met zijn' tulband een ietwat zot figuur zou maken, werden wij het eens, dat hij een ander logies zou zoeken, en bij mij alleen komen in de uren van school- en godsdienstonderwijs.

Werkelijk vertoonde hadji Edris zich reeds den volgenden dag op school, en zette zich daar bij en onder de jongens neder. Zonder zich in 't minst te geneeren nam hij deel aan de lessen der middelste klasse, en was steeds bezig, nu eens op zijne eigen gelegenheid, en dan weder overeenkomstig het opgegeven werk, Ook in de kerk des Zondags ontbrak hij niet, schoon hij daar slechts kwam in gewone Javaansche kleeding. Over het aldaar gehoorde liet hij zich voor ons niet of weinig uit, ook niet wanneer hij daartoe werd uitgelokt of aangespoord. Ik had mij voorgenomen, allengs eens goed met hem aan 't praten te gaan; doch mijne aanvankelijke

pogingen daartoe hadden slechts luttel gevolg, daar hij zich zoo weinig mogelijk uitliet. Over 't algemeen was zijne houding wat jongensachtig. De andere scholieren hadden dan ook weinig respect voor hem, en meesmuilden soms over zijne vreemde bewegingen. Toch kwam hij weken lang vrij geregeld bijna dagelijks ter school, en verzuimde ook maar zelden de kerk. En wie weet, hoelang hij nog op deze wijze zou zijn voortgegaan, zoo hij niet tot onzen schrik op zekeren dag door de Politie was geapprehendeerd, verdacht van in 't bezit te zijn van gestolen goederen, die van Solo uit werden nagespoord. Deze perkara (zaak) had tengevolge, dat hadji Edris veroordeeld werd tot 3 maanden dwang-arbeid aan de publieke werken. Wij hebben hem dus sedert niet weêr ontmoet, en zijn ook van onzen kant niet verlangend de kennismaking te hernieuwen.

Tegenover teleurstelling of misleiding van dezen aard is het dubbel aangenaam, ook eens van eene verrassing melding te kunnen maken. Deze gewerd mij voor eenigen tijd door twee Javanen afkomstig van Djogjôkartô, van wie de eene daar nog steeds woonachtig is, de andere tegenwoordig in particulieren dienst bij den onderregent van Sélô (Poerwôdadi). Vooral laatstbedoelde was mij eene hoogst welkome verschijning; en zoo de goede verwachting, die hij ons heeft ingeboezemd, zich verwezenlijken mag, zal hij zeker als eene aanwinst voor de gemeente beschouwd kunnen worden.

Het was ongeveer in 't midden des vorigen jaars, toen Sastrô opzettelijk van Sélô herwaarts kwam, met het doel om openlijk tot het Christendom over te gaan. Volgens zijne verklaring was het verlangen daartoe niet plotseling

bij hem ontstaan, maar reeds lang door hem gevoed; en wel aanvankelijk naar aanleiding van het lezen des N. T. in verband met hetgeen hem daarbij door sommige Europeanen was gezegd of meêgedeeld (1). Inderdaad bleek Sastrô ontwikkeld genoeg, om door het lezen van de Kitab Indjil een' indruk te erlangen van onzen Heer Jezus, die hem tot bewondering en eerbied kon leiden. En daarbij had hij ook in 's Heeren prediking en onderwijs het een en ander gevonden, dat hem aantrok boven hetgeen hij aangaande den Koran of Islam had gehoord of geleerd. Of hij Jezus reeds als vriend van zondaren had leeren kennen, bleek niet zoo spoedig, wèl dat hij op dit punt niet ongevoelig was, en er zelfs gaarne van hoorde. Over 't geheel scheen hij mij toe, van heilbegeerte in christelijken zin niet ontbloot te wezen; en ik kon hem derhalve al aanstonds de toezegging geven, van aan zijn verlangen, om gedoopt te worden gaarne te zullen voldoen, wanneer hij daarover nog eens ernstig en biddend had nagedacht. Inmiddels verheelde ik hem de moeiten en beproevingen niet, waaraan hij door zijn' overgang tot het Christendom, vooral in zijne omgeving, onvermijdelijk zou zijn blootgesteld, en wenschte hem daarom te meer standvastigheid toe in de eenmaal gedane keuze, waarbij het hem zeker ook aan hoogeren bijstand niet ontbreken zou. Van „verdrukking of vervolging om des woords wille" had Sastrô zich nu juist geene voorstelling gemaakt (en wie zou niet wenschen, dat ook wij daarvan maar liever zwijgen mochten!); doch hij was ook niet voornemens, zeî hij, aan dezen stap ruchtbaarheid te geven. Zeer karakteristiek zeker van een'

(1) Aangaande mijne pogingen ter bijbelverspreiding zond ik onlangs, (i.d. 30 Januari j.l.) weder een kort verslag (over 1882) aan het Nederlandsche Bijbelgenootschap, met een afschrift ook aan het onze.

Javaan, die gewoon is te hooren van elmoe's, waarvan de bezitters slechts als bij toeval bekend worden, en waaraan dezen ook alleen langs geheimzinnigen weg gekomen zijn. Voor mij had dit voorgenomen stilzwijgen niets prijselijks; doch daarover ergeren mocht ik mij niet. Bij ontkiemen van het goede zaad kon dit immers niet onzichtbaar blijven, en zoo het werkelijk opschoot en rijpen mocht, moest de vrucht van zelf wel openbaar worden, al ware overigens het tegendeel ook bedoeld of begeerd. In verband hiermede verdient het zeker bijzondere vermelding, dat Sastrô, na eenigen tijd hier terugkeerende, zijne vrouw en ook een' oom van hem mede bracht, en die beiden aan mij bekend maakte als eveneens genegen om tot het Christendom over te gaan, waartoe zij door hem waren opgewekt. Onder samenspreking met laatstbedoelden vond ik bij dezen niet die kennis of ontwikkeling, waarvan Sastrô de bewijzen gaf. Ook wisten zij van hunne keuze niet zoo goed rekenschap te geven als hij. Toch bleek mij uit hunne antwoorden op sommige vragen, dat zij geen bloote bij- of medehelpers waren, gelijk er anders wel velen gevonden worden. In overeenstemming hiermede was dan ook de ingenomenheid, waarmêe zij spraken van hetgeen hun aanvankelijk omtrent het Christendom bekend werd, en waardoor ik niet mocht twijfelen aan de oprechtheid van hun aanzoek, al waren zij daartoe ook door Sastrô aangespoord. Wat Sastrô zelf betreft, bij deze herhaalde ontmoeting werd ik versterkt in den goeden dunk, dien ik vroeger van hem had opgevat; en misschien zou ik hem bij die gelegenheid ook reeds gedoopt hebben, zoo ik niet begrepen had, dat het de bedoeling van dit drietal was, om gezamenlijk deze plechtigheid te ondergaan. Ik kon dus wel niet anders dan de bevrediging van dit verlangen nog tot

eene volgende gelegenheid uitstellen, te meer daar allen hier slechts kort konden vertoeven, en dus ook maar vluchtig konden gebruik maken van mijn voorbereidend onderwijs, waaraan de laatstgekomenen intusschen nog zoozeer behoefte hadden. Gaarne had ik dezen vóór de voltrekking van den H. Doop zelfs nogmaals bij mij gehad: en zóó spraken wij dan ook af, in het uitzicht dat daarna de Doop (D.V.) op het Kerstfeest zou plaats hebben. Het speet mij dus niet weinig, dat zij later verhinderd werden aan die afspraak gevolg te geven. In den brief, waarin Sastrô mij dit mededeelde, verzocht hij niettemin, dat de doopsbediening op Kerstmis zou mogen doorgaan; en daar ik geene vrijmoedigheid vond om dit verzoek van de hand te wijzen, beloofde ik dit ook, onder voorwaarde, dat zij allen eenige dagen vóór het feest alhier zouden tegenwoordig zijn. Hieraan voldeden ook Sastrô en zijn oom (de vrouw van Sastrô had wegens ziekte van hare meesteres niet kunnen medekomen). En nu maakte ik mij den tijd ten nutte om door herhaald onderwijs en samenspreking dezen catechumenen, bij wie zich inmiddels ook een reeds bejaard man van hier gevoegd had, het gewicht der zaak nader aan het hart te leggen, en die gevoelens en gezindheden bij hen op te wekken of te versterken, waardoor hun overgang in waarheid Gode welgevallig en hun zelven ten zegen zou zijn.

De aanneming van nieuwe leden, met al wat daaraan verbonden is, blijft altijd eene hoogst ernstige en moeilijke zaak, die bij menigeen zeker eene gewaarwording van „verheugt u met beving!" te weeg brengt. De blijdschap toch over het toetreden van nieuwe belijders wordt onwillekeurig getemperd door twijfel of de doopcandidaten wel het rechte besef hebben van hetgeen zij begeeren. En vooral een Javaan geeft u de overtuiging daarvan

zoo gemakkelijk niet. Zelfs waar men geleerd heeft, zich ten aanzien van de voorwaarden tot den Doop met een minimum tevreden te stellen, wil men toch weten, of er een begin van geloof in bijbelschen zin aanwezig is, al kan zich dat dan ook vooreerst niet anders openbaren dan door hartelijke belangstelling. Maar juist het onderzoek òf en in hoeverre het gemoed aan al deze dingen deelneemt, is maar zelden recht bevredigend en geeft soms maar al te weinig resultaat.

Het bovenstaande schreef ik meer naar aanleiding dan wel met het oog op de doopsbediening, waarvan ik thans bericht geef; al moet ik dan ook zeggen, dat hoop en vrees ook hier bij afwisseling zich deden gelden. Onder gedurige voorbereiding behield de hoop echter den boventoon; en wat met name onzen Sastrô aangaat, omtrent hem mocht ik niet twijfelen, of het zaad werkelijk in goede aarde gevallen was. Bij iedere samenkomst gaf hij er blijken van, dat hij mijn onderwijs goed verstond en volgde. En daarbij verraste hij mij soms met de aanhaling van eene of andere plaats uit het Nieuwe Testament, die hem door eigen lezing was bijgebleven. Waar het aankwam op de toepassing van dit onderwijs op eigen hart en leven, toonde hij daarover zelf ook na te denken, en vergeleek hij dit gaarne met de leer en het gedrag van hadji's en santri's, in wier omgang hij vroeger wel had gedeeld. Op die wijze was het mij menigmaal een genot, den schat der christelijke heilsleer verder voor hem open te leggen, en kon ik hem en de anderen met te grooter vertrouwen opdragen aan de leiding diens goeden en heiligen Geestes, dien de Heer voor al de zijnen verworven heeft. Dit geschiedde dan ook, eerst in onze afzonderlijke bijeenkomsten, en later te midden der gemeente, toen zij allen openlijk belijdenis van hun

geloof afgelegd, en den H. Doop ontvangen hadden. De plechtigheid verhoogde niet weinig onze feestelijke stemming, een voorrecht, te meer gewaardeerd, wijl het ons hier slechts zeldzaam te beurt valt. Moge de Heer, tot wiens gemeente deze nieuwelingen thans zijn toegedaan, hen ook verder in zijne heilige hoede en bescherming nemen, en het goede werk in hen begonnen, voortzetten en voleindigen tot op den dag zijner toekomst! Dit was de bede, waarmede wij hun allen, inzonderheid aan de nieuwe broeders van elders, de hand drukten en hen van ons lieten gaan; de bede, die ik in stilte ook thans voor hen herhaal.

De beide andere Javanen, onder de nieuw-toegetredenen door mij boven bedoeld, en in 1881 hier gedoopt, zijn man en vrouw, woonachtig te Kĕḍoeng-moenḍoe, eene desa, ongeveer 2 uren van hier. De man is een gewezen mantri, reeds op jaren, en ook reeds lang uit 's Gouvernements dienst ontslagen. De vrouw oefent het bedrijf van doekoen (docteres) uit, meer bepaald ten behoeve van zieken, voor wie zij geneesmiddelen aanbeveelt, of ook wel gereed maakt. Daar beiden dikwijls hier ter hoofdplaats komen, was hun het bestaan onzer gemeente reeds voor jaren bekend. Zij hadden daarvan echter nimmer veel notitie genomen, tot dat zij door ontmoeting met een' mijner medehelpers iets meer omtrent het Christendom vernamen, en zich lieten bewegen om bij gelegenheid eens ter kerk te gaan. De aldus opgewekte belangstelling verflauwde niet weder, maar werd allengs grooter, zoodat zij hunne bezoeken herhaalden, en na korten tijd zich aanmeldden om in de gemeente te worden opgenomen. Inmiddels had ik onzen kjaï (oude) leeren kennen als iemand van een' ernstigen en gemoedelijken

zin. Hij had niet gelukkig gediend, en klaagde over miskenning van de zijde zijner vroegere superieuren. Daar hij gehoord had, dat ik een sobat (vriend) was van den Boepati (hoogsten inlandschen ambtenaar) alhier, verzocht hij mijne tusschenkomst, om voor alsnog zijne diensten te mogen aanbieden. Ik kon hem echter geen hoop geven op eenig resultaat van zulk eene poging, en vreesde aanvankelijk, dat dit op zijne verhouding jegens mij van minder gewenschten invloed zou zijn. Zijne teleurstelling in dezen scheen evenwel geen afbreuk te doen aan het goede voornemen, dat hij met zijne vrouw had opgevat. En terwijl beiden daarin volhardden, maakten zij ook getrouw gebruik van het voorbereidend onderwijs, dat ik met hen had aangevangen. De vrouw sprak daarbij in het eerst zeer weinig. Doch zij werd ook eenigszins belemmerd door haren man, die van oordeel scheen, dat zij juist niet veel behoefde te zeggen of te antwoorden; 't zij dan wijl hij dacht, dat zulks meer overeenkomstig was met goede vormen, 't zij dat hij meende als hoofd van het gezin zijne vrouw ook in dezen wel te kunnen vertegenwoordigen. Door mij herhaaldelijk uitgelokt, voldeden zij mij beter; ofschoon ik toch zeggen moet, dat beider spreken meer een toestemmen en bevestigen was van hetgeen hun door mij werd voorgehouden, dan de uiting van eigen gevoel of oordeel. Toch mocht ik soms bespeuren, dat onderwijs en prediking op hen wel indruk maakten, en dat zij daardoor versterkt werden in de goede keuze om Jezus Christus te belijden als hunnen Heer en Zaligmaker. Eens toen ik tot hén gesproken had over Jezus, als verre verheven boven alle leeraars en profeten, voegde de oude daaraan toe, dat reeds uit den bijnaam, dien de mohammedanen aan Jezus geven, voor hem duidelijk

was, dat onze Heer boven Mohammed moet vereerd worden, daar Rohoellah (Geest van God) immers hooger staat dan Rasoeloellah (gezant van God), zooals Mohammed wordt bijgenaamd. Deze opmerking herhaalde hij ook later nog wel eens, en bracht die dan in verband met Jezus' hemelsche afkomst, terwijl Mohammed zeker niet meer dan een mensch mocht heeten. Het laat zich licht vermoeden, dat onze mantri een en ander vroeger ook wel eens van mij of anderen had gehoord; doch de wijze, waarop hij alzoo van zijn christelijk geloof rekenschap gaf, versterkte in mij de hoop, dat het hem daarmede ook waarlijk ernst was. In die hoop kon ik dan ook hem en zijne vrouw na voldoenden tijd van voorbereiding in de gemeente opnemen, en ik acht mij gelukkig hier te mogen bijvoegen, dat zij sedert ook mijne goede verwachting niet hebben beschaamd gemaakt.

(*Vervolg later*).

Uit het verslag van Br. J. KRUIJT, te Môdjô-warnô. (1882).

Niet anders dan met een „Loof, loof den Heer!" uit het diepste mijner ziel, kan ik dit mijn verslag aanvangen.

Mijn oudste zoon en mijne oudste dochter mochten tot mij wederkeeren. Ik mocht hen weder ontvangen, en wel zóó als zij zijn. Mijn zoon, om mij in 't werk ter zijde te staan, mijne dochter thans reeds aan de zijde van een' anderen arbeider, in een ander deel van den wijngaard des Heeren, het beeld harer onvergetelijke moeder nastrevende. (1)

Ook als ik op mijn' werkkring zie, heb ik rijke stof tot dankzegging. Ruim 2600 zielen, tot mijn' werkkring behoorende; niet minder dan bijna 2/3, of 1873 zielen daarvan, die tot de ééne gemeente van Môdjô-warnô, in wier midden ik woon, mogen gerekend worden; 58 volwassenen en 120 kinderen in het afgeloopen jaar gedoopt, en 28 catechumenen op belijdenis des geloofs aangenomen. Een gemiddeld aantal van ruim 700 kerkgangers op elken zon- en feestdag, behalve trouw bezoek op vele bijeenkomsten door de week op velerlei plaatsen. Ruim 200 gemiddeld opkomende catechisanten; 5 scholen met 538 leerlingen, waarvan 416 te Môdjô-warnô en eene gemiddelde opkomst van 335, waarvan weder 254 aan

---

(1) De oudste dochter van Br. KRUYT is gehuwd met den zendeling der Nederlandsche zendingvereeniging, S. VAN EENDENBURG, te Soekaboemi (Preanger-regentschappen). RED.

Môdjô-warnô toekomen. Voorts een zestal kweekelingen, en wel niet meer, omdat tijd noch financiëele krachten toelaten meerderen aan te nemen, en ruim 2300 zieken, die te Môdjô-warnô den zendeling om hulp kwamen vragen.

Hoe is de toestand van dezen wel uitgestrekten werkkring? Welke arbeid geschiedde in het afgeloopen jaar weder in dezen? En wat mag noodig geacht worden, om den bloei te onderhouden en zoo mogelijk meerdere uitbreiding te verkrijgen?

Over het geheel meen ik den toestand van mijnen werkkring bloeiend te mogen noemen. Even als in vorige jaren ontbrak het in de gemeenten niet aan teekenen van offer- en hulpvaardigheid, evenmin aan bewijzen van toegenegenheid tot den zendeling en de zijnen, die ik meen ook op prijs te mogen stellen, en eindelijk ook aan voorbeelden van geloofsbetrachting en standvastigheid tot den einde, zij 't ook tegenover voorvallen van afval en verharding, die steeds het hart van den zendeling met droefheid vervullen en herinneren aan de afkomst der gemeenten en den arbeid, den strijd, de moeite, de gebeden en de waakzaamheid, die noodig zijn, opdat zij niet wederom terugtreden, maar door Gods genade van kracht tot kracht mogen voortgaan.

Onvergetelijk blijft mij de eerste Mei van het vorige jaar. Ik had de maandelijksche bijeenkomst (bijna zoo veel als bidstond, doch waarop allerlei vrije onderwerpen behandeld worden) gehouden. Het was als naar gewoonte zeer vol, en, ziet daar! uit de kerk verschenen een 10 à 12 tal Javaansche christenen, jongen en ouden, de meesten behoorende tot de gemeente van Môdjô-warnô, maar ook enkelen van Kertô-rĕdjô met Sesam den voorganger van dáár, en Asiel den voorganger van deze gemeente, en vooral ook mijn schrijver Bernardus aan

't hoofd, die mij eene som van ƒ 401,90, overhandigden door hen, meestal van de aanzienlijksten uit de gemeenten verzameld voor licht in het nieuwe kerkgebouw. De christenen van Kertô-rĕdjô hadden daaraan voor ƒ 104,80, en één christen van Soerabaja tot ƒ 50 bijgedragen. Ik meen dit een teeken van offer- en hulpvaardigheid te mogen noemen.

Ondanks dit bleef de gemeente van Môdjô-warnô niet in gebreke ook dit jaar weder ƒ 1000 af te lossen van de schuld toen nog ƒ 4000 bedragende, die op hare kerk rustte; en behalve dit mag ik met lof vermelden, dat zij een net houten hek om de begraafplaats van Br. JELLESMA en de kinderen, die daar rusten, maakte en in geen geringe mate de behulpzame hand bood, toen het bericht vernomen werd, dat echter geen werkelijkheid werd, dat Z. Excellentie de Gouverneur-Generaal Môdjô-warnô met een bezoek vereeren zou.

Ook in andere gemeenten waren in die richting teekenen van belangstelling op te merken. Allen droegen de noodige zorg voor het onderhoud van hunne kerken of kerkjes. De gemeente van Goejangan stichtte een nieuw kerkje. Het oude wordt sedert uitsluitend voor school gebruikt. De christenen van Segaran hebben tot hiertoe ƒ 60 kerkgeld, die van Goejangan ƒ 20 en die van Bongsôrĕdjô ƒ 30 in de spaarbank. Ook moeten de christenen van Goejangan ƒ 7,50 's maands aan kerk- en schoolgelden bijdragen, ter te gemoetkoming in de tractementen van hunnen voorganger-onderwijzer Warnô Pak-Tôkô en den hulponderwijzer Akimas. Ook van de christenen te Soerabaja en Wioeng staan kerkgelden in de spaarbank. Ik weet daarvan echter de bedragen niet, daar de boekjes bij de voorgangers zelven berusten. Voorts worden bij voortduring de loemboeng-piroekoenan

en in Môdjô-warnô ook de loemboeng-miskien onderhouden. De laatste, de rijstschuur ten behoeve der armen, is eene instelling van reeds ouden datum, waarvan uitvoerig door Br. HOEZOO gewag gemaakt is in de „Mededeelingen", D. VI, blz. 265 e.v. De andere, de rijstschuur der eensgezindheid, werd opgericht door Paulus Tô-sari te Môdjô-warnô, ten behoeve van den te ondernemen nieuwen kerkbouw, en wordt nu nog immer gevuld, om mede te helpen tot aflossing der op de kerk rustende schuld. In sommige van de overige gemeenten is deze instelling gevolgd, 1°. ter tegemoetkoming in de kosten voor het onthaal van verafwonende christenen en 2°. om insgelijks tot onthaal te strekken van hen, die kosteloos helpen aan het doen van groote reparatiën of vernieuwingen – gelijk bamboe gebouwen die zoo menigmaal noodig hebben – aan kerk of school. Te Soekaramé worden de verafwonende christenen en nieuwelingen om de beurt bij de meest welgestelden ontvangen, om het voor één' enkelen niet te zwaar te maken. Sommigen beginnen ook reeds hunne gekookte rijst in een pisangblad, benevens hunne toespijs mede te brengen.

Aanvankelijk kan het niet anders, of het onderhoud van verafwonende christenen en nieuwelingen – het Javaansche volk is arm, al wordt er ook betrekkelijk weinig armoede geleden daar er geen winterkoû is, – levert een eigenaardig bezwaar op. Gelukkig als de gevestigde christenen er naar vermogen in tegemoet komen. Waar voorgangers en een zendeling zijn drukt het op dezen, zonder de noodige regeling, verpletterend; dewijl men dáár van zelf tot hen gaat. „Elke gast, die tot mij komt, onthaal ik op eten en wédang (gekookten drank)," zeide Warnô tot mij, „opdat zij weder hongeren en dorsten naar den weg der waarheid. Onthaal ik hen niet, zij

zullen er niet weder naar verlangen." Dit heeft ook daarin zijn reden, dat zij alsdan bij een' onvriendelijken en gierigen leeraar geweest zijn, die aan hen de waarheid minstens niet betoonde.

Met genoegen volbracht ik in het afgeloopen jaar mijne bezoekreizen aan de gemeenten buiten die van Môdjô-warnô, Bongsô-rĕdjô, Kertô-rĕdjô en Ngôrô. Als meer in mijne nabijheid gelegen, reken ik dezen tot mijn' dagelijkschen werkkring. Naar die van Goejangan, Segaran, Wioeng en Soerabaja heb ik echter afzonderlijke bezoekreizen te maken, waar ik dit jaar ook bij de nieuwe christenen onder Krian en Driô, onder de voorgangers van Segaran en Wioeng, Semson en Soeleman, opnam. (Vergelijk mijn vorig verslag, »Mededeelingen" D. XXVI blz. 395).

Ook van mijne ervaringen op deze reizen deel ik, iets mede. Over het algemeen mocht ik opgewekt gemeentelijk leven vinden. Het maakt op mij nog steeds een' diepen indruk, als ik in de buitengemeenten kom, en al de christenen, mannen, vrouwen en kinderen staan mij, meestal op den weg vóór den ingang van het erf van den voorganger, net gekleed op te wachten. Te dieper trof mij dit bij het eerste mijner twee bezoeken in het afgeloopen jaar te Goejangan. Ik kwam toch juist van het graf mijner dierbare echtgenoot te Malang, en gevoelde, hoezeer ik troost behoefde over haar gemis in mijne gemeente.

Weldra werd ik aangenaam verrast door het gezicht van het reeds bovengenoemde nieuwe kerkje, geheel buiten mijn weten opgericht. Onderzoek naar kerkekas en loemboeng peroekoenan viel naar genoegen uit.

Ook de school, waarover onder nader, verkeerde in vrij goeden staat, al was de opkomst dien dag niet

groot, 29 jongens en 5 meisjes van 69 ingeschreven leerlingen.

Nog aangenamer was mij, wat Warnô mij verder mededeelde. Er waren twee vroeger verafgewekenen, ééne vrouw en één man, waarvan de eerste geheel en de andere aanvankelijk tot de gemeente scheen terug gebracht te zijn.

In het begin van 1876 maakte Paulus Tô-sari een bezoekreis o. a. ook aan de gemeente van Goejangan. Hij ging ijverig rond, om met christenen en niet-christenen te spreken. Zoo kwam hij, vergezeld van zijn' schoonbroeder Joram, toen nog voorganger te Goejangan in de desa Kebaron, niet ver van genoemde plaats. Hij sprak dáár met een' ouden man, een gewoon landbouwer en naar de gewoonte van Paulus kwam het gesprek al spoedig op den godsdienst. Al bediende ook zijne dochter en ging zij daardoor gedurig uit en in, toch leende zij een belangstellend oor aan hetgeen verhandeld werd. Zij toch was eene vrouw „kasĕnĕnganne 'ngoepados-elmoe" d. i. die gaarne elmoe, wijsheid en godsdienst zocht. Tot hiertoe volgde zij de „Doel" (1).

(1) Joram vertelde mij bij die gelegenheid, dat Kjai Nôla Goenô, loerah van de desa Bèngok, op 1 uur afstands van Goejangan, hoofd was van de Doel in die streek. Op Vrijdag Legi hielden zij vergadering, nu eens op deze dan op die plaats, tot ver van hun huis, tot voorbij Ngôrô trekkende. De bedoelde vrouw was op die wijs ook meermalen Môdjô-warnô gepasseerd. Meestal werden de vergaderingen door 40 of 50 personen bijgewoond. Zij beginnen des avonds en duren tot na middernacht voort. Bĕgĕnen worden zij genoemd. Als de volgelingen op de maat van den trĕbang (tamboerijn), die al sneller en sneller wordt, en al schuddende met hunne hoofden, door het onophoudelijk opdreunen der mohammedaansche geloofsbelijdenis ten laatste machteloos neervallen (labah), zeggen zij, dat zij door widadari's (hemelnimfen) genaderd worden en openbaringen ontvangen, of zij al of niet aangenomen zullen worden. Aboebakr, wordt als de stichter der sekte in Japara genoemd. Kjai lĕbe, goeroe te Soekôdônô bij Segaran werd gezegd, nog grooter Leeraar dan Nôlô Goenô te zijn. (Verg. over de secte „Doel" Mededeelingen IV blz. 240 en v.v. en D. VIII blz. 227).

Niet lang na Paulus vertrek kwam zij met haren vader bij Joram. De vader kwam ijverig ter kerk, doch van leeren en christen worden wilde hij niet weten. De dochter daarentegen liet zich gaarne onderwijzen, en ik doopte haar op 't laatst van 1876 met vol vertrouwen.

Niet lang echter daarna deelde zij Joram mede, dat zij met een' mohammedaan trouwen wilde. Joram onderrichtte haar, dat dit niet kon, daar zij dan haar Christendom zou moeten verzaken, omdat de man niet op christelijke wijs getrouwd kon worden, en zij dus een mohammedaansch huwelijk zou moeten aangaan. Het huwelijk sprong af, maar helaas! Sossi (zoo heette de vrouw) verdween uit huis en desa.

Joram zocht haar, tot hij haar vond. Zij zeide, dat zij tot de „Doel" was teruggekeerd; doch helaas! was zij den breeden weg opgegaan, die de Javaansche vrouwen in den regel kiezen, als zij in of ten aanzien van het huwelijk haren zin niet kunnen bekomen. Elk jaar vraagde ik naar Sosi, maar steeds bleef zij verloren. Eindelijk vernam Warnô het vorig jaar, dat zij in hare desa was wedergekeerd. Terstond begaf hij zich daarheen. Hij ontmoet haar en spreekt lang en veel met haar. Zij schaamt zich echter om tot de gemeente weder te keeren. Warnô deelt haar mede, dat de christenen zich verheugen zullen en moeten (Luk. 15). Eindelijk laat zij zich overhalen, en vraagt inwoning bij Paken Bok Salibah, den oudsten en ijverigsten der christenen van Goejangan. Sedert verscheidene maanden kwam zij nu op nieuw ter catechisatie en scheen te toonen, dat het haar ernst was met haren terugkeer. Bovendien was zij thans door een' christen ten huwelijk gevraagd en verzocht

Warnô mij daarom te meer, haar opnieuw in de gemeente aan te nemen.

Ik deed dit als naar gewoonte met eenige plechtigheid. Onder getuige van voorganger en ouderling beleed zij hare schuld, deed opnieuw belijdenis van haar geloof en legde de belofte af, dat zij thans nimmermeer van de gemeente zou afwijken.

De man boven bedoeld heet Kaleb. Hij behoorde tot de eerste christenen van Sidô-karé (thans Sidô-ardjô) en was in den tijd van den Heer GUNSCH met het schoolonderwijs der jeugd belast. Na het verloopen der gemeente week hij geheel af, en werd modin (mohammedaansch priester) van zijne wijk. Alle pogingen om hem weder te brengen, waren op zijn' onwil afgestuit; doch van het begin van 1882 tot aan mijn bezoek in Augustus, had hij reeds vijfmaal de kerk te Goejangan bezocht, dat veel te achten is, als men den afstand van enkele uren in acht neemt. Bovendien liet hij zich ook bij mijn bezoek vinden, en beloofde mij, ook te Môdjô-warnô te zullen komen, hetgeen hij sedert deed. Ik vraagde hem inzonderheid, of hij zich thans weder niet aangenaam onder de christenen gevoelde? Mogen zij hem opnieuw aantrekken en hij zelf met zijne zes kinderen, waarvan sommigen reeds getrouwd en allen onder mohammedaanschen invloed staan, in oprechtheid tot de gemeente wederkeeren.

Den laatsten dag van mijn zijn te Goejangang hield ik de godsdienstoefening in de kerk. Het was Donderdagmorgen, maar de gemeente daarom niet minder voltallig opgekomen, en na kerktijd stelde Warnô mij 10 nieuwelingen voor, allen uit de desa Karang-Plôsô, niet ver van Goejangang.

Elken Zondag zijn zij reeds gewoon ter kerk te komen,

en Warnô gaat, zooveel hij kan, naar hunne desa, om hen te onderwijzen. Één onder hen is een jongeling, wiens moeder vroeger ook leerde. Zij werd echter door een' mohammedaanschen bloedverwant afgetrokken en is sedert zeer vijandig. Zij verbood haren zoon ten strengste voort te gaan met leeren. Nochtans wil deze zijn voornemen niet opgeven. Ik vermaande hem, getrouw te blijven, en te trachten door zachtmoedigheid en liefde getuigenis te geven van de voortreffelijkheid des Christendoms, en zóó wellicht zijne moeder weder te trekken.

(Vervolg later.)

DE ZENDINGWETENSCHAP.

W. LUIJKE en de Zending op de Zuidwester- en Ambonsche eilanden.

I.

Op den 15den September van het jaar 1826 verliet de „Helena Christina", kapitein MARTENS de vaderlandsche kust, met bestemming naar Oost-Indië. De „Helena Christina" was een fregatschip, dat, naar den trant van die dagen, als ten oorlog uitgerust, door de geopende geschutpoorten de noodige vuurmonden vertoonde, in bouw, zeil- en ladingsvermogen geheel onderscheiden van de schepen van lateren tijd, zeker niet opzettelijk ingericht voor het overbrengen van passagiers. Kapitein MARTENS stond algemeen bekend, als een der kundigste en ervarenste gezagvoerders. De passagiers gingen voor het meerendeel hun geluk in Oost-Indië beproeven, een vijftal van dezen, uitgezonden door het Nederlandsche Zendelinggenootschap, waren bestemd om dáár het Evangelie te gaan verkondigen.

De welbekende Br. K. T. A. GÜTZLAFF behoorde tot de laatsten; met dezen waren daar Br. H. A. T. WIËNKÖTTER en echtgenoot, die beiden reeds in 1828 voor het Indische klimaat bezweken, Br. A. DOMMERS, die in 1841 overleed, en Br. W. LUIJKE, die eerst sedert Juli van dit jaar, op 85 jarigen leeftijd, eene welverdiende rust geniet, na 56 jaren onafgebroken in de Molukken werkzaam te zijn geweest. De hoogbejaarde Broeder zal het ons ten goede houden, als wij eenige grepen doen uit de gebeurtenissen van zijne langdurige loopbaan, ter toelichting van het

werk, dat hem, niettegenstaande vele teleurstellingen, steeds dierbaar bleef.

Zendelingen en Predikanten waren naar de schatting van het scheepsvolk ongelukspassagiers. Dat naar onze herinnering nog geen Nederlandsch schip met zulke ongeluksboden aan boord gebleven is, mag hebben bijgedragen om dit vooroordeel te doen uitsterven; althans men verneemt daarvan niet meer. Niet geheel is geweken zekere minachting, of ook wel zeker medelijden den zendeling van zijne medereizigers te beurt vallende. „Wat doet zulk een man toch in Indië? Wat stelt hij zich toch wel voor van Javanen, Maleiers, Alfoeren, Battaks en zoo al meer?" Vragen als deze worden nog door velen gedaan. Ook hier heeft de ervaring eene wijziging in de gevoelens aangebracht; maar toch staat de zendeling bij velen slechts in zooverre wel aangeschreven, als hij bijdraagt tot de beschaving van die volksstammen en de rust onder hen bevordert. Het ware te wenschen, dat men het hoogere doel der zending, dat beschaving en volksveredeling niet uitsluit, beter leerde kennen, meer in het oog hield.

Doch de billijkheid vordert te erkennen, dat menig zendeling door zijne houding aan boord aanleiding geeft, indien al niet tot minachting dan toch tot medelijden, als gevolg van zijne houding, indien maar niet van zijne gedragingen, die den wuften en lichtzinnigen vaak prikkelen tot uitingen en handelingen, van welke hij zich in tegenwoordigheid van anderen, zelfs uit wellevendheid, zou onthouden hebben. In elke maatschappij moet men zich tot zekere hoogte weten te schikken naar haren toon en hare vormen, zwakheden kunnen dragen, zonden meer door houding dan door bestraffing zoeken te keeren, voor zooverre men niet geroepen is daartegen

te waken en op te treden; en in bijzondere mate geldt dit aan boord van schepen, waar, binnen een klein bestek, gedurende weken en maanden menschen het met elkander moeten kunnen vinden, die aanvankelijk elkander vreemd, weldra blijken in levenservaring en levensbeschouwing weinig of niets met elkander gemeen te hebben. De zendeling behoort aan boord van een schip zich te onderscheiden door zijne kalme houding, zijnen vriendelijken omgang, zijne verstandige gesprekken, zijnen godsdienstigen zin; van prediking of zedelessen dient hij zich te onthouden. Gevoelt hij zich steeds geroepen zijnen Heer na te wandelen, hij kan van hem leêren, dat zwijgen vaak meer beteekent dan spreken, dat dragen ook getuigt van liefde tot den medemensch en dat klagen in de meeste gevallen den man, den christen onwaardig is.

Het was den Broeders niet gemakkelijk, zich in de aangewezen hutten in te richten; de groote kisten, vooral de boekenkist van Br. GÜTZLAFF, versperden den uitgang en den toegang tot de kooien. Er was niets anders op, dan zich te schikken, en zich eenigen last te getroosten. Veel hulp ondervond men daarbij niet, en men moet dan ook een geroutineerd reiziger zijn om zijn' tijd, zijne personen en zijne woorden zóó te kiezen, dat men in de eerste dagen aan boord gehoor krijgt. Minder aangenaam was, dat de overige passagiers aan het hoofd van de tafel geplaatst werden, terwijl de zendelingen aan het benedeneinde zaten. Doch ook dit en meer was te dragen, en zeker zou men zich daarover niet beklaagd hebben. Anders werd het, toen men de zendelingen aan tafel geheel wilde afscheiden. Men was tegen het einde van October tot op 9° breedte de linie genaderd en had dus in de kerk groote behoefte aan lucht. Het koelzeil was aangebracht ter hoogte van de plaatsen door de

zendelingen ingenomen, en had men daar dus lucht uit de eerste hand, men had er ook al het onaangename van den tocht te verduren. De zendelingsvrouw was daardoor reeds ongesteld geworden, en het verzoek om van dien last ontheven te worden was dus niet ongepast. Aan dit verzoek werd voldaan; maar toen men den volgenden dag aan tafel kwam, vond men een zeil zóó gespannen, dat men geheel afgezonderd en nu geheel van luchtverversching verschoond bleef. Dit was bedroevend, ja, ergerlijk; wij zouden zeggen beleedigend. Br. LUIJKE gevoelde het smartelijke van deze handeling en met zijnen medebroeder DOMMERS sprak hij af, er in alle bescheidenheid, over te spreken. Deze had een onderhoud met een' passagier van invloed, en het duurde niet lang of het hatelijke schot was weggenomen. Maar toch de afstand bleef grootendeels bestaan, en dit verklaart zich, als men verneemt, dat de Broeders zich gezet vereenigden tot het lezen van eenig stichtelijk boek, het zingen van een geestelijk lied en het gebed, terwijl de andere passagiers behagen vonden in soms vrij luidruchtige vermaken.

Hoezeer hierbij ook weêr overdrijving van weêrszijde plaats had, kan blijken uit de aanteekeningen in LUIJKE's dagboek bij het passeeren der linie. De kapitein was tegen de gewone pretmakerij bij deze gelegenheid, en tot blijdschap van de Broeders zou Neptunus niet aan boord komen, het doopen niet plaats hebben; doch de andere passagiers drongen zóó zeer er op aan, dat de kapitein eindelijk toegaf, en in plaats van nu aan anderen het genoegen van deze tamelijk onschuldige maskerade te gunnen, konden de zendelingen niet nalaten daarover hunne ergernis te doen blijken, geen onderscheid makende tusschen zonde en kinderlijke ontspanning. Noch de passagiers en het scheepsvolk, noch de zendelingen zijn hierin

te veroordeelen; men denke aan verschil van smaak, voortspruitende uit verschil van opvoeding en levensbeschouwing. Intusschen is het te betreuren, dat menschen naar aanleiding van zulke uiterlijkheden elkander veroordeelen, zonder te kunnen doordringen tot den dieperen grond van elkanders gemoedsbestaan. De wellevendheid aan de eene, de christelijke liefde aan de andere zijde zouden medebrengen elkander te verdragen; liever verkettert of bespot men den anderen. Bij de opleiding van den zendeling behoort er aan gedacht te worden, dat hij geroepen is, waar het pas geeft, zijnen Heer te belijden; maar ook, dat hij in de wereld moet optreden, zich wachtende van alles wat anderen ergernis geeft en bovenal van alles wat aanleiding geeft tot zonde, niet alleen bij zich zelven, maar ook bij den lichtzinnige, die altijd geneigd is aan zijnen spotlust den teugel te vieren.

Luijke's dagboek geeft aanleiding tot opmerkingen als deze; maar het doet ons niet minder den man achten en lief hebben. Dat dagboek getuigt van gevoel voor de natuur, van bewondering van Gods werken, van liefde voor den medemensch. Bij ruw weêr, bij kalmte, bij het aanschouwen van verschillende natuurtooneelen, bij het naderen van schepen, bij het zien van land, bij gesprekken aan boord lossen zich zijne gedachten en overwegingen gedurig op in een gevoel van innige gemeenschap met God. Zoo verklaren zich uitboezemingen als de volgende:

„De dag des Heeren. Deze dag onderscheidt zich wel voor mij en mijne Broeders, door dat wij er ons eenigszins naar kleeden en ons met gepaste lectuur bezig houden; maar het is toch te betreuren, dat onder zoo vele menschen van opvoeding, die den naam van christenen dragen, niet de minste behoefte aan godsdienst te bespeuren is. En toch, als men niet geheel van God vervreemd is, dan

is hier zóó veel, dat ons aanleiding geeft, om gedurig het hart vroolijk tot Hem te verheffen wegens zijne macht, majesteit en goedheid, en daarmede te eindigen in Jezus Christus, door en in wien alles geheiligd is, om zich dan als kind te mogen beschouwen van den Regeerder des heelals."

Luijke had te weinig opleiding genoten voor het werk, waarvoor hij bestemd was; slechts drie jaren was hij kweekeling. Gützlaff was hem hierin ver vooruit. Van dezen genoot hij aan boord onderwijs in het Maleisch. Het wekt verwondering, als men leest, dat luijke zich daarbij bediende van een woordenboek, dat hij van den boven bedoelden passagier geleend had, en dat hij zich oefende in de vertaling van een gedeelte van de maleische Evangeliën. Deze verwondering matigt zich echter, als men bedenkt, dat de hulpbronnen voor de studie van het Maleisch in die dagen niet ruim voorhanden waren, dat men te Rotterdam niemand had, die het Maleisch verstond, en dat de vrij algemeene voorstelling was, dat men eene vreemde taal gemakkelijk in het vreemde land aanleerde. Een man als luijke zou bij eene langere, meer zorgvuldige en gepaste opleiding zich veel gemakkelijker bewogen hebben. Over het geheel hadden de zendelingen, die in Duitschland hunne eerste opleiding genoten hierin veel voor op de Nederlanders. Dat het onzen Broeder bij groote wilskracht niet aan natuurlijken aanleg ontbrak, bleek later, toen hij het Lettineesch leerde, en zich daarvan bij zijn onderwijs en zijne prediking bediende.

Wij kunnen thans niet stil staan bij het bezoek, dat onze Broeder bracht aan de bewoners van het eiland Tristan d'Acunja, waarvan hij in zijn dagboek een uitvoerig en in zijne soort belangrijk verslag levert (1), noch

(1) Gedeeltelijk werd dit medegedeeld in Maandbericht No. 3 van het jaar 1876.

ook bij verdere voorvallen op reis. Den 6den Januari 1827 kwam de „Helena Christina" ter reede van Batavia ten anker; een deel der passagiers, en onder dezen GÜTZLAFF en WIËNKÖTTER, gingen dien dag reeds aan wal, doch LUIJKE en DOMMERS konden daartoe eerst den volgenden dag gelegenheid vinden.

Het ontbrak te Batavia niet aan mannen, die hunne hulp aan de zendelingen verleenden. Daar waren de Predikanten LENTING en ROORDA VAN EIJSINGA, de engelsche zendeling MEDHURST, die onder de Chineezen werkte, zekere Heer BOOGAARDS en anderen. Ook de autoriteiten betoonden zich bereid het hunne te doen om de broeders ter voortzetting van hunne reis behulpzaam te zijn. De goede kapitein MARTENS, zoo als LUIJKE hem noemt, was hun van dienst, eerst door het aan boord houden van hunne goederen, later bij het overschepen op een vaartuig, naar Ambon bestemd; bij MEDHURST logeerden zij, bij dezen ging LUIJKE een paar maal ter kerk, met hem bezocht hij geregeld den passar en eene chineesche school; Br. STARINK van Toegoe en AKERSLOOT van Depok kwamen hen verwelkomen, kortom de ontvangst te Batavia was alleszins hartelijk. En toch kan men duidelijk bespeuren, dat men zich niet altijd wist te redden, dat men wel eens wat onbeholpen was. LUIJKE teekende getrouw de maleische woorden op, die hij hoorde, bediende zich voorts nog van eene maleisch-engelsche woordenlijst, die MEDHURST hem leende, en die hij getrouw afschreef. Hoe verheugd was hij, toen hij even vóór zijn vertrek van Batavia een exemplaar van het Maleische woordenboek van ROORDA VAN EIJSINGA kreeg. Uit alles ontvangt men den indruk, dat hier toewijding en toeleg bestonden, waarbij geen moeite of inspanning ontzien werd; maar dat de noodige voorbereiding ontbroken had.

In die dagen was de zorg voor de zendelingen, wanneer zij eenmaal in Indië waren aangekomen, grootendeels overgelaten aan de Predikanten te Batavia, en vooral heeft Ds. LENTING zich ten dezen verdienstelijk gemaakt; doch niet zelden bestond er verschil van inzicht tusschen de Bestuurders te Rotterdam en de vrienden te Batavia. Het kon niet anders, of dezen moesten meermalen naar eigen inzicht en op eigen gezag handelen, en hieruit ontstond later eene spanning, die in verwijdering eindigde. Zoo wilde men toen reeds GÜTZLAFF te Batavia houden, waarschijnlijk om met MEDHURST onder de Chineezen te werken. GÜTZLAFF begon daar ook reeds zich op het Chineesch toe te leggen, en dit zal wel de eerste aanleiding geweest zijn tot zijne reizen naar Siam en China, tegen de bedoeling en het verlangen van de Bestuurders, die hem voor Sumatra bestemd hadden. Doch dit in het voorbijgaan.

Den 23sten Februari gingen de zendelingen scheep op de „Minerva" met bestemming naar Ambon. Ook deze reis was rijk aan ervaringen. Had de eerste 113 dagen gevorderd, en was die voorspoedig te noemen, de reis naar Ambon vorderde 36 dagen. Men deed Cheribon, Tagal, Pecalongan, Japara, Joana en Makasser aan, hield zich op deze plaatsen korter of langer op, had bemoeiingen met de soldaten en met bannelingen aan boord, moest op zijne hoede zijn tegen zeeroovers, enz. Men bereikte zijne bestemming op den 1sten April.

Bestuurders hadden in die dagen, naast Timor, het oog op Ambon geslagen voor Genootschaps-werkzaamheden. De zendeling JOZEF KAM, sedert 1815, als Predikant daar gevestigd, had niet opgehouden bij hen aan te dringen op het afvaardigen van zendelingen naar de Molukken. Met een vaartuig, dat hij zichzelf aangeschaft had, bezocht

hij de eilanden, doopte en bediende het Avondmaal, waar hij oude christelijke gemeenten uit de dagen der Compagnie vond, en door het stichten van een hulpzendelinggenootschap, had hij zich den steun van zijne medeburgers en van de Regeering weten te verwerven. De Predikant bij de Hollandsche gemeente Ds. OUWERDA, de Heer TIMMERMANS en anderen waren Leden van het Bestuur. De Gouverneur der Molukken, de Heer MERKUS, diende daarbij meermalen van zijnen raad. De zendelingen LAMMERS en MULLER hadden reeds in de Minahassa, BORMEISTER op Borneo, STARINK en AKERSLOOT op Ceram zoo goed als te vergeefs gewerkt; allen waren óf onder het werk bezweken óf daarvoor terug gedeinsd. De oude J. J. BÄR stond sedert 1825 op KISSER, een der Zuidwester-eilanden.

Op die eilanden had KAM het oog gevestigd, daarheen moesten zendelingen om het wegstervend, ja zoo goed als vergeten Christendom te doen herleven. Hij dacht tevens aan de Minahassa, door den Gouverneur der Molukken bijzonder aanbevolen als zendingveld. En wat zou verhinderen de op Timor en op Ambon aangekomen zendelingen deels op de Zuidwester-eilanden, deels in de Minahassa te plaatsen?

KAM had zijne eigenaardigheden. Hij was enthousiast en als zoodanig levendig, bedrijvig, altijd op nieuwe middelen zinnende om het zaad des Evangelies overal uit te strooien. Bij de eerste ontmoeting met de aangekomenen riep hij herhaaldelijk uit: „O! wat is dat eene verrassing! Wat doet de Heer ons goeds ondervinden, dat Hij ons Broeders en eene Zuster toezendt voor den grooten oogst alhier!" En toch was hij blijkbaar wel wat verlegen met die Broeders en die Zuster, LUIJKE, DOMMERS, WIËNKÖTTER en Echtgenoot. Die Broeders waren hem overvallen. De weduwe van den zendeling MULLER,

met drie kinderen, moeder en zuster waren in het huis gelogeerd, dat hij voor hen bestemd had. Hij had nog brieven van Bestuurders gewacht. In de geldelijke aangelegenheden moest voorzien worden; want had de Regeering tot op dien tijd de zendelingen in de Molukken bezoldigd, hierop viel niet meer te rekenen. Redenen genoeg om eenig beraad en nader overleg noodig te maken en de jeugdige Broeders waren, zoo als het veeltijds gaat, vrij ongeduldig. In de eerste plaats moesten zij echter Maleisch leeren, en daartoe werd hun een Ambonsche onderwijzer, die een weinig Hollandsch verstond, aangewezen, terwijl Mevr. KAM hun verder behulpzaam zou zijn; KAM zelf zou helpen, voor zoover hij daartoe tijd kon vinden. Hiermede moesten de Broeders zich aanvankelijk tevreden stellen; en dit wilden zij ook wel. Het Hulpgenootschap zou over hunne bestemming beraadslagen; maar het kwam niet tot eene vergadering, althans men sprak niet over de bestemming der nieuwelingen. Voorts diende men de brieven uit Rotterdam af te wachten. Maar, zoo meenden de Broeders, die brieven waren er al; men wist immers, dat Ds. KAM 20 dagen vóór hunne aankomst brieven uit Nederland ontvangen had! Een en ander wekte eene verklaarbare en toch niet gerechtvaardigde ontevredenheid bij de Broeders. Daarbij kwam, dat zij eene instructie van het Bestuur hadden, die ook aan het Hulpgenootschap te Ambon moest gezonden zijn, en art. 13 van die instructie luidde: „Het Genootschap, het duurzaam bestaan dezer zending" (hier worden Ambon en Timor vereenigd bedoeld) „zooveel mogelijk willende verzekeren, verlangt, dat aan hetzelve de voordracht geschiede van een blijvend plaatselijk bestuur, hetwelk het onze aldaar vertegenwoordigt, en afdoet hetgeen zonder gevaar van belangrijk nadeel niet aan de beslissing onzer vergadering kan worden

overgelaten, welk bestuur zou kunnen bestaan uit de Broederen KAM en LE BRUYN (op Timor) met bijvoeging van twee gecommitteerden uit Bestuurderen der Hulpgenootschappen op Amboina en Timor, en uit eenige der thans afreizende Broeders, wier werkkring hun daartoe het meest in de gelegenheid stelt. De belangen dezer zending, ook bij hare voortgaande werkzaamheden, worden door dit Bestuur ernstig en godvruchtig ter harte genomen, en van deszelfs vergaderingen wordt aan ons Genootschap onverwijld door een' der Secretarissen bericht ingezonden."

De Broeders hadden niet ten onrechte op dit artikel bijzonder het oog gevestigd. Zoo lang de bedoelde commissie niet bestond, kon van hunne plaatsing niets komen. Zij drongen er dus op aan, dat men in eene vergadering van het Hulpgenootschap hunne instructie lezen en behandelen zou, om tot de benoeming van die commissie te geraken.

KAM zal dadelijk hebben ingezien, dat Bestuurders hier ten gevolge van onbekendheid met plaatselijke omstandigheden van hem vorderden wat onuitvoerbaar was, hetgeen trouwens later door Bestuurders zelven erkend werd. De instructie was met de grootst mogelijke zorg, na overwegingen in de Maandvergadering en de Jaarvergadering, voorgelicht door meer dan eene Commissie, ontworpen; zij bevatte veel goeds, maar dat éène artikel, dat nu toch alles beheerschte, was onuitvoerbaar, ofschoon gebouwd op ontvangen, doch kwalijk begrepen berichten. Men kan zich eenigszins voorstellen, hoe KAM, die zóó goed met de toestanden bekend was, daarmede verlegen zat. De reis van Ambon naar Timor was ten hoogste bezwaarlijk; men was daarbij afhankelijk van de moesons; was men eenmaal op Ambon of Timor aangekomen, dan

konden er maanden verloopen eer men terug kon keeren; daarbij moest men zich steeds van inlandsche vaartuigen bedienen, die allerminst waren ingericht voor passagiers; het kleine getal zendelingen zou door de bedoelde vergaderingen, gedurende een' geruimen tijd van het jaar, ook als men maar jaarlijks eens vergaderde, van zijne beste krachten beroofd worden. KAM had zich, zooals wij reeds zagen, een eigen vaartuig aangeschaft, om nu eens gedurende eenige maanden de eilanden ten oosten, dan die ten westen te bezoeken, en de gemeenten te bedienen; maar voor zulke vergaderingen kon hij zijn vaartuig niet beschikbaar stellen. Wat zou hij op Timor, wat LE BRUYN op Ambon doen? Dat KAM, die Medebestuurder van het Genootschap was, den Broederen niet kon blootleggen, dat hij hier aan de besluiten in de instructie vervat niet voldoen kon, en liever daarover eerst wilde correspondeeren, kan men begrijpen. Dat hij daarbij niet gaarne den Heer MERKUS voor het hoofd wilde stooten, die ten stelligste de Minahassa aanbeval en zich bereid verklaarde voor eene zending daarheen alle hulp te verleenen, is duidelijk genoeg, en dat Ds. OUWERDA en de Heer TIMMERMANS zich aan die zijde schaarden is eveneens licht verklaarbaar. Maar nu moest men met Br. LE BRUYN en het Hulpgenootschap te Timor-koepang raadplegen, en hoe en wanneer dit te doen, waren de groote vragen.

Nog dit: KAM had ja de Zuidwestereilanden bij Bestuurders aanbevolen; maar daaraan verbonden de voorwaarde, dat men van genootschapswege een vaartuig zou uitrusten, bestemd om geregeld de eilanden aan te doen, zendelingen en bevolking van levensmiddelen en verdere behoeften te voorzien, en daarbij als van zelf en in het voordeel van Genootschap en bevolking eenigen handel te drijven. KAM, die doorgaans vijf maanden aan eene

reis naar de Zuidwester- en op andere tijden even zoo lang aan die naar de Zuid-oostereilanden besteedde, wist uitstekend wat daar de behoeften waren. Zonder vaartuig was eene zending op die afgelegen eilanden niet mogelijk. Dit zou geld kosten; maar ook menschenlevens kunnen behouden en algemeene welvaart kunnen verspreiden.

In de Bestuursvergadering te Rotterdam, aan den avond van 7 Januari 1828 gehouden, bracht eene Commissie rapport uit op een voorstel van Broeder KAM, ondersteund door de op Ambon aangekomen Broeders, »tot den aankoop en het onderhoud van een schip voor rekening van het Genootschap, bij uitsluiting geschikt voor de zendelingszaak, zoo tot overbrenging van de zendelingen naar de plaats hunner bestemming, als tot onderhoud der gemeenschap met dezelve, bij welke gelegenheid goederen in ruiling medegenomen konden worden, tot geheele of gedeeltelijke bestrijding der kosten dezer onderneming." Het rapport op dit voorstel luidde:

„De Commissie erkende het belangrijke van een middel tot gemeenschap, toereikend om de bezwaren weg te nemen, die ons des aangaande nu (1) zijn medegedeeld; maar, onverlet het oordeel uwer Financieele commissie, meent zij het voorgestelde niet te mogen aanprijzen, hetwelk buiten de veelvuldige gevaren, die de ervaring van Br. KAM nog onlangs met zijn eigen schip heeft leeren kennen, het Genootschap wikkelen zoude in handelingen, die geheel vreemd zijn en blijven moeten aan deszelfs werkzaamheden, en, ofschoon zij geene andere gelegenheid tot de verlangde en zoo zeer noodige gemeenschap weet aan

(1) De Commissie had namelijk uit het schrijven van het Ambonsche Hulpgenootschap, dat aan den bedoelden avond behandeld werd, die bezwaren eerst leeren kennen.

te wijzen, vertrouwt zij echter, dat die niet ten eenenmale ontbreken zal."

Het voorstel werd dus afgewezen. Hadden de Bestuurders kunnen bevroeden wat het lot der zendelingen en der zending op de Zuidwester-eilanden reeds 13 jaren daarna zouden zijn, zij zouden óf van die zending geheel hebben afgezien, óf tot een ander besluit zijn gekomen.

Omtrent dien zelfden tijd had het Hulpgenootschap te Amboina begrepen, dat er een eind moest komen aan den onzekeren toestand, en dat men aan art. 13 van de instructie zoo goed mogelijk gevolg moest geven. Men besloot de zendelingen DOMMERS en LUIJKE naar Timor af te vaardigen, om in overleg te treden met Br. LE BRUYN en het Hulpgenootschap aldaar. Men voorzag de afgevaardigden van een geschrift, door Ds. OUWERDA opgesteld, dat tot leiddraad bij de besprekingen zou moeten strekken.

Een eerste bezwaar was scheepsgelegenheid te vinden. De kapitein van een kustvaarder moest naar Timor-Deli, om karbouwen te halen. Hij betoonde zich bereid de passagiers naar Koepang te voeren en hen van daar weêr af te halen tegen vergoeding van *f* 1000, dat een billijke prijs geacht werd, zoodat men na eenig loven en bieden tot eene overeenkomst kwam van *f* 500 in zilver en *f* 500 in koper, welk laatste toen 10 à 20 °/₀ minder waarde had.

Den 1sten Februari 1828 gingen DOMMERS en LUIJKE aan boord, om naar berekening zeven dagen daarna Koepang te bereiken. Tegenwinden, stilten, stroomingen, waardoor men vaak genoodzaakt was van koers te veranderen, brachten te weeg, dat men, zonder eenig land te hebben aangedaan en diensvolgens zelfs gebrek aan water ondervonden te hebben, eerst den 29sten ebruari het anker ter reede van Koepang liet vallen.

Doch hier eerst begonnen de bezwaren voor onze zendelingen. In het dagboek van Br. DOMMERS lezen wij: „Spoedig waren wij nu gereed het schip te verlaten, om, zoo als wij hoopten, de blijdschap op elks gelaat te lezen, wegens het doel onzer overkomst. Br. LE BRUYN, de Heer Resident en de Secretaris TIELMAN ontvingen ons aan het strand en geleidden ons naar hunne woningen, op welken weg wij ten huize van den Heer TIELMAN de groote blijdschap genoten van al onze Broederen in den besten welstand te ontmoeten. Hoe verbaasd zat men elkander echter weldra ten huize van Br. LE BRUYN aan te kijken, toen men van ons vernam en na een oog, in het door ons medegebrachte schrijven geslagen te hebben, ontwaarde wat het doel onzer komst was en wij van hen hoorden, hoe zij vóór zes dagen door storm verhinderd waren, maar juist heden op nieuw gereed stonden, om met een gehuurd schip en voorzien van een opstel in betrekking tot de Zuidwester-eilanden, naar Amboina te vertrekken, om daar in overleg met het Hulpgenootschap te treden en ons dan dadelijk naar onze bestemming te brengen." Men geraakte in een' warmen woordenstrijd, die te middernacht nog niet verder geleid had, dan tot het besluit, om in de eerste plaats te zorgen, dat men geen dubbele reiskosten voor zijne rekening kreeg.

Drie volle dagen werden met verder overleg doorgebracht, waarbij DOMMERS en LUIJKE al het „moeilijke en onaangename ondervonden van onder het bestuur te staan van de Broederen te Koepang." Eindelijk werd besloten, dat de zendelingen gezamenlijk naar Ambon zouden vertrekken, en dat men daar dan de zaken nader zou regelen, na kennis genomen te hebben van de schriftelijke adviezen van het Hulpgenootschap op Timor. Te Koe-

pang waren toen de BB. F. W. KARBE, J. C. TER LINDEN, G. HEIJMERING, J. E. HÖVEKER en J. VERHAAG. Met de BB. DOMMERS en LUIJKE verlieten dezen den 7den Maart Koepang, om naar de berekening den 14den Maart te Ambon aan te komen, dat zij echter eerst den 21sten bereikten.

Nieuwe zwarigheden deden zich nu op. Het gevoelen, dat de Minahassa de bestemmingsplaaats dezer zendelingen althans van eenigen hunner moest zijn, vond daar nog al krachtige voorstanders; Br. KAM helde nog zeer daartoe over; de Gouverneur der Molukken, die zoo nadrukkelijk de Minahassa had aanbevolen, was afwezig, en zonder zijne instemming verkregen te hebben, kon noch wilde men besluiten. Er werd beraadslaagd, gestemd, dan weêr voorgesteld, dat het lot beslissen zou, eindelijk dan toch weêr met meerderheid van stemmen besloten, dat men zich naar de Zuidwester-eilanden zou begeven, terwijl aan eene deputatie werd opgedragen den Gouverneur voor dit besluit te winnen, die dan ook eindigde met daarin te berusten. (1) De BB. van Timor waren vast overtuigd, dat alleen de Zuidwester-eilanden in aanmerking konden komen, en hun gevoelen behield de overhand. Men redeneerde aldus: Br. KAM had zich in zijn eerste schrijven naar Timor voor de Zuidwester-eilanden verklaard, hiermede stemde het gevoelen van het Bestuur des Genootschaps in Nederland overeen. Op de bezwaren had men minder te letten. Meende Br. KAM, dat men een vaartuig en huizen, die men slechts behoefde op te slaan, zou noodig hebben; waren er anderen, die de eilanden

(1) Toch was het de Heer MERKUS die later wist te bewerken, dat de BB. RIEDEL en SCHWARZ (in 1830) naar de Minahassa gezonden werden. Reeds den 10den Juni van datzelfde jaar 1828 schreef hij daarover aan den Luitenant Gouverneur-generaal, DU BUS DE GISSIGNIES. (Zie Bijlage.)

teekenden als onvruchtbaar, zoodat er altijd hongersnood heerschte; zou men daar de talen moeten aanleeren, omdat de bevolking geen Maleisch verstond, zou men daar onder bedorven christenen, in plaats van onder heidenen moeten werken, „aan de zijde van Timor werd dit alles ten sterkste tegengesproken."

Verder: men moest hier afgaan op het gevoelen van de BB. KAM en LE BRUYN, die de Zuidwester-eilanden bezocht en geschikt bevonden hadden, terwijl de laatste, de Minahassa niet kennende, reeds om deze reden zich daarvoor niet verklaren kon. Doch daarenboven hadden Bestuurders deze zendelingen bijzonder onder het Bestuur van het Koepangsche hulpgenootschap geplaatst, hetgeen door dat van Ambon niet kòn weêrsproken worden. De Broederen te Koepang hadden dan ook plechtig verklaard, dat zij van de Zuidwester-eilanden niet zouden afzien, en uit de instructie tevens aangetoond, dat aan eene verdeeling van werkzaamheden tusschen deze eilanden en eene andere zending niet gedacht mocht worden. Dit alles latende gelden hadden DOMMERS en LUYKE zich mede voor die eilanden verklaard, ofschoon blijkbaar niet zonder langdurige aarzeling.

Het besluit eindelijk na veel wikken en wegen genomen zijnde, kwam het aan op het bepalen en verdeelen van de standplaatsen. Aanvankelijk zou men Rotti, Letti, Moa en Makisser (Kisser) bezetten. Br. DOMMERS zou aan Br. BÄR op Makisser worden toegevoegd; TERLINDEN en KARBE werden voor Rotti bestemd; de tweede moest echter wegens ziekte op Ambon blijven, en overleed daar reeds in 1828, de eerste overleed in 1832 op Timor. Br. WIËNKÖTTER en echtgenoot (beiden ook reeds in 1828 en 1829 overleden), en Br. HEYMERING zouden zich op Letti vestigen, waar de algemeene aanlegplaats zou zijn

en waar men zich voorstelde „de voorraadschuur" aan te leggen. Op het grootste eiland, Moa, zouden HÖVEKER, VERHAAG en LUYKE werkzaam zijn. Het plaatselijk bestuur dezer zending zou gevestigd zijn op Koepang en bestaan uit de Heeren LE BRUYN, twee Heeren TIELMAN, den Heer HAZART en de zendelingen op Rotti, welk bestuur zich verbond op een' gezetten tijd in het voorjaar op Letti te komen, om met de andere broederen te vergaderen. Br. KAM stond er op, dat ook Ambon zijn deel aan het bestuur zoude hebben, waarvan de later zoo duidelijk gebleken noodlottige gevolgen toen reeds voorzien werden.

Met een' kustvaarder werd een contract gesloten om de Broeders met hunne goederen voor *f* 1350 naar hunne bestemmingsplaatsen over te voeren, zoodat men den 24sten April 1828 scheep ging, den 25sten met gunstigen wind de baai uitzeilde, den 28sten Damme passeerde, den 29sten Lackor, Moa en Letti in het gezicht kreeg en tot voor Makisser stevende, waar DOMMERS moest worden afgezet.

„Ten 10 ure in den morgen van den 30sten April", zoo lezen wij in het dagboek van dezen Broeder", zeilden wij op en neder langs dezen rotsigen klomp, tot wij het anker vóór het fort lieten vallen en met eene sloep aan wal werden gezet. Juist kwam Br. BÄR aanwandelen, die ons met een hart overstelpt van verbazing en blijdschap aan de sloep ontving en door eene bijna drooge rivier, in eene boschachtige kloof, tusschen twee bergen gelegen, naar zijne woning een half uur gaans verder geleidde, waar wij zijne lieve vrouw en dochter nauwelijks van de koorts hersteld in tamelijken welstand aantroffen. Was het wonder, dat de goede man als wezenloos stond en bijna geen woorden kon uitbrengen? Hij had

ruim derdehalf jaar onder vele beproevingen, als geheel verlaten, hier doorgebracht; behalve een' enkelen brief van Ambon, Banda of Timor had hij geen tijdingen ontvangen; vijf jaren achtereen had hij getrouw brieven en journalen naar Europa gezonden, doch hem was geen antwoord daarop geworden; in al dien tijd waren hem tractement noch levensmiddelen toegezonden, en dat op een eiland, dat voor het oog bijna geen plantengroei vertoonde, zoodat gebrek en hongersnood zijn deel waren! En thans ons allen op eens te zien, zonder vooraf iets van onze komst geweten te hebben! Hem was het als een droom, en ons aller harten werden week met het zijne."

Den 7den Mei daaraanvolgende werden de BB. HÖVEKER, VERHAAG en LUIJKE op Moa aan wal gezet. VERHAAG vertrok reeds in 1830 van daar; HÖVEKER werd in 1834 predikant te Ternate; LUIJKE werd reeds in April van het jaar 1829 naar Letti ontboden, waar de alleen overgebleven HEIJMERING ernstig ziek was geworden; en LUIJKE is daar sedert, ten gevolge van nadere schikkingen, gebleven. Hij was de eenige op de Zuidwester-eilanden overgebleven zendeling, toen hij in 1841 genoodzaakt was van daar naar Ambon te verhuizen, terwijl dan ook eenigen tijd daarna deze zending werd opgeheven. Meermalen is gewezen op de bezwaren aan haar verbonden. Zeker is echter, dat deze aanmerkelijk minder zouden geweest zijn, als men de maatregelen door KAM voorgeslagen getroffen had. Zeker zou veel van de ellende voorkomen zijn, als men van Koepang uit de noodige levensmiddelen had verzonden, en men het daar niet op Ambon, te Ambon op Koepang had laten aankomen. Meer dan waarschijnlijk zouden LE BRUYN en KAM de handen in een geslagen hebben, om het lot dezer zendelingen dragelijk te maken of hen vroeger te doen terug-

roepen, als LE BRUYN niet reeds in 1829 en KAM in 1833 overleden ware; ofschoon toch ook, zoo als wij zagen, de goede, toen reeds bejaarde BÄR, maar al te lang door Ambon aan zijn lot was overgelaten.

In een volgend artikel willen wij ons meer bijzonder bepalen bij de lotgevallen van Br. LUIJKE, en slechts, voor zoo ver noodig, nu en dan een oog slaan op die der andere Broeders en op den algemeenen toestand van de zending op de Zuidwester-eilanden.

December, 1883. J. C. NEURDENBURG.

Bijlage.

In de Jaarvergadering van 1829 werd eene Commissie benoemd, bestaande uit de BB. J. HERINGA, Ez., A. VAN DEINSE, R. J. VAN DER MEULEN, L. MEERENS, W. R. VAN IJSSELSTEIN (van Cillaarshoek), B. LEDEBOER en R. ADRIANI, tot het uitbrengen van praeadvies op een voorstel tot het openen van eene zending op Celebes. Deze Commissie bracht bij monde van Br. R. ADRIANI, het volgende rapport uit:

»Geliefde Broeders in onzen Heer en Zaligmaker JEZUS CHRISTUS!"

»De Commissie, in de eerste zitting dezer Buitengewone" (Algemeene) »vergadering benoemd, om te praeadviseeren over eene zending naar Celebes, zoo als dit is voorgedragen in den uitnoodigingsbrief voor dit jaar, heeft de eer het volgende aan de vergadering mede te deelen.

»Uit de vroegere werkzaamheden van ons Genootschap is het ons gebleken, hoe dit schoone en groote eiland, het voornaamste der groote Molukken of Specerij-eilanden, reeds dikwerf de aandacht getrokken heeft, als een niet onvoegzaam punt ter oprichting van een' zendelingspost. In de Buiten-

gewone vergadering (de Jaarvergadering) van 1818 is door de Commissie tot onderzoek van den staat der volken, in haar rapport, deswege het volgende medegedeeld: »Op de Noordkust van Celebes zoude een zendelingspost zeer nuttig kunnen zijn wegens het over het algemeen goed karakter der inwoners, die hoewel heidenen eene zeer vredelievende en stille geaardheid bezitten." Soortgelijke gunstige berichten zijn later deswege medegedeeld door Broeder Kam te Amboina, en dit heeft dan ook aanleiding gegeven, dat van de vijf zendelingbroeders, in 1820 naar de Groote Oost vertrokken, twee hunne bestemming ten jare 1822 op Celebes gekregen hebben. Slechts een' korten tijd heeft het dezen Broederen. zijnde Lammert Lammers en Daniel Muller, mogen gebeuren aldaar werkzaam te zijn. De eerste overleed in het jaar 1827 en de andere is ook reeds vóór een' geruimen tijd ontslapen. (1824). In den aanvang van het jaar 1827 is Br. Hellendoorn van Amboina derwaarts vertrokken, zeer minzaam ontvangen en niet zonder vrucht werkzaam. Het door hem medegedeelde, waarvan een uittreksel is opgenomen in het Maandbericht No. 6 van dit jaar, staaft de vroegere getuigenis, en doet overtuigend zien, hoezeer het thans wenschelijk is op Celebes en wel bepaaldelijk op deszelfs Noord-Oostkust, zoo als in de stad Menado en deszelfs omtrek een' vasten zendelingspost op te richten. Nog duidelijker zal dit in het oog vallen, als wij letten op de aardrijkskundige gesteldheid, de bevolking van dat eiland en de geaardheid der inwoners.

»De lucht is aldaar zeer zuiver, koel en gezond, het land vruchtbaar in allerlei voortbrengselen, zoodat het zelfs Java evenaart zoo niet overtreft. De zendeling aldaar geplaatst kan dus tevens gemakkelijk voldoen aan hetgeen bij Art. 24 der instructie aan de laatst vertrokken Broeders is opgelegd. te weten om door handenarbeid zich zelven en anderen zooveel mogelijk nuttig te zijn. (1) Het getal der inwoners op Celebes

(1) Dit artikel luidde: »De zendelingen, door geen uitzicht op tijdelijk voordeel, maar alleen door liefde tot den Heiland en hunne arme medemenschen aangespoord, trachten, door spaarzaamheid en tevredenheid met

wordt begroot op 70 à 80000 en bestaat uit christenen, mohammedanen en heidenen. Zij worden geroemd wegens hun' zachten en menschelijken aard, zij leven van den landbouw en koffieteelt in maatschappelijke vereeniging. Hunne landtaal is het Boegineesch en Madureesch; doch in de Manakasse, zoo noemt men het noordelijk deel van Celebes, van Menado, wordt vrij algemeen de maleische taal verstaan. (1) Een zendeling vindt dus dadelijk gelegenheid om in die taal de prediking van het Evangelie aan te vangen en kan zich gemakkelijk en gaandeweg oefenen in de eigene volkstaal. Ook moet men niet vergeten, dat de scheepvaart tusschen dit en de andere naburige eilanden, zoo als Ternate en Amboina, zeer aanmerkelijk is, waardoor men spoedig over en weêr hulp en tijding bekomen kan. Doch hetgeen alles afdoet, er is onder de inwoners van dat eiland, zelfs onder de aanzienlijken

---

het volstrekt noodige, zich den naam van rechtgeaarde zendelingen waardig te betoonen. Voor zoo veel dit aan hunne eigenlijke bestemming niet hinderlijk zoude zijn, pogen zij, overeenkomstig hunne kundigheden, door arbeid zichzelven en anderen nuttig te zijn, en daarmede de heidenen te overtuigen, dat zij alleen hun wezenlijk geluk en anders niet bedoelen. Zij beperken, zooveel zij kunnen, hunne uitgaven, om de kas des Genootschaps zoo min mogelijk te bezwaren. Maar kunnen daarentegen ook over de aldus benoodigde gelden ter voortzetting van hun werk en onderhoud hunnes levens beschikken, door tusschenkomst van den Thesaurier dezer zending, bij het Hulpgenootschap op Amboina, aan hetwelk zij van het gebruik dier gelden verantwoording doen, en dat hetzelve met ons verrekent."

(1) Men ziet hieruit, gelijk uit het vervolg, hoe gebrekkig in die dagen de kennis van Nederlandsch-indië, over het geheel, hier te lande was. Manakasse, voor Minahasse kan eene fout zijn uit onduidelijk schrift ontsproten; maar Boegineesch als de taal van Noord-Celebes, Madureesch als eene taal van Celebes te beschouwen gaat wel wat ver. Uit VALENTIJN had men betere kennis kunnen putten. Doch men had in het eerste vierde gedeelte dezer eeuw en later weinig of geen begrip van Oost-indië, en wat weten wij tegenwoordig nog van de binnenlanden van Celebes? Het is bedroevend, ja ergerlijk, dat aan een zoo gewichtig eiland zóó weinig zorg besteed wordt. Intusschen breidt zich de Islam daar meer en meer uit, en waar de vorsten en grooten eenmaal hebben ingezien, dat in dien godsdienst hunne kracht gelegen is, daar is niet alleen de weg voor het Christendom, maar ook die voor de beschaving en ontwikkeling van het volk afgesneden. Men denke aan Mongondo, Bwool, enz.

en grooten, sedert eenigen tijd een sterk verlangen ontwaakt naar het onderwijs in den christelijken godsdienst. Dit getuigt niet alleen Br. HELLENDOORN, in het verslag zijner werkzaamheden, maar ook de Bestuurderen van het Hulpgenootschap op Amboina en eenstemmig met dezelven die van het Hulpgenootschap op Batavia. De laatsten schrijven in eenen brief aan ons Genootschap, geteekend Batavia, den 27sten November 1828, het navolgende: »»In het volkrijke gewest van Menado, waar de inlanders nog heidenen zijn, en waar de giftige leer van MOHAMMED is doorgedrongen, is alleen Br. HELLENDOORN werkzaam. Wat is hij alleen onder zoovelen? Vooral als wij daarbij nog rekenen de eilanden van Sange (de Sangier- of Sangi-eilanden), waar overal het Christendom gevestigd is, maar geheel in naam. Indien met den tijd eens een zendelingétablissement te Menado kon gevestigd worden, gelijk thans reeds bestaat op Timor, zoo zoude dit van de heilrijkste gevolgen zijn." "

»Terwijl al het opgenoemde de Maandvergadering reeds had doen besluiten, om aan deze buitengewone vergadering" (jaarvergadering) »het voorstel te doen, ter beproeving eener missie op Celebes, werden wij verrast en in onze meening niet weinig versterkt door hetgeen de Heer P. MERKUS, Gouverneur der Moluksche eilanden, deswege schrijft aan den Luitenant Gouverneur-generaal van Nederlandsch-indië, in eenen brief, geteekend Amboina den 10den Juni 1828, en waarvan een afschrift aan ons Genootschap is toegezonden door de minzaamheid van de Heeren BAUD en Graaf VAN HOOGENDORP. »»Ik had wel gewenscht," »zoo schrijft de Heer MERKUS," »»dat twee of drie dezer zendelingen" »(hij spreekt van de laatst uit ons midden afgezondenen)", »»zich gevestigd hadden in de Manahasse van Menado, alwaar de bevolking werkelijk bereid is om ons geloof te omhelzen, en zoo daarvan geen werk gemaakt wordt, gevaar loopt tot het Mohammedanismus overgehaald te worden." "

»Nog verdient het opmerking, dat de Heer J. VAN DEN BOSCH, als Gouverneur-generaal van Neêrlandsch-indiën benoemd, en nu reeds derwaarts vertrokken, aan eene Commissie uit ons

midden, om met zijne Excellentie over de zendelingszaak te spreken, zeer heeft aangeraden om een' zendelingspost te Menado aan te leggen, als zijnde van oordeel, dat wij daar niet zonder vrucht zouden kunnen werkzaam zijn.

»Uit al het voor aangevoerde is uwe Commissie voorgekomen, dat ons eene deur schijnt geopend te worden op het machtige Celebes. Wij zijn eenparig van oordeel, dat het onze plicht is, op de gegevene wenken te letten en onder opzien tot Hem, die den wasdom geven moet, terwijl wij planten, eenen zendelingspost te Menado op Celebes te vestigen gelijk dien op Timor. Waar wij niet voor allen kunnen arbeiden, kiezen wij bij voorkeur diegenen uit, op wien wij de naaste betrekking hebben, en Celebes behoort tot de Nederlandsche koloniën; op hetzelve is weleer door onze vaderen in de nabijheid van de stad Makassar, eene sterkte gesticht, die den naam droeg van deze onze stad. De duizenden heidenen en mohammedanen, die daar wonen, liggen dus in de eerste plaats voor rekening van ons. Nederlandsche christenen; ook willen wij liever in de groote, gewichtige en heilige zaak geleid worden, dan zelven kiezen, en daarom gaarne de nu gegevene wenken met verstand, bedachtzaamheid en voorzichtigheid volgen.

Het is dan om alle deze redenen, dat uwe Commissie het voorgestelde van geheeler harte toejuicht, en het afzenden van eenigen onzer kweekelingen naar Celebes stellig aanraadt. De wijze van de uitvoering dezer missie en de personen wie, dit zou zij liefst aan de nadere overweging der Maandvergadering zien overgelaten, en wenschen, dat aan deze door de Buitengewone vergadering, zoo de Broederen hier tegenwoordig het praeadvies der Commissie kunnen overnemen, den last der spoedige uitvoering werd opgedragen. Alleen neemt uwe Commissie nog de vrijheid, om aan te raden, dat aan den Heer Gouverneur P. Merkus, voor de door Zijn WelEd. vriendelijk medegedeelde opmerkingen, de dankerkentenis des genootschaps worde overgebracht.

»Wij eindigen dit ons rapport met de bede, dat onze zwakke pogingen, onder des hemels begunstiging, wel mogen gelukken, en dat Hij, die gezegd heeft, dat het licht uit de duisternis

zoude schijnen, ook de zon des Evangeliums op Celebes moge doen opgaan, om te geven verlichting der kennis der heerlijkheid Gods in het aangezicht van Christus Jezus!"

Geheel overeenkomstig het advies dezer Commissie werd besloten, en onmiddellijk daarop van wege de Commissie van onderzoek en toezicht op het Zendelinghuis voorgesteld, de zendelingen J. F. Riedel, J. G. Schwarz en D. Douwes derwaarts af te vaardigen, die reeds in November van hetzelfde jaar de reis naar Oost-indië aanvaardden.

J. C. N.

De beteekenis van den Islâm voor zijne belijders in Oost-indië.

Onder bovenstaanden titel gaf Dr. C. SNOUCK HURGRONJE de rede uit, die hij bij gelegenheid van de Internationale Tentoonstelling te Amsterdam hield. Zij is in menig opzicht merkwaardig, en verdient ten hoogste de aandacht van zendelingen, die hetzij onder mohammedanen werken of met hen in bijzondere aanraking komen.

Reeds het eerste woord van Dr. SNOUCK heeft beteekenis, als hij zegt: „Het is meer vermakelijk dan vruchtbaar iemand te hooren uitweiden bijv. over de betrekkelijke waarde van Boeddhisme en Christendom, wanneer hij daarbij blijken geeft het over den juisten inhoud der vergeleken begrippen eigenlijk met zich zelf niet eens te zijn"; zeker althans ligt hierin eene behartigenswaardige wenk voor hen, die met zekere lichtzinnigheid een oordeel over godsdienst vellen.

Dit zelfde acht de Schrijver van toepassing op vele uitspraken over de beteekenis van den Islâm in Oost-Indië. Vaak ontbreekt het daarbij aan den toetssteen, noodig om het gehalte te kunnen bepalen. De gang van zijn betoog is als volgt.

Het is noodig de ontwikkelingsgeschiedenis van dezen godsdienst voor den geest te hebben bij de behandeling van het onderwerp. En dan blijkt, dat de Islâm reeds bij Mohammeds leven geen onveranderlijke grootheid was. De studie van den qorân en van het leven van Mohammed is niet voldoende om over den toestand van dezen

godsdienst te oordeelen, al kan men daaruit ook de rechtzinnig-moslimsche begrippen tot zekere hoogte leeren kennen. Men dient vooral de latere historische bronnen te raadplegen.

De Islâm heeft zijne eigene geschiedenis, die zich wijzigt naar den aard der volken, die hem aannamen. Hij zou een geheel ander karakter dragen, wanneer hij zich in plaats van in West-azië, in Europa had ontwikkeld. Eerst na drie eeuwen was de rechtzinnige geloofsleer vastgesteld, die sedert in hoofdzaak onveranderd is gebleven.

Dit neemt niet weg, dat er verschillende partijen, vooral in de practijk en bij de ontwikkeling der plichtenleer ontstonden. Doch de aanhangers der verschillende scholen achten het plichtmatig de (betrekkelijk onbeduidende) verschilpunten te beschouwen als door Allah zelven gewild, zoodat men elkander dan ook niet behoeft te verketteren. En zóó behoeft men in Oost-indië niet aan het maken van propaganda voor eene andere dan de aldaar heerschende Sjafi'itische school eenige beteekenis te hechten.

„Na ongeveer drie eeuwen dan", zoo gaat de Schrijver voort, »stond tot in de kleinste bijzonderheden vast wat de moslim te gelooven, te doen en te laten had. De Islâm had de volle rijpheid des levens bereikt, niet slechts wat zijn karakter, maar ook wat zijne uiterlijke verschijning betreft. Kerk en Staat zijn hier, gelijk men weet, één en ondeelbaar. De heilige krijg had den moslimschen naam overal geducht gemaakt; de pretensie, dat de gansche wereld van rechtswege moslimsch gebied is, die thans eene belachelijke aanmatiging schijnt, wekte toen slechts angst. Eenmaal zouden geen kâfirs meer bestaan, behalve de belijders van andere Openbaringen Gods, Joden en Chris-

tenen, aan wie op vernederende voorwaarden het recht van bestaan verzekerd bleef, mits zij, zoo al niet de waarheid, dan toch de heerschappij van den Islâm erkenden."

„Niet lang daarna kon deze hoop, door de werkelijkheid beschaamd, slechts door het krachtigst geloof levendig gehouden worden."

De verbreiding van den Islâm, ofschoon door den heiligen oorlog voor een deel te weeg gebracht, had vooral ook plaats langs vreedzamen weg. „Het is eene der voornaamste zedelijke verplichtingen van elken moslim de broeders te gelegener tijd „„tot het goede aan te sporen en het kwade te verhoeden."" De mohammedanen zijn in deze hunne verplichting veel getrouwer, dan de christenen in de hunne, voor wie het bevel luidt: „ „predikt het Evangelie aan alle creaturen."" De geloovige kooplieden namen zich vrouwen uit het land, dat zij bereisden, of waar zij zich vestigden, en dit was vooral van beteekenis waar een Arabisch avonturier zich invloed wist te verschaffen bij een' inlandschen vorst. Was dit het geval op de kusten van Malabar en Coromandel, men kan verzekerd zijn, dat het nog zoo gaat in verscheidene staatjes van den Indischen archipel.

Ligt de geschiedenis van de uitbreiding des Islâms in deze gewesten voor een groot deel in het duister, de algemeene toedracht was: „wat vreedzame priesters begonnen, werd meestal door pressie van vorsten en hoofden, dikwijls door geweld van wapenen voltooid. Ook dit heeft nog plaats in onzen tijd, en „er bestaat kans, dat dit zoo zal blijven voortgaan; althans de invloed van het Nederlandsch bestuur schijnt aan deze propaganda ten goede te komen."

„Men zal op het eerste gezicht al licht geneigd zijn," (wij zouden zeggen niet anders kunnen doen, dan) „dezen

loop der zaken noodlottig te noemen." Bij het gevaar voortvloeiende voor het Europeesch bestuur, wordt de weg der beschaving en ontwikkeling afgesloten. „Immers deze godsdienst hoe geschikt om barbaren aan orde en tucht te gewennen, laat zich met de moderne beschaving niet verzoenen dan door eene radicale hervorming; en niets geeft ons recht deze te verwachten."

Wanneer nu sommige schrijvers ons toeroepen „vrede, vrede, geen gevaar" dan toonen zij daardoor den Islâm niet te kennen. Niet den qorân of de overlevering heeft men te raadplegen; maar de wetboeken en dogmatische werken, sedert de derde eeuw (na de Hedsjra) ontstaan dient men te kennen. En ook deze werken geven niet meer het beeld van den Islâm zoo als deze zich doorgaans vertoont. De Schrijver wijst onder anderen op Egypte, waar, zoo als bekend is, de voorschriften van den Islâm op de belangrijkste punten verwaarloosd worden. (1)

Onder het volk zijn het de uiterlijke kenmerken, die den Islamiet vormen; de besnijdenis, de kleeding, het zich onthouden van varkensvleesch en wijn, haat tegen de Kâfirs. Het waarnemen van voorname godsdienstplichten, van de vijf pilaren van den Islâm kenmerkt iemand als behoorende tot de fijnen. De geleerde zal hoogere eischen stellen.

Doch wil men de ware beteekenis bepalen, dan dient men tot vergelijking de toevlucht te nemen. En dan blijkt, dat het op Java, hetwelk de Schrijver als uitgangspunt neemt, niet beter en niet minder gesteld is, dan in alle mohammedaansche landen, waaruit hij het resultaat trekt, dat de stelling, volgens welke de Javaan eer heiden dan mohammedaan is, allen grond mist. Staat naast de be-

(1) Verg. „Mededeelingen" D. XXII p. 321.

lijdenis „er is geen God dan Allah, en Mohammed is Allah's gezant", het geloof aan tal van bovenmenschelijke wezens, het in acht nemen van allerlei bijgeloovige gebruiken en formules; aan den ouden eeredienst te Mekka was dit zelfs niet vreemd, en in de landen, waarheen de Islâm werd overgebracht, behield het oude Heidendom voor een groot deel zijne kracht en beteekenis.

Toch wordt dit door de moslimsche geleerden afgekeurd, en zelfs wordt aan de Javaaansche pĕsantrèns en ook elders aan de godsdienstscholen in Indië de officieele rechtzinnige leer, de kalâm zonder eenig bijvoegsel geleerd.

De ngelmoe's, van den Javaan met hunne formulieren of rapal's, worden ook elders gevonden; zij zijn te rangschikken onder de magie, of voor een deel behooren zij tot het gebied der mystiek. Tot zekere hoogte werd deze laatste, hoewel van arischen oorsprong, in den Islâm toegelaten, en zoo verkreeg het Çoefisme burgerrecht, maar altijd onder voorwaarde, dat zijne adepten de uiterlijke vormen van den Islâm niet verwaarloosden.

„De afwijkingen van de officiëele geloofsleer zijn in Oost-indië niet veel grooter noch van anderen aard dan elders; want naar hun beste weten willen de Javaan en de Maleier als moslims gelooven."

De Schrijver toont verder aan, dat in het waarnemen der reinheidswetten, der dagelijksche en wekelijksche godsdienstoefeningen dezelfde plaatselijke verschijnselen zich opdoen: verwaarloozing dáár, waar de invloed van Arabieren gering is, elders getrouwheid. Op de vasten der negende maand wordt algemeen meer gelet. De opbrengst van zakât en pitrah heeft plaats, (1) doch al

---

(1) Zie hierover: C. POENSEN in »Mededeelingen" XXII, p. 318, e. v.

weêr met onderscheid. Aan de bedevaart naar Mekka neemt men deel, voor zoo ver de omstandigheden dit gedoogen, gelijk dan ook de qorân hieromtrent vele vrijheden toelaat. Dit alles vertoont zich niet anders in andere moslimsche landen.

Wordt bij de rechtspraak in Indië toegelaten wat met de fiqhboeken niet overeenstemt, waarin de qadhi als alleensprekend rechter zijne vonnissen te vellen heeft, terwijl dus de gewone rechtbanken, de priesterraden niet zouden kunnen toegelaten worden, de Schrijver toont aan, dat de panghoeloe, zelfs al hebben met hem zijne ondergeschikte geestelijken zitting, toch alleen de rechtsprekende is, en dat ook in andere landen dezelfde vorm van rechtsspraak geldt. „Op het gebied der rechtsspraak zijn wel de afwijkingen het belangrijkst; maar men heeft ze schromelijk overdreven, en niet genoeg den invloed van onze Regeering in aanmerking genomen. Bovendien in alle oostersche landen staat macht boven recht, en het is den Islâm nooit gelukt zijnen adepten het verschil tusschen macht en recht duidelijk te maken.

„Ook de vrouwenregeeringen, die wij in sommige Oostindische rijken aantreffen, bewijzen niets tegen den ernst waarmeê de Islam in die landen wordt beleden." In moslimsche rechtsboeken wordt de mogelijkheid besproken, dat eene vrouw aan het hoofd van alle geloovigen zou komen te staan.

Dit en meer door Dr. SNOUCK te berde gebracht bewijst, dat de Islâm wel degelijk de godsdienst is van de mohammedaansche landen in Ned.-Indië, en wie dit weêrspreekt met er op te wijzen, dat die hier niet dan in uiterlijkheden bestaat, dat het hart van het volk niet mohammedaansch is, dien wijst hij op de toestanden der christelijke landen, waar zoo onnoemelijk veel bestaat en

voorkomt, dat ten eenenmale in strijd is met het Evangelie en waar in zoo hooge mate het formalisme heerscht.

Na nog een enkel woord over de waarde van den Islam als godsdienst in het midden gebracht te hebben, wijst de Schrijver ten slotte op de gezindheid der bevolking; en daar herinnert hij, dat voor eene goed mohammedaansche gezindheid niets meer kenschetsend is dan de verhouding jegens andersdenkenden. Die gezindheid is genoeg bekend. Zijn er nu, die beweren, dat deze gezindheid niet in Indië bestaat, dan schrijft hij dit gevoelen daaraan toe, dat men niet „de gansche bevolking met qorâns in de eene, en zwaarden in de andere hand, ten strijde heeft gevonden"; terwijl men niet bedenkt, „dat ook elders in het gebied der Halve Maan de geloovigen geleerd hebben, zij het ook tandeknarsend, voor de vijanden van Allah neder te hurken en te kruipen; dat overal waar de Europeaan hen lang heeft overheerscht, zekere klassen der moslims allengs aan dien toestand gewennen en hem, voor een' tijd althans, als natuurlijk beschouwen." Hij verwijst daarbij naar zekere geschriften, die met graagte door den inlander gelezen worden, bijzonder ook op het geschrift Achir-ing-djaman, over het laatste der dagen handelende, door Br. HOEZOO vermeld in de Mededeelingen (D. XIII) en breeder medegedeeld in dit tijdschrift (D. XXVII).

Men leze de schoone, van grondige studie getuigende verhandeling van Dr. SNOUCK HURGRONJE in haar geheel.

Met eenig genoegen ontwaarde ik, dat ik vóór eenige jaren, ofschoon niet toegerust met de kennis van Dr. SNOUCK, tot een met het zijne vrij wel strookend resultaat kwam. (1) Doch er is eene andere vraag, die,

(1) Zie: „De Islam in Ned.-Indië" (Meded. D. XXII, p. 318, e. v.)

afgescheiden van de politieke of zelfs maatschappelijke, voor de zending hare beteekenis heeft. Als volkomen bewezen aangenomen, dat het grootste gedeelte van Ned. Indië tot de landen van den Islâm behoort, mag men dan toch wel aannemen, dat de bevolkingen, voor zoo verre zij niet onder de macht van hare vorsten en den invloed van Arabieren staan, Islâmsch gezind zijn? Deze vraag zou ik niet gereedelijk bevestigend durven beantwoorden; ik acht haar nadere overweging waardig.

Men klaagt vooral in de Soenda-landen over de halstarrigheid van de mohammedanen. Die klacht wordt in veel geringer mate in den Oosthoek omtrent de eigenlijke Javanen vernomen. Raadpleegt men de geschiedenis van vroegere eeuwen, dan ziet men, dat een groot deel van de bevolkingen in de Molukken zich aan den druk van de sultans van Ternate zocht te onttrekken door zich aan de Nederlanders te onderwerpen; dat zij eveneens dáár waar reeds het Roomsch-Catholicisme heerschte, tot het Protestantisme overgingen, om bevrijd te worden van de tirannie der Portugeezen. Gaat men na wat op Java velen tot het omhelzen van het Christendom beweegt, dan bevindt men, dat dáár het zoeken van ngèlmoe vaak de aanleiding is. Een en ander geeft stof tot nadenken. Hierbij komt nog, dat het op Java vooral de tot verhuizen en het ontginnen van boschgronden geneigde inlanders zijn, die vatbaarheid voor het Christendom openbaren; dat deze allen behooren tot de categorie van den „kleinen man."

Op grond van een en ander zou ik meenen, dat eene meer grondige kennis van de gezindheid tot de overtuiging zou leiden, dat de Islam niet zóó diep wortel geschoten heeft, als zulks wel schijnt, en dat er nog andere oorzaken moeten zijn, die de aanneming van het Christendom in den weg staan, van welke trouwens

eenige genoeg bekend zijn. De „kleine man" in den Oosthoek gruwt niet van het Christendom, zooals de meeste christenen van den Islâm; hij vloekt den kâfir niet, zooals het den rechtzinnigen geloovige betaamt; hij schuwt veeleer den Europeaan, en dit veel meer dan bij ons de mindere man den aanzienlijke, met wien hij niet dagelijks in aanraking komt. Hij vreest, door den overgang tot het Christendom, in zijne eer, zijne rust, zijne maatschappelijke belangen verkort te zullen worden. Reeds dit, dat zijne zonen de besnijdenis niet hebben ondergaan is hem tot schande. Die schande zou hij niet doen gelden, als daar tegenover stonden voorrechten als b. v. van tot de Europeanen gerekend te worden en als zoodanig bij dezen eer te genieten. Door het Christendom te omhelzen wordt hij als een paria onder de zijnen, en helaas! vaak tot een' spot bij hen, die hij als christenen moet beschouwen. Zijne aanzienlijken zijn allen mohammedanen; zijne hoofden, zijne priesters worden door den Europeaan geëerd; in hunne handen zijn het gezag, de rechtspleging, de plechtigheden, die aan het huisgezin zijn bestaan en karakter verleenen. Het is hem eene eer in dit zoo wel sluitend, met zijn verleden zoo geheel strookend geheel te zijn opgenomen, daarvan een lid uit te maken. Hij weet zeer wel, dat niet anders dan geloofsgenooten gerechtigd zijn tot het aanvaarden van de hoogste bedieningen; en tot den Regent, tot den Wedônô, ja zelfs tot mindere hoofden ziet hij met eerbied op.

Zijne rust zal voortdurend in gevaar zijn. Hij ondervindt reeds dadelijk tegenkanting, minachting, tot haat zelfs van de zijde zijner familieleden; en wat zullen zijne hoofden, zijne priesters, wat hadjies van hem denken en zeggen? Wat zal hij antwoorden, als één van dezen hem tot verantwoording roept? Hij zal alleen zijne toe-

vlucht kunnen nemen tot den zendeling; en wat is deze onder de overige Europeanen?

Zijne maatschappelijke voorrechten loopen gevaar. Als desa-man heeft hij aandeel in de gemeenschappelijke gronden. Wel wordt hem dit recht als christen niet benomen; maar toch de gevallen zijn niet zeldzaam, dat hij tot de min bevoorrechten gebracht wordt. Werd hij geheel uitgesloten, hij zou zich daarover kunnen beklagen en recht erlangen; doch hoe komt de „kleine man" tot zijn recht, als hij geen steun vindt bij den Europeaan? En hoe zal hij den Ambtenaar naderen, wanneer hij daartoe niet op bijzondere wijze in de gelegenheid gesteld wordt? Reeds zijne taal staat hem daarbij vaak in den weg.

Genoeg, om te doen gevoelen, dat de bezwaren vele en van wezenlijke beteekenis zijn.

Doch, gelijk zulks te Ngôrô, te Môdjô-warnô, te Swaroe en elders gebleken is, als hij die bezwaren door bijkomende omstandigheden, door den invloed van vrienden of bloedverwanten, door zijne omgeving te boven is, dan komt de grond van zijn zieleleven aan het licht; dan gaat het hem als Paulus Tô-Sari en de zijnen, zoo als wij dezen leeren kennen uit de mededeelingen van onzen POENSEN. (1) Het blijkt dan, dat er in het gemoed van menigen Javaan nog iets anders omgaat, dan wat den vromen Ismaëliet getrouw doet zijn aan zijnen godsdienst. Een en ander verdient mijns inziens ernstige overweging. Het is zeker dat de Islâm steeds krachtigen tegenstand aan het Christendom zal bieden; doch ik acht het ook zeker, dat een eerste vereischte voor het werk

(1) Zie Mattheus Aniep, („Meded." D. XXIV, p. 333, e. v.), Johannes Paq-Dasimah, („Meded." XXVII, p. 161, e. v. en Paulus Tô-sari, („Med." XVII, p. 283, e. v. en p. 333, e. v.).

van den christen-zendeling is tot de roerselen van het menschelijk hart door te dringen. Gelukt hem dit, dan zullen de uiterlijke bezwaren voor hem minder wegen, terwijl hij intusschen met vertrouwen den tijd te gemoet mag zien, dat deze zullen worden opgeheven. Die tijd wordt voorbereid, ook door de openbare meening. Moge deze zich meer dan tot nu toe doen gelden, en de machthebbenden, met hoogere wijsheid bedeeld, inzien wat van hen gevorderd wordt, wat door hen voorbereid en tot stand gebracht moet worden.

Den zendeling blijve aanbevolen zich zooveel mogelijk van polemiek te onthouden, en minder door openbare prediking, dan door vertrouwelijken omgang met de bevolking ingang te verwerven tot de harten, ook hier gedachtig aan de zinrijke gelijkenis van den Heer: „Het koningrijk der hemelen is gelijk het zuurdesem, dat eene vrouw legde in drie maten meels.”

December, 1883. J. C. NEURDENBURG.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Prinses OEWERANDEN.

(Een verhaal uit de Minahassa.)

Wat beteekent dat woord Oewerandeu? Het wil in de volkstaal van deze streken zooveel zeggen als: rotanskind, kind van den rotan. Het is de naam van een persoon, die voorkomt in een der verhalen van de oude Minahassers, behoorende tot den stam der Toun-pakewa's. Wie was dan die Oeweranden? En hoe kreeg hij of zij wel dezen naam? Dit zal uit het verhaal blijken, dat wij willen mededeelen, zoo als wij het uit den mond des volks opteekenden.

Vooraf wordt de Lezer echter verzocht, over het hoofd te zien wat niet al te kiesch luidt, en zich daaraan niet onnoodig te ergeren. De volksverhalen van min ontwikkelde rassen hebben nu eenmaal dit eigenaardige, dat zij dikwijls voor de ooren van den welopgevoede, beschaafde kwalijk te verdragen zijn. Wil men ze mededeelen of vernemen, dan moet men zich over dit bezwaar heen zetten. Bovendien, wil men een volk in zijn waar karakter leeren kennen, dan dient men het zoowel van zijne slechte als van zijne goede zijde te bezien. Men denke bij de lezing van dit volksverhaal aan het woord: „voor den reine is alles rein", dat ook in dit geval zijne toepassing vinde. Laat ons nu hooren!

In den ouden tijd bestond er in deze streek van de Minahassa (het gebied van de Ranojapo-rivier, de stroom der vaderen) eene negery Pinontakan geheeten, gelegen tusschen twee takken der genoemde rivier, ongeveer ter plaatse waar deze haren oorsprong neemt. (1) Daar woonde een jager, wiens naam onbekend is. Deze ging op zekeren dag met verscheidene makkers het bosch in, om te jagen.

In dien tijd was het nog de gewoonte, als men ter jacht wilde gaan, dit gezamenlijk te doen. Eenige personen sloten zich hiertoe bij elkander aan; de beste jager uit hun midden werd tot hoofd of leidsman, tot aanvoerder der partij gekozen en tonaäs genoemd. (2) Men bleef dan langen tijd, eenige maanden, soms zelfs wel een jaar lang uit. Zoo bleven ook deze jager met zijne makkers maanden lang in het bosch. Bij de aankomst was hun eerste werk eene goede plek gronds uit te zoeken tot het oprichten van eene hut of sabowa, om daarin des daags te eten en des nachts te slapen. De plek was weldra gevonden en de hut gereed.

Naar het jachtrecht van die dagen, als wij de adat (gewoonte) dienaangaande eens zoo noemen mogen, kon de tonaäs het beste, smakelijkste deel van het geschoten wild voor zich alleen behouden. Geen der anderen mocht hem dit weigeren, zich er tegen verzetten of zich ontevreden er over betoonen. Van dit recht maakte ook onze jager gebruik. Elken keer als er een babi-hoetan (wild varken), sapi-hoetan (wilde koe) of babi-roesa (hertzwijn) gevangen werd, koos hij voor zich dat gedeelte van het vleesch uit, 't welk het meest naar zijn' smaak was. Hij kookte het in eene andere boeloe (bamboezen koker) dan zijne makkers en bewaarde het ook op eene andere plaats, dan zij het hunne. Telkens als zij en de overigen er op uit gingen,

werd voorts een van hen aangewezen om achter te blijven en bij de sabowa de wacht te houden, opdat er van hun gereedschap, hunne kleederen, of het geschoten wild niets weg zoude geraken. Zoo was het altijd gebruikelijk.

Nu gebeurde het op zekeren dag, dat de jager tegen het vallen van den avond terugkeerde en het door hem zelven bewaard vleesch wilde nuttigen, maar dit, tot zijne teleurstelling, niet meer vond. Het moest dus gestolen wezen. Door wien? Dat wist hij niet. In zijn hart gaf hij de schuld er van aan den bewaker. Vermoedende dat deze het gedaan had, sprak hij tot hem: »Niemand anders dan gij heeft het genomen!" De man ontkende het, en bleef hardnekkig ontkennen, overtuigd van zijne onschuld in dezen; hoewel de jager stokstijf bleef beweren, dat hij het gestolen had, daar hij niet begreep, hoe het vleesch op eene andere wijs verloren kon zijn. Tot driemaal toe werd hem zijn aandeel ontnomen, zonder dat hij te weten kwam hoe. Toen het den vierden dag weder gebeurde, bezwoer de bewaker den tonaäs, dat hij de dief niet was.

Daarop besloot de jager zelf de wacht te houden bij de sabowa, terwijl zijne makkers het bosch zouden ingaan om wild op te sporen. Toen deze vertrokken waren, verborg hij zich ter zijde van de keet. Nog niet lang was hij daar, of hij zag uit eene rotanstruik eene jonge vrouw, zeer schoon van uiterlijk, te voorschijn komen, die recht toe, recht aan de sabowa binnentrad, en meteen zijn vleesch wegnam. Nauwelijks was zij weder de sabowa uitgetreden, of hij liep haar achterna om haar te dooden. Maar op het punt staande van haar het hoofd af te houwen, sprak het meisje tot hem: „Doe het niet! Dood mij toch niet; want ik ben uw eigen kind!"

Toen de tonaäs deze woorden van de jonge vrouw hoorde, riep hij uit: »Gij liegt! gij zijt mijn kind niet." Het meisje hervatte: „Niet? Wel zeker ben ik uw kind. Herinner u maar eens, bezocht gij niet telkens die rotanstruik daar?" Tegelijk en met hare hand in de richting wees zij waar deze stond.

Om te begrijpen, wat met dit bezoek bedoeld werd, dient men te weten, dat de tonaäs geregeld, tot zeker doeleinde deze rotanstruik, bezocht, welke struik door de inlanders taiti genoemd wordt. (3)

„Durft gij dit ontkennen?" dus ging het meisje voort. „Zoo niet, dan zijt gij immers mijn vader en de rotan is mijne moeder?" De man moest belijden, dat het waar was wat zij zeide, erkende haar dan ook, nam haar van dat oogenblik als zijn kind aan, en gaf haar den naam van Oeweranden. De lezer begrijpt nu om welke reden. Nog dien zelfden avond vertelde de jager het gansche geval, zoo als het zich toegedragen had, aan zijne medejachtgenooten, toen deze terugkwamen.

Na verloop van nog ettelijke dagen keerde het gezelschap naar Pinontakan terug. Hier voedde de vader zijn kind op, als of het meisje eene prinses was. De negerybewoners zagen dan ook met ontzag tot haar op, en eerden haar als zoodanig, van wege hare uitermate schoone gedaante en edele houding.

In dien tijd woonde de eerste radja (vorst) van Bolaäng-Mongondou, die den naam droeg van Ramopoli, aan den mond van den Ranojapo-stroom, ter plaatse waar men tegenwoordig de negery Roemoöng-bawah vindt. (4) Genoemde vorst was gewoon, zich elken namiddag tegen het vallen van den avond in de rivier te gaan baden. Nu gebeurde het op zekeren dag, terwijl hij dit wederom deed, dat terwijl hij het water met beide handen over

zijn hoofd goot, hij daarbij de vrucht van zekeren boom, bij de inlanders bekend onder den naam van pakoba, opving. (5) Onverschillig wierp de radja die weder in het water. Doch terwijl hij voor de tweede maal het water over zijn hoofd goot, kreeg hij dezelfde vrucht weêr in handen. Weder wierp hij haar weg, om haar met den stroom te laten wegdrijven, maar voor de derde keer kwam zij hem in handen. Dit vond hij vreemd. Hij begon nu werktuigelijk de vrucht wat nader te bekijken, en zag, dat het maar eene halve vrucht was, en dat iemand er de tanden in gezet had, als om ze op te eten. De sporen daarvan waren zoo fraai, dat hij dadelijk begreep, dat het eene vrouw moest geweest zijn, die schoone, fijne tanden had. En begeerig die persoon te aanschouwen, besloot hij zijne slaven er op uit te zenden, om haar te zoeken. Naar hij vermoedde, zou de onbekende wel zoo ongeveer boven nabij de bronnen van de rivier wonen, aangezien de vrucht van daar afgespoeld was.

Den volgenden dag droeg hij aan zes zijner slaven den last op, haar aldaar op te sporen. Deze lieden kwamen aan eene negery Pinontakan; maar hunne navorschingen bleken hier vergeefsch; de vrouw werd niet door hen gevonden, en zoo keerden zij onverrichterzake tot den vorst terug met bezwaarde harten, dewijl zij vreesden dat de radja hen, hoewel onschuldig, daarvoor straffen zoude. Of zij werkelijk straf daarvoor ontvingen, meldt ons verhaal niet. Wij willen hopen van niet; zij hadden immers getrouw de hun opgedragen taak volbracht? Blijkbaar hadden zij het echter niet goed aangelegd, gelijk wij aanstonds zien zullen.

Nadat zij bij hunne terugkomst verslag gegeven hadden van hunne vergeefsche reis, bood zich een oude slaaf van den radja aan, om de bedoele vrouw op te

sporen. Deze, schranderder dan de vorigen, begreep, dat hij eene list moest verzinnen om zijn doel te bereiken. Hij ging, door eenige makkers vergezeld op weg, een' haan medenemende. Nabij de genoemde negery gekomen, plukte hij het dier geheel kaal. Daarop ging hij de negery in, liet den haan overal zien, en riep langs den weg met forsche stem: „Ik verkoop kippen! Wie biedt er mij geld voor?" De negery-bewoners kwamen uit hunne woningen te voorschijn, en ziende, dat de haan geene veêren meer had, schaterden allen van lachen. Zoo ging het de plaats door. Iedereen opende zijnen mond, en de slaaf, die middelerwijl goed uit zijne oogen keek, kreeg daardoor elks tanden te zien. Toen hij in het midden van de plaats gekomen was, zag hij iemand het dak van een nabijzijnd huis openen. Spoedig was het hoofd van deze persoon zichtbaar, die het ook uitproestte van lachen op het zien van den haan, dien de man in zijne hand had en omhoog geheven hield. Het was prinses Oeweranden met hare fraaie tanden. Nu wist de slaaf genoeg. Nadat hij haar nog eens goed opgenomen had, keerde hij met zijne makkers terug tot zijnen meester, en bracht dezen de heugelijke tijding over, dat hij geslaagd was, en wist wie de door hem gezochte schoone was. De radja liet hem vertellen, hoe hij dit aangelegd had, en luisterde natuurlijk met gretigheid naar het verhaal, dat zijn dienaar hem opdischte. Hij had schik in de schranderheid, door dezen daarbij aan den dag gelegd, en was zeer over hem tevreden.

Dadelijk was des vorsten besluit genomen, om de zoogenoemde prinses tot zijne vrouw te nemen. Hij bracht den ganschen kostelijken bruidschat, ter waarde van honderden guldens, die hij aan haren vader moest betalen, zoo hij met haar wilde trouwen, bijeen. (6) Daarna vertrok

hij met zijne volgelingen van den mond der rivier Ranojapo naar de negery Pinontakan. De begeerte zijns harten werd vervuld. De jager bepaalde de waarde der voor zijne dochter te betalen harta (bruidschat). Zijn eisch werd ingewilligd, en hij gaf haar aan den radja ten huwelijk. De koop was gesloten. Oeweranden was thans, dank zij hare ongeëvenaarde schoonheid, van prinses tot gemalin van Ramopoli, tot vorstin van het rijkje Bolaäng-Mongondou verheven. Ramopoli en zijne gemalin trokken nu naar Mongondou de hoofdplaats, ten einde daar hunne bruiloft luisterrijk te vieren.

Toen de plechtigheden afgeloopen waren, keerden zij evenwel terug, want de radja vertoefde gaarne in deze streken. Op de terugreis kregen zij gedurig moeite. Immers als zij een rotanstruik voorbijgingen, bogen zich de rotans nederig over het pad heen, als wilden zij hun' diepen eerbied voor het vorstelijk echtpaar betuigen, maar versperden alzoo den weg. De vorstin zeide tot haren gemaal: „Geef ze maar iets, dan richten zij zich dadelijk weder op; want die rotan is mijn oom!" Zoo ging het geregeld, zoo dikwijls zij rotanstruiken moesten passeeren. Als die dan maar eenig geld of goed van hen ontvingen, dan hernamen zij ook dadelijk hunnen vorigen stand, zoodat de radja en zijne gemalin vrij konden doorgaan. Het veroorzaakte hun evenwel veel oponthoud, zoodat hunne reis daardoor aanmerkelijk langer werd. Eindelijk kwamen beiden met hun talrijk gevolg ter plaatse van Roemoöng-bawah aan en bleven daar eene geruime poos. Later keerden zij weder voor goed terug naar Bolaäng-Mongondou. En hiermede is ons verhaal van prinses Oeweranden ten einde.

Zou er eenige historische waarheid liggen in hetgeen hier verteld wordt of in het geheel geene? Het schijnt

mij toe, dat het verhaal niet geheel zonder geschiedkundigen grond is. Mogen wij dit aannemen, dan zijn Ramopoli en Oeweranden beide historische personen, die met elkander huwden. De eerste radja van Bolaäng-Mongondou, de tweede misschien van onbekende afkomst, maar eene om hare groote schoonheid gevierde Minahassische jonge vrouw, die deswege door den vorst gezocht en tot gemalin genomen werd. Al het verdere, dat ter opsiering dient, is dan de vrucht van de fantasie der Minahassers.

TENGAH-SONDER, 7 September 1883. J. BODDÉ.

Aanteekeningen.

(1) Dit moet in den ouden tijd eene groote negery geweest zijn. De plek waar Pinontakan lag behoort eigenlijk tot het grondgebied van Bolaäng-Mongondou; doch de Minahassers beweren, dat dit gedeelte nog tot hun land behoort, omdat het aan deze zijde van de rivier ligt. Vroeger woonden daar dan ook Minahassers, die, om welke reden is ons onbekend, later verhuisd zijn naar het dal, waarin het tegenwoordige Pontok gelegen is. De naam Pinontakan is later na die verhuizing harer inwoners verkort geworden, zoodat de negery haren huidigen naam Pontok gekregen en sinds dien tijd behouden heeft.

(2) Tonaäs was niet slechts de titel van den opperpriester, den leider bij de groote fosso's van de heidensche Minahassers, hij wordt nog in verschillende andere opzichten aan allerlei personen gegeven, b. v. aan een' baas timmerman, ja zelfs wel aan dieren, altijd in den zin van de grootste, de voornaamste.

(3) De rotansoort, bekend onder den naam van taiti, wordt door de inlanders hier in hooge waarde gehouden. In vroegeren tijd ontving elke kapala djaga (onder-negeryhoofd) bij zijne

aanstelling als zoodanig een' stok daarvan, waarmede hij ieder een pak slaag mogt toedienen, die het waagde zijne bevelen te overtreden, of zich lui betoonde bij het gemeenschappelijk te verrichten werk in de tuinen of in de negery. Deze stok was het teeken zijner waardigheid, dat hem plechtig door den tonaäs overhandigd was.

(4) Of genoemde negery toen ten tijde daar reeds lag, heb ik niet kunnen vernemen. Uit het verblijf van den radja schijnt te moeten worden opgemaakt, dat het geheele land aan deze zijde van de Ranojapo onder zijn gezag stond.

(5) Het hout van den Pakoba-boom is eene goede soort. De inlanders gebruiken het tot het bouwen hunner huizen. De vrucht er van wordt, als zij goed rijp is, gegeten en moet aangenaam, ietwat rinsch van smaak zijn.

(6) Als een Minahassisch jonkman in vroegeren tijd het oog had op een meisje en haar wenschte te trouwen, kon dit niet geschieden dan tegen vergoeding van een zeker bedrag aan geld of goederen, dat door de ouders van den bruidegom aan die der bruid moest voldaan worden. Deze bruidschat, heet in het locaal-Maleisch van de Minahassa: harta. Na betaling van de harta werd de vrouw het eigendom van den man, met wien zij voortaan verbonden was te leven. De zendelingen hebben er, zooveel zij slechts konden, op gewerkt om deze slechte gewoonte afgeschaft te krijgen. Onder christenen verdwijnt dan ook meer en meer deze adat; toch zal voor of na de voltrekking van menig christelijk huwelijk nog wel de harta betaald worden, zonder dat de zendeling het gewaar wordt. Op de waarheidsliefde van den Minahasser toch valt weinig te rekenen.

Uit het Koloniaal verslag van 1883.

(*Hoofdstuk* K. *Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid*).

III. EEREDIENST.

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

a. Protestantsche eeredienst.

Predikanten, enz. Van de 6 predikanten, die aan het einde van 1881 afwezig waren, keerde er in den loop van 1882 1 van verlof terug; echter vertrokken er weder 2 naar Europa, zoodat er aan het einde van 1882 7 predikanten ontbraken. Daardoor bleven onvervuld ééne der standplaatsen te Batavia, ééne te Amboina, en die te Fort de Kock, Pontianak, Bandjermasin en Ternate; terwijl ook slechts één predikant beschikbaar was om, volgens aanwijzing van het kerkbestuur, belast te worden met den tijdelijken dienst in vacante gemeenten. De vacature te Bandjermasin werd evenwel in den aanvang dezes jaars vervuld door een predikant, uit Nederland gezonden ter vervanging van een der met verlof aldaar aanwezigen, die eervol ontslag uit 's lands dienst had bekomen. Daarentegen vielen in de eerste helft van 1883 nog 3 predikantsplaatsen open, namelijk 2 door buitenlandsch verlof en 1 door overlijden, terwijl 1 van de reeds sedert 1881 met verlof afwezige predikanten tegen 1 September 1883 eervol ontslag uit 's lands dienst heeft gevraagd en verkregen. In de twee laatstbedoelde vacatures zal dus weder door uitzending van nieuwe titularissen moeten worden voorzien.

De twee te Kotta-Radja (Atjeh) en te Weltevreden gevestigde veldpredikers verwisselden in het begin van dit jaar met onderling goedvinden van standplaats.

De sedert Augustus 1881 met buitenlandsch verlof afwezige hulpprediker 1ste klasse, die na zijn terugkeer in Juli 1882 weder op zijne vroegere standplaats Koepang was aangesteld, is aldaar in Maart j.l. overleden; terwijl aan een der nog in Indië aanwezige hulppredikers dezer categorie – die te Benkoelen – in November 1882 verlof naar Europa werd verleend. Daar ook de in 1881 ontstane vacature te Bonthain nog onvervuld bleef (welke gemeente tijdelijk gebracht is tot den werkkring van den predikant te Makasser), is er thans slechts één van de vier organiek toegestane hulppredikers 1ste klasse in functie, namelijk die te Depok (residentie Batavia). In het vacante ressort van den hulpprediker te Benkoelen zou ingevolge machtiging van de Regeering, eene dienstreis ondernomen worden door den predikant zonder vaste standplaats, ter beschikking van het kerkbestuur.

Van de 21 tot dusver voor den Indischen dienst verkregen hulppredikers 2de klasse waren er bij het eind van 1882, even als op 31 December 1881, 19 in functie en 2 met verlof. Één van de twee, die op laatstgenoemden datum tijdelijk uit Indië afwezig waren, keerde namelijk in de tweede helft van 1882 aldaar terug, maar daarentegen moest er weder een van de dienstdoenden in Europa herstel van gezondheid zoeken. Nog aan een anderen hulpprediker, evenals gene in de Minahassa werkzaam, werd in 1882 verlof verleend, doch diens gezondheid herstelde zich nog in Indië, zoodat hij van het verleende verlof geen gebruik maakte. Bij het eind van 1882 waren de bedoelde 19 hulppredikers geplaatst als volgt: 8 in de Minahassa, 3 op Amboina, 1 op Saparoea, 1 op Haroekoe, 1 op Noessalaut, 1 op Ceram's zuidkust, 1 op Roma (of op Kisser), 1 op Batjan (tijdelijk te Ternate), 1 op Timor en 1 op Rotti. Bij de Indische besluiten van 20 Maart j.l. Nos. 10 en 11 werden de ressorten der hulppredikers in de residentiën Amboina en Menado nader geregeld. Tevens werden 3 nieuwe standplaatsen voor hulppredikers aangewezen, waarvan 2 in Amboina, namelijk Boano (voor dat eiland, Manipa en West-Ceram) en Wanggil (Aroe-eilanden), en 1 in Menado, namelijk Maoembi, deze laatste standplaats ten behoeve

van de inlandsche christengemeenten, die tot dusver tot het ressort van den predikant te Menado behoorden, maar door dezen niet naar eisch konden worden bediend. In verband met deze nieuwe regeling werd de hulpprediker van Haroekoe overgeplaatst naar Boano, en werd de werkkring van den hulpprediker van Waai tijdelijk uitgestrekt over Haroekoe. Omtrent de vervulling van de nieuwe standplaatsen Wanggil en Maoembi is nog geen bericht ontvangen.

Naar aanleiding van een adres van de Nederlandsche zendingvereeniging te Rotterdam betreffende de eventueele benoeming van een tweetal bij die vereeniging opgeleid wordende jongelieden tot hulpprediker, is bij Koninlijk besluit van 8 Maart 1883 No. 17 bepaald, dat de voorwaarden waarop, ingevolge het in 't vorig verslag vermelde Koninklijk besluit d.d. 11 Januari 1882 No. 7, kweekelingen van het Nederlandsche zendelinggenootschap aan de Regeering kunnen worden afgestaan om als hulpprediker in Indischen dienst te treden, ook toepasselijk zijn ten aanzien van kweekelingen van andere genootschappen, vereenigingen of maatschappijen, die zich de vorming en opleiding van zoodanige hulppredikers ten doel stellen.

Nadat in de plaats van den inlandschen voorganger Sadrah, de zendeling Bieger van de Nederlandsche Gereformeerde zendingvereeniging te Amsterdam zich tijdelijk met de voorziening in de geestelijke behoeften van de inlandsche christengemeenten in Bagelen had belast, is door de Regeering hier te lande aan den Gouverneur-generaal in overweging gegeven genoemden zendeling tot hulpprediker aan te stellen. 's Landvoogds beslissing hieromtrent is nog niet bekend.

Het aantal inlanders, die door hulppredikers voor het kerkelijk leeraarsambt worden opgeleid, bedroeg aan het einde van 1882 47, waarvan 25 in Menado, 21 in Amboina en 1 in Timor. Van de 41, waarmede het jaar aanving, werden er namelijk 11 tot kerkelijk leeraar aangesteld en 1 ontslagen, terwijl daarentegen 18 nieuwe werden aangenomen. Onder de 11 in 1882 aangestelde inlandsche leeraren waren de 4 van het eindexamen van 1881. Met inbegrip van de 3, die in

1880 hunne opleiding voltooid hadden, was het aantal der bedoelde voorgangers alzoo tot 14 geklommen, ongerekend nog de 30 gewezen hulpzendelingen in de Minahassa, die mede tot inlandsch leeraar zijn aangesteld (26 in 1881 en 4 in 1882). Van deze 44 zijn er 37 in de Minahassa en 7 in Amboina werkzaam. Omtrent de verandering in de wijze van opleiding te brengen is nog geen definitieve beslissing genomen. Inmiddels is door den predikant Knottnerus, lid van het kerkbestuur, in zijn later te vermelden verslag van de door hem gehouden kerkelijke dienstreis naar Menado en Amboina, het denkbeeld aangegeven, dat de hulppredikers van de bewuste opleiding zouden ontheven worden en de vorming van inlandsche leeraren zou plaats hebben in eene daartoe bestemde inrichting onder de leiding van uitsluitend daarmede belaste personen. Evenals de overige voorstellen van Ds. Knottnerus is dit onderwerp nog bij de Indische Regeering in behandeling.

Tot vervulling van de godsdienstige behoeften der inlandsche christengemeenten in Atjeh, voornamelijk bestaande uit Ambonsche militairen, werd – overeenkomstig het vroeger reeds bestaande plan, in Juni 1882 – een Ambonsch onderwijzer tijdelijk tot godsdienstleeraar benoemd.

Van het hooger bedoelde verslag, door den predikant Knottnerus uitgebracht, betreffende de door hem op last van de Indische Regeering volbrachte dienstreis naar de Molukken enz. werd in het laatst van 1882 hier te lande een uittreksel ontvangen. De predikant bezocht (van 15 Mei tot 8 December 1881) onderscheidene christengemeenten in de residentiën Menado, Ternate en Amboina, deelde zijne bevindingen omtrent den toestand en de behoeften dier gemeenten mede, en knoopte daaraan verschillende voorstellen vast. Het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam, dat, evenals de commissie voor de zaken der Oost- en West-Indische kerken, in de gelegenheid werd gesteld om van dit verslag kennis te nemen, vond daarin aanleiding tot het indienen van eene memorie, die aan de overweging van de Indische Regeering is onderworpen.

Godsdienstonderwijs; openbare eeredienst. In 1882 zijn voor

het houden van godsdienstige voorlezingen en het geven van onderwijs in de bijbelsche geschiedenis en de christelijke zedeleer de gewone toelagen uitgekeerd aan de genoemde plaatsen, alsmede aan de gemeente te Toegoe (residentie Batavia). De Gouverneur-generaal is van oordeel, dat eene bestendiging van die toelagen niet noodig is.

Van de som van *f* 10.000, toegestaan voor het godsdienstonderwijs bij de inlandsche christengemeenten in de residentie Amboina, is voor 1883 een bedrag van *f* 780 's maands ter beschikking van den resident gesteld, tegen *f* 800 's maands in 1882.

Aan twee Europeesche gemeenten (Salatiga en Willem I) werden voor 1882 en 1883 weder uit 's lands kas geringe maandelijksche toelagen voor de kosten van den openbaren eeredienst verleend. Een verzoek van den kerkeraad te Makasser om subsidie te verkrijgen ter aanvulling van de reeds bijeengebrachte gelden voor den bouw van eene kerk is aanvankelijk in gunstige overweging genomen. Een dergelijk verzoek van de gemeente te Poerworedjô (Bagelen) kon niet worden ingewilligd. De kerk te Koepang (Timor) werd in het begin van 1882 door eene aardbeving vernield. In afwachting van een herbouw wordt voor de godsdienstoefeningen op Zon- en feestdagen gebruik gemaakt van het lokaal der openbare lagere school.

Zendelingen. Behalve aan het reeds in 't vorig verslag bedoelde viertal werd in 1882, volgens de ontvangen opgaven, nog aan vier andere zendeling-leeraren, die allen tot het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen (Pruissen) behoorden, de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde bijzondere toelating verleend tot uitoefening van hun dienstwerk, en wel: wat één hunner betreft, in de Battaklanden op Sumatra, namelijk in de onderafdeeling Silindong en te Si Andjoer, – wat de twee anderen betreft, op het eiland Nias, – en wat den vierden aangaat in de afdeeling Sampit der residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo. Van één der toegelatenen blijkt, dat hij, krachtens vroeger verkregen vergunning, reeds elders in de Battaklanden was werkzaam geweest. Een andere, sedert lang ter

uitoefening van zijn dienstwerk in Silindong toegelaten zendeling-leeraar, die door bedoeld genootschap was belast geworden met het toezicht op de Barmensche zending in de Battaklanden, verzocht, in verband hiermede en ook ten einde des gevorderd in het ressort van een zijner ambtgenooten te kunnen optreden, dat de hem indertijd verleende toelating mocht worden uitgestrekt tot de geheele residentie Tapanoli, zoomede tot de landschappen aan het Toba-meer. Omtrent eene definitieve beschikking op dit verzoek, tegen welks inwilliging, op grond van zijne te verre strekking, bij de Indische Regeering bedenkingen schijnen te zijn gerezen, is hier te lande nog geen bericht ontvangen. Intusschen hebben twee tot dusver voor andere ressorten der Battaklanden toegelaten zendelingen van meergemeld genootschap in Juni j.l. vergunning verkregen om hun dienstwerk te verrichten in eenige van de laatstelijk onder geregeld bestuur gebrachte Tobasche landschappen, en wel één hunner in Meat (onderafdeeling Toba) en de andere in Lintoeng ni Hoeta, Hoeta Gindjang, Tangga Batoe en Hoeta Djoeloe. (De drie eerstgenoemde landschappen behooren tot de onderafdeeling Toba, het laatstgenoemde tot de onderafdeeling Silindong.) Tevens werd aan deze twee zendelingen medegedeeld, dat zij mede eenige nog niet onder geregeld bestuur genomen of nog onafhankelijke Tobasche landschappen zouden mogen bezoeken, mits zij zich bepaalden tot de kampongs, welker hoofden den controleur van Silindong zouden verwittigd hebben, dat zij de komst eens zendelings wenschten en voor zijne veiligheid instonden.

Omtrent de verschillende zendingposten die in 1882 in de Battaklanden en in andere gedeelten van Nederlandsch-Indië gevestigd waren, vindt men opgaven in den Regeeringsalmanak voor 1883 (Deel II blz. 299-302).

De tot dusver ter hoofdplaats van de residentie Japara toegelaten zendeling van de Doopsgezinde Zendingvereeniging te Amsterdam, verkreeg in Juni j l. vergunning om zijn dienstwerk alsmede in de afdeeling Joana van hetzelfde gewest uit te oefenen. (1)

(1) Het in het vorige verslag vermelde plan om de evangelisatie in Japara door landontginning te bevorderen, heeft in 1882 eene schrede voor-

Door den zendeling van het Nederlandsch-Luthersch genootschap voor in- en uitwendige zending te Amsterdam (1) is in het begin van 1883 vergunning gevraagd om een aanvang te maken met het zendingwerk onder de Redjangs en Lebongs in de residentiën Benkoelen en Palembang en zich daartoe onder eerstbedoelden volksstam in de residentie Benkoelen te vestigen. Dit verzoek is, voor zooveel hier te lande blijkt, nog bij de Indische Regeering in overweging.

De te Bandjermasin werkzame zendeling-leeraar van het meerbedoelde Rijnsche genootschap, die aldaar nog bij voortduring voor een deel tevens het dienstwerk van den afwezigen predikant verrichtte, ontving te dier zake weder eene geldelijke belooning uit 'slands kas.

De inlandsche christen, die als evangelist in Bantam werkzaam was, verhuisde in 1882 naar Tangerang (residentie Batavia), terwijl het aantal zijner volgelingen daalde van 12 tot 7. Van eene op het land Poris, mede onder Tangerang, door Mr. F. Anthing gestichte inlandsche christengemeente zijn geen bijzonderheden vernomen. Eenige nieuwe gemeenten werden in 1882 in Pekalongan opgericht door inlandsche Christenen uit Bagelen. De in laatstgenoemde residentie gevestigde zendeling en die in Tagal, beiden van de Nederlandsch Gereformeerde Zendingvereeniging te Amsterdam, deden eene dienstreis om de nieuw gevormde gemeenten te bezoeken, hetgeen den overgang van eenige inlanders tot het Christendom en den bouw van kerken in een paar desa's ten gevolge had.

Aan het seminarium voor inlandsche hulpzendelingen te Depok (residentie Batavia) voltooiden in 1882 4 leerlingen hunne opleiding, waarvan 1 van Depok zelf afkomstig was en aldaar bleef. De 3 anderen waren Dajaks, die naar hunne gemeenten terugkeerden. Daarentegen werden 6 nieuwe leer-

---

waarts gedaan. De met dat doel aangevraagde woeste gronden in de afdeeling Joana zijn bij een besluit van 21 September, 1882 aan den Zendeling aanvrager door de Regeering in erfpacht afgestaan, en door dezen nog vóór het eind van het jaar aanvaard.

(1) Die zich aanvankelijk te Benkoelen vestigde tot taalstudiën (zie Reg.-verslag 1883, f. 9).

lingen aangenomen (2 Dajaks en 4 Battaks), zoodat het geheele aantal klom van 28 tot 30, namelijk 2 Soendaneezen, 15 Battaks, 3 Dajaks, 6 Alfoeren en 4 Sangireezen. (1)

b. Roomsch-katholieke eeredienst.

Door het vertrek met buitenlandsch verlof van één der uit 's lands kas bezoldigde pastoors en het overlijden van twee geestelijken, was het aantal hunner op 31 December 1882 van 29 tot 26 gedaald. Tegen het eind van het jaar waren echter drie nieuwe geestelijken uit Nederland aangekomen, wier plaatsing in 1883 zou volgen. De overige 26 (waaronder 19 van 's landswege bezoldigd) (2) hadden de volgende standplaatsen.

Standplaatsen.	Pastoors.	Onder-pastoors.	Hulp-priesters.	Te zamen.
Batavia	1 *a*)	1	1	3
Cheribon	1	–	–	1
Samarang	1	1	1	3
Ambarawa	1	–	–	1
Djokjokarta	1	–	1	2
Soerabaija	1	2	1	4
Padang	1	–	1	2
Pantei Perak (Atjeh) *b*)	1	–	–	1
Medan (Sumatra's Oostkust)	1	–	–	1
Soengeislan (Banka)	1	1	–	2
Larantoeka (Flores)	1	2	–	3
Maumeri (idem)	1	–	2	3
Te zamen	12	7	7	26

a) Deze geestelijke is, als bisschop en apostolisch vicaris, tevens het hoofd der Roomsch-katholieke missie in Nederlandsch-indië.

b) De standplaats in Atjeh is slechts tijdelijk ingesteld.

(1) Wat de oorzaak mag zijn, dat in het Regeeringsverslag nooit gewag wordt gemaakt van de zending in Oost-Java, is ons niet duidelijk. *Red.*

(2) In 't geheel genieten 20 geestelijken bezoldiging uit 's lands kas, maar één hunner bevond zich met verlof in Europa.

De vaste kerkelijke dienstreizen werden in 1882 zooveel mogelijk overeenkomstig de bestaande bepalingen afgelegd, De in de laatste jaren tijdelijk toegestane uitbreiding van het aantal dienstbezoeken in de afdeeling Buitenzorg werd voor 1883 gehandhaafd. Ook werd weder aan een tweetal onbezoldigde hulppriesters (één op Java en één op Flores) vergunning verleend om op 's lands kosten eenige dienstreizen te volbrengen in het ressort waar zij gevestigd waren. De dienstreizen van den pastoor in Atjeh (naar de verschillende posten) werden bepaald op vier 's jaars, doch den geestelijke is de verplichting opgelegd om aangaande het tijdstip waarop zij zullen plaats vinden telkens met den gouverneur in overleg te treden. Met bijzondere vergunning van de Regeering werden voorts nog kerkelijke dienstreizen volbracht: door den bisschop in de residentiën Samarang, Soerakarta, Madioen, Japara en Pekalongan, en door andere geestelijken in de gewesten Benkoelen, Amboina en Ternate. Met opzicht tot de twee laatstgenoemde residentiën werd aan de vergunning de voorwaarde verbonden, welke bij het Indisch besluit d.d. 10 Maart 1882 No. 72 voor kerkelijke dienstreizen in de residentie Menado was voorgeschreven, dat het bekeeringswerk zich niet zou mogen uitstrekken tot inlanders, die reeds in een ander kerkgenootschap waren opgenomen. In Menado heeft de toepassing van het besluit van 10 Maart 1882 tot eenige moeielijkheden aanleiding gegeven, omdat er bij het bestuur klachten waren ingekomen, dat de met eene dienstreis in de Minahassa belaste pastoor zich niet hield aan de gestelde voorwaarde. Nadat dientengevolge (in 't laatst van Juni 1882) staking van de reis was bevolen, is (in Februari j.l.) de hervatting daarvan slechts toegestaan onder uitdrukkelijk beding, dat de betrokken geestelijke zich stipt zou gedragen naar de bepalingen van gemeld besluit. Verder is, ter voorkoming van nieuwe moeielijkheden, bij besluit van 14 Juni 1883 No. 12 door den Gouverneur-generaal voorgeschreven, dat ieder inlandsch christen in de residentiën Menado, Amboina en Ternate, die zijn kerkgenootschap wil verlaten om in een ander te treden, daarvan in tegenwoordigheid van twee getuigen kennis moet

geven aan den geestelijke van het kerkgenootschap, dat hij wil verlaten, met verklaring, dat hij dit doet geheel uit eigen beweging en zonder aanzoek van eenig kerkgenootschap. Van die verklaring wordt hem een schriftelijk bewijs uitgereikt, zonder hetwelk hij niet in een ander kerkgenootschap mag opgenomen worden. (1)

Omtrent het zielental der Roomsch-katholieke gemeenten in Nederlandsch-indië zijn geen opgaven ontvangen. Alleen blijkt dat, volgens mededeelingen van den kerkvoogd, het aantal Roomsch-katholieke inlandsche christenen in de Minahassa omstreeks het eind van 1882 beliep 2671, tegen 2425 ruim een jaar te voren.

Tegemoetkomingen uit 's lands kas in de kosten van den openbaren eeredienst werden, tot een klein bedrag, verstrekt aan de gemeenten te Soerabaija en Padang.

Op zendinggebied is te vermelden, dat onlangs door de Indische Regeering vergunning is verleend om van Roomsch-katholieke zijde een aanvang te doen maken met het bekeeringswerk onder de heidensche bevolking van Midden-Timor, voor zooveel namelijk betreft de landschappen Fialarang en Djeniloe. Als standplaats van den (geheel buiten bezwaar van den lande) voor het missiewerk te bestemmen geestelijke is in April 1883 (Indisch Staatsblad No. 125) Atapoepoe aangewezen, waar de posthouder der onderafdeeling Beloe gevestigd is. Ook verklaarde de Indische Regeering in beginsel geen bezwaar te hebben tegen de vestiging van een Roomsch-katholieken zendingpost in het oostelijk deel van Zuid-Celebes, namelijk aan de Kendaribaai, mits de zendelingen zich niet naar het binnenland zouden begeven (Indisch besluit d.d. 4 Januari 1883 No. 50). Van het plan om eene missie te beproeven onder de Battaks in de residentie Sumatra's Oostkust werd, door den kerkvoogd voorloopig afgezien.

---

(1) Zie beide besluiten in de bijlagen. *Red.*

Bijlagen.

a. »Extract uit het register der besluiten van den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië.

N°. 72 BUITENZORG, 10 Maart 1882.

»Gelezen, enz.

»Gelet, enz.

»Is goedgevonden en verstaan.

»Eerstelijk: Aan te teekenen dat, blijkens het vertrouwelijk schrijven van den bisschop van Tranopoli i. p. i., apostolisch vicaris en pastoor van Batavia, van 7 Februari 1882 No. 119 door dien kerkvoogd voorloopig wordt afgezien van de oprichting eener Statie van Roomsch-katholieke geestelijken in de Residentie Menado.

»Ten tweede: Er in toe te stemmen, dat ter voorziening in de geestelijke behoeften van de tot het Roomsch-katholieke kerkgenootschap behoorende personen in de Residentie Menado, dit gewest tweemaal 's jaars op 's lands kosten door een Roomsch-katholieken geestelijke kerkelijk worde bezocht;

»onder voorwaarde:

»dat gemeld kerkgenootschap zijnen werkkring in dat gewest overigens zal beperken tot het werk der bekeering tot het Christendom van de aldaar gevestigde heidensche en mohammedaansche bevolking en zich bepaaldelijk zal onthouden van het aanwenden of doen aanwenden van pogingen om inlanders en daarmede gelijkgestelde personen, die reeds tot een ander christelijk kerkgenootschap behooren, of hunne vrouwen en kinderen, voor het Roomsch-katholieke te winnen.

»Ten derde: Het bestuur over de protestantsche kerken in Nederlandsch-Indie uit te noodigen, van zijn kant het noodige te willen verrichten, opdat in de Residentie Menado het werk der bekeering tot het Christendom door of van wege het Protestantsche kerk- of Zendelinggenootschap zich beperke tot de aldaar gevestigde heidensche of mohammedaansche bevolking, en dit Genootschap zich bepaaldelijk onthoude van het aanwenden van pogingen om inlanders en daarmede gelijkgestelde personen, die reeds tot een ander christelijk kerk- of zendelinggenootschap behooren, of hunne vrouwen en kinderen voor het Protestantsche te winnen.

»Extract, enz.

b. Door Z.Exc. den Gouverneur-Generaal is besloten i. d. 14 Juni 1883:

Is goedgevonden:

Eerstelijk. Met handhaving en definitieve toepassing voor zooveel de daarbij gestelde beperkingen betreft ook op de residentiën *Ternate* en *Amboina* van de artikelen 2 en 3 van het besluit van 10 Maart 1882, n°. 72, te bepalen, dat ieder inlandsch christen in de residentiën Menado, Ternate en Amboina, die zijn kerkgenootschap wil verlaten om in een ander te treden, daarvan mondeling in tegenwoordigheid van twee getuigen kennis moet geven aan den geestelijke van het kerkgenootschap, dat hij verlaten wil, met verklaring, dat hij dit doet geheel uit eigen beweging en zonder aanzoek van eenig kerkgenootschap, zullende van die verklaring terstond en kosteloos een schriftelijk bewijs door den geestelijke, die haar ontvangt, worden afgegeven en geen inlandsch christen zonder dat bewijs in een ander christelijk kerkgenootschap mogen worden opgenomen, noch pogingen worden aangewend om hem daartoe over te halen.

Ten tweede. Goed te keuren, dat aan een der Roomsch-katholieke geestelijken te Maumerie (Flores) het doen eener kerkelijke dienstreis naar Menado worde opgedragen, wat de daaraan verbonden kosten betreft, op gelijken voet als tot dusver gebruikelijk is, en dat die reis door hem gedaan worde over Batavia, zullende de kosten zijner reis derwaarts mede door den Lande gedragen worde.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Uit het Verslag van Br. W. HOEZOO, te Samarang. (1882).

(Vervolg en slot van blz. 61.)

In de gemeente te Kaioe Apoe werden, gelijk reeds boven is aangestipt, in den tijd, waarover dit Verslag loopt, geen nieuwe leden aangenomen. Wegens sterfgevallen en vertrek naar elders moet zelfs op eene vermindering van het ledental gewezen worden. Ik bezocht de gemeente als gewoonlijk tweemaal 's jaars. Bij den aanleg van een' tramway van hier naar Djoewana, die, zoo ik verneem, in den loop van dit jaar tot Demak moet gereed komen, is mij het uitzicht geopend, van weldra met geringer tusschenpoozen op min kostbare wijze die bezoeken te kunnen herhalen, hetgeen zeker ook belanghebbenden aangenaam zal zijn. Intusschen mag ook hier vermeld worden, dat de heer VAN DER WAALL, aannemer van het brievenvervoer alhier, mij reeds onderscheidene malen bij mijne reis naar Koedoes, vice-versa op zeer verplichtende wijze is tegemoet gekomen, en mij ook voor den vervolge zijne goede hulp met een rijtuig heeft toegezegd. Bij mijne bezoeken te Kaioe Apoe mocht ik telkens de christenen aldaar in broederlijken zin vereenigd vinden. Er heerscht een

goede geest onder deze kleine schare, en de gunstige getuigenis, die haar van buiten ten deel valt, is daarmede dan ook geheel in overeenstemming. Met zeer enkele uitzonderingen blijven allen hunne christelijke belijdenis getrouw, en sporen zij ook hunne kinderen tot het lidmaatschap aan, waardoor dus ook dezen voor de gemeente behouden blijven, iets wat ik van het jonger deel der gemeente te Samarang juist niet altijd zeggen kan.

Bij de omstandigheid, dat de gemeente zich niet uitbreidt naar buiten, en bij de redenen daarvoor heb ik vroeger meermalen stil gestaan. Het weinig bemoedigende in deze ervaring gelegen mag ik u ook thans niet verhelen, te minder daar de mogelijkheid bestaat, dat de nederzetting van Br. P. ANT. JANSZ te Poentjel, schoon in eene andere afdeeling (Djoewana), toch in dezelfde residentie gelegen, dezen en genen van Kaioe Apoe zal uitlokken, om aldaar een beter terrein voor zijnen arbeid, en dus ook een beter middel van bestaan te zoeken. Met één hunner, Zacheus, is dit reeds werkelijk het geval. Naar luid van zoo pas door mij ontvangen bericht moet deze met zijne familie reeds naar Poentjel verhuisd zijn. Toen er onlangs sprake was, dat het hiertoe komen zou, had Br. JANSZ de goedheid mij te vragen, of ik tegen deze verplaatsing geene bedenking had? Wat kon ik echter in gemoede hierop antwoorden? Ik heb er nimmer een geheim van gemaakt, dat ik mijne anak-moerid (leerlingen) liever bijeen en onder mijne eigene leiding houd. Doch waar zij zelven verlangen naar elders te gaan, en zulks met het uitzicht op verbetering van hun bestaan, daar vond ik geen vrijmoedigheid om hen terug te houden, allerminst wanneer zij ook op de plaats hunner nieuwe vestiging onder herderlijke zorg en leiding komen.

Zeer gaarne had ik gezien, dat Zacheus te Kaioe Apoe gebleven ware. Doch wat was het geval? Hij bewoonde daar een erf, dat hem niet toebehoorde en dat de eigenaar voortaan zelf wilde bewonen. Hij moest dus noodzakelijk naar eene andere woonplaats uitzien. Misschien had hij die nu of later te Kaioe Apoe ook wel kunnen bekomen (door aankoop); doch de gelegenheid daartoe is onzeker, en menigeen besluit in zulk een geval tot eigen en nieuwen aanleg: liefst zeker in dezelfde desa, wanneer daar namelijk geschikt terrein voor eene nieuwe woonplaats voorhanden is, en de bebouwbare grond uitgestrekt genoeg, om daarvan mede een toereikend deel te kunnen erlangen. Kaioe Apoe nu verkeert op dit punt in geen' al te gunstigen toestand. Wat wonder dat belanghebbenden náar eene andere gelegenheid uitzien! Zacheus was in dezen de eerste en eenige niet. Daar zijn er in zulke of dergelijke omstandigheden vroeger zelfs naar Malang verhuisd. Hij meende, meer in de nabijheid zijn' weg te kunnen vinden. De onderneming van Br. JANSZ toch was ook te Kaioe Apoe bekend en daar reeds dikwijls besproken geworden. Aanleiding genoeg om zich juist nu derwaarts te verplaatsen, en alzoo te trachten naar een beter en zekerder verblijf dan hem tot dusverre te beurt had mogen vallen.

Zacheus' vertrek van Kaioe Apoe mag voor de gemeente aldaar zeker een verlies genoemd worden. Van den tijd zijner kindsheid af, toen hij bij mij aan huis was, onderscheidde hij zich door werkzaamheid en goed gedrag, en ook aan leerzaamheid ontbrak het hem niet. Zoo stil en eenvoudig als hij daar heengaat, gaf hij menigmaal blijk, dat het ontvangen onderwijs goede indrukken bij hem achterliet, en dat hij ook zijn doen en laten daar naar wenschte in te richten. Ook van een ander der

gemeenteleden, Markus, dien wij onlangs door den dood verloren, mag dezelfde goede getuigenis worden afgelegd. Mijn overleden vriend de J., die, tijdens hij op eene suikerfabriek (Rèndèng) in de nabijheid geëmploieerd was, de christenen van Kaioe Apoe bijna dagelijks bezocht of ontmoette, noemde hem den beste van allen, en zulks op grond van zijne eerlijkheid en goede trouw, waarin werkelijk gemoedelijke vroomheid was gelegen. Als zoodanig was hij dan ook in de gemeente door ieder bemind, en zelfs daarbuiten mocht men hem gaarne lijden om zijne oprechtheid en nederigheid. Zijn dood werd dan ook meer dan gewoonlijk besproken, vooral daar hij, door hevige cholera aangetast, binnen weinige uren van ons was weggenomen: zoo ik zeker vertrouw echter naar beter oorden, waar de Heer zijn geloof in aanschouwen verwisselen zal.

Een ander sterfgeval, voor de gemeente van Kaioe Apoe van nog meer beteekenis, is de dood van den in mijne verslagen meermalen genoemden Pasrah Noeriman. Ook hij werd het slachtoffer der zooeven genoemde vreeselijke ziekte, en wel tijdens zijn verblijf te Samarang, werwaarts hij gekomen was, om een van zijne zoons te bezoeken. Het was juist bij gelegenheid, dat ik met onzen nieuw aangekomen Broeder A. KRUIJT de gemeeente te Kaioe Apoe bezocht. Pasrah had den dag vóór ons vertrek van hier afscheid van ons genomen; en wij hoopten hem alzoo bij aankomst te Kaioe Apoe te ontmoeten. In plaats daarvan echter vonden wij tot onze diepe ontsteltenis een telegram, meldende dat hij te Samarang aan de cholera was overleden. Dit bericht trof mij diep, niet alleen wegens het plotselinge en onverwachte van dit overlijden; maar ook wijl noch ik, noch iemand zijner

familie te Kaioe Apoe of van de christenen aldaar bij Pasrah's ziek- en sterfbed had kunnen tegenwoordig zijn. Later hoorde ik, dat zelfs geen der christenen te Samarang, schoon die hem allen kenden, hem in zijne laatste ure had kunnen bijstaan. Dezen vernamen de doodstijding eerst van mij, toen ik van Kaioe Apoe was teruggekeerd. Ter opheldering van dit laatste moet ik tot mijn leedwezen vermelden, dat de evenbedoelde zoon van Pasrah, ten wiens huize hij stierf, schoon als kind gedoopt en ook als jongeling in het Christendom onderwezen, na zijn huwelijk met eene niet-christenvrouw, onder den invloed zijner aangetrouwde familie van het Christendom gansch en al afkeerig is geworden. Zelf reeds lang in geenerlei aanraking meer met de christenen, had hij zich dus ook geen moeite willen geven, om mij of mijn' medehelper alhier van de ziekte zijns vaders te verwittigen, misschien dit zelfs wel met opzet nagelaten, om eventueel bij den dood en de begrafenis van Pasrah alle bemoeiingen van christelijken aard te kunnen vermijden, en daarbij geheel op mohammedaansche wijze te werk te gaan. Dit laatste was inderdaad geschied, gelijk mij bij navraag blijken moest. Toen ik den zoon deswege mijne gevoeligheid te kennen gaf, heette het, dat hij, destijds zelf ziek, geen kennis had kunnen geven van de ziekte zijns vaders. Dit was echter niet meer dan een voorwendsel, waarmeê hij de ware reden zocht te bedekken.

Pasrah behoort tot het drietal Javanen, met wie de gemeente te Kaioe Apoe is opgericht. Hij werd te Samarang gedoopt in 1853. Niet licht zal ik deze plechtigheid in ons eerste kerkje alhier vergeten. Wekte de stichting eener nieuwe gemeente niet lang na die te Samarang, maar nu in het binnenland, mijn vertrouwen op een'

goeden voortgang der Evangelisatie, hier scheen daartoe des te meer grond, daar onder de eerstelingen van Kaioe Apoe de desa-priester was. Noeriman (licht des geloofs) had daar reeds eenige jaren de betrekking van modin (desapriester) bekleed, toen hij een bezoek ontving van mijn' medehelper Joesoep, en door dezen met het Christendom werd bekend gemaakt. De omstandigheid, dat genoemde Joesoep in diezelfde landstreek als goeroe (leeraar) van Javaansche elmoe had gefungeerd, deed den modin met te meer belangstelling luisteren naar de nieuwe elmoe, die hij thans beoefende. En daar de mededeeling van deze christelijke elmoe natuurlijk niet kon plaats hebben zonder vergelijking en tegenstelling met de leer van santri's en hadji's, door den modin voorgestaan, was er voor Noeriman meer dan gewone aanleiding om hierover ernstig na te denken.

Dat hij tengevolge daarvan in zwaren strijd met zich zelf geraakte, is mij nimmer gebleken; des te meer echter kan ik getuigen van de groote beslistheid, waarmeê hij reeds aanvankelijk en ook later zijn geloof in Christus beleed, en dat geloof verdedigde, waar hij deswege tot verantwoording geroepen werd. Dat de gelegenheid hiertoe zich voor hem nog al eens opdeed, laat zich gereedelijk verklaren. Hij moest toch beginnen met zijne betrekking van modin neêr te leggen; en wijl hiervan niet alleen het desa- maar ook het districtsbestuur verwittigd werd, ontbrak het vooral in den eersten tijd niet aan bestraffing, beschimping en spot, zelfs van de zijde dergenen, die hij als zijne meerderen erkennen moest. Hierbij kwamen allerlei lieden uit zijne vorige geestelijke omgeving, met het personeel van de mesigid (moskee) inclus, onder wie sommigen hem met minachtend stilzwijgen als een onreine ontweken en uitsloten, anderen

hem op hoogen toon rekenschap vroegen van deze ongehoorde verandering, waaraan naar hunne voorstelling wel niet anders dan zijn onheil voor tijd en eeuwigheid kon verbonden zijn. Onder dit alles echter bleef hij standvastig en getrouw. Zijn' nieuwen naam, Pasrah, gestand doende, gaf hij zich over aan den Heer, dien hij reeds vroeger als Rohoellah vereerde, nu bovendien openlijk beleed als zijn Leidsman en Zaligmaker. En aangenaam is het mij hier te mogen bijvoegen, dat hij bij die belijdenis heeft volhard tot zijn einde toe.

Bij de langzame uitbreiding der gemeente te Kaioe Apoe bleef Pasrah steeds een harer voornaamste voorstanders en vertegenwoordigers; en toen later een kweekeling uit de school van wijlen Broeder JELLESMA als vaste voorganger daar geplaatst werd, was hij dezen veelszins tot hulp en steun. Blijkbaar oefende hij invloed op de anderen, en het overwicht, dat hij daarbij liet gelden, ontleende hij niet alleen aan zijne vorige betrekking van modin, maar ook aan zijne gansche persoonlijkheid. In intelligentie namelijk zoowel als in energie onderscheidde hij zich boven velen; en men had hem ook slechts in zijne levendige en fonkelende oogen te zien, om zich te overtuigen, dat de meer kalme en meegaande broederen onwillekeurig zijne meerderheid gevoelen moesten.

Niet lang na zijn' overgang tot het Christendom bezocht Pasrah de gemeenten in den Oosthoek, en naar ik bespeuren kon, bracht hij aangename indrukken van daar mede. Vooral zijne kennismaking met de christenen te Môdjô-warnô en hun' leeraar, ook met den ouden COOLEN en vader EMDE had hem goed gedaan, en blijkbaar was hij versterkt in zijn geloof, en opgewekt om dit ook anderen aan te prijzen. Vooral in den eersten tijd na zijne bekeering was hij mij in dezen een getrouw

en ijverig medehelper, ijveriger dan menigeen tot deze betrekking bepaaldelijk opgeleid. En ook de vruchten hiervan bleven niet uit; in zooverre hij dezen en genen van zijne familie, en ook enkele anderen tot de gemeente mocht toebrengen. Ook aan den werkkring van Br. P. JANSZ, in de aangrenzende afdeeling Japara, kwam deze ijver ten goede. De eersteling der gemeente te Poelodjati (Japara), Petrus Pak-Sarwô, later zelfs medehelper van Br. JANSZ, werd aanvankelijk door onzen Pasrah met het Christendom bekend gemaakt.

Onder de personen uit zijne naaste omgeving, die hij mij reeds kort na zijn' eigen doop kwam aanbevelen om in de gemeente te worden opgenomen, behoorden zijne beide vrouwen, die dan ook na eenigen tijd van voorbereiding zijn voorbeeld volgden.

Het verdient wel opmerking, dat ik tijdens mijne eerste bezoeken te Kaioe Apoe aldaar slechts twee personen vond, die meer dan ééne vrouw hadden, namelijk: het desahoofd en Pasrah, toen reeds gewezen desapriester. Bekend is, dat de Islam aan zijne belijders de veelwijverij veroorlooft. Over het algemeen maakt de desaman schaars van deze vrijheid gebruik, ofschoon gevallen van echtscheiding en daarop gevolgd hertrouwen, ook in het binnenland, gansch niet zeldzaam zijn. Reeds spoedig had ik vernomen, dat Noeriman twee vrouwen, en bij ieder van deze kinderen had. Met opzet sprak ik met hem over dit onderwerp niet, te minder daar ik in geen geval van plan was in dezen ingrijpende maatregelen te nemen. 't Was mij voorshands genoeg te weten, dat hij met beide echtgenooten in vrede leefde, en dat ook deze twee met elkander op goeden voet schenen te zijn. Toen er echter sprake kwam, dat beide vrouwen verlangden gedoopt te worden, begon men hier en daar al eens te vragen, hoe dat nu

verder zou moeten gaan, en scheen het wel of men van mij hieromtrent een antwoord wenschte uit te lokken. Ik achtte mij echter nog niet geroepen, mijn gevoelen in dezen uit te spreken, en zeide dus alleen, dat ik vóór alle dingen Pasrah zelf over deze zaak wenschte te hooren. Dit laatste was trouwens in alle oprechtheid gesproken; want een' vasten regel voor zulke gevallen had ik toen en heb ik zelfs nu nog niet. Ik acht mij dan ook gelukkig te dezen aanzien aan geen enkel voorschrift gebonden te zijn; want wat men ook in zendingkringen hieromtrent beraadslaagd – misschien wel voorgeschreven – hebbe, met het oog op de verschillende omstandigheden, die zich kunnen voordoen, zal men niet licht bepalingen maken, waarvan de toepassing overal even billijk als gepast mag heeten. In beginsel zal zeker ieder zendeling het christelijk huwelijk met ééne vrouw zoo hoog mogelijk in eere stellen, en daarom ook de polygamie zooveel doenlijk van de gemeente ver verwijderd houden.

In het besproken geval was mij de beslissing door belanghebbenden gemakkelijk gemaakt. Nog vóór den Doop der beide vrouwen namelijk deelde Pasrah mij mede, dat hij met onderling goedvinden zich van eene zijner vrouwen (de jongere) wenschte te scheiden, en verzocht hij mij ten overstaan van de gemeente daarvan getuige te willen zijn. Toen derhalve in onze eerstvolgende samenkomst ook Pasrah met zijne beide vrouwen tegenwoordig was, vraagde ik hem, of hij bij de voorgenomen scheiding volhardde, en aan de door hem aangewezene vrouw, of zij daarmede genoegen nam? En toen dit door beiden bevestigend was beantwoord, verklaarde ik het huwelijk van Pasrah met zijne jongere vrouw ontbonden, en gaven alle aanwezigen daaraan hunne getuigenis. Intusschen was bepaald, dat hij deze

vrouw, zoolang zij niet hertrouwd was, eenige tegemoetkoming zou verleenen ten behoeve van haar nog zeer jeugdig kind. Ook dit werd ter kennisse van de gemeente gebracht. En daar later van geene zijde klachten inkwamen wegens het niet naleven van hetgeen in alle plechtigheid verklaard en beloofd was, mag ik het er voor houden, dat verder alles goed is gegaan. De gescheidene vrouw werd trouwens niet lang daarna met een ander der christenen in het huwelijk verbonden.

Dat de vrouw haren man bij diens overgang tot het Christendom volgt, en alzoo tegelijk met of korten tijd na dezen mede gedoopt wordt, hiervan zijn de voorbeelden op Java zoo menigvuldig, dat het tegendeel wel tot de uitzonderingen kan gerekend worden. Het zal Pasrah dan ook wel niet veel moeite gekost hebben, zijne echtgenooten te overtuigen, dat zij daarmede een goed en plichtmatig werk zouden verrichten. Bij anderen ging dit natuurlijk zoo gemakkelijk niet, en moest hij zelfs dikwijls te vergeefs al zijne zeggingskracht inspannen. Bij zulke gelegenheden kon hij dan menigmaal ook wel wat heftig worden, inzonderheid tegenover meer of minder ijverige mohammedanen, die te Koedoes en omstreken nog al sterk vertegenwoordigd zijn, en van wie velen trouwens tot zijne vorige vrienden behoorden. In recht vinnigen woordenstrijd kon hij zich soms met dezen begeven, zoodat ik bij zijne verhalen daaromtrent dikwijls het voorhoofd fronsen moest, en hem het woord des Heeren voorhouden: „Gij weet niet van hoedanigen geest ge zijt.” Inderdaad bleek daarbij niets van liefde tot of medelijden met den dwalende, dien men wil leiden of terechthelpen; maar veelmeer van de zucht om zijn gelijk erkend te zien: een streven, dat, door even onvriendelijke tegenspraak geprikkeld, in waardigheid verloor, naar

mate het in warmte toenam. Ook waar deze twistredenen een meer kalm karakter vertoonden, was daaruit overigens voor mij niet veel te leeren omtrent de wijze, waarop men den Javaan, meer bijzonder den santri of hadji van de waarheid of voortreffelijkheid van het Christendom boven den Islam overtuigen kan. Trouwens Pasrah zelf was in dezen nimmer stelselmatig onderwezen, en zoowel ten aanzien van den Islam als van het Christendom ontbrak het hem aan genoegzame kennis tot het voeren van polemiek naar de eischen, die wij daaraan zouden willen stellen. Het moet echter erkend worden, dat de tegenpartij in dezen al even slecht gewapend is, zoodat de christenen, door ons onderwijs voorgelicht, toch altijd in betere positie verkeeren.

Wanneer ik bedenk, dat velen van onze gemeenteleden zoo nu en dan in de gelegenheid, zelfs in de noodzakelijkheid komen, om tegenover het bepaald mohammedaansch element hun geloof te verdedigen, en sommigen in dezen strijd, even als Pasrah, ook wel offensief te werk gaan, acht ik het niet ongepast bij dezen eens een blik te doen slaan op de wapenen, waarvan zij bij zulke gelegenheden gebruik maken. Wat ik hieromtrent aanteeken is aan hunne eigene mededeelingen of gesprekken onderling ontleend. In beoordeeling daarvan treed ik overigens niet. De belangstellende lezer zal zich in de waarde of het gewicht der argumenten niet vergissen, terwijl hij de sporen van het onderwijs des zendelings hier en daar ook zonder nadere aanwijzing wel ontdekken zal.

Een aanval, dien de verdedigers van den Islam niet licht ontgaan, is gericht op de houding en het gedrag

der zoogenaamde priesters, met name op hunne eer- en hebzucht. Het bekende: „Kadji mélik kadjèn" (de bedevaartganger begeert eer en aanzien) (1) doet daarbij dienst, terwijl van het winstbejag dier geestelijke heeren meer of minder merkwaardige staaltjes worden opgedischt, en de graagte, waarmeê zij bij offermaaltijden aanzitten, aan bespotting wordt prijs gegeven. (2) Ook hun bidden en koranlezen in eene vreemde (de Arab.) taal wordt daarbij soms vrij scherp gekritiseerd.

Van hadji's en santri's is de overgang op Mohammad niet moeilijk. „Wat is dat voor een profeet," hoort men dan soms van de stoutsten, „die een leger aanvoert en landen verovert! Dat is eigenlijk een generaal!" „En had hij ook niet acht vrouwen?" vraagt kwanswijs een ander. „Wel zeker, acht" is het antwoord, „maar aan zijne volgers stond hij er hoogstens 3 of 4 toe." (Gelach).

„Men spreekt altijd van de „Saréngatté Kangdjeng Nabi Moehammad" (de goddienstinstelling van den profeet Mohammed) merkt een derde aan; „maar wat voor instellingen heeft Mohammed dan toch wel verordineerd? Heeft hij niet alles van dien aard van de Joden overgenomen, zoo als blijkt uit het Oude Testament?"

„Jelui santri's noemt Nabi Ngisô immers ook Rohoellah?" werpt een vierde in het debat, „maar nu wil ik vragen: wie is dichter bij Allah: Rohoellah of Rasoeloellah?" (Zie boven p. 134). „Jelui gelooft niet dat Nabi Ngisô de zoon van God is; maar zeg gij dan eens wie zijn

(1) Kadji: de gewone javaansche uitspraak van ꦲꦗꦶ iemand die eene bedevaart heeft gedaan naar Měkah, en ꦏꦗꦺꦤ꧀ afgeleid van ꦲꦗꦶ waarde, kostbaar.

(2) Eene ondengende woordspeling, die ik te dezen aanzien eens hoorde, is: »sěmbahjang limang kěndil, moenggah sawarěggé (5 rijstketels bidden en tot verzadiging komen); eene variatie op: sěmbahjang limang wěktoe, moenggah sawargô (5 maal daags bidden, en in den hemel komen).

vader was." De santri moet hier natuurlijk het antwoord schuldig blijven (1), schoon hij zich toch had kunnen voorbereiden op deze vraag. Niet zoo gemakkelijk kan hij vermoeden, dat men hem nu of dan op het lijf zal vallen – zoo als geschiedt – met de vraag in welk jaar Nabi Mohammad geboren of gestorven is? Want schoon den Javaan menige bijzonderheid omtrent het leven van den profeet bekend is, op chronologie wordt hij daarbij nimmer attent gemaakt. Wanneer men nu echter weet, dat zijne onkunde op dit punt hem als eene nederlaag wordt aangerekend, zal men toestemmen, dat de strijd van de andere zijde wel eens zeer licht wordt opgenomen.

Intusschen zijn er anderen, die de zaak blijkbaar dieper willen opvatten, en daartoe wel gaarne gebruik maken van wat de elmoe hun op mohammedaansch gebied aan de hand doet. Dit laatste is dan echter vervat in Arabische spreuken of formulen, misschien wel aanhalingen uit den koran, over de kracht of juistheid, waarvan ik, helaas! niet kan oordeelen; maar die, naar ik vrees, voor geene der partijen recht duidelijk of verstaanbaar zijn. Weinigen wagen zich dan ook op dit terrein. Verreweg de meesten houden zich eenvoudig hierbij, dat Mohammed, zelf een zondig mensch, „ora bisô nanggoeng dosané manoengsô" (voor de zonden der menschen niet kan borgstaan, hun geen vergeving kan verwerven), hetgeen zij daarentegen wel gelooven en hopen van Jezus, die rein en heilig was. En hierbij weten sommigen dan ook zeer goed te pas te brengen het onder de Javanen algemeen verbreid geloof, dat Jezus, thans nog in den vierden hemel, eenmaal van daar zal nederdalen, om Imām Mahdi (den verwachten

(1) Men herinnert zich, dat ook in den koran de wonderdadige geboorte van Jezus uit Maria wordt geleerd en gehandhaafd.

Messias) in den strijd tegen den Duivel te helpen, en voorts als overwinnaar op aarde te regeeren. (1)

Na deze uitweiding nog even tot Pasrah terugkeerende, moet ik mededeelen, dat hij na het nederleggen van zijn priesterschap zijn bestaan zocht in den landbouw, waarmede hij zich trouwens ook al vroeger had bezig gehouden. Daar hij inmiddels de voordeelen, aan zijne vroegere betrekking verbonden, moest missen, was er hem en mij zelf veel aan gelegen, dat dit op zijne uiterlijke omstandigheden van geen' ongunstigen invloed mocht zijn. Ik hielp hem derhalve op zijn' verzoek aan een span karbouwen (in leen) ten behoeve van zijn' veldarbeid, en kwam hem later ook nog wel op andere wijze bij zijn werk te gemoet. Ik moet echter zeggen, dat deze hulp nimmer aan het doel beantwoord heeft. Vooreerst toch was Pasrah niet voorspoedig in zijn werk; en ten tweede ontbrak het hem daarbij geloof ik ook aan de vereischte zorg en inspanning; waarbij nog kwam, dat hij niet tot allerlei werk te vinden was. Van dit laatste maakte hij ook geen geheim; en inzooverre zijne vorige positie hierop van invloed was, kon ik hem dit ook niet ten kwade duiden. Gevolg van het een en ander was intusschen, dat Pasrah, zonder juist gebrek te lijden, toch altijd meer of minder in geldelijke ongelegenheid verkeerde, hetgeen op zijn doen en zijn dikwijls onaangenaam terugwerkte. Op deze wijze meen ik althans eenige dubbelzinnigheid in zijne houding, soms bepaalde onoprechtheid in zijne handelingen, te moeten verklaren. Gaarne had ik Pasrah nu of dan in eene of andere betrekking meer bijzonder aan ons werk willen verbinden. Aanvankelijk wilde ik echter zien, wat weg hij zich zelf zou banen,

---

(1) Zie de beschrijving van dezen strijd, ontleend aan de Sĕrat Achiring-djaman, opgenomen in de »Mededeelingen", Deel 27, 1ste stuk.

en later werd dit verhinderd door mijne overplaatsing naar Môdjô-warnô. Misschien zou ik bij terugkeer van daar werkelijk aan mijn voornemen gevolg gegeven hebben; doch juist toen moest ik vernemen, dat hij gedurende mijn afwezen zich in het openbaar vrij raadselachtig had aangesteld. Hierdoor genoot Pasrah te Kaioe Apoe niet dat vertrouwen, waarop hij overigens wel aanspraak kon maken, en heeft hij ook aan de goede verwachting, die ik in den beginne van hem koesterde, slechts ten deele beantwoord. Dit neemt echter niet weg, dat zijn heengaan als een gevoelig verlies voor de gemeente moet beschouwd worden; en dat zijn naam, aan hare oprichting verbonden, en van hare uitbreiding niet af te scheiden, nog lang en menigmaal zal worden herdacht.

Omtrent het schooltje te Kaioe Apoe kan ik ditmaal eenigszins betere berichten geven dan gewoonlijk. Niet dat de bezwaren, waarmede deze nog zoo primitieve gelegenheid van onderwijs te kampen heeft, verminderd zouden zijn; maar de lust en de middelen om deze bezwaren te bestrijden, verkeeren tijdelijk in ietwat gunstiger toestand. De gewone tijd van schoolgaan te Kaioe-Apoe is, gelijk in andere christen-desa's te 10 à 11 ure 's morgens, wanneer de jeugd van het hoeden der karbouwen of van verschillende bezigheden op het veld een paar uren huiswaarts keert. Op sommige tijden des jaars gebeurt het evenwel, dat ook die zoogenaamde vrije uren zoo goed als geheel in beslag genomen worden. En het kost alsdan groote moeite, om een noemenswaardig getal kinderen bijeen te krijgen. Een gevolg hiervan is dan al licht, dat de school tijdelijk gesloten wordt. En daar mijn medehelper te Kaioe Apoe nu juist de man niet is om te maken, dat deze stilstand zoo kort mogelijk

dure, houdt die gedwongen vacantie dan soms weken of maanden lang aan. Mij kwam het steeds voor, dat onder zulke omstandigheden eene proef kon genomen worden in de avonduren; doch als ik dan hoorde, dat het voor de kleineren 's avonds zoo moeilijk was om van huis te gaan, en dat zoowel de grooten als de kleinen zóó of zóó laat reeds in slaap vielen, had ik geene vrijmoedigheid om op het houden van zulk eene avondschool bijzonder aan te dringen. In den loop van het vorige jaar is Philémon daartoe toch eens overgegaan, en vond ik hem bij mijn bezoek in October j.l. bij het vallen van den avond omringd door een 20tal scholieren (jongens en meisjes). Zeker was de opkomst bij die gelegenheid iets talrijker dan gewoonlijk, doch op andere avonden scheen de jeugd zich in deze nieuwe atoeran (regeling) wel te kunnen vinden. Philémon is daarmede dan ook na mijn vertrek voortgegaan; en nog dezer dagen zond hij mij bericht, dat zijne avondschool steeds haren geregelden gang gaat, en dat daarvan tegenwoordig ook enkele kinderen van niet-christenen gebruik maken. Het zou mijn' medehelper, die juist niet tot onderwijzer der jeugd is opgeleid, op deze wijze al spoedig te druk worden, zoo hij niet werd bijgestaan door een' christenjongeling van Kaioe-Apoe, die eenigen tijd tot de internen der school van Br. P. ANT. JANSZ. behoorde, en daar genoeg geleerd heeft, om bij het onderwijs aan eerstbeginnenden behulpzaam te zijn. Ook bij mijn evengemeld bezoek vond ik hem aldus bezig, en in de gegeven omstandigheden kon mij dit wel niet anders dan aangenaam zijn. De tijd zal nu nog moeten leeren óf en hoe ik hem daarbij verder kan aanmoedigen. Zooveel is zeker, dat, toen ik daar weder die kleine schare overzag, onder welke eenigen mij door hun opgewekt en vrijmoedig voorkomen aantrokken, terwijl

de meesten blijken gaven van aanvankelijke vorderingen in lezen en schrijven, ik het betreurde, dat hier nog geene meer voldoende gelegenheid tot onderwijs bestond, en bij herhaling den wensch uitte, dat het daartoe toch allengs mocht komen.

Dat het intusschen ook op eene hoofdplaats, zelfs onder de persoonlijke leiding des zendelings, niet overal gemakkelijk valt, aan de school een' geregelden gang te verzekeren, heb ik in de beide jongst verloopen jaren te Samarang zelf weder meer dan voldoende ervaren. Ik zal thans niet andermaal klagen over gebrekkige localiteit, noch over hulppersoneel, dat beter onderlegd kon zijn. Wat zwaarder drukt dan dit, is de ongeregelde opkomst der leerlingen, die ik ook in het evengenoemde tijdvak te betreuren had. Hierbij komt, dat ook sedert eenigen tijd het getal der ingeschrevenen op de schoollijst eenige vermindering heeft ondergaan, en wel tengevolge van de oprichting van twee nieuwe Gouvernementsscholen ter hoofdplaats, waarheen sommige mijner leerlingen, meer nabij deze nieuwe scholen woonachtig, zijn overgegaan. Op de zoo pas vernieuwde maandlijst (Maart) komen dan ook slechts 64 scholieren voor, terwijl er vroeger dikwijls 70 à 80 waren ingeschreven.

Toen in den loop van 1881 hier de cholera heerschte, moest ook mijne school in verminderde opkomst daarvan den invloed ondervinden. En het mag wel opmerkelijk heeten, dat de verhouding van het getal der dagelijks opkomenden tot het totaal der schoolgaanden zich sedert nog niet heeft hersteld. Terwijl ik toch vroeger vrij geregeld gemiddeld dagelijks op 2/3 van het getal der ingeschrevenen rekenen kon, heeft gedurende het jaar 1882 de gemiddelde dagelijksche opkomst niet meer dan 3/5 van dat getal kunnen halen.

In het begin van 1882 had ik weder eens eenige meisjes op school. Het waren 6 christenkinderen van 6 à 10 jaar oud, die op herhaalde aansporing tot mij gekomen waren. Aanvankelijk scheen haar dat schoolgaan wel aan te staan, enkelen toonden zelfs wel leerlust. Toen echter na 1 of 2 maanden een paar van deze meisjes om meer of minder geldige reden t'huis bleven, meenden de anderen, dat zij ook niet langer behoefden te komen. En zoo waren binnen weinige dagen al hare plaatsen weder ledig, en zijn die sedert ook niet weêr door andere meisjes bezet.

In weerwil van deze niet zeer bemoedigende ervaringen maakte ik toch bij voortduring zooveel mogelijk ook van deze gelegenheid gebruik om het goede zaad uit te strooien, en onder het mededeelen van nuttige kennis aan javaansche kinderen en jongelingen iets bij te dragen tot ontwikkeling van hun verstand, en – zoo ik hoop – ook tot veredeling van hun hart. Het is Bestuurders bekend, dat ik nog steeds mijn beste tijd en krachten aan dit deel van onzen arbeid wijd. En ik mag hier bijvoegen, dat de sympathie, waarmeê ik eenmaal deze taak aanvaard heb, mij tot dusverre ook onder alle bezwaren is bijgebleven.

Daar ik in vorige verslagen menigmaal uitvoerig in bijzonderheden van dit werk ben getreden, behoef ik daarbij thans niet verder stil te staan. Ik voeg dus alleen nog hieraan toe, dat de subsidie van het Gouvernement, mij in 1880 toegezegd, ook in '81 en '82 aan mijne school is verleend, en door het gewestelijk Bestuur ook over dit jaar (1883) bij vernieuwing is aangevraagd.

Te K. A. bevindt zich nog steeds de oud-medehelper Joesoep, die echter nu reeds geruimen tijd geen dienst meer doet. Verzwakt en kindsch van ouderdom, zelfs

niet meer in staat om een gesprek te voeren, wacht hij op zijne rustbank (ambèn), naast zijn' bijbel, zoo te zeggen, zijne laatste ure, die dan ook, naar het zich laat aanzien, wel niet lang meer zal uitblijven.

Een ander oud medehelper, Nathanaël (de vader van Asa), is, gelijk reeds bij eene andere gelegenheid gemeld werd, in het laatst van 1881 overleden. Ook deze heeft een' vrij hoogen ouderdom bereikt, en was eveneens geruimen tijd invalide, schoon tot aan zijn einde steeds helder van geest.

Nathanaël was afkomstig van Môdjô-warnô, waar hij o. a. nog bekend staat als medeaanlegger der desa Môdjô-doekoeh. Toen Br. JELLESMA mij eenmaal zijn' zoon (Asa) tot medehelper alhier had afgestaan, werd dit de aanleiding, dat later ook Nathanaël met zijn gansche gezin herwaarts overkwam. Hij zelf had destijds Br. JELLESMA reeds gediend als reizend medehelper of evangelist, en daar hij zeer veel ijver voor de evangelisatie aan den dag legde, was het mij zeer aangenaam hem aan het werk te kunnen stellen. Daar hij echter volstrekt geene opleiding daartoe genoten had, en ook pas op zekeren leeftijd met het Evangelie was bekend geworden, was zijne kennis gering en ontbrak het hem ook aan methode. Wel trachtte ik door nader onderwijs in het een en ander te voorzien; doch dit gelukte mij slechts ten deele, zoodat ik mij van zijn' arbeid niet veel beloven kon. Intusschen ging hij er steeds gaarne op uit, om in de omliggende desa's te evangeliseeren, en zag hij soms ook wel vrucht op dat werk, in zooverre hij er in slagen mocht, dezen of genen tot mij of in de kerk te brengen. Onder anderen was dit het geval in de desa Tĕmbalang, ongeveer 8 palen

van hier, waar hij zich dan ook wel langer ophield, en door zijn' ijver zelfs in botsing kwam met het desahoofd, tengevolge waarvan hij werd gearresteerd, en zich voor de politie alhier had te verantwoorden. Wel verre echter dat deze ontmoeting zijn' ijver verflauwde, ging hij steeds onverdroten voort, zijne landgenooten met het Christendom bekend te maken en dit hun aan te prijzen. En de gemoedelijkheid, waarmeê hij sprak, moest menigeen doen gevoelen, dat hij zelf zich in deze nieuwe saréngat (godsdienstinstelling) gelukkig vond. Mij kwam het intusschen voor, dat door dit een en ander zijne mindere geschiktheid, waarop boven gedoeld werd, niet was goed te maken. En ik meende daaraan ook te moeten toeschrijven, dat zijn arbeid zulke geringe vruchten opleverde. Na de ontwikkeling mijner denkbeelden omtrent zendingmethode op Java, (1) kon ik, van Môdjô-warnô hier teruggekeerd, mij bovendien in dat ambulante van Nathanaëls werk niet langer vinden. En zoo kwam ik er toe, hem als reizend medehelper te ontslaan, en hem den raad te geven, zich hier of daar eene vaste woonplaats te kiezen, teneinde daar te trachten onder dagelijksch verkeer met de hem omringenden, het Christendom aan te bevelen, en dus door woord en daad eenigen daarvoor te winnen. Daar Nathanaël op deze wijze tevens in eigen onderhoud zou kunnen voorzien, behoefde ik hem ook van wege ons Genootschap niet langer te bezoldigen. Ik beloofde hem echter ook in 't vervolg *f* 4 's maands te geven, bij wijze van toelage of onderstand (vroeger ontving hij *f* 10 's maands) en zeide hem verder mijne hulp toe, waar of wanneer hij die zou noodig hebben. Over deze schikking nu toonde Nathanaël zich bitter verstoord.

(1) »Mededeelingen" D. IX.

Ware hij een man van de pen geweest, zoo zou hij mij zeker bij ons Genootschap deswege hebben aangeklaagd. Nu vond hij beter naar Batavia te gaan, ten einde aldaar zijn beklag te doen bij den Heer Mr. F. L. ANTHING, misschien wel dezen voortaan zijne diensten aan te bieden (1). Deze poging leidde evenwel tot niets anders, dan om den klager nog meer te ontstemmen, en om zich tegenover mij van eene zeer onaangename zijde te doen kennen. De ongepaste uitdrukkingen, die hij zich ten gevolge van deze nieuwe teleurstelling jegens mij veroorloofde, overtreffen inderdaad alles wat ik van dien aard ooit van mijne menschen ondervonden heb. En weinig scheelde het, of ik had mij verplicht gezien voortaan alle betrekking met hem af te breken. Uit alles scheen te blijken, dat de man zich diep vernederd gevoelde, en zijn bovenbedoeld ontslag beschouwde als eene krenking in eer en voordeel, waarover hij zich veilig op mij mocht wreken. Eerst na langen tijd werd hij bedaarder, en begreep hij ook wel, dat ik het zoo kwaad niet bedoeld had. Hij volgde toen ook mijn' raad, en zette zich neder in de desa Norah (niet ver van hier), waar hij vroeger ook reeds goed ontvangen was. En toen ik bemerkte, dat hij zich ook in andere opzichten wel naar mijne wenken en aanwijzingen wilde gedragen, verhoogde ik zijne toelage tot *f* 5 's maands, zoo als hij sedert ook tot zijn' dood toe genoten heeft. Of zijn verblijf en verkeer in genoemde desa nog iets goeds heeft uitgewerkt, kan ik niet zeggen. De man werd intusschen oud, en begon te klagen over ziekelijkheid. Toen hij derhalve na eenigen tijd zijn verlangen te kennen gaf, om naar Samarang

(1) Mr. F. L. ANTHING werd, wegens zijne hooge positie in de maatschappij, in verband met zijne werkdadige belangstelling in het zendingwerk, door vele Jav. christenen als superintendent der Missie beschouwd.

te verhuizen, in de nabijheid van zijn' zoon, en ook van kerk en gemeente, kon ik hem daarin wel ter wille zijn. En zoo heeft hij dan de laatste jaren zijns levens onder ons gewoond, altijd werkzaam, zoowel met de handen, als, waar hij daartoe gelegenheid vond, ook met leer en vermaning. Zijn verlangen naar uitbreiding der gemeente bleef hem steeds bij. En hartelijk kon hij zich verblijden, wanneer nu en dan nieuwe leden tot haar werden toegedaan. Intusschen gevoelde hij, dat zijn einde allengs naderde, en sprak hij menigmaal met vast geloof van zijne aanstaande verschijning voor den Heer. De pijn en benauwdheid, die hij in zijne laatste ziekte te verduren had, beletten hem op zijn sterfbed veel te getuigen van de hope, die in hem was. Toch bleek, tot zelfs uit zijne laatste klanken, dat hij zich vasthield aan den Heer. En de trouw des Heeren staat ons borg, dat Hij ook aan dezen zijn' dienstknecht zijne belofte vervuld heeft. Moge Hij aan ons allen eenmaal zijn woord gestand doen: „Waar ik ben, daar zal ook mijn dienaar zijn"!

SAMARANG, Maart 1883.

Uit het verslag van Br. J. KRUIJT, te Môdjô-warnô. (1882).

(Vervolg en slot van blz. 70).

Van 30 Augustus tot 4 September bracht ik door te Segaran. Dáár wachtte mij een groote oogst: 15 nieuwelingen, één aannemeling en 5 kinderen, die ten Doop werden aangeboden.

Kjai Karsinah, Kjai en Njai Ngadiman, Pak Raidin met nog twee anderen uit de desa Poelé, namelijk Pak en Bok Darmi, één uit de desa Kalimalang, ook al niet ver van Poelé, drie behoorende tot de christenen van Soekaramé en zes uit eene nieuwe desa Karangwoengoe, ± 1½ uur van Soekaramé, in 't district Krian, afdeeling Sidôardjô, dicht bij de suikerfabriek Balongbendô, waren dáár tot het onderzoek zamen gekomen.

Bok Raidin en Bok Rĕksô bevonden zich nog niet onder hen, daar zij door huiselijke omstandigheden of ziekte verhinderd waren, de reis mede te maken.

Na alles, wat met de meeste dezer nieuwelingen geschiedde en door mij in mijn vorig verslag (verg. Meded. dl. XXVI bl. 394 en v.v.) werd medegedeeld, zag ik met gespannen verwachting de uitkomst van dit onderzoek te gemoet.

Mijn hoop en mijne beden, dat het minstens niet al te onvoldoende mocht uitvallen werden niet beschaamd.

Semsom en ook de nieuwelingen hebben grooten ijver aan den dag gelegd.

Zie hier de onderwerpen, die behandeld werden en waaromtrent over 't geheel tamelijk en soms zeer goede antwoorden gegeven werden.

God. Zijne eenheid. Eigenschappen: Zijne macht, liefde, heiligheid. Het laatste werd verklaard, dat Hij zelfs het geringste kwaad haat. Bijbelsche geschiedenis uit het Oude Testament. Adam en Eva, Kain en Abel, Noach, Abraham. Zonde en rechtvaardigheid. De rechtvaardigheid werd genoemd: de oprechte lust naar 't geen goed en waar is. De zonde: ziekte der ziel. Voorts over den Medicijnmeester en het geneesmiddel, dat tot het doel leiden kan. Hun bedoelen, den weg waarlangs zij beleden te gelooven, hun doel te zullen bereiken.

Ik meende over allen te vreden te mogen zijn, en zoo werden allen in de openbare godsdienstoefening aangenomen en bij de gemeente ingelijfd.

Na het volbrengen van mijn werk deelde ik aan de christenen van Soekaramé en de nieuwelingen mede, dat ik hoopte, hen weldra in hunne eigene desa's te bezoeken en door te gaan naar de gemeente te Wioeng, opdat dáár, indien er geen verhindering was, Bok Kaidin en hare kinderen en Bok Rĕksô zouden kunnen worden gedoopt met allen, die verder daartoe in aanmerking konden komen, te meer daar Poelé, Gloendoeng en Kali Malang even ver van Wioeng als Segaran verwijderd zijn. Ik bepaalde daarom ook, dat Soeleman van Wioeng met het opzicht over de christenen in de genoemde drie desa's belast zou worden, te meer daar zij in het distrikt, waartoe ook Wioeng behoort, gelegen zijn, en Semsom met dat over de christenen in Kaliwoengoe.

Den 26sten September begaf ik mij op reis naar Soekaramé. Ik stapte af, en vond Sẹmsom bij Pak Min of Sadimin. Al de christenen van Karangwoengoe, Gloen-

doeng, Poelé en Kalimalang waren tegenwoordig. Ik vernam bij deze gelegenheid hoe Pak Min en zijne vrouw, of wellicht juister Bok Min en haar man tot het Christendom gekomen zijn.

Soeleman was tijdens Br. JELLESMA nog voorganger te Lĕtsari, distrikt Môdjô-kassi, afdeeling Môdjô-kertô, en had dáár slechts twee christengezinnen onder zich. In Soekaramé, hetzelfde district, was slechts ééne christenvrouw, Bathsebah, die Soeleman dikwijls bezocht. Zoo kwam hij ook ten huize van Njai Sarah vooral daar deze een broeder had Sahoeno, die aan eene ongeneeselijke ziekte leed. Met dezen en ook Batsebah sprak Soeleman over dood en eeuwig leven, doch bedoelde, zoo mogelijk, Sarah voor 't Christendom te winnen. Aanvankelijk scheen het geen indruk op Sarah te maken; doch een jaar later, nadat Soeleman reeds naar Malang was overgeplaatst, kwam zij te Taroekan, waar toen eene christengemeente was, om onderricht en werd later gedoopt. Bok Min was hare dochter en vergezelde hare moeder, tot zij ook zelve christin werd; doch haar man wilde haar niet volgen, tot dat zij hem dreigde met scheiding. Hierop liet hij zich ook overhalen en is nu één van de ijverigsten en nuttigsten der gemeente. Zóó zijn er meer.

Ik hield in het huis van Pak Min godsdienstoefening en steeg vóór den avond te paard, gevolgd door Semsom, om mij naar Balongbĕndô te begeven, tot bezoek der christenen te Karang-woengoe. Den volgenden morgen vroeg ging ik naar laatstgenoemde desa. Weder trof ik nagenoeg dezelfde menschen aan als den vorigen dag. Pak Moersiam, met zijne vrouw onder de nieuwelingen te Segaran gedoopt, was mijn gastheer.

Vooraf echter was ik bij den loerah der desa aangegaan. Even als die van Gloendoeng meende hij, zijne

macht te mogen aanwenden, om te beletten, dat zijne onderhoorigen christenen werden. Ik vond hem echter niet te huis evenmin als bij mijn terugkeer, en verzocht daarom zijn' zoon, zijn' vader uit mijnen naam te verzoeken mij ter plaatse van mijn logies aan de fabriek te komen bezoeken. In plaats daarvan zond de man mij echter met Pak Moersiam, den christen, die zich juist het meest over hem te beklagen had, het bericht, dat hij niet tot mij wilde komen.

Ik heb natuurlijk geen macht, iets te bevelen, en daarom wendde ik mij met mijne klachten, eenigszins van denzelfden aard als te Gloenḍoeng, alléén waren Pak Moersiam zijne velden niet ontnomen, schriftelijk tot den Controleur. Dit was van het beste gevolg, daar de Controleur den loerah onderhield en deze sedert den christenen geene moeite meer aandoet.

Op eene andere wijs, om dit even hier tusschen te voegen, mocht ik ten opzichte eener andere plaats even gelukkig zijn. Het was in de desa Soekawati, afdeeling Djombang, dezelfde waartoe ook Môdjô-warnô behoort, niet ver van Bongsô-rĕdjô. Bongsô-rĕdjô's voorganger, Joram, ontdekte daarin een' ouden, afgedwaalden christen van de gemeente Taroekan, met name Jahoedô. Na herhaald bezoek bewoog hij hem te Bongsô-rĕdjô in de kerk te komen. Jahoedô deed dit. Na niet langen tijd bracht hij zijne nog mohammedaansche vrouw mede en langzamerhand al meer en meer nieuwelingen tot 8 uit zijne eigene en 16 uit 2 andere desa's. Te zamen verzochten zij een' eigen voorganger, dien ik echter niet kon toestaan; maar Pak Poerwô hield er, even als in 't begin te Bongsô-rĕdjô, eenige malen godsdienstoefening, die goed bezocht werd. Bovendien stelde Jahoedô voor zich en zijne volgelingen de Zondagsviering vast. Dit

ging den loerah van Soekawati te ver, en hij beval Jahoedô en allen, die christen wilden worden, zijne desa en onderhoorigheden te verlaten. Jahoedô wendde zich tot Joram, en Joram tot mij, en ik gelastte hem, zich met den loerah te onderhouden, en hem behalve op zijne rechten en verplichtingen ook op het voorbeeld, dat hij aan de loerah's hier en te Bongsô-rĕdjô nemen kon, te wijzen. De loerah liet zich overtuigen, en sedert is ook deze zaak geschikt. Er is dus hier en daar eenige beweging onder de menschen, en de rechten der christenen worden meer en meer erkend.

Alléén de loerah van Gloenḍoeng is, in zoo ver hij niet door hooger hand gedwongen is, nog tamelijk onverzettelijk.

Ik bezocht met groot genoegen al de christenen van Karang-woengoe en hield ten huize van Pak Moersiam eene eigenaardige godsdienstoefening, uitgaande van de vraag der christenen, wat toch eigenlijk de schoone staartster was, die in dien tijd elken morgen gezien werd, en wat zij er van zouden hebben te hopen of te vreezen. Het ontbrak geenszins aan stof tot gesprek.

Den volgenden dag kwam ik te Poelé en te Gloenḍoeng. Beide desa's liggen in 't Kĕndĕng-gebergte, eene lage en tamelijk dorre bergstreek, die ik te paard doortrok.

Ik ging bij den loerah van Gloenḍoeng aan. De man ontving mij buiten zijn huis, en scheen weinig genegen, mij ook daar binnen te doen treden. Toch stond hij het mij op mijn verzoek toe, en volgde mij. Vooral in den aanvang antwoordde hij mij op brutalen toon, dat hij den wil van het Gouvernement kende en daarnaar handelen zou, doch dat hij overigens Pak Raidin en de zijnen niet kon beschermen. Ik zeide hem, hoe mij dit speet, dat ik gekomen was, om hem bescheidenlijk uit te

leggen, in welke betrekking Pak Raidin steeds tot hem als loerah bleef staan en welke zijne betrekking, even als van alle Javaansche christenen, reeds in zoo vele streken van Java, was tot mij zijn' zendeling en den voorganger; opdat wij elkander helpen en niet tegenwerken zouden.

Op het laatste vroeg ik hem ook, of Pak Raidin in het volbrengen zijner desa-plichten te kort schoot? Volmondig moest de loerah hierop van neen antwoorden. Te meer verzocht ik de bescherming voor hem en de zijnen, waarop zij aanspraak maken mochten, ook opdat blijken mocht, dat de macht van den loerah over geen menschen, die onder hem gesteld zijn, te kort schoot.

Bij mijn vertrek was hij vriendelijker en beleefder dan bij mijne komst. Hartelijk hoop ik, dat mijne woorden niet geheel te vergeefsch geweest mogen zijn.

Natuurlijk bezocht ik ook Pak Raidin in zijne woning. Het zag er sober, maar net uit. Hij hield zich met zijne vrouw en kinderen gereed, mij den volgenden dag naar Wioeng te volgen, opdat de doopplechtigheid aan zijne vrouw en kinderen voltrokken zou worden. Dit geschiedde tegelijk met Bok Rĕkso, Songkil, een neef van Pak Darmi, dien ik ook te Poelé bezocht en Bok Karsiam, eene vrouw uit eene desa bij Wioeng, die tegelijk met een' christen-weduwenaar in 't huwelijk verbonden werd, benevens een viertal kinderen.

Na Wioeng bezocht ik ook Soerabaja. Mattheus laat het daar ook aan geen pogingen ontbreken, om het Evangelie aan velen bekend te maken, waarbij hij echter steeds wel instemming, maar geen navolging vindt. Toen keerden wij naar Môdjô-warnô terug. Hoe treft ons dáár de opengevallen plaats van haren nog onvergelijkelijken voorganger Paulus! Doch zijn heêngaan legde ook

getuigenis af van de kracht des Evangelies! Dit deed ook het verscheiden van dien oud-ouderling Kjai Wirôdrônô, vroeger erg in de zonde, maar daarna ook krachtig in 't geloof en standvastig en lijdzaam tot den einde. Zeker er is nog veel treurigs in de gemeenten; maar toch de Geest des Heeren is er werkzaam. Dat Hij over velen, over allen vaardig worde!

Mei, 1883.

Opmerkingen omtrent eenige Bijbelvertalingen op Java in gebruik.

Het Hoofdbestuur van het Nederlandsche Bijbelgenootschap legde aan zijne agenten in Indië eenige vragen voor. Wij ontvingen van Br. HOEZOO een uittreksel van de door hem daarop ingezonden antwoorden, dat wij onder goedkeuring van voornoemd Hoofdbestuur, gaarne hieronder, wat de hoofdzaken aangaat, mededeelen.

1. Welke bijbelvertaling wordt op uw arbeidsveld gebruikt?

a. De Javaansche, bestaande uit het O. T. in 3 deelen gr. 8°, en het N. T. in 1 deel klein folio. Voorts ook het N. T. in gr. 8°, allen uitgegeven door het Nederlandsche Bijbelgenootschap.

b. De Maleische, bestaande uit het O. T. nieuwe vertaling gr. 8°, het N. T., nieuwe vertaling gr. 8°. en voorts de zoogenaamde Soerabaiasche vertaling van het N. T., getiteld: „Segala soerat perdjandjian bahroe" enz.

c. Eene Chineesche vertaling van het N. T., niet op de prijslijst van het Nederl. Bijbelgenootschap vermeld, en mij ook niet nader bekend.

2. Wordt die door u bruikbaar geacht, of, indien eene zoodanige ontbreekt, in welke taal of welk dialect zoudt gij die wenschen te bezitten?

Met betrekking tot de laatstgenoemde vertaling (Chin.) moet ik mij op dit punt, wegens volslagen onbekendheid met die taal, van alle eigen oordeel onthouden.

Volgens het gevoelen van meer of minder bevoegden is de taal of het schrift van het Chin N. T. „hoog", hetgeen echter door velen als eene verdienste wordt aangemerkt. Voor de Chineezen alhier en zeker ook elders in onzen Archipel, staat dat „hoog" intusschen vrij wel gelijk met onduidelijk of onverstaanbaar; wat wel voor een goed deel voor rekening zal komen van den inhoud, vooral waar die niet van historischen aard is, of meer afgetrokken onderwerpen behelst. Ook mag hier niet worden voorbijgezien, dat eene eenigszins volledige kennis van het Chineesch onder de hier geboren Chineezen zeker slechts schaarsch wordt aangetroffen, terwijl de volbloed Chineezen, die voortdurend hier aankomen, meerendeels tot de volksklasse schijnen te behooren, die zich weinig of niet aan de beoefening van het Chin. schrift laten gelegen liggen. Bij zulke gegevens laat het zich verklaren, dat sommige Chineezen, wier belangstelling in het Evangelie aanvankelijk is opgewekt, en zelfs de zoodanigen, die feitelijk tot het Christendom zijn toegetreden, en onder welke ik eenige leden mijner gemeente alhier tellen mag, bij het lezen der H. S. de voorkeur geven aan de Javaansche of Maleische vertaling, al naarmate zij met eene dezer beide talen meer bekend of vertrouwd zijn.

Om verder te spreken van de bovengenoemde mal. vertalingen des Bijbels (beiden met Romeinsch karakter), kan ik tot mijn genoegen aanteekenen, dat deze, ofschoon in grammaticaal gehalte nog al verschillend, toch beiden zeer bruikbaar mogen genoemd worden. De laatst door u bezorgde vertaling (nieuwe) vereischt tot recht verstand zeker meer en beter kennis van het Maleisch, dan hier op Java bij bij niet-Maleiers over het algemeen wordt aangetroffen. Hierin ligt de reden, waarom door

sommigen wordt gevraagd naar de bovenbedoelde Soerabaiasche vertaling. Vooral Ambonsche en andere Moluksche christenen toonen voorliefde voor deze, en noemen de nieuwe vertaling op hun standpunt ook alweer „hoog." Andere inlanders echter of Chineezen, of ook wel Europeanen van gemengd ras, die in de laatst bedoelde vertaling het zoogenaamde laag-Maleisch meenen te vinden, zien zich blijkbaar teleurgesteld, wijl de taal der Soerb. overzetting, schoon grammaticaal lang zoo zuiver niet als die der nieuwe, toch eigenlijk nog meer het hoog- dan het laag-Maleisch nadert. Zij, wien het meer bepaald om het laag-Maleisch te doen is, vragen nog menigmaal naar eene vertaling van den Heer H. C. KLINKERT, door hem bezorgd tijdens zijn verblijf te Samarang, en die ook alhier bij G. C. T. VAN DORP is gedrukt. Zoo ik mij niet vergis was de oplage daarvan indertijd slechts gering, en werd die ook door den vertaler zelven bekostigd. Zooveel is zeker, dat die oplage reeds jaren lang is uitverkocht, en dat geen herdruk daarvan is verschenen.

Wanneer ik bedenk, voor hoevelen, zelfs christenen, die anders ons letterschrift (en juist geen ander) wel lezen kunnen, de Bijbel een gesloten boek blijft, wijl de sub *b.* genoemde overzettingen voor hen eigenlijk niet bruikbaar zijn, zoo als ze dan ook in de eerste plaats voor hen niet zijn bestemd, dan kan ik den wensch niet onderdrukken, dat voor alsnog tot een herdruk van de zoo even bedoelde laag-Maleische vertaling werd overgegaan; ware 't ook slechts van het 1ste gedeelte, de historische schriften des N. T. bevattende (gezegde vertaling werd indertijd in twee afzonderlijke deelen uitgegeven).

Het is echter de vraag, òf en in hoeverre de Heer KLINKERT, na een geheel nieuwe- en nu „hoog"-Maleische overzetting geleverd te hebben, te vinden zou zijn, om

tot zulk een' herdruk thans nog zijne toestemming en medewerking te verleenen. Alleen wanneer hij in overweging wenscht te nemen, dat de behoefte aan eene overzetting als door hem aanvankelijk werd bezorgd, zich nog steeds evenzeer doet gevoelen als destijds, en dat in deze behoefte door zijn' lateren arbeid niet of slechts zeer gebrekkig wordt voorzien, zal hij het verlangen naar een' herdruk van zijne vroegere vertaling zeker niet ongemotiveerd vinden. Wat mij aangaat, ik durf deze zaak met groote vrijmoedigheid bij Uw Genootschap aanbevelen, en acht het eene gelukkige omstandigheid, dat Gij met den Heer KLINKERT zelf over alle bijzonderheden kunt raadplegen. In verband hiermede mag ik mij dan ook thans van nadere inlichtingen of overwegingen onthouden, mij alleen aanbevelende voor mededeeling der eventueel tegen mijn verzoek of voorstel, 't zij bij U of bij den Heer KLINKERT bestaande bezwaren, wanneer die namelijk van zoodanigen aard mochten zijn, dat daardoor aan mijn bovengemeld verlangen niet kan worden voldaan.

Gij vraagt of de bestaande Javaansche vertaling door mij bruikbaar geacht wordt? Op deze vraag schroom ik niet volmondig ja! te antwoorden, en ik kan haast niet gelooven, dat iemand mijner medebroeders op Java in dezen van eene andere bevinding zou zijn. Hiermede is echter niet gezegd, dat de bestaande vertalingen, daargelaten de meerdere of mindere getrouwheid, in betrekking tot de grondteksten, waarover ik niet kan oordeelen, mij onder het gebruik in alle opzichten zouden bevredigen. Behalve enkele woorden en vormen, die ik de vrijheid neem onder het lezen te verbeteren, heeft de vertaling van het N.T., uitgave in klein folio, voor mijn gevoel op vele plaatsen

iets gerekts en slepends, waar bekorting aan de duidelijkheid gansch niet schaden zou. Ook acht ik de keuze van taalsoort (gewoonlijk onderscheiden in hoog- en laag-Javaansch) op sommige plaatsen aan gegronde bedenking onderhevig, inzonderheid in die passages, waar Jezus spreekt tot personen van rang en aanzien, met name tot den Joodschen Raad. In de tweede uitgave van het N. T. (groot 8°.) is blijkbaar in een en ander opzicht verandering, en naar mij voorkomt ook verbetering aangebracht, en zoo zou deze uitgave dan ook voor het gebruik ongetwijfeld de voorkeur verdienen, als druk en formaat daartegen geen overwegend bezwaar opleverden. Inderdaad was het mij en mijnen medebroeders op Java, zoowel als velen onzer gemeenteleden indertijd eene groote teleurstelling, deze nieuwe uitgave te ontvangen in een' vorm zoo weinig aantrekkelijk, dat zeker niemand onzer daarvoor immer zou hebben geadviseerd. Het kon dan ook wel niet anders, of de Javaansche christenen die eenmaal het N. T. in folio met zijne groote en duidelijke letter hadden leeren kennen, moesten dat zooveel kleinere boek met zijn' kleinen, compressen druk wel met minder ingenomenheid bejegenen, ongeacht den goedkoopen prijs, waarvoor het verkrijgbaar werd gesteld. En nu moge het waar zijn, dat sedert deze en gene, niet bij machte zich de eerste en duurdere uitgave aan te schaffen, om een exemplaar van de tweede komt vragen, onverminderd blijft steeds de klacht, dat deze zich niet aangenaam laat lezen, waarbij nog komt, dat vele exemplaren verkeerd zijn ingenaaid, wat ook al de bruikbaarheid niet verhoogen kan. En nu sprak ik nog niet van degenen, die buiten het Christendom staan en bij wie wij onzen Bijbel ook wel gaarne door zijn uiterlijk aanbevelen. Op dezen waarlijk moet de thans besproken uitgave wel den

indruk maken van een onaanzienlijk boek, dat zich in geen enkel opzicht als gewijde kitab voordoet, en dus ook niet tot lezing of onderzoek kan uitlokken. Wat mij persoonlijk betreft, wil ik gaarne bekennen, dat geringe sympathie met druk en formaat zelfs op mijne eigene waardeering van deze uitgave niet zonder invloed is gebleven, in zooverre ik, ook door de mij omgevende christenen daartoe aangespoord, bij prediking en onderwijs nóg steeds gebruik maak van de folio-uitgave, en de andere slechts nu en dan opsla, wanneer ik dit ter vergelijking noodig of nuttig acht. In deze omstandigheid ligt dan ook de reden, waarom ik tot dusverre met het taalkundig gehalte dier tweede uitgave in vele bijzonderheden nog niet bekend ben, en dus op het punt harer bruikbaarheid in dezen mij bepalen moet tot het boven aangeteekende, namelijk, dat daarin eenige feilen of onjuistheden der eerste uitgave verbeterd zijn.

Door de zorgvuldige lezing en vergelijking van Br. P. JANSZ voorgelicht, zijt Gij thans echter reeds in staat, u daarvan een meer gegrond en volledig oordeel te vormen. En met veel belangstelling zie ik uit naar het resultaat uwer overwegingen ter zake, in verband met het voorstel of aanzoek van Br. J. Dat het u daarbij bezwaar gegeven heeft, of misschien nog geeft, reeds nu weder tot eene geheel nieuwe overzetting van het N. T. te besluiten, zal wel geen verwondering baren. Hetzij Gij echter daartoe overgaat, of wel tot eene revisie der bestaande, altijd hoop ik, dat wij spoedig in het bezit zullen komen van eene uitgave, gezuiverd van de feilen der eerste, en die tevens door druk en formaat zich voor de Javanen aanbeveelt. Bestaat er bezwaar in eene nieuwe (verbeterde) uitgave in folio, en mag het in ieder geval gewenscht heeten, naast deze, ter meer

algemeene verspreiding ook een kleiner formaat te bezorgen, dan geve men eerder de voorkeur aan 4° formaat, al is dit dan ook juist niet van de grootste afmeting in zijne soort. Waar het echter vooral op aankomt, dunkt mij, is de lettersoort, die voor volgende uitgaven bestemd of gekozen wordt. Zoolang de inhoud onzer H. S. onder de Javanen niet zooveel waardeering vindt, dat papier en druk en formaat hun daarbij volmaakt onverschillig zijn, worde ook aan het uiterlijke steeds de meeste zorg gegeven. Het klein cursief doet hun en ons in dezen weinig dienst. Ook is het gezichtsvermogen van den inlander, dat in de tropen zooveel te lijden heeft, daarop niet berekend. En zijn kunstlicht komt daaraan wel het minst te gemoet. Het groot cursief, het meest de schrijfletter naderend, en waarmede reeds menig ander werk gedrukt is, dat bevalt hem en trekt hem aan. Zou bij de keus van deze lettersoort het 8° formaat allicht niet voegen, dan zou dit eene aanleiding te meer zijn tot het gebruik van kwarto of folio. 't Kan zijn, dat te midden van uwe beraadslagingen over het een en ander zich bezwaren opdoen tegen eene nieuwe uitgave van het N. T. in zijn geheel. In dit geval zou ik willen voorstellen om, evenals het O. T. in 't Javaansch in 3 deelen is verschenen, de uitgave van het N. T. in tweeën te splitsen en voor het 1ste deel de historische schriften te bestemmen, waarmeê dan tevens eene proef genomen, of een aanvang kon gemaakt worden. Bestaat er echter geen overwegende reden voor zulk eene splitsing, zooals bijv. bij eenvoudige revisie der tegenwoordige vertaling het geval zou kunnen zijn, en wordt die splitsing door druk of formaat ook niet geboden, dan zullen wij allen zeker aan de uitgave in éénen band de voorkeur blijven geven.

En zoo zou ik dan thans hiermede kunnen eindigen, zoo ik niet nog een oogenblik wilde stilstaan bij het schrijven van den Heer HAFFENDEN te Singapoera.

De Heer H. vraagt mij in zijn' brief: 1. „Of de tegenwoordige vertaling eene goede of eene slechte is?"

Met deze vraag moet hij, dunkt mij, ieder in verlegenheid brengen. In 't kort zou ik daarop dus wenschen te antwoorden, dat ik, zonder voor de gebreken der folio-uitgave blind te zijn, deze toch wel bruikbaar acht, vooral in de tegenwoordige aanvangsperiode der evangelisatie op Java, waarin wij, met het oog op de nog zoo geringe ontwikkeling des volks, van de lezing of het onderzoek der H. S. nog niet zooveel mogen verwachten als van de prediking of het levende woord. Van de uitgaaf in 8° zou ik om bovengemelde reden liever niet of slechts in het voorbijgaan gewagen; doch schoon op gezag van Br. J. aannemende dat ook daarin nog veel te verbeteren valt, niettemin uit een taalkundig oogpunt hare bruikbaarheid willen handhaven.

2. „Of ik meen, dat eene nieuwe vertaling of eene herziening noodig is?"

Wat ons het meest nabij de volmaaktheid kan voeren is hier natuurlijk gewenscht. Hij, die op zich neemt ons iets beters te leveren, moet zelf beslissen, op welke wijze hij meent daarin het best te kunnen slagen. Moest ik zelf mij tot zulk een' arbeid aangorden, – gesteld, dat ik daartoe in staat was - dan zou ik voor het tegenwoordige aan eene revisie van het bestaande de voorkeur geven.

3. „Of ik meen, dat de Javanen geneigd zouden zijn of er toe gebracht zouden kunnen worden de H.S., hetzij in haar geheel of in gedeelten te koopen, als men hun eene werkelijk goede vertaling in handen gaf?"

De ervaring, tot dusverre opgedaan, heeft niet geleerd, dat er onder de Javanen animo bestaat om den Bijbel te koopen. Zelfs aan de christenen worden slechts weinige exemplaren verkocht. De best mogelijke vertaling zou meen ik voor het tegenwoordige geen beter debiet vinden. Bij matigen prijs ware van boven door mij aanbevolen druk en formaat wellicht iets meer te verwachten. Steeds houde men in het oog, dat het koopvermogen der bevolking slechts gering is, en dat verreweg het grooter deel zelfs niet lezen kan. Dat de Heer HAFFENDEN zoowel inlanders als Chineezen zeer bereid gevonden heeft, om den Bijbel te koopen, schijnt hiermede niet geheel in overeenstemming, en maakt nadere bijzonderheden niet overbodig. Daar hij zich destijds te Depok nabij Batavia ophield, kan hier echter van den Javaanschen Bijbel wel moeilijk sprake zijn.

21 Juli, 1883. W. HOEZOO.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

W. LUIJKE en de Zending op de Zuidwester- en Ambonsche eilanden.

II.

De zending op de Zuidwester-eilanden was met één woord eene mislukking. Als zoodanig valt uit hare geschiedenis veel te leeren.

Wij zagen reeds, dat het Bestuur in Nederland geen juiste voorstelling had van het veld; dat er bij de hoofdmannen in Indië verschil van gevoelen bestond over de keus tusschen deze eilanden en de Minahassa; dat LE BRUIJN de laatste verwierp, omdat hij haar niet kende, en dat KAM toegaf onder voorwaarde, dat men, van Timor uit, de eilanden geregeld bezoeken en van levensmiddelen voorzien zou. Wij zagen, dat het voorstel tot het uitrusten van een zendingschip, op voor ons zeker onvoldoende gronden, door Bestuurders verworpen werd, dat reeds in 1828 de oude Broeder BÄR ruim derdehalf jaar als verlaten op het eiland Kisser zat, en dat toen reeds te voorzien was, dat hetzelfde lot den overigen zendelingen treffen zou.

LUIJKE, een man zoo geduldig en gemoedelijk als men zich iemand kan voorstellen, die, niettegenstaande hij de fouten en gebreken vrij wel inzag, toch uit plichtsgevoel volhardde, eindigde met een streng oordeel over het beleid in de zaken dezer zending uit te spreken. Die fouten en gebreken bestonden op Timor, op Ambon, te

Batavia, in Nederland, ook bij sommige zendelingen: mislukking moest daarvan het noodzakelijk gevolg zijn. In de uitvoerige dagboeken van onzen Broeder vindt men slechts hier en daar wat men eene aanklacht zou kunnen noemen; maar men behoeft ze slechts door te lezen, om de overtuiging te erlangen, dat er heel wat grond tot ernstige beschuldiging en zelfs hier en daar tot een streng oordeel zou te vinden geweest zijn.

Er was veel te zeggen vóór het plaatsen van zendelingen onder bevolkingen, die sedert anderhalve eeuw gerekend werden gechristianiseerd te zijn. Het was zóó natuurlijk, dat men die verlaten gemeenten opzocht en pogingen aanwendde, om de nog glimmende vlaswiek weêr aan te blazen. Had niet KAM daar reeds eenigen, ja tientallen gedoopt? En waren er niet honderden, die eveneens verlangden zich christenen te mogen noemen? Zóó was het; maar men had niet uit het oog moeten verliezen, of liever men wist zelfs niet, dat eilanden als deze, in de dagen der Compagnie, slecht nu en dan voor zeer korten tijd door predikanten bezocht waren om te doopen, avondmaal te bedienen en huwelijken te sluiten, en dat toen KAM daar op gelijke wijze voor het eerst optrad, sedert het laatste van die oude sporadische bezoeken, reeds eene halve eeuw verloopen was. Bedenkt men dit, dan verwondert men zich niet over de toestanden, die LUIJKE en zijne medezendelingen op deze eilanden vonden. Wij willen trachten eene teekening daarvan te geven, naar de dagboeken van dien Broeder.

In den grond zijn die toestanden dezelfde als op de meeste eilanden tusschen de keerkringen. De zoogenaamde mindere man is slaafsch aan zijne Hoofden onderworpen, onbeschaafd, onontwikkeld, dom, bijgeloovig, tuk op roof en bloed, en veelal lafhartig. De Hoofden doen

zich kennen als heerschzuchtig, willekeurig, baatzuchtig, wellustig en trotsch. En wat men priesters noemt is een ras, dat op het bijgeloof van de gansche bevolking speculeert, om zijn bestaan te rekken en tijdelijk voordeel te behalen.

Inderdaad zulke bevolkingen zijn niet vatbaar voor eene Evangelieprediking, die louter op het gemoed gericht is. De prediker moet over haar een zedelijk, verstandelijk en physiek overwicht, een wondervermogen als dat van WILLIAMS onder de Zuidzeevolken bezitten.

Voorts zijn zulke bevolkingen buiten staat anders dan op zeer primitieve wijze in haar levensonderhoud te voorzien. Tijdelijke overvloed geeft aanleiding tot brassen en verkwisten. Hulpeloos en aan hongersnood en gebrek prijs gegeven zijn zij, als de natuur achterlijk blijft met haar het noodige in den schoot te werpen.

Als een natuurlijk gevolg hiervan staan zij bloot voor ziekten, die, zoodra zij een epidemisch karakter krijgen, de grootste verwoestingen aanrichten; doch ook zonder dit verzwakking en uitputting teweeg brengen.

Het aanvoeren van levensmiddelen, het verschaffen van geneeskundige hulp zijn onder zulke omstandigheden slechts paliatieven, die alle uitwerking verliezen, zoodra de nood voorbij is.

Doch laten LUIJKE's dagboeken getuigen. Den 18den April van het jaar 1832 kwam het gerucht hem ter ooren, dat de bevolking van de negery Lebelele, zoo even een klein vaartuig afgeloopen en de bemanning vermoord had. Het liep aan tot den 24sten aleer hem de toedracht werd medegedeeld. Het bedoelde vaartuig was een zoogenaamde prauw-zeeman (uitlegger) waarin zich 12 Makassaren bevonden, die hunne padawake of groot vaartuig op de kusten van het eiland Loeang verloren

hadden. Deze menschen waren in den nacht voor de negery gekomen, en hadden aan eenige visschers om een weinig water gevraagd; doch deze de taal der vreemdelingen niet verstaande, waren zeer beangst naar de negery gevlucht, schreeuwende, dat er vreemdelingen voor den wal waren, die hen wilden ontvoeren. De Makassaren hadden intusschen weêr zee gekozen, maar de bevolking van Lebelele, eenmaal op de been gekomen, had een paar vaartuigen afgezonden om hen te achterhalen, en toen dit gelukt was, had een Maleisch sprekend Lettinees hen met vleitaal aan wal gelokt, waar zij kort daarna op éénen na, die wist te ontkomen, verraderlijk vermoord waren, terwijl men zich hunne goederen toeeigende en hun vaartuig verbrandde. Toen later LUIJKE, te Lebelele gekomen de bevolking over dit wanbedrijf aansprak, verontschuldigde de Radja zich met de verzekering, dat het buiten zijn weten geschied was, terwijl de schuldigen beweerden, dat zij in hun recht waren, omdat deze Makassaren menschenroovers waren.

LUIJKE gaf van het voorgevallene bericht aan den Gouverneur der Molukken, waartoe hij als Europeaan verplicht was, en verzocht tevens „om de noodige hulp en bescherming onder deze zoo regeeringlooze menschen.” In Juli van het volgende jaar bezocht de Nautilus, Commandant Luitenant-ter-zee MÜLLER de eilanden, deels met het doel deze zaak en eene andere te onderzoeken. Wij komen op dit bezoek terug; maar moeten nu reeds de opmerking maken, dat zulke bevolkingen als kinderen behoorden gestraft te worden, op stel en sprong, kort en krachtig, en dat de Europeaan, die hier lijdelijk moet toezien, noodzakelijk zijn prestige verliest.

In December 1831 en Januari 1832 voerde men oorlog, als men kinderachtige kloppartijen tusschen twee

of drie negeryen dus mag noemen. „Den 1sten dezer,” schrijft LUYKE, „Ofschoon Zon- en Nieuwjaarsdag en dus een dubbel feest voor elk gemoedelijk christen, was voor ons een dag, waarop wij de harpen aan de wilgen mochten hangen.” Te vergeefs beproefden HEYMERING, die toen nog op Letti was, en LUIJKE den vrede te herstellen; er moest eerst gevochten worden. Den 2den had er dan ook eene ontmoeting plaats, waarbij de verslagenen vijf man verloren, wier hoofden door de overwinnaars al dansende en schreeuwende naar hunne negery werden medegenomen, om daar als zegeteekenen te prijken. „Doch”, schrijft LUYKE verder, „deze nederlaag maakte, dat wij meer gehoor verkregen bij de Hoofden”, en zoo gelukte het dan toch ten slotte, ofschoon niet dan met veel hoofdbrekens, den vrede te herstellen.

Een gelijk verschijnsel deed zich voor in December van het jaar 1835 en de volgende maanden. De dagboeken geven ons daarvan de volgende, door ons eenigszins verkorte beschrijving, die ons een denkbeeld geeft van het oorlog voeren van zulke volken; en tevens eene bijdrage levert tot de kennis van hun volksbestaan.

„Helaas, wij wisten Zondagmorgen van den 6den nog niet, dat het de laatste Zondag van dit jaar zou zijn, waarop wij openbare godsdienstoefening hadden gehouden. Na den middag kwam Br. HOLTZ ons met zijn kind, waarvoor mijne vrouw de zorg op zich zou nemen, bezoeken. (1)

Onze Broeder keerde vóór den avond weêr naar huis terug. Doch, wat gebeurt er? „Kort nadat wij met onze huiskinderen avondgodsdienstoefening hadden gehouden,

(1) Br. HEIJMERING was reeds in 1832 naar Koepang vertrokken. Br. HOLTZ, die hem in 1833 opvolgde, was in 1835 reeds weduwnaar met één kind.

zien wij HOLTZ weêr binnenkomen met eenige menschen van de negery Toetoekej. En wat was de oorzaak? Br. HOLTZ had pas vernomen, waarvan wij nog niets wisten, dat de negery Batoemejawoh, aan onze zijde, met Toetoeke oorlog zocht. Hij kwam tot ons, om te onderzoeken of er nog mogelijkheid zou zijn het smeulend vuur te blusschen. Wij verzochten dus het jonge Hoofd van Batoemejawoh eens bij ons te komen, die daaraan dadelijk gevolg gaf. Naar zijn zeggen hadden die van Toetoekej hun onrecht gedaan, en daarom zocht het volk zich daarover te wreken; hij zou echter doen wat hij kon, om den oorlog te verhoeden.

„Terwijl wij daar nu zoo zaten, waren er wel vijftig gewapende heidenen rondom ons huis komen zitten, die het Hoofd gevolgd waren. Deze zouden onder elkaâr gezegd hebben: „„Komt laat ons Abraham (den zusters zoon van een der voornaamste Hoofden, door wien de onmin ontstaan was), het hoofd afnemen, dan is het onrecht ons aangedaan vergoed, en dan kan het vrede blijven."" De jongeling, die met Br. HOLTZ was medegekomen, had dit zoodra niet van eene vrouw vernomen, of hij verschool zich, bevende en weenende, achter mijne vrouw, en riep uit: „„Zij willen mij dooden! Zij willen mij dooden!"" Nu ontstond onder de aanwezige eilanders algemeen groote ontsteltenis. Men had geen lust meer om bij ons over die zaak te spreken, en ging naar huis; zoodat wij beiden met den Orang-kaja (het Hoofd) en twee ouderlingen, den jongeling naar het strand geleidden tot in het vaartuig der laatsten, die daarop dadelijk in zee staken, terwijl het volk langs het strand al scheldende met hen meê liep. De komst van deze Toetoekejers bij ons te Saraj diende slechts om de verbittering te vermeerderen.

„Den 7den hield mijne huisvrouw nog school, als ook

de onderwijzer en des avonds ging ik naar Batoemejawoh om te zien, of ik nog een woordje kon spreken, om den vrede te helpen bewaren. De Hoofden der beide negeryen waren daartoe wel bereid, en zelfs had Batoemejawoh twee gezanten naar Toetoeke gezonden, om den vrede aan te bieden, als men zoo spoedig mogelijk den buffel wilde leveren. De Hoofden lieten antwoorden, dat zij den volgenden dag den buffel door menschen van de negery Tombara zouden zenden. Doch het volk van Toetoekej had de gezanten van Batoemejawoh voortdurend uitgescholden. (1)

Den 8sten was er wegens aanhoudenden regen niets verricht. „Den 9den ging ik 's morgens vroeg naar Batoemejawoh. Ik vond daar de Hoofden met het volk vergaderd. Men besloot, indien Toetoeke het dier in oprechtheid wilde geven en geen andere oorzaken zou zoeken tot twist, men dan ook stil zoude zitten. Hiervan zou men per brief kennis geven. Daar echter niemand van de aanwezigen zulk een' brief durfde overbrengen, stelde ik voor, dit den onderwijzer van mijne negery, van Saraj, te verzoeken, hetgeen goed gevonden werd.... De onderwijzer bracht dan ook den brief naar Toetoeke en de Hoofden waren juist bezig daarop een gunstig antwoord in gereedheid te brengen, toen er een geroep van buiten opging: „ „De Batoemejawers zijn daar! Zij zijn al tot aan den muur gekomen om ons te dooden."”

„De heethoofden snelden daarop de vergadering uit met hunne wapens; en de onderwijzer, die in den haast het antwoord op den brief nog in ontvangst genomen had, liep hen achterna, om hun te beduiden, dat de brief immers van vrede sprak. „ „Keert toch terug"”, zeide

(1) De aanleiding tot dezen oorlog werd door Br. HOLTZ in zijn dagboek medegedeeld. Zie aanteekening.

hij, „„gij ziet hier immers niemand."" Maar dit verkozen zij niet te doen, en zoo volgden zij den onderwijzer tot over de grenzen, waar nu die van Batoemejawoh stonden, die beweerden dat eenige Toetoekejers hen met hunne schilden op het gebergte hadden gewenkt of geroepen om te vechten. Nu begon men elkander te schelden en met steenen te werpen. Tot een gevecht kwam het dien dag echter niet. Ik was juist in de negery gekomen, toen de Batoemejawers van hunnen krijgshaftigen tocht terugkwamen. Ieder, die door de deur of poort de negery binnen trad, begon te gillen, met zijn klewang in den grond te hakken, zijne spies in de lucht te werpen en met tong en oogen allerlei wraakzuchtige bewegingen te maken. Daarna verzamelde men zich om den afgod op de gewone spreek- en vergaderplaats.

„Hier verscheen weldra het jonge Hoofd met het antwoord van die van Toetoekej. Hij maande aan tot vrede. Men zweeg eenigen tijd, waarop één uit het volk antwoordde: „„De brief van Toetoekej gewaagt van vrede, en bij honderden komen zij uit op ons grondgebied, om met ons te vechten!"" Weêr volgde stilte, toen een der voornaamsten en slechtsten van de gedoopten vooruit trad en zeide: „„Genoeg hiervan! Morgen ochtend hout en doornen gekapt om de wegen en muren onzer negery te versterken!"" Dit woord was goed in de ooren der heethoofden; men hief een gejuich aan, en keerde daarop, een ieder naar zijne woning terug.

„Het jonge Hoofd en nog eenige andere weldenkenden weenden bijna, en zeiden tot mij: „„Ziet gij nu wel, Mijnheer, dat wij er niet meer aan doen kunnen, als het volk niet naar ons hooren wil?"" Daar het reeds avond geworden was, ging ik naar mijne zeer beangste huisvrouw terug. Eenige menschen uit de kampong meenden reeds

gewapenden van Toetoekej bij ons achter de kampong gezien te hebben. Zij waren daarop naar ons huis gevlucht: moeders met hare zuigelingen en oude vrouwen met kinderen waren bij mijne vrouw bescherming komen zoeken. Deze was intusschen zóó ontsteld, dat zij mij verzocht, haar niet meer alleen te laten, zoo lang deze treurige toestand duurde.

„Den 10den kwamen die van Toetoekej gewapend aan het gebergte van Batoemejawoh, om de anderen tot een gevecht uit te dagen; doch daar deze nog niet gereed waren met hunne afgodische plechtigheden, durfden zij niet te voorschijn komen, en ook den volgenden dag hielden zij zich stil.

„De 12de was voor ons een andere dag. Des morgens vroeg ging ik met een' van mijne kleine huisjongens naar het bosch, omdat ik hem alleen niet vertrouwde en men ons geen brandhout gebracht had, om wat te kappen. De natuur was in het bosch alleraangenaamst, maar er heerschte eene doodelijke stilte. Ik was nog niet lang weêr te huis gekomen, toen wij op een' afstand een diep weenen hoorden. De onderwijzer, zijne vrouw en kinderen waren met ons huisgezin de eenig achtergeblevenen te Saraj, en in het rond zagen wij niemand. Daar het weenen meer en meer duidelijk door ons gehoord werd, vermoedden wij dat er iets had plaats gehad. De onderwijzer ging dus tot in de nabijheid van de negery Batoemejawoh, om te vernemen wat er gaande was. Doch weldra zag ik hem met grooten spoed langs het strand terug keeren. Hij had eenige vluchtelingen onder de negery Batoemejawoh ontmoet, die hem zeiden, dat zij met die van Toetoekej gevochten hadden, en dat drie van hun volk daarbij hoofd en armen verloren hadden. Van dezen waren twee gedoopten en was een een heiden. Dit trof ons, vooral omdat de beide gedoopten de oom en de broeder van ons

huismeisje en tevens familie van de onderwijzersvrouw waren. Zoo ontstond ook bij ons een klagelijk geween, en wij deelden zeer in de smart.

„Ik zou deze twee bij Saul en Jonathan willen vergelijken. De eerste was een lange man, het hoofd van eene aanzienlijke familie en eigenaar van een aantal slaven; vol hoogmoed en afgoderij, daarbij een schraper en dwingeland. Toen hij uit zoude trekken om zijne buren en broeders te Toetoekej te bevechten, putte hij zijn' moed uit eene halve flesch sterken drank, en berustte zijn vertrouwen op de amuletten om zijnen hals. Zijn zusters zoon, die met hem viel, was een der beste leden van mijne kleine gemeente. Hij was niet t'huis toen zijn oom, onder wiens voogdij hij stond, daar zijn vader overleden was, uitging. Deze had voor hem de boodschap achter gelaten, dat hij hem dadelijk moest volgen. Toen Talute, zoo heette de neef, t'huis kwam, weigerde hij aanvankelijk te gaan; doch zijne moeder, bezorgd voor haren broeder, in den toestand waarin hij haar verlaten had, wenschte, dat haar zoon hem zou volgen. De jongeling zonderde zich af, en bad met twee van zijne neven tot God, die immers wist, dat zij buiten hunne schuld tegen hunne buren moesten strijden. De oom zich in dronkenschap te ver tusschen zijne vijanden begeven hebbende, werd met een lans doorboord. „O, Talute! help mij, want ik sterf" waren zijne laatste woorden. En Talute sprong toe, maar onderging hetzelfde lot, terwijl al de overigen op de vlucht gingen, en deze slachtoffers in handen van de vijanden lieten. Deze hieuwen beiden hoofd en rechterarm af en de borst open, scheurden long, lever en hart er uit, en hakten de lijken verder aan stukken met hunne klewangs. De hoofden werden naar Toetoeke gebracht, aan den priester

overgegeven, die ze voor den afgod plaatste. . . . . Wij gevoelen nog met zijne moeder het gemis van onzen goeden Talute, die in liefde en hulpvaardigheid voor zijne moeder meer was, dan hare zes nog overige kinderen te zamen."

Zondag, den 13den en ook den 14den, had er niets bijzonders plaats.

„Den 15den kwamen de Toetoekejers tot achter onze kampong, alwaar zij veel getier maakten, eene menigte geiten doodden en medenamen. Die van Batoemejawoh trachtten hen te verjagen, doch werden weêr geslagen en verloren daarbij twee man aan dooden. Bij deze gelegenheid zouden die van Toetoekej den anderen hebben toegeroepen, dat zij den volgenden dag zouden wederkomen, om bij ons te Saraj, de huizen te verbranden, waar vluchtelingen van Batoemejawoh zich ophielden, en dat zij onzen waterput zouden vernielen, opdat hunne vijanden daaruit niet meer zouden kunnen putten. Dien onder Batoemejawoh hadden zij al vernield."

Luijke, die begreep, dat er groot gevaar bestond voor zijne eigene bezittingen, begaf zich nog eens naar het Hoofd van Batoemejawoh, om hem te bewegen vrede te sluiten; doch deze wilde daarvan niet weten, zoolang de zijnen niet op hunne beurt een paar koppen zouden bemachtigd hebben. Op weg werd de Zendeling gedurig aangesproken door beangsten, die hij dan zoo goed hij kon bemoedigde, hoewel hij zelf het ergste begon te vreezen. De 16de werd in groote spanning doorgebracht, ofschoon er niets voorviel. Den volgenden dag vertoonden de gewapende mannen van Toetoekej zich even voorbij het huis van den Zendeling, blijkbaar met het voornemen om hen, die water zouden komen putten te overvallen. Toen zij nu op het verschijnen van den Zendeling en den onderwijzer stil terug trokken, begon de moed eenigszins te herleven.

Gedurende de Kerstdagen bleef alles rustig, en zoo kon de Zendeling dan ook in zijn huis godsdienstoefening houden met eenige christenen, die daartoe tot hem gekomen waren.

„De 28ste werd al vroeg voor mij en mijne vrouw een moeilijke dag. In de vroegte waren er reeds vele menschen naar buiten gegaan, om water en vruchten te zoeken, toen omstreeks acht ure de vijand hun den terugtocht afsneed. Toen zij nu den vijand hoorden schreeuwen en tieren, namen zij de vlucht in ons huis, zoo mannen als vrouwen en kinderen met den doodsangst op het gelaat, werpende zij tevens hunne mandjes en vruchten vóór en achter ons huis neder.

„Wat zouden wij er aan doen? Wij lieten hen naar binnen komen, zoodat er wel 50, zoo gewapenden als ongewapenden, bij ons op zolder zaten. Intusschen hoorden zij hunne vijanden, die bij honderden achter onze kampong verzameld waren, schreeuwen en tieren. Mijne vrouw verliet met het zoontje van HOLTZ op den arm en ik met onze huiskinderen het huis, en ik bracht hen naar onze keuken of stookplaats, achter ons huis, om hen te vrijwaren bij verraderlijken overval. Daarop borg ik al de verspreide mandjes en vruchten, opdat de vijand, als hij op mocht komen dagen, geen teekenen zou zien, dat de menschen, die hij zocht, binnen waren. Ik wandelde voorts bedaard in en buiten 's huis onder het rooken van eene inlandsche pijp, alsof er bij ons niets te doen was. Deze toestand duurde niet veel langer dan een uur. De vijand was heen en weêr getrokken, niet wetende waar hij tegenstand of slachtoffers kon vinden, totdat het hem gelukt was een' jongeling, die vruchten zocht, meester te worden en het hoofd af te slaan, waarop hij zich met dit zegeteeken weêr verwijderd

had, zoodat de vluchtelingen rustig huiswaarts konden keeren."

Van gevechten en koppensnellen bevat het dagboek niet meer; maar in een bijvoegsel, gedagteekend 1 April 1836 lezen wij het volgende:

„In de maand Februari j.l. achten Br. HOLTZ en ik den tijd gekomen om als bemiddelaars tusschen de beide vijandige negeryen op te treden, en dit te meer omdat in Januari de negery Lejtoetoe die van Batoemejawoh te hulp was gekomen, en men er op uit was Toetoekej te gronde te richten. Doch nu bleek, dat zij dagelijks vermindering van hunne levensmiddelen ondervonden, en daarbij hunne akkers niet konden bebouwen. Hierdoor kwamen velen tot nadenken, en hoorden wij nu en dan dezen en genen klagen en zeggen, dat zij wenschten middelen in het werk gesteld te zien, om den vrede te herstellen, waarbij zij dan gedurig lieten gevoelen, dat zij de bemiddeling van ons, Leeraars verwachtten. Dit had plaats aan mijne zijde. Br. HOLTZ vernam aan de zijne, dat men te Toetoekej er steeds op uit was, de negery Tombara in den strijd te trekken, en gebeurde dit, dan zou de toestand nog ellendiger en ons verblijf op Letti zoo goed als onmogelijk geworden zijn.

„Wij besloten dan, aan ieder van de negeryen een' gelijkluidenden brief te schrijven. Daarin stelden wij hun voor, hoeveel onheil zij zich reeds berokkend hadden, en hoe dit nog dagelijks vermeerderen zou, zoo lang zij geen einde maakten aan hunne woorden en verwoestingen. Daarom noodigden wij, Leeraars, met hun ongelukkig lot begaan, hen door dezen brief uit, zich door onze tusschenkomst te laten verzoenen. Daar wij hunnen kinderachtigen hoogmoed en hunne hardnekkigheid kenden, stelden wij den brief zóó algemeen; maar voegden er aan toe,

dat zij tot den vrede moesten besluiten ter wille van God, die niet wil, dat de mensch oorlog voere en van het Gouvernement, dat hunne handelingen niet ongestraft zou laten.

»Dezen brief verzonden wij op den 20sten Februari aan elk der partijen en lieten hun weten, dat wij op den 24sten persoonlijk hun antwoord zouden komen afhalen.

„Wij gingen dan op dien dag met de twee onderwijzers eerst naar Toetoekej, waar men zich bereid betoonde tot den vrede. Te Batoemejawoh ging het niet zoo vlot. Toen wij omstreeks 10 ure in de negery kwamen, was er niemand tegenwoordig. Wel liet het Hoofd roepen en schreeuwen om op te komen, doch er verschenen slechts drie oudsten en enkelen van de gemeente. Wij kregen dan ook geen voldoend antwoord. De Orang-kaja (het Hoofd) was wel bereid; maar een van de oudsten gaf ten antwoord: „„Als Toetoekej eerst komt om vrede te verzoeken"", en de andere: „„Als de vijand eerst eenig goud zond ten bewijs, dat hij vrede verlangde.""

„Daar wij zagen, dat men niet in eene stemming was, om iets met hen uit te richten, zeiden wij, dat wij naar huis gingen, en dat als de gansche negery de zaak nog eens met ons behandelen wilde, men ons dan des namiddags kon doen roepen; doch zoo niet, dat wij hen volstrekt niet dwongen, er niet het minste voordeel bij zochten of konden behalen; dat wij integendeel ons veel moeite en gevaar berokkenden, en alleen uit belangstelling en medelijden met hunne personen, vrouwen en kinderen ons als bemiddelaars aanboden. Als zij nu echter mochten goedvinden te blijven tieren en moorden, dan behoefden zij ons niet te doen roepen, en dit zou ons dan het bewijs zijn, dat zij ons nog niet noodig hadden.

„In den namiddag kwamen er boden om ons te roe-

pen. Men wilde vrede maken, en deze zou dan gesloten worden op den 26sten. Men zou elkander in vaartuigen te gemoet komen, om alle onaangenaamheden tusschen het volk te voorkomen. Van de zijde van Toetoekej zou het volk van Tombara Br. HOLTZ met den Orang-kaja en eenige oudsten, en van de zijde der negery Batoemejawoh zouden die van Lebelele mij, met den Orang-kaja en eenige oudsten van de negery Batoemejawoh roeien.

„Den 25sten bleek echter, dat die van Batoemejawoh andere bedoelingen hadden. Zij verklaarden, dat zij de ontmoeting niet over zee, maar over land verlangden, dat die van Lebelele er niet bij moesten zijn, maar wel zekere Stefanus, een oudste, die gerekend werd den oorlog begonnen te hebben, omdat hij geweigerd had een' buffel aan hen uit te betalen, maar ook omdat zij van ouds een' ingewortelden haat tegen hem en zijne familie koesterden. Het liet zich dus aanzien, dat zij dezen man bij de ontmoeting verraderlijk zouden zoeken om te brengen. Ten overvloede lieten zij mij 's avonds nog aanzeggen, dat wanneer de oude man er niet was, zij geen vrede verlangden. Daarbij gingen dien zelfden dag nog eenige mannen van Batoemejawoh naar het achterland en staken daar twee gehuchten van 10 à 12 huizen, waar de slaven van dien oudste woonden, in brand.

„Ik zond dus den 26sten in de vroegte den onderwijzer naar Br. HOLZ, om hem van een en ander kennis te geven en hem te verzoeken den ouden Stefanus te ontraden ter vergadering te komen. Toen die van Toetoekej van den brand hadden gehoord en dat men verlangde, dat Stefanus tegenwoordig zoude zijn, kwamen zij Br. HOLZ zeggen, dat zij van het sluiten van vrede afzagen.

„Aan mijne zijde begonnen zij dus weder hunnen vijand te bevechten, en met hunne vrienden van de negery Lejtoetoe hadden zij besloten het Toetoekej zoo bang te maken, dat het zou moeten bukken en om vrede verzoeken. Dit ging echter niet zoo spoedig als de priesters hun voorspeld hadden, en ofschoon zij op Zondag, den 28sten nog drie mannen van Toetoekej onthoofdden, en hunnen waterput vol steenen wierpen, zoo konden zij toch de Toetoekejers er niet toe krijgen, hunne minderheid te erkennen.

„Doch nu begon dan toch het volk te Batoemejawoh naar vrede te verlangen, om de tuinen en akkers te bebouwen en levensmiddelen te gaan zoeken of koopen, en ofschoon de kwaadwillige oudsten het volk gedurig aanhitsten om naar Toetoekej te gaan vechten, zoo weigerden zij bestendig, zeggende, dat zij moede waren en honger hadden, en dat wie lust had in het vechten, dan maar zelf gaan moest."

De Orang-kaja van Batoemejawoh verzocht nu die van Lebelele en van Tombara als bemiddelaars te willen optreden; doch dit stuitte af op het eigenbelang; want vooreerst wist men daar van de gelegenheid gebruik te maken om de akkers der oorlogvoerenden te berooven, en ten tweede vond men zijn voordeel in den verkoop van levensbehoeften. Intusschen begon het volk al meer en meer op vrede aan te dringen, opdat men nog wat zou kunnen zaaien. De Orang-kaja en eenigen van de oudsten, die dit wel wilden, ofschoon andere oudsten er zich tegen verzetten, vroegen aan de menigte, wie zij dan als bemiddelaars verlangden, en toen het antwoord was, dat men de Leeraars daartoe wilde uitgenoodigd hebben, verklaarde de Orang-kaja zich bereid dezen dit te verzoeken, als zij eenparig beloofden, de onderhandelingen te willen voeren

overeenkomstig den brief der Pandita's. Het volk beloofde dit.

„Den 16den Maart kwamen dan nu de Orang-kaja en de ouderling bij mij aan huis, om mij, namens de geheele negery te vragen of wij, die hunne Leeraars en vaders waren (o! de inlander kan zoo zoet praten!) zouden willen helpen om hen uit hunne moeilijke omstandigheden te verlossen? Ik vroeg of zij geen middel buiten ons Leeraars wisten; want dat wij wel bereid waren om, zooveel in ons vermogen was, hun zoowel voor den tijd als voor de eeuwigheid middelen aan te wijzen om wel te kunnen leven en zalig te sterven; doch dat wij ons niet weder wilden laten gebruiken als of wij huns gelijken of dwazen of gelukzoekers waren. Doch beide mannen verzekerden mij nu, dat het thans goed gemeend was, en daar ik daarvan toch ook de overtuiging had, beloofde ik, dat ik de zaak met mijnen ambtsbroeder bespreken zoude.

„Den volgenden dag dan ging ik in eene kleine kano met den onderwijzer en een' kleinen jongen langs de kust en de hooge rotsen van Letti naar Serwaroe. Onder de negery Toetoeke gekomen, riep men ons van de hooge rotsen toe, om ons te vragen of wij naar Serwaroe gingen of bij hen kwamen. Wij antwoordden: Naar Serwaroe. Deze arme menschen begrepen toen zeker wel, dat wij over den vrede gingen spreken. Bij Br. HOLTZ gekomen, die met blijdschap vernam, dat er sprake was van vrede, zonden wij een' bode naar Toetoekej, waar dan ook de oudsten met het volk spoedig vergaderden, en ons weldra te kennen gaven, dat zij vrede wilden ter wille van den Heer en van het Gouvernement, maar niet van een' man te Letti. Een boodschapper werd naar Ratoemejawoh gezonden, om daar te doen weten, dat

wij den volgenden dag zouden komen, om hun de vraag voor te leggen, of zij ter wille van den Heer, van het Gouvernement en niet van een' man te Letti vrede wilden.

„Toen wij den volgenden morgen daar kwamen, duurde het een half uur, eer men na veel schreeuwen en roepen de Hoofden en het volk vergaderd had. Onze eerste vraag was, of men den vrede wilde op de in den brief uitgedrukte wijze. Het volk gaf hierop dadelijk een bevestigend antwoord, en toen een der oudsten nog eenige inspraak wilde maken, riep men, dat als hij nog langer oorlog verkoos, hij die dan in zijn eigen huis kon voeren. Ik vroeg verder of zij ons wellicht weêr misleiden zouden, als te voren? Antwoord: Neen! – Wanneer zij verkozen, dat de ontmoeting zou plaats hebben? Antwoord: Morgen. – Hoe en waar dit geschieden zou? En nu werd het volgende overeengekomen: van elke negery zou alleen de Orang-kaja met eenige oudsten en den Leeraar naar eene bestemde plaats gaan, om elkander zonder eenig wapen te ontmoeten en te omhelzen, waarmede dan de vijandschap en de oorlog ten einde zou zijn. De plaats van samenkomst zou niet op het gebergte, maar op zee zijn; de prauwen zouden door volk uit de eigene negery geroeid worden; die van Lebelele en Tombara zouden er niet bij zijn. Eindelijk zou men zóó ver in zee steken, dat het volk van beide negeryen op de rotsen staande de verzoening zien konde. Nadat dit alles bepaald was, hief het volk een groot gejuich aan, en Br. HOLTZ en ik keerden huiswaarts, na te hebben afgesproken, dat wij het dragen van wapenen onder geene voorwaarde zouden dulden, en zóó vroeg zouden vertrekken, dat niemand nog zijn' palmwijn gebruikt kon hebben.

„Den 19den stond ik met mijne huisvrouw vroeg op, en na ons door ons gewoon morgengebed den Heer bij-

zonder opgedragen en zijne goedkeuring op de aanstaande belangrijke onderneming afgesmeekt te hebben, zond ik bij het aanbreken van den dageraad naar Batoemejawoh om het Hoofd te doen weten, dat ik gereed was en dadelijk komen zou. Op het strand vond ik echter nog niemand; het vaartuig, waarmede wij in zee zouden steken, lag nog vol water. Wonderlijk onverschillige menschen! Toen ik eenige menschen naar beneden zag komen, liet ik hun dadelijk het noodige gereedschap halen, om het vaartuig leeg te hoozen.

»Onderwijl kwamen de Orang-kaja, de oudste en de roeiers, heidenen en gedoopten, allen met hunne wapenen en roode doeken om het hoofd. Ik vroeg hun, of zij thans ten oorlog gingen, of vrede wilden sluiten? Zij zwegen. Daarop zeide ik tot hen, dat ik mij zooveel moeite niet gaf, om vrede voor mijzelven te maken; maar dat ik kwam als bemiddelaar, en dat er beloofd was, dat men geen wapenen in de vaartuigen zou mede nemen. Als zij dus niet verkozen die achter te laten, dan verkoos ik niet met hen mede te gaan, en daarop hield ik mij, als of ik naar huis wilde gaan. Doch terwijl ik nog op en neer wandelde, begonnen zij allen hunne lansen op het strand in het zand te steken, en er hunne roode doeken aan te binden, en daar ons vaartuigje intusschen leeg gehoosd was, gingen wij aan boord. Daar gekomen verzamelde ik alle klewangs, die zij nog daarin verborgen hadden, zoodat mijn jongen met twee armen vol naar den wal ging. Nu ging het in zee met 40 man, zoo roeiers als anderen, voorzien van twee geweren en los kruit.

„Wij waren reeds een goed eind recht uit den wal in zee gestoken en konden de rots zien, waar Toetoekej op ligt; maar bespeurden het vaartuig van Br. HOLTZ nog

niet, zoodat wij een weinig stil bleven liggen. Onderwijl raadde ik ons jonge Hoofd aan, omdat hij de jongste was, het eerst bij den ouden Orang-kaja van Toetoekej over te gaan, waartoe hij zich bereid verklaarde. Ons volk bevalen wij aan, zich stil en bedaard te gedragen. Toen wij nu het andere vaartuig in het gezicht kregen, roeiden wij langzaam daarop aan, waarbij ik in stilte bad, dat zij, die voor weinige dagen nog als tijgers tegenover elkander stonden, elkander nu in vrede mochten ontmoeten en omhelzen.

»Zoo voortgaande bij volkomen windstilte en vlakke zee, kwamen wij zoo na bij een, dat wij elkaâr konden toespreken, en toen van weêrszijde gevraagd was, of het wel was, en hierop bevestigende antwoorden gevolgd waren, kwamen de vaartuigen elkander langs zijde. Nu greep elk, die maar iemand grijpen kon, hem aan, om hem te omhelzen; er volgde een algemeen vreugdegeroep, en de oude vijanden waren weldra vriendschappelijk, door elkander over de beide prauwen verdeeld. Waarlijk voor mij een aandoenlijk en zeer verblijdend oogenblik! Ik dankte, te midden van al dat rumoer, den Heer voor den aanvankelijk goeden uitslag onzer onderneming. Br. HOLTZ en ik brachten ieder een glaasje te voorschijn, dat wij half vol schonken, en den Hoofden toereikten met den wensch, dat de vrede langdurig zoude zijn, zoodat noch zij noch hunne kinderen, noch hunne kinds- en kindskinderen, weder iets van dien aard mochten zien en ondervinden! Daarop werd weêr gejuicht en geschoten, hetwelk aan land beantwoord werd. De beide Hoofden goten, naar lands gebruik, den inhoud hunner glazen eerst bijeen, verdeelden dien daarop weêr en dronken elkander toe, waarop nog eens een juichen en schieten volgde, hetgeen later nog dikwijls herhaald werd.”

Na aldus een paar uren, pratende, juichende en schietende, te hebben doorgebracht, stelde Br. LUIJKE voor, dat ieder zijns weegs zoude gaan, en zoo scheidde men dan op de meest vriendschappelijke wijze van elkander. „Eenigen schenen even als ik aangedaan. De jonge Orangkaja en de ouderling bedankten mij zeer en verzochten mij, den aanstaanden Zondag weêr godsdienstoefening in de kerk te houden en den Heer, onzen Verlosser, openlijk voor de nu ontvangen weldaad te danken, hetgeen ik gaarne beloofde. Mijne vrouw had van het strand alles aangezien, en verblijdde zich met mij over den goeden afloop. De dag was voor allen een vreugdedag, hetgeen bijzonder aan de vrouwen kon gezien worden, die den geheelen dag uit onzen put water kwamen scheppen."

Ofschoon nu de oorlog zich van tijd tot tijd hernieuwde en de zendelingen nog meer dan eens geroepen werden om tusschen beiden te treden, zoo was toch vrede de normale toestand. De zendelingen hadden weinig of geen last, meermalen hulp, van de bevolking, die hen niet ongaarne in haar midden zag. Doch voor die mannen was het dan toch een leven van ergernissen. Hier was het een Hoofd, dat zich aan onkuischheid en overspel schuldig maakte, dáár was het een groot deel van de bevolking, dat ongeregeld leefde, op moord en roof uitging en in dronkenschap allerlei baldadigheid pleegde. Gedurig stuitte men op de gevolgen van verboden gemeenschap tusschen individus der beide kasten (aanzienlijken en minderen). Het ontbrak niet aan terechtwijzingen en vermaningen, die niet zelden gevolgd werden door aandoenlijke schuldbekentenis; maar bij de eerste gelegenheid de beste bezweek men weêr, hetzij uit lust en begeerte, hetzij uit valsche schaamte. Kortom de zedelijke toestand van de groote meerderheid der bevolking liet alles te

wenschen over. Doch niets hinderde en bedroefde de zendelingen meer dan de afgoderij en het daar mede gepaard gaande bijgeloof.

Er komt in de dagboeken van LUIJKE veel voor, waaruit men den aard van de afgoderij kan leeren kennen; doch eene geregelde voorstelling van ook maar eene enkele handeling, van ritus, offers, gebeden, enz. zoekt men er te vergeefs in. Blijkbaar hadden onze zendelingen daarvoor geen oog. En hoe kon dit anders, daar de Bestuurders alle blijken gegeven hebben van op zulke mededeelingen geen prijs te stellen. Men rekende zoozeer op de kracht der Evangelieverkondiging, dat men van haar alleen de bekeering der natiën verwachtte; althans alle hulpmiddelen als van zeer ondergeschikt belang beschouwde. Men had daarbij geen oog voor de geaardheid der heidenen, voor den dieperen grond van hunne godsdienstige gebruiken en bijgeloovigheden. Alles wat daarop betrekking had, ging door onder de namen van duivelswerk, onbekeerlijkheid, ongeloof, verharding des harten en zoo meer.

Wij zullen straks gelegenheid vinden te doen uitkomen, hoe het verblijf en nagenoeg vruchteloos werken der zendelingen op de Zuid-westereilanden, Bestuurders tot nadenken bracht, en hoe LUIJKE eindigde met de behoeften van zulke zendingen helder in te zien. Vooraf echter moeten wij een oog slaan op enkele van zijne mededeelingen over afgoderij en bijgeloof.

Men had een groot schildpadnet gebreid, het was het derde op gansch Letti, en men kwam, om het in te wijden, verzoeken, dat drie schooljongens daarop kokosnoot en gedroogde boomvrucht mochten komen eten. „Heidendom, bijgeloof", zegt LUIJKE, en zeker niet ten onrechte. Hij weigert dus de jongens verlof te geven,

en gaat de nettenbreiers betoogen, dat hun voorgenomen bedrijf afgoderij, dus zonde is. Had hij hier niet behooren te denken aan analoge gebruiken bij ons b.v. het tracteeren van werkvolk als de kap gezet is op het huis in aanbouw?

Op een' anderen tijd treedt de zendeling de woning van een' halsstarrigen heiden binnen, en ontdekt bij toeval, dat men een' draad om het voetje van een' zuigeling gewonden had. Dadelijk volgt bestraffing, zonder dat de zendeling weet wat de beteekenis van dat draadwinden is. Doch t'huis gekomen verneemt hij bij navraag, dat de heidenen dit deden om de kinderen zoet of stil en in het leven te houden. Zeker hier was bijgeloof; doch hoeveel soortgelijk bijgeloof wordt niet onder christenen gevonden? En zeker verdiende dit eer met vergoêlijkend medelijden, dan met bestraffing en beschuldiging van Godverzaking behandeld te worden.

Op gezette tijden van het jaar wemelde de zee van zekeren trekvisch. De priesters wisten aan dit verschijnsel den glimp te geven, dat het door hen werd teweeggebracht; zij offerden daartoe o.a. een koeskoes. Daarom eischten zij dan ook een deel van de vangst. Nu weigerden eens eenige gedoopten dit deel af te staan, omdat, zoo heette het, zij aan het bedrog van den priester geen deel wilden hebben. Er ontstond eene spanning, die licht tot nieuwe oorlogstooneelen aanleiding had kunnen geven. Toch verheugt de Zendeling zich in de houding van de christenen, ofschoon naar de ervaring, die hij van hun Christendom had, eigenbelang zeer wel de beweegreden voor hunne weigering kon zijn.

Dat de christenen zich laten verleiden, om op een' Zondag aan de vischvangst deel te nemen, niettegenstaande het de eerste dag was waarop de visch zich vertoonde, veroorzaakte Br. LUIJKE ernstige droefheid.

Als eene bende is uitgetrokken ten oorlog mogen de achterblijvenden het huis niet verlaten, geen vuur aanleggen, niet overluid spreken. Weêr, naar op opvatting van de zendelingen, afgoderij! En toch, hoe natuurlijk, dàt bij volken, die oorlog voeren op eene wijze, zooals boven beschreven werd, zulke maatregelen genomen worden, die dan van zelf door versteening het karakter van godsdienstige gebruiken krijgen. Dat de heidenen ontsticht werden door het psalmgezang van de gemeente, toen eens op Zondag eene bende was uitgetrokken, laat zich licht begrijpen.

Een gedeelte van de zee werd van tijd tot tijd door de priesters taboe verklaard; dan mocht men daar niet te water gaan, niet varen niet visschen. Dat het taboe hoezeer door versteening een godsdienstig karakter verkregen hebbende, oorspronkelijk geheel van maatschappelijken aard was, is duidelijk genoeg. Dat de moeders het verschrikkelijk vonden toen eenige van LUIJKE's schooljongens het taboe verbraken, en de vrouwen al plassende uitlachten, kon noch heiligen ernst bij de jongens, noch ernstig nadenken bij de heidenen te weeg brengen.

Zoo zou nog veel te noemen zijn, als het herbegraven van gesneuvelden, waarbij het lijk vervangen werd door een' zandzak, het vervangen bij de begrafenis van het hoofd door den vijand gesneld, door eene kokosnoot; het plaatsen van spijzen, eene siridoos, enz. op of nabij de graven; het voor iemand laten droomen en het voorspellen van ongeluk uit droomen; alles meer uit volksgewoonten en begrippen, ja uit zekere piëteit, dan uit het Heidendom te verklaren.

Wat hier nog bijzonder vermelding verdient, is dat de Lettinees de gewoonte had, zeker nog wel heeft, van aan verschillende dingen, vooral aan zijne gereedschappen zielen

toe te kennen. Wij hebben hier te doen met het zoogenaamde animisme, volgens geleerden van naam, het uitgangspunt van allen godsdienst. Voor het tegenwoordige in het midden latende wat hiervan aan zij, omdat het betoog ten tegendeel niet als in het voorbijgaan te leveren is, worde het den zendelingen toch ernstig voorgehouden, dat het uitgangspunt van 's menschen denken animistisch is; met andere woorden, dat bij ons denken en spreken alles leeft, alles als subject of object optreedt, en het ik daarbij altijd het middelpunt blijft, waarvan alles uitgaat, en waartoe alles terugkeert, zoodat wel niets natuurlijker is dan dat, bij eene primitieve verklaring van dit verschijnsel, aan het voorwerp de algemeene eigenschappen werden toegekend, die in het eigen ik waargenomen werden. Hierbij nu dadelijk aan afgoderij met al hare consequenties te denken, is ten eenenmale in strijd met gezonde psychologische begrippen, en zal lichtelijk schaden aan de voorstelling, die men zich vormt van de godsdienstige ideeën (hier worde niet gedacht aan voorstellingen of begrippen) van het volk onder hetwelk men werkt. Zulke verschijnselen verdienen veel meer uit een linguistisch en psychologisch oogpunt de aandacht.

Opmerkelijk is ook, hoe twijfel, spot en de daarmede in nauw verband staande luim bij zulke volken gevonden worden. Het was een tijd van droogte; de priesters hadden al het mogelijke gedaan, om regen te verkrijgen; er kwam geen regen. Maar ziet, de Zendeling laat zijne kerk witten, en niet zoodra is men daarmede begonnen, of de vruchtbaar makende regen verschijnt. „Moesten wij daarom zooveel hoenders, schapen en geiten aan onze priesters opbrengen?" zeggen de witters. De twijfel aan de macht der priesters is geboren, spot ligt in hunnen toon, zoo als men dien zoo vaak uit den mond van Roomsch-katholijken kan

vernemen, wanneer zij zich over de opbrengsten aan de kerk uitlaten. En als nu die witters in het vallen van den regen verklaren te zien het bewijs, dat de godsdienst van den zendeling de ware is, dan is men gerechtigd eer aan luim, dan aan overtuiging te denken. Kinderlijke luim, aardigheid, ploertigheid en welke namen meer men hier gebruiken kan, zijn zulken volken en ook onder ons den min beschaafden in hooge mate eigen. Schrijf daaraan toe, dat de Siciliaan zijnen heilige, de Neger zijn' fetiç kastijdt, als zij het hun niet naar den zin maken.

Wat de kanker is, die aan het leven van zulke maatschappijen knaagt, is de versteening van de priesterbegrippen, zijn de priesterdwang en de priesterbaatzucht. Daaruit zijn ontstaan het menschenoffer, het koppensnellen, maar vooral de woeste feesten en brasserijen met den godsdienst in verband gebracht. Het is niet noodig, dat wij hierop bijzonder terug komen, het is genoeg te zeggen, dat de vermaningen, bestraffingen en boetredenen van den zendeling het meest gericht waren tegen deze ziel- en welvaartdoodende zeden en gebruiken, die geen andere verdediging van de zijde der heidenen vonden dan deze: dit is nu eenmaal onze volksgewoonte, die ons van de vaderen is nagelaten, en die wij niet kunnen verzuimen, zonder ons hunne straffen op den hals te halen. Redeneer, preek, fulmineer daartegen zooveel gij wilt, het zal u niets baten, evenmin als het u baten zal tegen onze volksvooroordeelen op te komen. Alleen langs paedagogischen weg kan hierin verandering te weeg gebracht worden, en dan is het weêr het Evangelie, dat dien weg aanwijst, en den moed, het geduld en de volharding verleent om dien te bewandelen. Niet genoeg kan herinnerd en bedacht worden, dat zulke volken

op geen' hoogeren trap van ontwikkeling staan dan de verwaarloosde knapen (the ragged boys) onzer groote steden en de aan hun lot overgelaten kinderen op het platte land, en dat dus ook bij hen dezelfde methode dient aangewend te worden, die voor onze verwaarloosde jeugd zou voegen.

Wij zeiden boven, dat het verblijf en nagenoeg vruchteloos werken (1) der zendelingen op de Zuidwester-eilanden Bestuurders tot nadenken bracht, en dat LUIJKE eindigde met de behoeften van zulke zendingen helder in te zien. Dit blijkt uit twee eenigszins uitvoerige brieven in antwoord op die van Bestuurders, onder de stukken van LUIJKE voorkomende.

Door Bestuurders was in het laatst van 1838 aan de Zendelingen de vraag gesteld: „Het volk heeft ontegenzeggelijk besef van recht; hunne meeste geschillen spruiten voort uit rechtsbegrippen, ontleend aan hunne maatschappelijke inrichting. Zij vormen metterdaad eene maatschappij, die verouderd is en vrij diepe wortelen heeft geschoten. Wij stellen dus eens aan u ter overweging voor, om met de Broeders te overleggen, wat, buiten de prediking van het Evangelie, wel het geschiktste en uitvoerbaarste middel wezen zou, om aan de maatschappelijke inrichting zoodanige afleiding of verandering toe te brengen, dat zij òf met de buitenwereld in meerdere aanraking kwamen, òf onder een toezicht en bestuur, hetwelk het der moeite waardig rekende van zulke bevolkingen in het koloniaal belang partij te trekken."

(1) Van 1832–1839 doopte LUIJKE op Letti in het geheel 177 kinderen, deels van Christenen, deels van heidenen en 6 volwassenen, en van dezen werden dan nog 105 alleen in het jaar 1833 gedoopt. Op dit gedeelte der werkzaamheden willen wij later bijzonder het oog vestigen.

Men erkent gemakkelijk in den vorm van deze vraag de hand en het hoofd van den bekwamen jurist, die in die dagen 's Genootschaps penvoerder was. Doch tevens laat zich begrijpen, dat onze Zendelingen op de Zuidwester-eilanden met de beantwoording bijster verlegen zaten, en na herhaald overleg tot het besluit kwamen, dat ieder de beantwoording op zijne wijze zou beproeven.

Luijke begint met zich vereert te betuigen met het in hem gestelde vertrouwen. Hij vreest echter, dat hij daaraan niet zal kunnen beantwoorden, wegens gebrek aan doorzicht. Blijkbaar gaat hij van de veronderstelling uit, dat niet het Zendelinggenootschap, maar eene nieuw op te richten maatschappij de gewenschte verandering in de maatschappelijke toestanden zal moeten te weeg brengen.

Als eerste voorwaarde stelt hij, dat er een „van buiten komend en bestendig", „een vreeswekkend gezag" zal moeten komen, „dat ver boven de regenten van deze eilanden verheven is."

Hij acht den handel het eerste middel, waardoor de eilanden in nadere aanraking met de buitenwereld zouden komen. Er bestaat handel, doch niet anders dan zeer in het klein; hij wordt gedreven door Makassaren, Bandaneezen en enkele Europeanen, vooral walvischvangers. Die handel zou uitbreiding moeten erlangen, hetgeen geschieden zou als de bevolking artikelen aankweekte, die hier bijzonder gezocht zijn, als daar zijn: was, schildpad, olie, boomwol, buffels, schapen, zwijnen, hoenders. Voor den landbouw en de veeteelt op Kisser, Wetter, Letti, Moa, Roma, en andere eilanden vond men voldoende bouw- en weilanden.

De vraag zou echter zijn, hoe de bedoelde vermeerdering van voortbrengselen te verkrijgen? De was werd ingezameld in de bosschen, waar de bijen niet in korven,

maar geheel in het wild in groote boomen huisden. Voor de schildpad-vangst had men groote netten en goede kennis van stranden en van de levenswijze der schildpadden noodig. Voor landbouw en veeteelt zag LUIJKE geen verbetering te gemoet, zoolang de verouderde en schadelijke toestanden in deze maatschappijen bleven bestaan.

Voor de verbetering van laatstgenoemde bedrijven zou wel in de eerste plaats gevorderd worden „afschaffing van het bijgeloof." „Want om niet veel van de bijgeloovigheden alhier te zeggen, zij het genoeg als voorbeeld te vermelden, dat wanneer eene vrouw bevallen is, het haren man verboden is gedurende eenige maanden te ploegen, land om te keeren, te graven, te hakken, enz. Toen ik onlangs eene vrouw vroeg, of haar man tabak voor mij te koop had, antwoordde zij van neen! Waarom niet? Omdat haar mans broeder gestorven was, toen het de tijd van het tabaksplanten was, en hem dit daarom verboden was." Behalve op Kisser wist men nergens van mesten; tot ploeg dienden stokken met scherpe punten, waarbij dan 4 à 6 man halvemaansgewijze naast elkander stonden, om de vaste klei met stokken los te maken en te keeren. Daar men zoodoende niet diep kon gaan, kwam het onkruid spoedig te voorschijn, waardoor een groot deel van het te veld staande verstikte. „Op zulk een omgekeerd stuk land wordt het eerste jaar de Indische aardappel, waarvan hier drie soorten zijn, geplant. Als men er in het tweede jaar rijst op wil planten, dan moet men de groote stukken, die door den regen niet uit elkander gevallen zijn, breken en alles goed omroeren, en dan verkrijgt men, bij vlijtig wieden en gunstige regens (want waterleidingen zijn hier niet, en kunnen ook niet worden aangelegd, bij gebrek aan sterk afloopende rivieren) van 30 tot 60voudige oogsten. Ook heeft men hier nog

tuinen, die meestal op steen- of rotsachtige gronden, waar geen diepte van aarde is, worden aangelegd; daar teelt men gewoonlijk turksche tarwe (maïs) erwten en boonen, waarvan velerlei soorten zijn. In die tuinen staan ook de palmen, die de sagoweer leveren, en waarbij men veelal eene hut plaatst, waar het sap gebruikt wordt.

„Eer de veeteelt hier zal kunnen verbeterd en vermeerderd worden, dient er wel eene maatschappij te bestaan, waarin ieder recht kan verkrijgen; het ondervonden onrecht wordt dikwijls aan het in de weide loopende vee gewroken. Verder dienden de afgoderij en andere verderfelijke gewoonten, waardoor vee en gevogelte bijna uitgeroeid worden, te worden afgeschaft. Van het vee vindt men hier buffels, schapen, geiten, paarden en varkens; van het pluimgedierte alleen hoenders; van de huisdieren alleen honden, die hier veel gegeten en geofferd worden.

„Het zou onderzoek verdienen of men hier nog niet andere artikelen zou kunnen aankweeken, en ook of hier geen artikelen gevonden worden, tot nog toe als niet belangrijk beschouwd, maar voor den handel geschikt.

„Verder zou men er op uit moeten zijn, de zoogenaamde hier bestaande ambachten, die zoowel door vrouwen als door mannen beoefend worden, te verbeteren. Op Letti heeft men drie of vier smids (thans op Moa zoo goed als geen), die wel het ijzer kunnen uitsmeden, maar niet kunnen wellen, bij gebrek aan kennis en gereedschap. Hier zijn ook eenige goud- en zilversmids, die niet veel meer kunnen dan goud met zilver, koper, tin of lood versmelten, om het een met het andere te bederven; waarvan zij dan gewoonlijk zoogenaamde gouden en zilveren schotels, borden, maantjes, grove halskettingen een zeker oorversiersel, enz. weten te maken; doch schroeven, beugels, sloten, enz. kan noch de ijzer- noch de goud-

smid vervaardigen. Ook zijn hier timmerlieden, en men verstaat ook iets van het bouwen van vaartuigen, doch alles zeer in het ruwe. Vele vrouwen op deze eilanden kunnen katoen of boomwol spinnen, maar met zeer gebrekkig gereedschap. Andere kunnen garen verven en weêr andere, of ook dezelfde, kunnen weven, waarvoor zij alle benoodigdheden hier vinden; doch het is weinig, grof van draad en op verre na niet genoeg voor de bevolking, ofschoon zij bijna naakt gaat. Zij weten schoone kleuren en bloemen in dit lijnwaad te werken, als zwart, blauw, geel en rood. Alles gaat echter verbazend langzaam. Ten laatste weet ik ook nog vrouwen te noemen, die potten en andere soorten van vaatwerk kunnen bakken, van eene roode klei. Zij verstaan echter de kunst van verglazen niet, zoodat haar werk ruw en zeer broos is, en niet bestand is tegen zuur, zout of zoet, daar het anders begint te lekken of door te zweeten."

Alles verkeerde in hoogst primitieven toestand en LUIJKE voorzag geen verbetering of vooruitgang, zoolang de algemeene maatschappelijke toestanden onveranderd bleven. Hij schrijft: „Naar de geringe kennis, die ik van deze eilanden heb, zouden de bodem en hulpbronnen geen bezwaar opleveren; doch de algemeene geestesgesteldheid der bevolkingen staat alle verbetering, niet op hoog gezag ingevoerd, in den weg. Hunne verkleefdheid aan voorvaderlijke gewoonten en hun bijgeloof, dat hun zegt, dat zij door verandering in de gewoonten hunner vaderen, zich plagen en oordeelen op den hals zouden halen, houden hen terug van alles wat hun nieuw en onbekend voorkomt. De vraag zou verder zijn, of door de bedoelde verandering iets ten goede zal gewerkt worden voor de uitbreiding van het ware Christendom?"

De schrijver vreest, dat meerdere welvaart zal strekken

om vele ondeugden, als spel, dronkenschap, enz. aan te wakkeren, en besluit dan dit gedeelte met de opmerkelijke woorden: . . . . „ zoo als hier ook nog onderscheidene vuile woorden, de gewoonte van spelen of dobbelen en andere ondeugden aanwezig zijn, waarbij zij er zich op durven beroepen, van wie zij dat geleerd hebben, en zeggen, dat wij, Evangeliepredikers, anders leeren en leven dan zij deden, die in vroeger jaren van wege de Hollandsche compagnie hier geplaatst waren om de rust te bewaren, voor de inkomsten van de was te zorgen en goede zeden en het Christendom voor te staan."

Het laatste gedeelte van de vraag door Bestuurders gesteld, werd door onzen Broeder niet begrepen. Waar men las: „Onder een toezicht en bestuur, hetwelk het der moeite waardig rekende van zulke bevolkingen in het koloniaal belang partij te trekken", dacht hij, dat de vraag gesteld werd, of kolonisatie op die eilanden mogelijk zou zijn, en deze op zich zelf zeer belangrijke vraag, werd door Br. LUIJKE beantwoord als volgt:

„Daar wij door een toezicht en bestuur verstaan eenige personen, bekwaam, toegerust met de noodige kennis en met alle vereischten tot het aanleggen, besturen en uitbreiden van eene kolonie, waarbij dan moet kunnen gerekend worden op een zeker getal arbeiders, zoo komt het mij voor, dat het moeilijk zal zijn, hier eene kolonie aan te leggen. Hoe klein de bevolking van deze eilanden ook zij, het geheele land is onder haar verdeeld, zoodat er geen plek gronds is, waarop niet deze of geene aanspraak maakt. Het zou moeilijk zijn, zelfs onder de billijkste voorwaarden, eenig land van haar te verkrijgen; ook blijven de schoonste plaatsen en beste gronden het minst door haar ongebruikt." De Hoofden worden beschreven als zeer wantrouwend, hoogst onverschillig, vooral ook

voor de belangen van de bevolking. Wat echter niet belette, dat men toch kon beproeven wat in het welbegrepen belang der bevolking op maatschappelijk gebied gedaan kon worden, en of enkele kolonisten, die zich op de eilanden vestigden, gunstig op de bevolking zouden kunnen werken. Doch wilde men maatregelen in die richting nemen, dan moesten Bestuurders eerst eene Commissie naar deze eilanden zenden, om de toestanden nauwkeurig te onderzoeken.

Onze zendelingen beschouwden in die dagen alle bemoeiingen met maatschappelijke toestanden als onbestaanbaar met hunne geestelijke roeping. Het is genoeg als wij dit feit hier constateeren; wij behoeven er niet over uit te weiden.

Zoo willen wij ook thans niet nader terug komen op een ander bovenbedoeld schrijven van Br. LUIJKE, waarin hij ten sterkste aandrong op het in de vaart brengen van een zendingschip. Van zelf zal dit nader ter sprake komen. Wij moeten thans nagaan op welke wijze de zendelingen werkzaam waren, en dus overgaan tot de uiteenzetting en beschouwing van hunne methode.

(*Vervolg later.*)

J. C. NEURDENBURG.

Aanteekening op P. 172.

Als eene nadere bijdrage tot het volksleven op de Zuidwester-eilanden kan dienen wat Br. F. H. Holtz in zijn dagboek (1835–36) over het ontstaan van dezen oorlog aanteekende. Het luidt als volgt:

»De oorzaak van dezen oorlog is de volgende. Verleden jaar, in de maand December, trouwde een jongeling van het eiland Kisser met een meisje van Toetoekej (eil. Letti), beiden uit het voornaamste geslacht. De Ratoewejowers (Letti) vroegen dus, als vrienden van Toetoekej, eenen buffel, waarop zij recht konden doen gelden, omdat zij de Toetoekejers in den jongsten oorlog tegen de negery Tombera (Letti) geholpen hadden. De Ratoewejowers gingen dan ook naar de negery Tombera en namen daar, op rekening van Toetoekej, een' buffel. De Hoofden van laatst genoemde negery weigerden echter dien te betalen, zoodat de Ratoewejowers genoodzaakt werden, dit zelven te doen. Zij beschouwden intusschen deze weigering als eene beleediging, en beloofden, dat zij haar niet vergeten zouden.

»Zoo lang de menschen hier het druk hebben in hunne tuinen, gaat alles nog al vrij wel; maar van October tot December, wanneer hier de grootste hitte heerscht en er veel palmwijn getapt wordt, gaat het er ergerlijk toe. Liegen, afgoderij, ontucht en dronkenschap zijn dan vooral algemeen heerschende zonden, waartoe ook de betergezinden zich licht laten verleiden.

»In die dagen hielden de Ratoewejowers nachtelijke vergaderingen, om te raadplegen, hoe zij de Toetoekejers best overvallen konden. Dit kwam die van Toetoekej ter ooren, en zoo kwamen zij tot mij om mij te verzoeken met hen naar Ratoewejow te gaan, om met het Hoofd over deze zaak te spreken, hetwelk ik dan ook nog dien zelfden avond deed. (Zie het verhaal van dit onderhoud boven p. 171). Nu betoonden die van Toetoekej zich wel bereid een' buffel aan die van Batoewejow te zenden, doch de verbittering was bij de laatsten al te fel, zoodat er op den 9den December reeds een gevecht plaats had."

VARIA.

Industriescholen op de Fidsji-eilanden.

In de „Deutsche Rundschau" van Augustus 1883 komt een artikel voor over de Fidsji-eilanden, als Britsche kolonie, waarvoor de stof geleverd werd door den Heer GUST. TRUPPEL, vier jaren lang „acting manager" van eene der grootste Duitsche firma's op Levoeka (Fidsji) en sedert naar de Samoa-eilanden gegaan, in dienst van de „Deutsche Handels- und Plantagen-Gesellschaft". Het artikel geeft een zeer goed overzicht van de toestanden op bedoelde eilanden: bodem, voortbrengselen, bevolking, regeeringsvorm, belastingen, onderwijs, handel, enz. Het volgende trok bijzonder mijne aandacht, omdat het geheel strookt met onze zienswijze over volksonderwijs.

„Nog verdient hier vermelding," zoo lees ik, „eene zeer onlangs tot stand gebrachte inrichting, die van het hoogste belang belooft te worden voor de volksbeschaving. Dit zijn twee op Fidsji Levoe en Vanoea Levoe gestichte industriescholen, in welke jonge lieden, die vooraf eene voldoende voorbereiding genoten hebben, de verschillende handwerken en bedrijven leeren, die met de eischen en gebruiken des lands strooken. Dat het den Fidsjiërs ten dezen niet aan aanleg ontbreekt, kan blijken uit de voortbrengselen der tegenwoordige inlandsche industrie, zoo als fraai bewerkt aarden en houten vaatwerk, wapenen, matten, katoenen stoffen, enz., even als de met bijzondere zorg gebouwde woningen en kanoes. Dit komt

ook uit bij de levendige belangstelling, die velen van hen toonen in den aanleg van groote industriëele bouwwerken. Voor den physioloog opent zich hier een onschatbaar veld van waarneming, als hij zich gaat zetten tot het ontleden van de verschillende indrukken, die onze machtige machines op het natuurkind te weeg brengen. Men denke niet gering over den onwillekeurigen eerbied, die uit onze meerderheid in dit opzicht voortspruit, en rekene die in sommige gevallen als van meer beteekenis, dan de invloed uit krijgsgeweld geboren. Levendig staat mij nog voor den geest eene karakteristieke ontmoeting bij het bouwen van een' grooten ijzeren lichter op de grootste suikerfabriek aan de Rewa-rivier. Een oud opperhoofd met grijzen baard kwam naar mij toe, om mij met eene soort van meêwarige deelneming op het dwaze van zulk eene onderneming opmerkzaam te maken. De man redeneerde aldus: „ „Als eene enkele van die ijzerplaten dadelijk in het water zinkt, hoeveel eer zal dan die groote, lompe klomp een prooi der golven moeten worden!"" Hier viel natuurlijk niet te denken aan eene uiteenzetting van physische wetten; (1) zoodat de goede man zich ongestoord verkneukelen kon in de teleurstelling, die, naar zijne schatting, den papalagi (vreemdelingen) wachtte. Maar wie beschrijft de verbazing der inlanders toen het vaartuig op zekeren dag van stapel liep en rustig de golven kliefde? Sedert houdt die oude heer de blanken tot al wat bovenmenschelijk is in staat, en trekt in beginsel niets meer in twijfel".

Ik zou deze laatste opmerkingen den Heer TRUPPEL gaarne schenken; immers de meerderheid van den Euro-

(1) Dit zou dwaas geweest zijn; maar het zou toch geen bezwaar hebben in gehad zulk eene ijzeren plaat hol te doen kloppen, of een' ijzeren pot te gebruiken, om den man practisch te overtuigen. N.

peaan werkt vaak meer vernietigend dan opbouwend op den inlander, terwijl hij, spoedig aan die meerderheid gewoon geraakt, zich met zekere onverschilligheid afwendt, of wel daarvan zooveel voordeel zoekt te trekken als 's menschen natuurlijk egoïsme vordert. Niets wordt in den regel door hem meer gezocht, dan het ijzer, ter verbetering van zijne primitieve wapenen, maar bovenal dan den snaphaan of achterlader, die hem in het gevecht of op de jacht de meerderheid verschaft; en dan weet hij doorgaans die voorwerpen der Europeesche industrie spoedig uitstekend te gebruiken.

Leer hem iets vervaardigen, dat het tot hiertoe door hem geleverde te boven gaat; tracht bedrijvigheid en kunstzin bij hem aan te kweeken, en hij zal geleidelijk zich tot hooger standpunt verheffen.

Aan lezen en schrijven heeft hij betrekkelijk weinig; dit leert hij daarbij gemakkelijk genoeg; het behoeft dan ook van zijn onderwijs niet te worden uitgesloten; maar waar het vooral op aankomt is, hem de zucht in te boezemen om zijn' natuurlijken aanleg te gebruiken tot zijne veredeling en beschaving. En dan moet hij beginnen met de voortbrengselen zijner industrie, die hij nog geheel zonder veel nadenken naar de modellen zijner voorgeslachten vervaardigt, te verbeteren en zelfs langzamerhand voor de wereldmarkt bruikbaar te maken.

J. C. N.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Eene begrafenis op Noesalaoet.

Daar staan een twintigtal mannen te timmeren en evenveel toe te kijken en aanwijzingen te doen, hoe men het best eene oude prauw kan vertimmeren tot eene doodkist. Zoo nu en dan worden én timmerenden én toekijkers onthaald op arak, en daarvoor doen zij hun best. Hout voor eene kist was er zoo spoedig niet voorhanden; want de overledene verscheidde om den middag, en tegen den avond nog zal hij in zijne laatste rustplaats worden weggelegd. Daarom zal men de oude prauw, waarin de doode bij zijn leven menig watertochtje gemaakt heeft, maar gebruiken om hem ten grave te brengen.

Allen, die bezig zijn, hebben verstand van timmeren, en zij, die er geen verstand van hebben, zijn genoeg kinderen der wereld om te weten, dat men met praten veel meer opgang maakt dan met handelen. De einden der prauw zijn afgezaagd, passende sluitstukken en een deksel worden gezocht, terwijl er ondertusschen zóó braaf met de flesch geschermd wordt, dat er enkelen reeds meer dan genoeg erlangd hebben.

Hier in het huis ligt op de rustbank het lijk. De man was niet burgerlijk en daarom ook niet kerkelijk gehuwd, 't geen ten gevolge had, dat hij nog geen lidmaat van de gemeente geworden was. 't Zou daarom zeer natuurlijk zijn, als hij in een ander dan het zoo

geliefde zwarte pak begraven werd; maar zijne familie heeft er anders over gedacht, en hem toch die eere gegeven, die zij hem wegens zijnen ouderdom rekende verschuldigd te zijn. Hij werd dus in een volledig zwart doodpakje gestoken.

Daar ligt hij met de handen gevouwen. In het rond schreiende vrienden, die hem zoo nu en dan een' kus op de lippen drukken. Naakte kinderen en nieuwsgierige buren kijken over de schouders dier schreienden, en worden zoo nu en dan met bedrukte ellebogen teruggedrongen. Het huis loopt hoe langer hoe voller, en de lucht in de bedompte ruimte krijgt een' buitengewoon onaangenamen geur. Men hoort eenig gemompel, en als inleiding tot het groote psalmgezang begint men aan te heffen het troostrijke vers 7 van Psalm 103.

»Geen vader sloeg, met grooter mededoogen,
Op teeder kroost ooit zijn ontfermend' oogen,
Dan Isrels Heer op ieder, die Hem vreest:
Hij weet, wat van zijn maaksel zij te wachten,
Hoe zwak van moed, hoe klein wij zijn van krachten,
En dat wij stof van jongs af zijn geweest."

Het is alsof het zingen van dit vers de droefheid tempert, ja zelfs schijnt de stemming naar de andere zijde te zullen overslaan, vooral omdat boven op zolder enkelen vrij luidruchtig zijn. Trouwens hunne bezigheid is ook van dien aard, dat ze natuurlijkerwijze hunne aandacht schenken aan de levenden, meer dan aan den doode. Immers zij stapelen de trossen vruchten op, die door genoodigden aangebracht zijn, en die na den afloop der begrafenis op de feesttafel zullen pronken.

Doch ruimte! Op zij de kinderen! Daar komt de gemeentevoorganger aan. Hij is gedost in een' rok, die waarschijnlijk van uit vervlogen tientallen jaren afkomstig, oorspronkelijk dienst gedaan heeft aan een' of anderen heer.

De kleur van het kleedingstuk heeft eene in het oogloopend groene tint, en het is gevlekt en verkreukeld: het laatste doordat het zoo even nog in eene kist geborgen was. De rok is tot boven toe dicht geknoopt, maar laat toch aan den hals des voorgangers eene ruimte open, meer dan genoeg, om een overhemd te voorschijn te doen komen, dat in een' zeer vervallen toestand verkeert. Trouwens het is van eigen maaksel.

De broek des voorgangers van zwart laken beantwoordt aan het vorige kleedingstuk. Zij heeft bruine vlekken gekregen, heeft al zoo velen gediend, en zal ook den tegenwoordigen eigenaar wel voor goed blijven dienen. Zij loopt spits toe, en bedekt nagenoeg de bovenste einden der kousen, wier wijdte aanduidt, dat ze eens voor dikkere beenen gediend hebben.

De schoenen, slecht gepaard, zijn grijs, gerimpeld en de hakken zoodanig schuin afgesleten, dat de man, zoo als men wel eens zegt: »deerlijk op het tandvleesch loopt". En dat loopen schijnt hem inderdaad pijn te doen: hij strompelt meer, dan hij gaat. Hij gebruikt schoenen dan ook maar éénsin de week en bij bijzondere gelegenheden als deze. Zoo komt en sukkelt hij naar binnen, als een toonbeeld van wat onze beschaving vermag, als zij nagebootst wordt en het oorspronkelijke bij den inlander verloren gaat.

Maar laat ons onzen blik slaan op den man zelven. Hij gevoelt zich gelukkig in dit gewaad, dat hem verheft boven de hem omringenden, wier lichaam nog altijd den tooi der beschaafden mist. Doch er is beter dan het uiterlijk, dat hem onderscheidt. Hij heft de handen omhoog, vouwt ze, en sluit de oogen. Hij bidt, en juist het nietige der omgeving en de deftigheid van zijn gebed, het armzalige van zijne plunje en het beeldrijke zijner

taal, alles doet te beter uitkomen wat verheven, wat aardsch en vergankelijk is.

Na zijn gebed volgt zijne toespraak. De nietigheid van den mensch en de grootheid van God, de zonde in hare zwartheid en de genade in Christus. Ja! allen bekennen het, dat het zand aan den oever der zee minder korrels telt dan hunne zonden, en dat het leed van eeuwig in ketenen gekluisterd te zitten niet in vergelijking komt met de straf der verdoemenis. Beangst staren de omstanders hem aan, tot dat hij de genade en de liefde schetst, die in Christus over den zondaar is opgegaan. Daar komt verademing, want nu behoeft men niet meer te vreezen. Ook de doode is dat heil deelachtig, en in woorden bijzonder tot hem gericht wordt dit verkondigd.

Men heft andermaal een' Psalm aan, terwijl ondertusschen de baar wordt klaar gezet en men aanstalten maakt om het lijk in de kist te leggen.

Terwijl onder het tegenstribbelen der treurende vrienden het lijk in de sprei, waarop het lag, gewikkeld en in de kist gelegd wordt, slaan de naastbestaanden en de dragers hunne rouwmantels om. De eerstgenoemden hebben, wanneer zij van het vrouwelijke geslacht zijn, eene soort van zwart katoenen mantel om, die alleen het hoofd vrij laat. De mannelijke bloedverwanten dragen om hunne schouderen een blauw katoenen lap, die tot aan de hielen reikt. De lijkdragers steken in Europeesche kleederen, die uit alle hoeken van het dorp bijeen gezocht zijn. Hier een' schoen en daar een' rok, verder een' hoed en ginds een overhemd. De lachlust, die niet alleen Europeanen maar zelfs inlanders bij zulke tooneelen overvalt, is verklaarbaar, waar onze beschaving op zulk eene wijze aangebracht wordt.

De kist, straks nog zoo ruw, heeft intusschen eene merkwaardige verandering ondergaan. Men heeft haar bekleed met blauw katoen, terwijl aan de zijden een paar hengsels (uit een petroleumblik vervaardigd) en op de einden een paar sterren schitteren. Doch nu de baar! Verschoon me, Lezer! wanneer mijne beschrijving wat vreemd klinkt; maar de baar bestaat uit eene tafel zonder blad, terwijl langs de pooten een paar bamboezen met twijgen vastgebonden zijn, die voor draagboomen dienen. Voorzeker zeer practisch; want straks, als men teruggekomen is van het kerkhof, is de tijdelijke baar in een oogenblik terug gebracht tot zijn' natuurlijken toestand: eene eettafel.

En nu is alles gereed om te vertrekken, onder hartverscheurende kreten van bloedverwanten en belangstellende buurmeisjes, welke laatsten er genoegen in vinden om op gezette tijden te gaan rouwklagen.

Doch men wenkt stilte. De koster wenscht te spreken, en beginnende met »geëerde heeren en verëerde heeren" toont hij in zijne toespraak aan, dat de mensch stof is en tot stof zal wederkeeren. Hij haalt daarbij woorden aan uit het boek Job, de Psalmen, den Prediker, gaat over tot het graf van Lazarus, en eindigt met Paulus woorden: „Het leven is mij Christus en het sterven is mij gewin." Dit alles plechtig uitgesproken wordt achtervolgd door de mededeeling, dat de overledene zooveel jaren, zooveel maanden en zooveel dagen oud was, en dat ieder, die het lijk volgen wil, dit behoort te doen met de noodige deftigheid. De stoet zet zich in beweging, enkelen schreiende, anderen psalmzingende.

Vroeger begroef men op de erven, en de geesten der afgestorvenen waarden dan, naar de volksmeening, zegenend en weldoende om het huis.

Tegenwoordig mag men niet anders dan op een alge-

meen kerkhof buiten het dorp begraven. Rondom de begraafplaats is een ruwe rollaag van koraalsteenen opgehoopt, en het geheel geeft den indruk, dat men aan de rustplaats der afgestorvenen opzettelijk een' schrikwekkend voorkomen heeft willen geven. Maar de inlander denkt aan geen treurende cypressen; hij hangt niet aan dat uiterlijke. De geest zijns overleden vriends waart nog rond in zijn huis. Dáár is zijne plaats, dáár zet men op zijne rustbank zijne versnapering siri-pinang, dáár zal men den volgenden avond met psalmzingen doorbrengen. Doch op dien avond wordt dan ook stoffelijk voor de levenden gezorgd. In de keuken is men bezig met koken en braden, onder lachen en praten. Eten en drinken in overvloed: Rijst, varkensvleesch, kippen, arak en sagoweer voor de menigte, en thee voor den hulpprediker, die met diakenen en ouderlingen de weduwe een bezoek brengt.

De hulpprediker komt het huis binnen, en de vrouw des huizes valt weenende aan zijne voeten. Hij spreekt haar een vertroostend woord toe, en ontvangt daarvoor den dank van de vrouw. Deze staat van den grond op, gaat aan den post der deur staan, altijd nog schreiende.

Om den hoek van de deur echter trekt men haar aan het baadje, en eene gedienstige keukengeest komt haar inlichting vragen omtrent de hoeveelheid benoodigde rijst. Haastig keert zij zich om, gaat naar de keuken, schijnt haren overleden vriend vergeten te hebben want zij is weldra niet minder levendig dan de andere vrouwen in de keukenwerkzaamheden en drukten betrokken. Intusschen vermaant de hulpprediker de aanwezigen om van het doodenmaal geen vreugdefeest te maken. Men belooft alles, doch de mensch is zoo zwak en de verleiding zoo

sterk, de voorraad is zoo groot en de macht om zich te beheerschen is zoo gering! Hetgeen alles te zamen medewerkt om de belofte weldra te doen vergeten. Er wordt braaf gedronken en gesmuld, zoodat niet zelden het begrafenismaal eene braspartij en uitspatting wordt.

Immers hoe gaat het daarmede? De bloedverwanten kunnen zich toch niet blootstellen aan spottende opmerkingen als deze: „'t is een kale boel; men lijdt daar honger en dorst", terwijl tevens voor de bijgeloovigen ook wel geldt, dat de overledene in eene aangename stemming gebracht wordt, en de achtergeblevenen niet zal lastig vallen met buitengewoonheden.

De volgende avond is bijzonder bestemd voor het psalmzingen in het sterfhuis. Op de rustbank des overledenen staat de siri-pinang en om de tafel, die gedekt is met een wit tafellaken, zitten eenige jongelui van beiderlei kunne, die omdat zij bijzonder bekend staan als flinke zangers voor dezen avond genoodigd zijn. Vooraf wordt weêr arak of sagoweer gebruikt; men acht dit zelfs noodig voor de goede uitvoering. De vrouw des huizes zal zoo dadelijk thee zetten voor de meisjes, die te zedig zijn om sterken drank te gebruiken. Een der jonge mannen, die uitstekend op de hoogte schijnt te zijn van de zangkunst, heft Psalm 1 vers 1 aan, en omdat men dezen Psalm tamelijk goed van buiten kent, zingt men de vier verzen. Men schept even adem, om onmiddellijk met Psalm 2 voort te gaan. Deze is ietwat moeilijk; maar onze voorzanger vangt manmoedig aan, klimt van den diepst mogelijken toon allengs tot de waarschijnlijke hoogte, maakt nog eens een' voorslag, en het gansche gezelschap grijpt nu, de een na den ander de melodie aan. Zoo nu en dan buigt de voorzanger het hoofd nagenoeg op het boek, als om de volgende

noot te grijpen, en heeft hij die, na eenige worsteling, waarbij het hoofd sterk bewogen wordt en de oogen draaien, gegrepen, dan richt hij zich weêr zegevierend op, zingende en met zelfvoldoening rondziende. Dus is men twee verzen doorgekomen, en nu schenkt de vrouw des huizes thee voor de meisjes.

Een der aanwezigen vermaant intusschen het gezelschap van toch vooral niet zoo te draaien, hetgeen aanleiding geeft tot de eenigszins stekelige vraag, of hij dan zoo knap is? Doch er komt afleiding; want bij wijze van oefening stelt deze en gene eenige moeilijke vraag van dogmatischen aard. Men geraakt verlegen. Men begrijpt, dat de vragen te moeilijk worden, dat zij wellicht zouden kunnen beantwoord worden door een' der leerlingen van den Pandita. Men besluit een' van dezen de vragen voor te leggen, om er dan bij eene volgende gelegenheid op terug te komen. En mocht de leerling het antwoord schuldig blijven, dan zal men den Pandita zelven vragen in de Bijbellezing.

De zangers hervatten nu hunne taak; maar verliezen aan kracht; want er zijn er, die zich tot slapen schikken. Intusschen de voornaamsten houden stand, en zingen door tot tegen 4 ure in den morgen. Dan keert men huiswaarts, onder belofte van den volgenden avond nogmaals te komen zingen, tot troost van de treurende vrienden.

J. TEN HOVE.

Naschrift.

Is bovenstaande teekening niet vrij van ironie, toch draagt zij alle kenmerken van waarheid, en het is noodig, dat men zulke toestanden goed leere kennen.

Is het ook noodig, dat men ze bestrijde? Ongetwijfeld;

maar dan met de bedachtzaamheid van den verstandigen paedagoog.

Wie weet niet, dat wellicht hier en daar nog, doch zeker in de vorige eeuw, gelijksoortige tooneelen, in ons eigen Vaderland bij begrafenissen plaats hadden? Eerst bij verandering van den volksgeest verdwijnen zij. Wie daarin verandering wil te weeg brengen, wachte zich in de eerste plaats voor spot, die niet anders uitwerkt dan verbittering, zoeke in de tweede plaats den oorsprong en de goede zijde van het verschijnsel op, en beproeve dan, als hij genoegzaam invloed gekregen heeft, wijziging daarin te brengen.

Mij staat uit de dagen mijner eerste jeugd nog levendig voor oogen het gezelschap, dat bij gelegenheid van eene bevestiging, tusschen de vóór- en nadenmiddags-godsdienstoefening, in eene dorpsherberg gezeten was, en, zeker op voor de aanwezigen stichtelijke wijze, Psalmen zong, onder het gebruik van een glas jenever.

De Ambonsche eilanden hebben veel behouden van den oud-vaderlandschen trant. Dat daarin verbastering ontstaan is, laat zich ten volle verklaren uit de verwaarloozing, waaraan de gemeenten jaren lang ten prooi bleven. Het is te verwachten, dat de hulppredikers middelen zullen weten te vinden, om het goede in de gewoonten te behouden, het kwade te doen versterven. Doch daartoe moet hun de tijd gelaten worden. Men moet hen steunen. Laat de kleeding des voorgangers te wenschen over, wel nu! men trachte hem eene meer voegzame te bezorgen. In de Minahassa heeft men aan de begrafenissen een' alleszins passenden vorm weten te geven. Laat het gezang te wenschen over, al weder de school, de catechisatie zijn er, om daarin verbetering te brengen. En wat nu het overige aangaat, wachte men zich den splinter in het oog des broeders te zien, den balk niet bemerkende, die eigen oog verduistert.

J. C. N.

Uit het Koloniaal verslag van 1883.

(*Hoofdstuk* K, *Afd.* III).

§ 2. *Mohammedaansche godsdienst.*

Omtrent het aantal uit Nederlandsch-indië ter bedevaart naar Arabië vertrokken en van daar teruggekeerde inlanders zijn over de drie laatstverloopen jaren van de hoofden van gewestelijk bestuur op en buiten Java en van onzen consul te Djeddah de volgende opgaven ontvangen.

GEWESTEN.	Uit Nederl.-Indië vertrokken (volgens opgav. van de hoofden van gewestelijk bestuur).			Te Djeddah (Arabië) aangekomen (volgens opgaven van den Nederl. consul aldaar).			In Nederl.-indië teruggekeerd (volgens opgaven v.d. hoofden van gewestel. bestuur). (1)		
	1880.	1881.	1882.	1880 (Begin Juli tot medio Nov.).	1881 (Begin Juli tot einde October).	1882 (Einde Mei tot medio October).	1880.	1881.	1882.
JAVA EN MADURA. (Pelgrims van Nederlandsch-Indische passen voorzien.)									
Bantam	666	339	273	570	299	252	85	69	313
Batavia	196	217	142	447	206	161	72	393	123
Krawang	42	11	16	48	12	24	4	39	8
Preanger regentsch.	2508	498	707	2356	415	672	575	1610	483
Cheribon	485	111	329	463	114	94	330	98	251
Tagal	161	64	61	149	67	65	47	135	53
Pekalongan	142	128	33	101	163	55	72	70	88
Samarang	640	339	159	570	217	185	201	743	100
Japara	82	29	15	73	33	37	42	76	18
Rembang	167	57	19	159	52	20	59	141	35
Soerabaija	744	342	277	897	237	262	316	648	152
Pasoeroean	142	58	63	100	41	67	82	112	75
Probolinggo	61	26	12	58	14	26	3	76	12
Bezoeki (met Banjoewangi)	143	35	62	142	40	39	54	143	54
Banjoemaas	66	22	54	54	14	32	24	52	19
Bagelen	269	103	32	244	108	57	64	218	70
Kadoe	260	42	40	215	32	48	60	146	50
Djokjokarta	19	34	41	16	21	33	»	35	14
Soerakarta	89	11	11	81	18	14	12	54	2
Madioen	183	46	18	161	26	41	49	124	30
Kediri	108	18	22	111	18	23	29	107	42
Madura	154	45	79	127	44	77	46	135	45
Totaal	7327	2575	2465	7142	2191	2284	2226	5224	2037

(1) Ten aanzien van de uit Arabië vertrekkende Nederlandsch-Indische bedevaartgangers wordt in de verslagen van onzen consul te Djeddah geen gewag gemaakt van de gewesten waaruit zij afkomstig zijn; slechts bevatten die verslagen te hunnen aanzien eenige straks te vermelden totaalcijfers.

BUITENBEZITTINGEN.

(Pelgrims van Nederlandsch-Indische passen voorzien.)

Sumatra's Westkust.	1254	1042	862	1015	990	808	844	790	578
Benkoelen . . .	48	25	87	33	23	85	»	5	63
Lampongs. districten	113	103	100	105	103	92	27	48	98
Palembang	625	301	*a*)265	427	288	282	273	287	*a*)220
Sumatra's Oostkust.	*b*)†	192	209	»	71	11	†	208	92
Atjeh	†	2	»	56	57	44	†	†	†
Riouw.	1	8	9	3	18	14	1	3	»
Banka.	19	23	16	19	10	14	34	29	7
Billiton	»	3	»	»	1	»	8	»	»
Westerafd. v. Borneo	237	†	108	210	85	109	129	†	142
Zuider- en Oosterafdeeling v. Borneo.	334	144	225	179	136	242	76	289	118
Celebes en onderhoorigheden. . .	172	53	98	149	49	83	62	133	34
Menado	3	»	»	»	1	2	»	2	»
Amboina. . . .	22	36	»	20	40	36	»	5	»
Ternate	9	11	4	7	13	1	6	»	12
Timor.	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bali en Lombok. .	15	6	2	15	6	2	3	6	2
Tot. Buitenbezitting.	2852	1949	1985	2238	1891	1820	1463	1805	1361
Tot. Java en Madura.	7327	2575	2465	7142	2191	2284	2226	5224	2037
Totaal voor geheel Nederl.-Indië . .	*c*)10179	4524	4450	9380	4082	4104	3689	7029	3398
Bovendien meldden zich bij het consulaat te Djeddah nog aan, zonder van passen te zijn voorzien.				163	275	138			
en met passen die te Singapore, Pinang of Bangkok waren afgegeven . .				1	248	60			
Totaal. . .				9544	4605	4302			

a) Van de afdeeling Tebing Tinggi zijn over 1882 de opgaven niet ontvangen.

b) Waar een † geplaatst is ontbreken de opgaven.

c) Tot verklaring van de drukke bedevaart van 1880 zie men het verslag van 1881 blz. 104.

De in 't vorig verslag vermelde pogingen om aan de Nederlandsche stoomschepen een ruimer aandeel te bezorgen in het rechtstreeksch vervoer naar en van Djeddah van de Nederlandsch-Indische bedevaartgangers, vooral ook in het belang van hen zelf, hebben in 1882 nog niet veel uitwerking gehad, daar de tijd schijnt ontbroken te hebben om den gecombineerden dienst, daartoe door de stoomvaart-ondernemingen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd" in

het leven geroepen, genoegzaam bekend te doen worden. (1) Volgens opgaven van den Nederlandschen consul te Djeddah werden in 1882 aldaar slechts met één stoomschip dier ondernemingen 160 Mekkagangers rechtstreeks van Java aangebracht (2) en waren er onder de in 1882 vertrokkenen niet meer dan 17 die retourbiljetten bezaten (hoedanige in 1882 voor 't eerst door genoemde reederijen waren verkrijgbaar gesteld). Daar zoowel het heerschen van de cholera als het geringe aantal dezer retourpassagiers de Nederlandsche stoomschepen terughielden van het aandoen van Djeddah, zijn deze 17 van Java afkomstige pelgrims voor rekening van de betrokken reederij met andere stoomschepen via Singapore of Padang teruggevoerd. In 1883 is echter van de gelegenheid om in Indië passage naar Djeddah en terug te nemen op stoomschepen onder Nederlandsche vlag een ruimer gebruik gemaakt. Tusschen 14 Maart en 27 Juni jl. werden namelijk met 8 stoomschepen van de Maatschappij »Nederland" en met 4 van de »Rotterdamsche Lloyd" uit Indië naar Djeddah vervoerd respectievelijk 785 en 670 bedevaartgangers met 118 en 65 kinderen. (3) Onder de met de booten der maatschappij »Nederland" vervoerde passagiers waren 52 volwassenen met 4 kinderen, die retourpassage hadden besproken; onder die welke plaats hadden genomen op booten van de »Rotterdamsche Lloyd" waren 100 volwassen 5 kinderen met retourbiljetten.

---

(1) Met de bijzonderheden der door beide reederijen in onderling overleg getroffen regelingen werden de hoofden van gewestelijk bestuur in kennis gesteld bij eene regeeringscirculaire dd. 6 Juni 1882, met verzoek om daaraan hunnerzijds de meest mogelijke publiciteit te geven en tevens aan de inlandsche hoofden en aan de belanghebbenden de voordeelen van de nieuwe reisgelegenheid duidelijk te maken. Ingevolge een Indisch besluit van 27 November 1882 kan de storting der passage-gelden op plaatsen buiten Batavia bij 's lands kassen geschieden.

(2) Echter werden wel nog, evenals vroeger, verscheidene Mekkagangers met Nederlandsche schepen verder dan Djeddah, namelijk tot Suez, vervoerd (zie noot *d* in den tekst), van waar zij op eigen gelegenheid Djeddah bereikten.

(3) Een der eerstbedoelde 8 stoomschepen heeft, om eene verwachte quarantaine te Djeddah te ontgaan, zijne (227) voor die plaats bestemde passagiers pas te Suez ontscheept, maar de lieden zijn op kosten van de reederij van daar naar Djeddah vervoerd.

Omtrent de wijze waarop de in 1880, 1881 en 1882 uit Indië vertrokken Mekkagangers Djeddah bereikt hebben, blijkt uit het jaarverslag van onzen consul aldaar het volgende.

	1880.	1881.	1882.
Rechtstreeks uit Ned.-Indië werden aangebracht	1787 *a*)	796 *b*)	720 *c*)
Rechtstreeks van Singapore en Pinang werden aangebracht. .	±3110	2852	±2200
Van Java, Singapore en Pinang werden *via Suez d*) aangebracht.	±4647	876	1122
Langs andere wegen (o. a. van Singapore en Pinang via Bombay of Aden) werden aangebracht . .	?	81	260
	9544	4605	4302

a) Hiervan 777 met 2 stoomschepen van de »Rotterdamsche Lloyd" en 1010 met een Engelsch Stoomschip.

b) Met 2 Engelsche stoomschepen van Padang aangebracht.

c) Hiervan 160 van Java met 1 stoomschip van de »Rotterdamsche Lloyd" en 560 van Padang met 1 Engelsch stoomschip.

d) Hoeveel Mekkagangers van Java naar Suez werden overgebracht met Nederlandsche stoomschepen vindt men niet volledig vermeld. Met de stoomschepen der maatschappij »Nederland" beliep het aantal in 1880 1603, in 1881 568 en in 1882 479.

Wat den terugkeer der Nederlandsch-indische pelgrims betreft, is over gemelde drie jaren het volgende aan te teekenen.

Het aantal van hen die, na afloop van het bedevaartseizoen, Arabië verlieten om naar Nederlandsch-indië terug te gaan bedroeg: in 1880/81 (November–begin Februari) 9147, in 1881 (November en December) 3839, en in 1882 (mede nog vóór het eind van het jaar) 4052. Allen werden vervoerd met stoomschepen onder Engelsche vlag, waarvan er in elk der genoemde jaren slechts één (achtereenvolgens met 809, 576 en 520 dezer passagiers) rechtstreeks naar eene Nederlandsch-indische havenplaats voer, en wel naar Padang. De overige der bedoelde schepen brachten de terugkeerenden

slechts tot Pinang of Singapore. Onder de van Djeddah vertrokkenen waren er in 1880/81, in 1881 en in 1882 achtereenvolgens 686, 455 en 484 (of respectievelijk 7.5, bijna 12 en 12 pct.), die van vroegere bedevaarten in Arabië waren achtergebleven.

Behalve van de 734 bedevaartgangers, die in 1882 in Arabië waren aangekomen, maar niet in hetzelfde jaar terugkeerden (en waarvan, naar schatting van meerbedoelden consul, in verband met de te Mekka geheerscht hebbende cholera wellicht een 300tal zullen overleden zijn), berustten bij het consulaat te Djeddah nog 4843 passen van de jaren 1873 t/m 1881. Het is aan te nemen, dat het meerendeel van hen aan wie deze passen behoorden den dood in Arabië zullen hebben gevonden.

Van het totaal der in 1882 uit verschillende oorden over zee naar Djeddah gekomen bedevaartgangers, wier aantal door het wegblijven van vele Turken, Egyptenaren, enz., als een gevolg van den politieken toestand in het Oosten, minder groot was dan gewoonlijk, maakten de Nederlandsch-indische onderdanen 16.2 pct. uit. In de zeven voorafgegane jaren had die verhouding afgewisseld tusschen 12.1 en 17.3 pct.

Het weder uitbreken van de cholera in Egypte in den zomer van dit jaar gaf aan onze autoriteiten aanleiding om de inlandsche bevolking hiermede zoo algemeen mogelijk in kennis te stellen en haar te wijzen op de gevaren, die uit dien hoofde dit jaar aan de bedevaart zouden verbonden zijn.

Omtrent andere met de bedevaart in verband staande maatregelen, waarop in 't vorig verslag werd gedoeld, was tijdens de afsluiting van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag door de Indische Regeering nog geen beslissing genomen.

Een onderzoek is in Indië aanhangig nopens de vraag van welke voorwaarden op Java en Madura de verkrijging van het radicaal van mohammedaansch priester afhankelijk is, en hoe dat radicaal verkregen wordt.

Met betrekking tot de mohammedaansche godsdienstscholen zijn door de hoofden van gewestelijk bestuur in schier alle

gewesten van Java en Madura en ook in sommige buitenbezittingen eenige gegevens verzameld, welke den belangrijken omvang van dat onderwijs aantoonen. Zij zijn in het volgende overzicht samengetrokken.

GEWESTEN.	Aantal godsdienstscholen.	Aantal leerlingen.
JAVA EN MADURA. *a*)		
Bantam	372	7230
Batavia	1160	7862
Krawang	120	1085
Preanger regentschappen	935	16475
Cheribon	817	8975
Tagal	583	8362
Pekalongan	19	383
Samarang	413	6573
Japara	niet opgegeven	12185
Rembang	361	8633
Soerabaija *b*)	*b*)229	*b*)3083
Pasoeroean	589	6337
Probolinggo	624	8098
Bezoeki	1067	13620
Banjoemas	66	1458
Bagelen	198	6006
Kadoe	104	1025
Madioen	414	6550
Kediri	648	9332
Madura *c*)	*c*)1769	*c*)28567
Totaal	10488	161839
BUITENBEZITTINGEN. *d*)		
Sumatra's Westkust	1917	24710
Billiton	42	181
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	144	1842
Amboina *e*)	*e*)3	*e*)68
Bali	4	28

a) Nopens de residentiën Soerakarta en Djokjokarta ontbreken de opgaven.

b) De opgaven betreffende de residentie Soerabaija zijn zeer onvolledig, daar zij alleen betrekking hebben tot de afdeeling Djombang.

c) Het blijkt niet of de opgaven de geheele residentie dan wel alleen de gouvernementsafdeeling Pamakassan betreffen.

d) Voor de buitenbezittingen wordt, wegens het ontbreken van opgaven uit de meeste gewesten, geen totaal uitgetrokken.

e) De opgaven bepalen zich tot de afdeeling Banda.

Hetgeen op de bovenbedoelde inrichtingen wordt onderwezen is in de eerste plaats van godsdienstigen aard, ofschoon van verscheidene godsdienstscholen gemeld wordt, dat er ook onderwijs wordt gegeven in het lezen en schrijven, vooral van het Maleisch met Arabische karakters. Omtrent de inkomsten, die de onderwijzers dezer scholen genieten, zijn uit de meeste gewesten geen inlichtingen ontvangen. Over het algemeen schijnen die inkomsten zich te bepalen tot kleine geschenken, meestal in natura.

In het verslag komen omtrent den Islam, ook in verband met de zending nog de volgende bijzonderheden voor:

Java en Madura. Van hare bevoegdheid om in Nederlandsch-Indië consulaire ambtenaren aan te stellen, heeft de Turksche Regeering onlangs voor 't eerst gebruik gemaakt door de aanwijzing van een Turksch ambtenaar als consul-generaal te Batavia. Op diens benoeming is in Juni jl. hier te lande het vereischte exequatur verleend.

In de Preanger regentschappen en op Madura legde de politie in het afgeloopen jaar de hand op een paar individüen van verdacht allooi, inlanders van gewone afkomst, die zich voorname wereldsche of geestelijke titels aanmatigden en door oplichterijen of dweepzieke voorspellingen eenig gevaar voor de goede orde bleken op te leveren.

Het bestuur bleef overigens bij voortduring waakzaam tegen mogelijke overbrenging naar Java of andere onzer bezittingen van de pan-islamitische woelingen, die vooral in den laatsten tijd in de Hedjaz haar brandpunt vinden.

Sumatra's Westkust. In de residentie Tapanoli bleven zoowel de Islam als het Christendom onder de bevolking veld winnen. Breidde de mohammedaansche leer zich uit in de afdeelingen Padang-Lawas en Mandheling en Ankola, zoomede in de Batang-Taro districten, het Christendom won aanhangers in Silindong, op Nias en in Siboga. Silindong o.a., waar een elftal zendeling-leeraren van het Barmensche genootschap werkzaam waren, telde op het einde van het afgeloopen jaar 5638 christenen, tegen 4729 op 31 December 1881. De zendelingen laten zich aan hunne gemeenten veel gelegen

liggen en staan ook bij andersdenkenden in hooge achting. Door aan het godsdienstig onderwijs tevens onderricht in lezen, schrijven en rekenen te verbinden, brengen zij tevens veel tot bevordering van de beschaving bij. De mohammedaansche ijveraars in Silindong, waarvan in het vorig verslag sprake was, zetten hunne propaganda aldaar voort, zonder echter meer aanhang te verwerven.

Benkoelen. Onder de heidensche bevolking der bovenstreken kwamen slechts weinige bekeeringen tot den Islam voor. Ter hoofdplaats zette zich een zendeling van het Luthersch-zendelinggenootschap te Amsterdam neder, die zich echter voorloopig slechts bepaalde tot taalstudiën.

Lampongsche districten. De goede geest der bevolking openbaarde zich door den bevredigenden staat der openbare veiligheid en door het gewillig nakomen van de bevelen des bestuurs. Godsdienstige bewegingen vonden niet plaats. Een inlander uit Palembang, zekere hadji Bahoessin, van wien een groote roep van geleerdheid uitging en die zich onledig hield met godsdienstonderwijs, maakte weinig opgang en keerde spoedig naar zijn land terug.

Palembang. De onder het grootste deel der bevolking van de hoofdplaats heerschende fanatieke geest gaf sedert de gebeurtenissen van Augustus 1881 geen aanleiding tot rustverstoring. (1) Wel bleven de afstammelingen der vroegere sultans af en toe vergaderingen houden, maar voor zoover kon worden nagegaan, waren die samenkomsten niet van gevaarlijke strekking en dienden zij alleen ter bespreking van vermeende grieven. Bij voortduring neemt echter, vooral onder het Arabisch element, het getal ijveraars voor de streng mohammedaansche richting, en daarmede het getal godsdienst-

---

(1) Een van de deelnemers aan de in 1881 ontdekte samenzwering, die bij den aanvang van 1882 nog in hechtenis was, de uit Arabië afkomstige ABDUL WAHIB, is – daar het wettig bewijs voor zijne strafbaarheid niet zou kunnen geleverd worden – niet terechtgesteld, maar bij politieken maatregel (art. 45 van het Regeerings-reglement) uit Nederlandsch-Indië verwijderd, op grond dat zijn verder verblijf aldaar voor de openbare rust en orde gevaarlijk werd geacht.

leeraars, ter hoofdplaats toe. Een paar malen kwamen bij het bestuur verzoekschriften in, om op verschillende punten aldaar nieuwe missigits te mogen oprichten. Op advies van den pangeran panghoeloe en zijn priesterraad werd hierop afwijzend beschikt.

Tegenover hen, die naar de onder rechtstreeksch gezag staande binnenlanden hun dweepzieken geloofsijver zoeken over te brengen, legt het bestuur bijzondere waakzaamheid aan den dag, opdat de aldaar doorgaans heerschende rustige stemming, die echter - zooals straks blijken zal - onlangs dreigde verstoord te worden, zooveel doenlijk bewaard blijve. Zoo tracht het bestuur steeds tegen te gaan, dat lieden van de hoofdplaats zich in het binnenland als geestelijken vestigen, en toen een paar Palembangsche hadji's in de doessoens, waar zij hunne leeringen verkondigden, onderlinge verdeeldheid onder de bevolking deden ontstaan, werd hun het verder verblijf in het binnenland ontzegd. Toch is reeds in de binnenlandsche afdeelingen, met uitzondering van Pasoemah en Lebong, bijna geen doessoen meer zonder missigit of langgar. Was het den bedevaartgangers uit dit gewest vroeger bijna uitsluitend te doen om zich door de bedevaart het recht te verwerven tot het dragen van de Arabische kleeding, thans blijven zij veelal lang in Mekka om zich in de mohammedaansche dogmatiek te bekwamen. Zoo waren er van de 26 bewoners der hoofdplaats die in 1882 van Mekka terugkeerden, twee die acht, één die zeven en twee, die zes jaren aldaar hadden doorgebracht. Intusschen kan niet gezegd worden, dat de zucht om naar Mekka te gaan in de laatste jaren in dit gewest veel grooter is geworden.

Dat zelfs in die gedeelten der binnenlanden, waar de jegens het bestuur heerschende geest alleszins naar wensch is te noemen, de bevolking gemakkelijk tot slechte plannen is over te halen, eenvoudig door op hare lichtgeloovigheid te werken, is nog in den aanvang van 1883 gebleken, bij gelegenheid van de arrestatie van zekeren Kenantan, een oplichter, die zich bovennatuurlijke krachten toeschreef. Het bestuur kwam namelijk tot de ontdekking dat velen in Am-

pat Lawang en Pasoemah, zoowel hoofden als minderen, geloof slaande aan de door Kenantan voorspelde spoedige wederverschijning van een berucht Pasoemahsch opstandelingshoofd, wijlen den uit het verslag van 1856 bekenden Tiang Alam, hunne medewerking hadden toegezegd voor de verwezenlijking van plannen, die niets minder ten doel hadden dan de omverwerping van ons gezag door eene overrompeling van de militaire posten en het vermoorden van de in de binnenlanden aanwezige Europeanen. Velen van de aanhangers van Kenantan (een gewezen districts- of margahoofd, die reeds eenige jaren dwangarbeid achter den rug heeft) zijn gevat en een voorraad blanke en andere wapenen is in beslag genomen. De zaak is thans in behandeling bij de rapat te Lahat.

De Islam schijnt in de binnenlanden van Djambi grootere vorderingen gemaakt te hebben dan in de binnenlanden van Palembang, vermoedelijk een gevolg van den invloed der Arabieren, die in Djambi in groot aanzien staan en zelfs niet zelden huwelijken sluiten met vrouwen uit de vorstelijke familie.

Sumatra's Oostkust. Bewegingen van aanbelang op godsdienstig gebied kwamen niet voor. Alleen viel sedert den terugkeer uit Mekka van een te Laboean Deli gevestigden Palembanger onder de inlanders te dier plaatse meer godsdienstijver op te merken, zich uitende in een druk bezoek van de missigit. Overigens trok het de aandacht, dat uit Laboean Deli lieden van Sumatra's Westkust ter bedevaart togen en te dier plaatse terugkeerden. Overgangen tot den Islam vonden nu en dan plaats, ook onder de Chineezen, vermoedelijk echter uit louter stoffelijke beweegredenen. In de onderafdeelingen Medan en Laboean Deli won het Christendom eenige (Roomsch-Katholieke) belijders. Het plan eener Roomsch-Katholieke missie onder de Battaks van dit gewest schijnt voorloopig niet tot uitvoering te zullen komen. Wel werden de streken, die men daartoe op het oog had, door een der geestelijken van Medan bereisd, maar de schaarschheid der aldaar aangetroffen bevolking, waarvan bovendien een

klein deel reeds de mohammedaansche leer had aangenomen, deed het raadzaam achten de voor het missiewerk bestemde krachten te bewaren voor een gunstiger terrein.

Riouw en onderhoorigheden. Ofschoon de loop der gebeurtenissen in Egypte door de ontwikkelden onder de inlanders met belangstelling gevolgd werd, had er geenerlei beweging op godsdienstig gebied plaats. Omtrent nieuwe secten of ijveraars werd niets vernomen. Van uitbreiding van het Mohammedanisme wordt nagenoeg geen gewag gemaakt.

Banka. Het aantal christenen (Roomsch-Katholieken) onder Chineezen en inlanders neemt niet toe; daarentegen wint de Islam geleidelijk aanhangers. Samenwoning en huwelijken van Chineesche vrouwen met inlanders kwamen meer en meer voor.

Westerafdeeling van Borneo. Op godsdienstig gebied vallen weinig bijzonderheden te vermelden. Enkele Dajaks gingen tot den Islam over, omdat zij door dien overgang van de betaling van een groot deel der hassil worden vrijgesteld.

In den aanvang van 1883 vroeg de sultan van Pontianak, die met zijne gemalin en kinderen zich ter bedevaart naar Mekka wenschte te begeven, de vergunning van het Gouvernement om het bewind tijdelijk te mogen nederleggen. De resident werd gemachtigd om, tot de terugkomst des sultans, de leiding der zaken in Pontianak op te dragen aan twee rijksgrooten (den rijksbestierder en een oom des sultans).

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Behoudens de woelingen, die zich in het voorjaar van 1882 in de Boven-Doessoen openbaarden, - maar door spoedige militaire maatregelen tot de streken benoorden Moeara Teweh beperkt bleven, - kon de politieke toestand van dit gewest in het afgeloopen jaar bevredigend worden genoemd. Niettemin was bijzondere waakzaamheid noodig, zoowel tegenover de pogingen door zendelingen van den pseudo-sultan van Bandjermasin ook buiten de Boven-Doessoen in 't werk gesteld om aanhang te winnen, als met het oog op de onder de mohammedaansche bevolking heerschende opgewektheid, waarop ook de haar niet onbekend gebleven gebeurtenissen in Egypte van invloed waren.

De meerdere ijver, die in 1882 - geheel afgescheiden van de zaak der opstandelingen - op mohammedaansch godsdienstig gebied viel waar te nemen, leidde nergens tot voor de rust gevaarlijke uitspattingen. Onder het heidensche gedeelte der bevolking bleef de Islam langzaam veld winnen. De evangelisatie door de zendelingen van het Rijnsche zendinggenootschap te Barmen maakt - het is reeds meermalen opgemerkt - in dit gewest luttel vorderingen. De christengemeenten onder de Dajaksche bevolking zijn van geringe beteekenis; inzonderheid in de Oost-Doessoen zien de missionarissen weinig vrucht van hun werk.

Celebes en onderhoorigheden. Bewegingen op godsdienstig gebied deden zich niet voor. Toch schijnt dit gewest door mohammedaansche ijveraars niet vergeten te worden. Zoo trachtte een van Java gekomen Arabier zich heimelijk in Goa op te houden, waar hij zijn intrek nam bij den kalief. De vorst van Goa, daartoe door den gouverneur aangezocht, zond hem echter naar Makasser terug, en daar hij slecht een pas voor Java kon vertoonen, gelastte de gouverneur zijne opzending naar Soerabaija.

Van de zijde der Roomsch-Katholieke missie in Nederlandsch-Indië wordt er aan gedacht om een geestelijke naar de Kendari-baai af te vaardigen, ten einde de noodige inlichtingen in te winnen nopens de geschikste wijze, waarop van daar uit het zendingwerk onder de Alfoeren van het binnenland zou kunnen worden voorbereid. Het denkbeeld der vestiging van een Roomsch-Katholieken zendingspost aan de Kendari-baai ontmoet bij den gouverneur van Celebes en ook bij de Indische Regeering in beginsel geen bezwaar.

Menado. De politieke toestand bleef ook gedurende 1882 zeer bevredigend. Onder de verschillende bestanddeelen der bevolking openbaarde zich nergens een slechte geest jegens het bestuur, en van bewegingen op godsdienstig gebied viel niets te bespeuren. Terwijl de christelijke leer in de Minahassa en op de Sangi- en Talauteilanden bleef veld winnen, werd zoowel daar als in de overige gedeelten van het gewest, met name in Gorontalo, de landschappen in de bocht van Tomini en die op

de noordkust van Celebes, weinig vernomen van mohammedaansche propaganda.

Amboina. Ook de handelsbezoeken van Arabieren en andere vreemde oosterlingen worden menigvuldiger en in verband daarmede neemt, daar waar de bevolking nog heidensch is maar van lieverlede het Heidendom begint te ontwassen, ook het Mohammedanisme toe. Op Klein-Kei gaf de propaganda van een paar achtergebleven Arabieren aanleiding tot klachten van de zijde der Alfoersche (heidensche) hoofden. Op Aroe veroorzaakten de bedriegerijen van een' zoogenaamden wonderdoener eenige opschudding, terwijl onder het mohammedaansche deel der bevolking van Saparoea eenige beweging werd gaande gemaakt door twee van Mekka teruggekeerde ijveraars, die verandering wilden brengen in de tot dusver nageleefde mohammedaansche instellingen. De evangelieverkondiging door de in verschillende gedeelten van dit gewest geplaatste hulppredikers en godsdienst-onderwijzers werkte gedurende het afgeloopen jaar niet onvruchtbaar. Eenige heidensche strandnegorijen op Ceram verzochten in de Christelijke leer te worden onderricht, welk verlangen aan de kerkelijke autoriteit te Amboina werd overgebracht. Aan de voorgenomen beschikbaarstelling van nog twee hulppredikers voor de zuidelijke onderhoorigheden dezer residentie (één voor de Aroe-eilanden en één voor de eilanden Letti, Moa en Loewang) kon, door onvoltalligheid van het aantal dezer voorgangers, nog geen gevolg worden gegeven. Vooralsnog is in bedoelde onderhoorigheden slechts één hulpprediker werkzaam, en wel ter standplaats Wonreli (Kisser) voor den vereenigden dienst op Kisser en Roma. Op Letti is intusschen sedert het najaar van 1881 een van Amboina overgekomen inlandsche godsdienstonderwijzer in dienst gesteld. De hulpprediker had veel te klagen over de belustheid der Kissersche bevolking op sterken drank. Het misbruik, daarvan door hoofden en bevolking gemaakt, was eene groote belemmering voor de vruchtbare uitoefening van zijn dienstwerk. (1)

(1) Onder de bevolking van Kisser telde men omstreeks 1000 christenen, en onder die van Roma 285. De christengemeenten op Letti en de Aroe-eilanden moeten uit omstreeks 580 en 280 zielen bestaan.

Ternate. Op godsdienstig gebied ontbrak het niet aan ijverige pogingen van hetzelfde sultansbestuur tot uitbreiding van den Islam onder de Alfoeren. Soms schroomde men niet dwangmiddelen daartoe te bezigen, zoodat het Europeesch bestuur zich genoodzaakt zag om herhaaldelijk tusschen beide te treden en den Alfoeren te verstaan te geven, dat zij niet genoodzaakt konden worden het mohammedaansch geloof te omhelzen. Het werk der evangelisatie maakte weinig of geen vorderingen, niettegenstaande op Nieuw-Guinea vijf en op Halmaheira twee zendelingen, allen behoorende tot het Utrechtsche zendelinggenootschap, ijverig werkzaam bleven. Zij zijn echter bij de heidensche bevolking zeer gezien, en nu moge het met de bekeeringszaak vooralsnog niet naar wensch gaan, toch brengt de zendingarbeid onder deze natuurmenschen zekere beschaving te weeg, die voor de toekomst niet anders dan weldadig kan werken.

Op Bangaai zijn de strandbewoners mohammedanen, terwijl heidensche Alfoeren het binnenland bewonen.

Timor. In den ongunstigen toestand van Larantoeka (Flores) kwam in den loop van 1882 een gunstige ommekeer, zoodat de civiele gezaghebber te Posto er toe kon overgaan (Juli 1882) om de derwaarts gedetacheerde gewapende politiemacht, de verstrekte geweren, enz. naar Koepang terug te zenden. Sedert zijn weder af en toe door het bergvolk kleine ongeregeldheden gepleegd, zoodat tot geruststelling van de leden der Roomsch-Katholieke missie in Larantoeka de stationeering van eene gewapende boot voorloopig blijft gehandhaafd.

Bali en Lombok. Op godsdienstig gebied viel niets bijzonders voor. De Islam maakt onder de Balineezen weinig of geen vorderingen. Ook in het afgeloopen jaar deden zich geen andere overgangen tot den Islam voor dan ter gelegenheid van eenige huwelijken met mohammedanen. Daarentegen keerden eenige mohammedanen weder terug tot den Hindoegodsdienst. Pogingen tot evangelisatie werden niet meer aangewend.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

De Indo-Chineesche opium-handel.

Dezer dagen verscheen onder bovenstaanden titel eene verhandeling, die den Maidland-prijs der Hoogeschool van Cambridge voor 1882 behaalde. Deze prijs werd ingesteld door de vrienden van wijlen sir PEREGRINE MAITLAND, K. C. B., in leven opperbevelhebber van de krijgsmacht in Zuidelijk Indië. Hij wordt toegewezen voor prijsvragen over onderwerpen, die in betrekking staan tot de Evangelieverbreiding door zendelingen in Indië en andere heidensche landen. De prijsvraag voor 1882 luidde: „De opiumhandel tusschen Indië en China te beschouwen uit een staatkundig en zedekundig oogpunt en in zijnen invloed op den arbeid van christen-zendelingen." (1)

Getuigen de namen op den titel van het geschrift vermeld reeds van de belangstelling door mannen van aanzien en geleerdheid in Engeland in de zending betoond, het onderwerp zou door de vrienden van wijlen sir PEREGRINE niet aan de orde gesteld zijn, als bij hen niet de overtuiging leefde, dat de zending in nauw verband staat met algemeene maatschappelijke belangen, dat er wederzijdsche invloeden bestaan, en dat deze

(1) De titel der verhandeling luidt: The Indo-chinese opiumtrade considered in relation to its history, morality and expediency, and its influence on christian missions. By J. SPENCER HILL, B. A., scholar of St. John's college, Cambridge. Being the essay which obtained the Maitland prize of the University for 1882. With prefatory note by the Right Hon. Lord Justice FRY. London: HENRY FROWDE, Amen Corner, Paternoster Row, 1884

verdienen overwogen en in het licht gesteld te worden door staatslieden en geleerden. Zóó ver hebben wij het in ons Land nog niet gebracht.

De Heer SPENCER HILL verklaart in zijne voorrede, dat hij aanvankelijk sterk bevooroordeeld was tegen de antiopium-beweging, maar dat het onderzoek van feiten en argumenten door voor- en tegenstanders in het midden gebracht, hem tot de overtuiging hadden gebracht, dat het handhaven van bedoelden handel door de Engelsche staatslieden in geen enkel opzicht te rechtvaardigen is. Zijne verhandeling getuigt van grondig onderzoek en wetenschappelijken zin. Zij is echter zeer kort in de behandeling van den invloed des opiumhandels op de christelijke zendingen.

Ik wensch hier een overzicht van het boekje te geven. De Schrijver wijdt zijn eerste hoofdstuk aan de geschiedenis van den opiumhandel in China.

Vóór 1773 was de cultuur van de papaver uitsluitend in handen van de beambten der Engelsche Oost-Indische compagnie te Patna, die dezen dreven in weêrwil van het strenge verbod der bewindhebbers. In dat jaar aanvaardde de Compagnie zelve dit bedrijf, en verpachtte het aan twee inlanders voor den tijd van slechts één jaar. In 1775 kwam de vraag in ernstige behandeling, of de Compagnie het monopolie van de papaver-cultuur aan zich zou trekken, en niettegenstaande het betoog door de bekwaamste mannen van den „council general" geleverd, dat de voordeelen, die men dacht te behalen in de verte niet zouden opwegen tegen de nadeelen, daaruit te verwachten voor den Bengaalschen handel, werd daartoe besloten, en kende men gedurende eenigen tijd het recht van de papaver-cultuur aan den hoogsten inschrijver toe, tot dat HASTINGS daarover geheel willekeurig beschikte

ten voordeele van particulieren. De groote afzet van het opium (1) had toen plaats aan de Hollandsche kooplieden te Batavia; slechts een zeer klein gedeelte ging naar China.

Toen in 1781, ten gevolge van den oorlog tusschen Engeland en de Nederlanden, de markt te Batavia gesloten was, besloot HASTINGS een schip te charteren opzettelijk bestemd voor den uitvoer van opium naar verschillende oostelijke havens en bijzonder naar China. Hij hoopte daardoor mettertijd de Chineesche thee met Bengaalschen opium te verrekenen. Hierbij werd over het hoofd gezien, dat de invoer van opium reeds vroeger door de Chineesche regeering verboden was, en dat de Compagnie dus voet gaf aan sluikhandel. Zoo als het in zulke gevallen meer gaat, er deed zich een koopman en reeder op, die er zijne zeilen wel aan wilde wagen; men ging met hem eene overeenkomst aan, eerst voor 2000, daarna voor 1490 kisten; maar moest ondervinden, dat het smokkelen zelfs op de kusten van China verlies kan leveren. De super-cargo's te Canton wisten met de ladingen geen raad, en de partijen moesten met verlies van de hand worden gezet.

De bewindhebbers der Compagnie spraken hunne verontwaardiging uit over HASTINGS handelwijze. „Wij hebben vernomen", zoo schreven zij, „dat de invoer van opium in China verboden is op strenge straffen. En in allen gevalle is het beneden de waardigheid der Compagnie, zich met zulken clandestinen handel in te laten. Wij verbieden dus ten stelligste eenig opium voor rekening van de Compagnie naar China te verzenden." Ongelukkig echter kwam de zucht naar winstbejag in het spel, en zoo bleek ten slotte, dat de Compagnie wel lust zou

(1) Met zekeren weêrzin volg ik hier DE VRIES en TE WINKEL in het gebruik van het onz. voor opium. (Zie Aant.)

hebben in de voordeelen, als zij zich maar niet blootgesteld zag aan de schande aan het behalen verbonden.

Toen de Chineesche regeering echter in 1796 het verbod tegen den opium-invoer vernieuwde en de straffen verscherpte, begrepen bewindhebbers, dat zij zich geheel buiten schot moesten houden, en zoo verboden zij aan hunne beambten alle deelneming aan den opiumhandel, op straffe van ontslag uit den dienst. Wat bezwaar was er echter tegen de cultuur in Bengalen? Zij leverde een voordeel op, dat men immers niet behoefde prijs te geven? Was het opium te Calcutta verkocht, dan moesten de koopers zelven weten, hoe het af te zetten, en ofschoon nu de Compagnie eene onbepaalde macht had over particuliere handelaars, zoo belette men dezen toch den smokkelhandel naar China niet, ja! moedigde dien zelfs onder de hand aan.

De Chineesche autoriteiten bleven zich verzetten. In 1821 nam de Gouverneur van Canton ernstige maatregelen tegen de scheepsgezagvoerders; doch deze wisten zich nu langs de kusten van hunne ladingen te ontdoen, en in weêrwil van alle wetten en schrifturen nam de verboden handel meer en meer in omvang toe. Zoo bleef het doorgaan tot in 1834. Met het jaar 1838 was het octrooi (the charter) van de Compagnie verstreken, en de vrijheid van handelen voor bewindhebbers werd sedert aanmerkelijk beperkt. Daarbij werd dan ook haar monopolie van den handel op China opgeheven. De Engelsche regeering zond eerst Lord NAPIER, daarna sir GEORGE ROBINSON eindelijk kapitein ELLIOTT naar de Chineesche wateren; maar het gelukte geen hunner gewenschte schikkingen te treffen. De Engelsche sluikers wisten met geweld te verkrijgen wat de Chineesche regeering met kracht zocht te keer te gaan. Zij hadden eene vloot

van kleine, goed gewapende vaartuigen, bemand met onvertsaagde gasten, die de rivier van Canton opvoeren, schrik en angst verspreidden, en van de gelegenheid gebruik maakten om hunne waar, van de ter reede liggende schepen overgenomen, aan den wal te brengen. De Britsche vertegenwoordiger beweerde hiertegen niets te kunnen doen. Het was de zaak van de Chineesche regeering zelve, zeide hij, dit te beletten. Alle vertoogen van laatstgenoemde zijde, hoe redelijk en dringend ook, bleven vruchteloos; waarop de Keizer den welbekenden commissaris LIN naar Canton zond met volle vrijheid van handelen.

Ofschoon kapitein ELLIOTT in Januari van het jaar 1839 gerapporteerd had, dat de handel reeds sedert vier maanden geheel stil stond, bleven de tien Britsche schepen te Lintin liggen met meer dan 20,000 kisten aan boord, altijd hopende op eene gunstige gelegenheid om die af te zetten. LIN, den 10den Maart te Canton aangekomen, vestigde het eerst zijne aandacht op die schepen, en daar ELLIOTT al zijne vertoogen tegen het daar liggen van die schepen beantwoordde met de bewering, dat hij niets daartegen vermocht, besloot de Chineesche commissaris krachtige maatregelen te nemen. Hij vaardigde een bevel aan alle vreemdelingen uit, inhoudende, dat zij hem al het opium in hunne voorraadschepen hadden uit te leveren en zich moesten verbinden, geen pogingen meer aan te wenden om opium in te voeren. Het edict luidde onder anderen: „Ik heb gehoord, dat gij, vreemdelingen, gewoon zijt groot gewicht te hechten aan het woord „„goede trouw."" Wilt gij dus werkelijk doen, wat ik bevolen heb, en al het opium, dat reeds hier is, afgeven en u verder van invoer onthouden, dan kan het verledene als afgedaan beschouwd worden, en dan zult gij de voor-

deelen van handelsverkeer met ons kunnen blijven genieten, waardoor gij gelegenheid zult hebben voordeel te trekken uit een' eerlijken handel. En zult gij dan niet eene zeer eervolle plaats bekleeden? Maar blijft gij halstarrig in uwe dwaasheid, en weigert gij te ontwaken; meent gij voorwendsels te kunnen vinden voor uwe ongeoorloofde handelingen, en geeft gij voor, dat dit alles geen betrekking heeft op de handelaars, zoo zal het klaar blijken, dat gij opzettelijk de wet verkracht, dat gij de misdaad steunt en u niet wilt beteren."

Lin had drie dagen tijd tot bedenking gegeven, en toen deze verstreken waren, zonder dat eenig antwoord was ingekomen, liet hij de factoriën der vreemdelingen te Canton omsingelen en den bewoners weten, dat de blokkade niet zou worden opgeheven, zoolang de opium te Lintin bleef. Kapitein ELLIOTT liet nu de Engelsche vlag op de factoriën planten, en beval den kooplieden hem het opium over te geven, om het aan het Chineesche gouvernement uit te leveren, met strikte belofte, dat zij daarbij geen schade zouden lijden. Niets kon den handelaars meer welkom zijn; maar zeker hadden zij niet verwacht, dat LIN den ganschen voorraad van 20,285 kisten, ter waarde van *f* 36,000,000 tot het laatste greintje zou doen vernielen. Het zij in het midden gelaten, in hoeverre LIN recht had tot deze daad van geweld; zeker is echter, dat het geduld der Chineezen lang genoeg op de proef gesteld was. Dat Engeland zich als verongelijkte partij zou voordoen, was te verwachten, en hoe de Chineezen in den daarop gevolgden oorlog, waarvan GLADSTONE getuigd heeft, dat het recht aan de zijde der heidenen, niet aan die der christenen was, het onderspit moesten delven, is bekend. Bij het verdrag van Nankin, Augustus 1842, moesten de Chineezen zich verbinden vijf

van hunne havens (Canton, Amoy, Foetsjow, Ningpo en Sjanghai) voor den Britschen handel te openen, *f* 15,000,000 in vergoeding voor den vernielden opium, *f* 7,500,000 voor schulden van de kooplieden te Canton aan Britsche onderdanen en *f* 30,000,000 voor oorlogskosten te betalen; terwijl Hongkong, zoo als het heette voor het repareeren van schepen, aan Engeland werd afgestaan.

De schrijver heeft hier slechts afkeuring voor het gedrag zijner landgenooten. „Hoeveel beter", zegt hij, „hoeveel meer de macht en grootheid van Engeland waardig zou het geweest zijn, als wij die macht gebruikt hadden om den opiumhandel, voor zoo verre wij daarin betrokken waren, te onderdrukken, door de cultuur van de papaver in Indië op te heffen, en zooveel mogelijk Britsche onderdanen te verhinderen opium in de Chineesche zeeën te verkoopen. Zou zulk eene gedragslijn niet de achting en dankbaarheid hebben afgedwongen van China's regeering en bevolking?"

China wilde noch kon aan het verlangen van Engeland voldoen om eene wetgeving op den invoer van opium tot stand te brengen. De Chineesche commissaris KEYING vroeg dringend, waarom de Britten de Chineezen niet wilden helpen om dien handel te onderdrukken. De Engelsche onderhandelaar antwoordde, dat de uitbreiding daarvan hoofdzakelijk een gevolg was van de omkoopbaarheid der Chineesche ambtenaren en van de ongeschiktheid van de Chineesche regeering om óf den sluikhandel te onderdrukken óf hare eigene edicten door haar eigen volk te doen gehoorzamen; en dat als de Britten niet voorzagen in den trek der Chineezen naar opium, andere natiën zulks zouden doen.

KEYING antwoordde den Gouverneur van Hongkong op diens voorstellen om eene wetgeving op opium in het

leven te roepen: „Het zou werkelijk in het voordeel zijn van de Chineesche schatkist, zoo als gij opmerkt, dat van opium, even als van alle wettig toegelatene artikelen, inkomende rechten geheven wierden, waardoor dan ook het smokkelen zou ophouden. Maar terwijl wij de opbrengst der inkomende rechten vermeerderden en tevens dwaze en onwetende menschen vergunden dit artikel, zoo schadelijk voor den mensch, te gebruiken, zouden wij toonen op rijkdommen prijs te stellen, en menschenlevens als van geene waarde te beschouwen."

Toen de Chineesche regeering zag, dat aan de zaak niets verder te doen viel, liet zij hare edicten rusten, en nu vonden de handelaars meer en meer in het laagste gespuis der Chineesche bevolking handlangers, waardoor de smokkelhandel met onbegrensde brutaliteit gedreven werd, en dit vooral sedert de Engelschen hunne vlag verleenden aan de te Hongkong gevestigde Chineezen. De spanning was reeds ten top gestegen, toen de commissaris YEH een Chineesch schip, onder Engelsche vlag, op de rivier van Canton liet aanhouden (8 October 1856). Een nieuwe oorlog brak uit, die o.a. ten gevolge had het verbranden van 's keizers zomerpaleis te Pekin en eindigde met het verdrag van Tientsin, waaraan op 8 November 1858 te Shanghai bij supplement eene vergunning werd toegevoegd, waarvan art. 5 aldus luidt: „De beperkingen ten aanzien van den handel in opium, specie, granen, peulvruchten, zwavel, salpeter en piauter worden verruimd onder de volgende voorwaarden: Het invoerrecht van opium zal voortaan zijn 30 taels (*f* 105) per picol (60,45 kilogram). De invoerder zal het artikel alleen in de haven verkoopen. Het zal alleen door Chineezen en alleen als Chineeschen eigendom naar het binnenland vervoerd worden; de vreemde koopman zal bij den vervoer niet tegenwoordig mogen

zijn", enz. Hierbij werd dus de verkoop aan Chineezen in de havens vergund, maar in het binnenland hield ten aanzien van het opium alle recht voor den vreemdeling op. De Chineesche regeering verklaarde hun, die opium wilden rooken, zulks niet te willen beletten; maar zij bleef ten stelligste volhouden, dat zij het gebruik als ten hoogste nadeelig voor de volkswelvaart beschouwde. En zij heeft daarin volhard, toen in 1869 het tarief herzien moest worden. Met waardigheid en naar gezonde, zedelijke beginselen betoogde prins KUNG, dat het van de zijde van Engeland onrechtvaardig, maar ook onstaatkundig was, een' handel te steunen, die door iederen weldenkende moest veroordeeld worden. Eerst in 1876 werd eene nieuwe conventie gesloten, bij welke, om alle andere bepalingen daar te laten, entrepôts voor het opium werden geopend; maar het aan elke provincie vrij werd gelaten, rechten van doorvoer van het artikel naar eigen regeling te heffen. Dit schijnt tot op dezen tijd de stand van de quaestie te zijn. Zoo als bekend is, blijft een deel van de Engelsche natie oppositie voeren tegen de staatkunde van het Gouvernement; maar het blijkt niet, dat dit genegen is de groote voordeelen aan de papaver-cultuur en de opiumbereiding in Bengalen verbonden prijs te geven, en daar het artikel in China steeds grooten aftrek vindt, bestaan er voorwendselen genoeg, om in deze staatkunde te volharden.

Na zijn overzicht van de geschiedenis des Indochineeschen opiumhandels, gaat de schrijver over tot het behandeling van dien handel uit het oogpunt van zedelijkheid. Reeds dadelijk treft ons daar de volgende uitspraak: „Wij Engelschen beroemen ons er op een practisch volk te zijn, en stellen ons te vreden met het terzijde stellen van „abstracte beginselen", als daaraan

verbonden zijn „inconveniënten” voor de planeet Jupiter en andere minder hemelsche gewesten. Wij zijn altijd gereed onze tekortkomingen te vergoelijken door in het midden te brengen, dat onze standaard van zedelijkheid berekend behoort te zijn voor den staat van onze beschaving, zoodat alle overwegingen op abstracte zedelijkheid berustende alleen van toepassing zouden zijn, als onze maatschappij een hooger standpunt dan het tegenwoordige bereikt had; en dat, ofschoon wij dit misschien kunnen hebben ingenomen in de dagen van het duizendjarig rijk, het niet meer dan billijk is, dat zij, die in deze negentiende eeuw leven, zich tevreden stellen met een ietwat lager standpunt en met een' meer dadelijk bereikbaren trap van volmaaktheid.”

Om evenwel billijk te zijn in zijn oordeel, gaat hij na wat verschillende autoriteiten in het voordeel van het opium hebben aangevoerd, om daarna hen te hooren, die van het tegenovergestelde gevoelen zijn. Een en ander komt dan neêr op het volgende.

De voorstanders zeggen: 1°. Opium is niet een vloek, maar eene verkwikking voor de hardwerkende Chineezen. 2°. De Chineezen zijn niet oprecht in hunne openlijke verklaringen omtrent de rampen door opium aangericht; de ware reden is, dat zij het vervloeien van het syciezilver (gestempeld zilver in blokjes of baren) duchten. 3°. De onmetelijke inkomsten, voortspruitende uit het opium-monopolie, die jaarlijks in de Indische schatkist vloeien, „zijn aangewend om den vrede te bewaren in dat uitgestrekte rijk, om zijne hulpbronnen te ontwikkelen, het verkeer te verbeteren, eene rechtspraak, naar gezonde beginselen, met zorg toe te passen, hervormingen in te voeren en de jeugd te onderwijzen” en dit alles zonder dat het den Hindoes ook maar de inning van eene

belasting heeft gekost. 4°. Als Engeland geen opium in China invoerde, dan zouden óf andere natiën het doen, óf de Chineezen zouden zelven in hunne behoefte voorzien. Indië zou er onder lijden en China zou er niet bij winnen.

De schrijver laat voorts de tegenstanders spreken, en weêrlegt ten slotte de voorstanders met de uitspraken van Chineesche en Europeesche deskundigen. Het zij genoeg hier een paar van die uitspraken aan te halen. De eerste is van een' Chinees, toen te Londen wonende, zoo als die voorkomt in de „Times" van 6 Juli 1875. Hij schreef: „Ik aarzel geen oogenblik om als mijn stellig gevoelen uit te spreken, dat opium, wel verre van onschadelijk te zijn, een vergift is. En dit is niet slechts mijn persoonlijk gevoelen, maar al mijne landgenooten, schuivers zoo wel als anderen, houden het er voor, en noemen het heulsap bij dien naam ... Als Chinees kan ik getuigen van de tallooze gevallen, in welke mijne arme landgenooten ten eenenmale te gronde gericht zijn door het gebruik van het gif. ... Men heeft intusschen beweerd met eenigen schijn van waarheid, dat opium in matige hoeveelheden kan gebruikt worden en wordt gebruikt zonder nadeelige gevolgen... Ik ben, als Chinees, uit opgedane ervaring en door persoonlijke waarneming bij een groot aantal van mijne vrienden en betrekkingen, die tot mijn leedwezen schuivers zijn, in staat te verklaren, dat deze meening ongegrond is .... Toon mij één voorbeeld van een' man, die vier jaren lang bij dezelfde hoeveelheid gebleven is, waarmede hij begon, en ik zal u honderd gevallen toonen van menschen, die met eene zeer kleine hoeveelheid begonnen, binnen tien jaren de portie zoo zeer vergroot hadden, dat zij zich zelven hadden bedorven."

Een tweede getuigenis is van Mr. C. A. BRUCE, super-

intendent van de Britsch-Indische regeering op de theeplantages in Assam. Hij zegt: „De Britsche regeering zou den Assameezen en den nieuwen volkplanters een' blijvenden zegen verschaffen, als zij onmiddellijk krachtige maatregelen nam om de cultuur van opium in Assam op te heffen en later den invoer te verhinderen door zware inkomende rechten van het artikel te heffen. Wordt zóó iets niet gedaan, en dat spoedig, dan zullen de duizenden, die gereed staan om uit de vlakten naar Assam te emigreeren, spoedig door de opium-mania worden aangegrepen, die vreeselijke pest, welke dit schoone land ontvolkt en het in een land van wilde beesten verkeerd heeft, die de Assameezen, oorspronkelijk een schoon slag menschen, heeft doen verkeeren in het meest laaghartige, slaafsche, sluwe en zedelooze ras in Indië," enz.

Men zou zeggen, dat er over den schadelijken invloed van opium op lichaam, geest en zedelijkheid geen verschil kon bestaan, en toch kan men nog tot in den laatsten tijd in de Engelsche bladen het gebruik verdedigd vinden. Opmerkelijk is hierbij echter, dat steeds verondersteld wordt een zeer matig gebruik, dat men geheel over het hoofd ziet, dat „matig" hier eene zeer relatieve beteekenis heeft; dat niet vele menschen zich zelven weten te bedwingen, vooral niet in het tijdperk, dat zij daartoe nog in staat zouden zijn, als zij zich namelijk nog niet aan het gebruik verslaafd hebben. Maar bovenal komt het hier aan op het punt in behandeling: Mag eene regeering het misbruik in de hand werken? Is zij zelfs niet geroepen het gebruik tegen te werken, waar zulks alleen van hooger hand met vrucht geschieden kan? Wij denken hier ook aan onze koloniën.

Dat de Chineesche regeering niet altijd te goeder trouw was in hare bestrijding van den opiumhandel, wordt door

den schrijver niet toegegeven, hoewel hij niet ontkent, dat de gebrekkige uitvoering van de edicten en de bekende omkoopbaarheid van de Chineesche beambten zeer hebben medegewerkt om de Engelsche sluikers in de hand te werken. Wat hij aan de Engelschen verwijt, is, dat zij ten slotte met de wapenen de Chineesche regeering concessies hebben afgedwongen, die sedert den opiumhandel tot een geoorloofd bedrijf hebben gemaakt. Het nationale geweten van Engeland", zegt hij, „als het ten minste in deze zaak gezegd kan hebben eenig geweten te hebben, moge gerust gesteld zijn door den mantel van wet en orde, die over de kennelijke wandaden van den handel geworpen is, de Chineesche regeeringpersonen zijn even verlangend als ooit gebleven om den invoer te beletten."

„De beide nog overige punten", zegt hij verder, „ter verdediging aangevoerd, behoeven niet in het breede weêrlegd te worden.... Het argument, dat wij een goed gebruik gemaakt hebben van de onrechtvaardig verworven inkomsten ligt geheel buiten het onderwerp. In het dagelijksch leven is bedrog of afzetterij niet te verdedigen door het bewijs, dat de gelden tot eenig nuttig of weldadig doel zijn aangewend. En wij kunnen niet toegeven, dat de handelingen van natiën en hare onderlinge gedragingen beoordeeld mogen worden volgens een' lageren standaard, dan wij in het dagelijksch verkeer aannemen, en evenmin kan dan ook de verbetering van Indië ten koste van de zedelijke en stoffelijke welvaart van China in eenig opzicht onze goedkeuring wegdragen of pleiten ten voordeele van hen, die verantwoordelijk zijn voor zulk eene politiek."

Dat anderen zouden doen, wat Engeland naliet, kan nog minder als verdediging van het onrecht gelden.

In zijn derde hoofdstuk behandelt de schrijver de

gepastheid of practische waarde (the expediency) van den handel. Schijnbaar, zegt hij, rust er zegen op het werk. Uit een financiëel oogpunt zijn de uitkomsten prachtig. De inkomsten, die Indië daaruit put, zijn van anderhalf millioen ponden sterling (*f* 18,000,000) in 1840 tot gemiddeld zeven millioen (*f* 84,000,000) in de laatste jaren gestegen. En toch is de vraag, of de hongersnood, herhaaldelijk voorgekomen, niet in verband staat met de teelt van de papaver, op een deel van de beste gronden, en of de Indische staatslieden zich door de groote voordeelen niet hebben laten vervoeren tot uitgaven, die niet strooken met de armoede en de oeconomische toestanden van het land. Men kan hier tegen inbrengen, dat men het gebrek aan voedsel, tegen betaling ruim zou kunnen aanvullen uit de voorraadschuren van het vruchtbare Birmah, en dat het tweede bezwaar te zeer van speculatieven aard is om te kunnen gelden. Maar toch mag hierbij niet vergeten worden, dat men zonder de aanzienlijke bijdragen uit den opiumhandel voortgesproten, er aan zou gedacht hebben de eigen krachten en hulpbronnen van het land meer aan te spreken, en dus meer tot de eigenlijke ontwikkeling van het volk zou hebben toegebracht. Daarbij is de vraag niet ongepast, of de voordeelen niet langzamerhand zullen verminderen. En daarvan zijn voorteekenen. Nu reeds begint men zich in China zelf meer op de cultuur van de papaver toe te leggen, en de tijd kan komen, dat dit land volkomen in eigen behoeften kan voorzien. Sir RICHARD TEMPLE wees er dan ook reeds in 1872 op, dat weinig meer kan bijdragen tot het behoud van een' gezonden toestand van de Indische financiën dan eene matige en gegronde schatting van de opium-inkomsten. (1) De uitkomsten van

(1) De beide werken van Sir RICHARD TEMPLE, „India in 1880" (1880) en „Men and events of mij time in India" (1882) verdienen zeer geraadpleegd te worden over verschillende koloniale aangelegenheden. (Verg. „Meded." D. XXVI (1882), p. 154, e. v.

het laatste jaar waren nog boven verwachting, ten gevolge van voordeelige oogsten, „en toch", zegt de schrijver „is het onze plicht aan te nemen, dat Gods groote wereld gebonden is aan eene rechtvaardige wet, al kunnen wij die niet doorgronden, en dat het onze plicht is, ons naar die wet te richten, en die op te volgen zonder tegenkanting, die te gehoorzamen als onbetwistbaar."

Het ligt niet op mijnen weg hier te treden in de beschouwingen van den schrijver over de mogelijkheid om den opiumhandel langzamerhand op te heffen, met het oog op den steeds verbeterenden toestand der Indische financiën. Maar ik mag hier niet voorbijgaan te wijzen op de beteekenis, die de schrijver hecht aan vrijen handel, en dat deze in China bevorderd zou worden, als de Chineezen minder reden hadden de vreemdelingen te wantrouwen. Dat dan ook de Europeesche voortbrengselen daar ruimen toegang zouden vinden, verdient wel overweging. Uit statistieke opgaven blijkt verder, dat de productieve kracht van China zelf verminderd is, en dat Europeesche industriëelen op deze verschijnselen opmerkzaam geworden zijn, blijkt uit verzoekschriften bij het Parlement van die zijde ingekomen, waarin wordt aangedrongen op de afschaffing van den opium-handel. In allen gevalle meent de schrijver, dat dit laatste de verstandhouding tusschen Engeland en China aanmerkelijk zou verbeteren, en dat men minder van de Russische veroveringen te vreezen zou hebben, als Engeland zich van dit euvel wist los te maken.

En nu ten slotte: welken invloed oefenen de besproken toestanden op de pogingen der zendelingen om het Evangelie in dat groote rijk te verbreiden? Behalve de min aangename verhouding, waarin Engeland tot China staat door den opiumhandel, blijkt, dat het daardoor in weêrspraak is met de uitspraken van zijnen godsdienst,

die leert de deugd te betrachten en anderen te doen zoo als wij wenschen, dat ons gedaan worde. Nu zijn de Chineezen veel te schrander, om niet te zien, dat Engeland de voorschriften van zijnen godsdienst verkracht, en wat grond kan er dan voor hen bestaan om dien godsdienst te omhelzen? Dr. MEDHURST zeide: „Bijna het eerste woord, dat een Chinees u te gemoet voert, als gij hem spreekt over de voortreffelijkheid van het Christendom, is: „„Waarom brengen de christenen ons opium, en dat wel met overtreding van onze wetten?"" Door opium is mijn zoon bedorven, mijn broeder te gronde gericht en ben ik er bijna toe gekomen mijne vrouw en kinderen tot den bedelstaf te brengen. Waarlijk, zij, die zulk een verderfelijk artikel invoeren, en mij uit winstbejag kwaad berokkenen, kunnen geen' beteren godsdienst hebben dan mijn eigenen." Meerdere getuigenissen van denzelfden aard door zendelingen afgelegd, worden door den schrijver aangehaald.

Het verkeer voor den zendeling wordt op deze wijze bemoeilijkt. En al kan men nu ook hier tegen aanvoeren, dat de Chineezen altijd vreemdelingen geweerd hebben, en dat juist de oorlogen hebben moeten dienen om China voor de zending te openen, toch zal men niet kunnen aannemen, dat dit middel in overeenstemming is met de eischen en de behoeften van de zending.

Doch meer nog: het Christendom is „geen stelsel van wijsgeerige begrippen, geen wetboek van zedelijke voorschriften," het bedoelt de werking van een vernieuwend beginsel, dat invloed oefent op al de daden van zijne belijders. En als nu de heiden van dit laatste niets of weinig bespeurt, moet hij dan niet als van zelf tot het besluit komen, dat zulk een godsdienst niet de ware kan zijn? Bijzonder zal dit alles zijne toepassing vinden,

waar Engelsche zendelingen in China optreden. Die van andere natiën kunnen de beschuldiging weêrleggen; maar de Engelsche zendeling blijft met den smet van den opiumhandel bezoedeld.

Ik heb mij voorgesteld, door dit overzicht, op nieuw op de opium-quaestie, ook voor onze Nederlandsche koloniën van zoo veel beteekenis, de aandacht van onze Lezers te vestigen. Het zou mij niet voegen, hier toepassingen te maken; de Lezer doe dit voor zich zelven. Op staatkundig gebied heb ik geen recht van meêspreken; maar men behoeft slechts zijn gezond verstand te gebruiken, om tot het besluit te komen, dat er is, wat de Engelschen noemen, iets verrots in het stelsel, als men b. v. ziet, dat onze Regeering niet bij machte is een' landhuurder ter wille te zijn, wanneer deze dringend verzoekt een' Chinees te beletten eene opium-kit te openen op eene plaats, die de huurder als zijn' grond beschouwt, en dat het gevolg daarvan zijn zal, dat de opgezetenen van dit landgoed in de gelegenheid gesteld, verleid worden, om zich aan het opiumschuiven over te geven, met al de nadeelige gevolgen daaraan voor den Inlander en voor den landheer verbonden.

Ook onze zendelingen ondervinden de nadeelige gevolgen van het schuiven, al is de Javaan nog niet op de hoogte, om, even als de Chineezen, den opium-invoer in Nederlandsch Indië in verband te brengen met de voorschriften van het Evangelie, dat hem verkondigd wordt. Opmerking verdient, dat het onzen zendelingen meermalen gelukte, langs den weg der overreding, Javanen van hunne verkeerde gewoonte af te brengen. Zeker is dit de beste wijze, om het kwaad te keer te gaan; maar hoezeer wordt die bemoeilijkt, waar de verleiding zóó groot is!

Juni, 1884. J. C. NEURDENBURG.

Aanteekening.

In het »Woordenboek of Algemeene verhandeling der enkele droogerijen, in 't Fransch beschreven door den Heer Nicolaes Lemery, en in 't Nederduitsch gebragt door C. V. Putten Pz. Med. Doct. en Isaäc de Witt chirurg., te Rotterdam, bij Jan Daniel Beman, 1743", leest men op het art. »Opium, in 't Nederduitsch Heulsap" o. a. het volgende: »Alle schrijvers bijnaer zijn tot heden overeen gekomen met te zeggen, dat de ware Opium eene gomachtige traen is, die uit de bollen van de Heulen van Egypten en van Griekenland komt, maer dat wij van dezen waren Opium niet zien, omdat de Turken dien voor zich bewaren, niet toelatende, dat men er van vervoere, en dat ze ons in zijne plaets niet zenden als het Meconium, dat een sap is, 't welk uit de bollen en bladeren van dezelve Heul geperst, en tot de dikte van een vast deeg of hard uittreksel uitgedampt word."

De schrijver trekt dit gevoelen in twijfel, op grond van de onderzoekingen van reizigers, en gaat dan aldus voort:

»Ik oordeel dan, dat er geen andere Opium is als 't Meconium of uittreksel van de bladeren en bollen van de Egypgyptische Heul; men zend het ons onder denzelven naem van Opium in stukken van verscheide grootte, die met Heulsbladeren omwonden zijn, opdat zij minder vochtig zouden worden; 't beste wordt ons over Marseille gebragt; over Engeland komt 'er ook, maar dat is onzuiverer en drooger; men kan ten voordeele van den Opium, dien de Turken gebruiken, en dien zij uit Egypten en Griekenland krijgen, zeggen, dat die uit de eerste hand komende 't vervalschen en veranderen minder onderworpen is dan die, welke ons van verre gebragt, en door verscheide handen gegaan is.

»Hij moet zwaar, vast, zuiver, lijmig, zwart van kleur' een weinig naar 't ros trekkende, onaangenaam en vies van reuk, bitter en een weinig scherp van smaak gekozen worden; de meest geachte was eertijds, die welke van Thebes kwam, waarom men in verscheide Artzeneibereidingen den Opium Thebaïcum eischt; doch hedendaags komt er evenzoo goede Opium uit verscheide andere plaatsen; hij heeft veel oliën en vlug zout in zich."

»Meconium van mecon (Gr.) = papaver, slaapbol."

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

De zending in Kediri, in 1883.

Ik derhalve loop zóó, als niet in het onzekere.
Paulus. 1 Cor. IX: 26.

Ontleend aan de Grieksche, inzonderheid de dusgenaamde Isthmische spelen, den Corinthiërs gemeenzaam bekend, wilde de Apostel met de hierboven aangehaalde uitdrukking, zoo als men weet, te kennen geven, dat hij in den wedloop, waarbij hij zijn' handel en wandel als Christen en gezant van Christus vergeleek, liep als de geoefende en ernstige wedlooper in de renbaan, om den prijs te behalen. Zijn loop was rechtstreeks op het doel gericht, zonder her- of derwaarts af te wijken. Hij zag den eindpaal; en wist waar en hoe hij moest loopen, om dien te bereiken. Noch omtrent den weg, noch omtrent de wijze, noch omtrent het doel van zijn loopen, bestond bij hem eenige onzekerheid of twijfel.

Om goed en met opgewektheid te werken, heeft de zendeling behoefte aan dezelfde zekerheid des geloofs, dezelfde kennis van het hem gestelde doel, zoowel als van de wijze, waarop hij behoort te arbeiden. Toen ik mij ging zetten tot het schrijven van dit jaarverslag, kwamen mij de boven aangehaalde woorden des Apostels voor den geest, en moest ik mij zelven afvragen: „Is het wel alzoo, dat ik, in mijnen zendingarbeid, even als de Apostel, loop als niet in het onzekere?" Vooral

voor den zendeling op Java bestaat reden tot het doen van zulk eene vraag. Geen zendeling op dit eiland heeft nog kunnen gewagen van eene talrijke, heilbegeerige menigte, die naar hem kwam hooren, of van groote scharen, die door den Doop in de gemeente opgenomen konden worden. En onder de zendingvrienden schijnt de meening vrij algemeen verbreid te zijn, dat de Javamissie zeer weinig vruchtbaar is. Naar onze bescheiden meening is zulks toch maar in betrekkelijken zin alzoo.

Het Nederlandsche zendelinggenootschap begon ruim dertig jaren geleden zijne missie in Oost-Java. Thans bedraagt het getal Inlandsche christenen daar ruim 4000 zielen. HOEZOO's arbeid te Samarang, over ongeveer gelijke tijdruimte, wijst thans op ruim 220 zielen onder zijne leiding; de zending in Japara van Br. P. JANSZ op ruim 150 zielen, terwijl Salatiga en Tegal ± 200 zielen tellen. Bagelén verkreeg gedurende 1882 eene bijzondere uitbreiding, zoodat het cijfer tot ± 3500 zielen klom. Banjoemas telt ± 350, Indramajoe 63 en de Soendalanden tellen ruim 100 inlandsche christenen.

Deze cijfers zijn waarschijnlijk nu niet meer geheel nauwkeurig; doch groot kunnen de fouten niet zijn. Laat ons aannemen, dat het getal inlandsche christenen op Java thans 10,000 bedraagt. Wat beteekent dit dan nog, zal men zeggen, tegenover het millioenental bewoners des eilands? Stelt dit op 20,000,000, dan geeft het eene evenredigheid als van 1 : 2000. De residentie Kediri alleen heeft ± 740,000 inwoners en ± 800 Inlandsche christenen; d.i. eene verhouding als van 1 : 925. In de residentie Soerabaja is de verhouding gunstiger, namel. als van 1 : 653.

Nu zegt men: in alle mohammedaansche landen is het resultaat der zending ongunstiger dan in heidensche. En men wijst bijv. op Britsch-Indië, waar, volgens den oud-

zendeling DÖDERLEIN, de verhouding van Inlandsche christenen in reden staat als van 1 : 500; namelijk 500,000 christenen, tegen 250,000,000 ongedoopten. (1) Daar zijn 586 zendelingen en 461 geordende inlandsche geestelijken werkzaam.

Wij laten gelden, dat de uitkomsten onder mohammedanen minder gunstig zijn, maar willen ons toch de vraag veroorloven: is in alle niet-mohammedaansche, zuiver heidensche landen, het resultaat der zending zóó gunstig? Is dit met name in China en Japan het geval? De bronnen ontbreken mij, om op deze vraag een afdoend antwoord te zoeken; maar het is te vermoeden, dat zij in ontkennenden zin zal moeten beantwoord worden.

Ook wil ik hier nog herinneren aan een opstel, eenigen tijd geleden, als ik mij niet vergis, in het reeds genoemde Algemeine Missions-Zeitschrift verschenen, waarin aangetoond werd, hoe wij ons ook omtrent de vestiging en uitbreiding van het Christendom tot op CONSTANTIJN DEN GROOTE, in den regel eene veel te gunstige voorstelling vormen.

En als het nu waar is, dat eene verhouding van 1 : 500, gelijk in Britsch-Indië het geval is, als gunstig geroemd wordt, voor een heidensch land, waar de zendingarbeid zooveel vruchtbaarder moet zijn, dan is de verhouding in Kediri (1 : 925), of vooral in Soerabaja, (1 : 653), waar toch niet anders dan mohammedanen wonen, wel buitengewoon gunstig te noemen; waarbij men vooral ook niet mag vergeten, dat in Britsch-Indië reeds in het begin der 18de eeuw zendelingen verschenen, terwijl de eerste zendeling in Oost-Java, JELLESMA, nu pas ruim dertig jaren geleden optrad.

---

(1) Zie: Algemeine Missions Zeitschrift, September 1883.

Nog eens, wij hebben er niets op tegen, als men de zending in mohammedaansche landen als minder vruchtbaar voorstelt; maar als men daaruit het besluit zou willen trekken, dat de zending zich dus uit alle mohammedaansche landen, ergo ook van Java, moest terugtrekken, en naar elders gaan, dan wijzen wij op Soerabaja, Kediri, Malang, Bagelèn, enz., en zeggen: òf de zending onder de mohammedaansche Javanen is bij uitzondering zeer gezegend, òf de Javanen dáár zijn geen ware mohammedanen. En met het oog op den duur der werkzaamheid en het klein getal zendelingen, blijft dan toch in ieder geval de uitkomst gunstig.

Deze uitkomst pleit vóór der zendelingen arbeid in Oost-Java. En met het oog hierop zeggen zij dan ook van de wijze van hunnen arbeid, dat dit niet is „als een in het onzekere loopen." Maar eene andere vraag is het, of de belangstellenden en toeschouwers in Europa wèl „in het zekere loopen"? Goede vrienden hebben er ons van verhaald, hoe het bestaan der vele genootschappen en zendingvereenigingen tegenwoordig een buitengewoon druk bespreken der zending te weeg brengt; hoe een stortvloed van zoogenaamde zendinggeschriften de christelijke wereld overstroomt; hoe men vergaderingen, feestvieringen, soirées, en wat dies meer zij houdt; en hoe reizigers, die overigens zich om godsdienstige belangen niet veel bekommeren, of het moest in het gunstigste geval zijn uit een ethnographisch oogpunt, wel gedrongen worden over de zending te spreken. Een en ander is ons niet ontgaan. Maar wat gebeurt ook in dezen tijd van stoom, telegraphie en telephonie? Men gaat meenen, dat het in de zending op gelijke wijze moet gaan. Bij christenen, die wetenschappelijk de zending beoefenen, zal dit denkbeeld niet bestaan; maar dezulken maken niet de meer-

derheid uit, integendeel, betrekkelijk zijn zij slechts weinigen in getal. De zending nu is een stille, een geduldsarbeid. Hare geschiedenis wordt niet geteekend in het verhaal van Jona's wonderboom. Zij, die zoo spoedig van belangrijke of ook wel aangrijpende berichten uit de zending willen hooren, en bij het wat lang uitblijven van belangrijke vruchten al te vlug gereed zijn van onvruchtbaarheid te spreken, mogen dit wel bedenken. Het is en blijft voor mohammedanen en heidenen beiden altijd een belangrijke stap, tot het Christendom over te gaan, en daar is heel wat voorarbeid noodig, om eene ziel bereid te maken, Christus aan te nemen. Duizendmaal krijgt de zendeling aanleiding om het den wegbereider, Johannes den Dooper na te zeggen: „Ik ben de stem des roependen in de woestijn: „„Bereid den weg des Heeren! maak zijne paden recht!"" En gelukkig de zendeling, die, hetzij hij als een Johannes de Dooper als wegbereider, of wel als Paulus, als akkerman, tot werken geroepen, het met volle verzekerheid den laatsten kan nazeggen: „Ik loop zóó, als niet in het onzekere!"

De schrijver dezer regelen heeft door Gods goedheid het voorrecht gehad, gedurende een paar tientallen jaren als zendeling werkzaam te zijn. Hij heeft van geene buitengewone bekeeringen ooit te berichten gehad; hij kon nooit groote getallen noemen van Inlanders, die tot het Christendom overgingen, of van talrijke scharen, die naar zijne prediking kwamen luisteren. Maar toch heeft Gods genade hem vergund te blijven arbeiden; toch was hij naar vermogen werkzaam, en nooit heeft het hem aan werk, soms zelfs veel en afmattend werk, in allerlei richting, ontbroken. Hij heeft, als zoovele anderen, ook zijn' strijd leeren stijden; en hoe gaarne, ach! hoe innig gaarne hij nu, na zooveel jaren van lief en leed, van

grootere vruchtbaarheid zou wenschen te kunnen spreken, toch buigt hij zich dankbaar voor Gods troon neder, die het hem vergunde, zij het dan ook slechts zoo iets als een' Johannes-arbeid te verrichten, en, in ieder geval, met volle verzekerdheid den Apostel te kunnen nazeggen: „ik derhalve loop zóó, als niet in het onzekere!"

Toen ik pas dezen werkkring had overgenomen, was (1 Januari 1862) het cijfer in het Kedirische doopboek, – want vroeger werd ook een niet onbelangrijk getal in dat van Môdjô-warnô opgenomen, – tot 284 geklommen. Op 1 Januari 1884 bedroeg dit cijfer 1323; doch daarvan moet 112 als tot den werkkring Malang behoorende, worden afgetrokken: blijft dus 1211. Hetgeen een getal van 927 doopelingen gedurende de jaren 1862 tot en met 1883 geeft. Van deze 927 werden 640 kinderen, en op belijdenis 287 volwassenen gedoopt. Dit geeft een gemiddeld cijfer van 29 kinderen en 13 volwassenen per jaar. Gedurende het jaar 1883 alléén werden 33 kinderen en 17 volwassenen gedoopt. Zeer ongelijk waren steeds de overgangen van volwassenen tot het Christendom. Gedurende de laatste acht jaren bijv. – van 1876 tot 1883 – waren die getallen achtereenvolgends: 7, 18, 25, 7, 2, 10, 9, 17. Van een regelmatig aangroeien of afnemen dier getallen is dus geen sprake. En nu komt men dan van zelf tot de vraag: welke mogen wel de oorzaken zijn, dat deze cijfers zoo afwisselen, en het jaar 1878 bijv. 25 volwassenen, en het jaar 1880 slechts 2 te vermelden gaf? Op deze vraag kan ik geen bepaald antwoord geven. Bij het onderzoek bleek het gedurig, dat het steeds dezelfde aanleidingen waren, die tot den overgang geleid hadden; als daar zijn: het in aanraking komen van afzonderlijke personen met de in-

landsche christenen, meestal uit verschillende desa's, die daarop, al of niet met echtgenooten en kinderen, tot de gemeente toetraden; dikwijls, maar niet altijd, gepaard met een zich vestigen in de plaats, waar reeds eene gemeente bestond. Ook wel kwam het voor, dat mede-desagenooten alzoo overgingen, doch zeer zelden uit eene desa in de onmiddellijke nabijheid van eene gemeente. Inzonderheid kwam het nog al eens voor, dat familie-bezoek, bijv. van bloedverwanten uit de Vorstenlanden, bij christen geworden aanverwanten de aanleiding tot kennismaking en daarop gevolgden overgang was; hetgeen altijd er toe leidde, dat dezulken zich ook tevens bij eene gemeente aansloten. Kwam een persoon van elders werk zoeken en zich tijdelijk in eene desa ophouden, waar eene gemeente was, dan was ook daarin wel eens de aanleiding gegeven tot kennismaking en overgang. Van directe evangelisatie, waarvoor wij af en toe ons zelfs wel eens veel moeite gaven, hebben wij nooit merkbare vrucht gezien, en daar de ware evangelisten ons ontbraken, ook op den duur de hoop daarop verloren (1). Zacharias uit Malang was ons jaren geleden een gewenschte evangelist, en inderdaad werden vele personen door zijne werkzaamheid gewonnen. Maar dit is nu reeds vele jaren geleden. En wij hebben sedert de minder aangename ervaring opgedaan, dat vele van die door Zacharias toegebrachte christenen juist niet altijd tot de besten en standvastigsten konden gerekend worden. Daar zijn getrouwe en vrome zielen onder hen: wij erkennen het

---

(1) Dit moge zonderling klinken, het teekent de zendingmethode op Java: door inlanders tot inlanders, maar zonder openlijk vertoon. En uit het bovenstaande blijkt, dat de methode vruchten droeg. Toch blijkt genoeg, dat ook de zendeling gaarne zou zien dat onder de Javanen evangelisten gevonden wierden. RED.

gaarne, daar zij ons tot eenen troost voor de anderen strekken; maar het schijnt, dat het onderwijs en de persoonlijkheid van Zacharias wel personen voor hem, maar niet altijd voor den Heer konden winnen.

Waar wij alzoo de toebrenging tot de gemeente uit het in aanraking komen der christenen met mohammedaansche landgenooten moeten verklaren, en ons geene omstandigheid of werkzaamheid bekend is, die een buitengewoon gunstig gevolg voor de gemeente had, spreekt het wel van zelf, dat het stichten van desa's door christenen zijne eigene waarde en beteekenis heeft, maar niet altijd leidt tot uitbreiding der gemeente. Van de vele ontginningen door christenen, waarin ik meer of minder de hand heb gehad, zijn er ook weder geheel verdwenen; Maron alléén werd (tot nu toe, want Wônô-Hasri zal ook wel spoedig zoo ver komen) tot eene desa verheven; de andere ontginningen zijn nog doekoehan's (gehuchten). Van deze allen meen ik te mogen beweren, dat zij als christenstichtingen wel tot bewaring en bevestiging, maar niet tot uitbreiding der gemeente hebben geleid.

De geschiedenis van al die ontginningen is ééne en dezelfde. De eerste Kedirische gemeente ontstond in de destijds reeds lang bestaande desa Dogoggan. Die desa bestaat nog; maar de toenmalige christenen hebben haar verlaten, en zelven eene desa gesticht, het tegenwoordige Maron. De ontwikkeling van Maron heeft tot resultaat, dat er nu 88 christenen (17 mannen, 20 vrouwen, 51 kinderen) wonen, tegen 601 mohammedanen (110 mannen, 141 vrouwen, 350 kinderen). Onder deze laatsten zijn vele bloedverwanten der christenen, en een enkele, die het Christendom weêr verlaten heeft.

Niet lang na Maron ontstond in het distrikt Waroedjajèng eene gemeente, op twee plaatsen zelfs, waarvan

éénе in eene bestaande desa. De christenen hebben zich echter al spoedig van daar weêr verspreid, waaraan wij o. a. het ontstaan der gemeente te Adi-tojô en Soember-gajam, dat weer aanleiding tot het ontstaan van Wônô-hasri gaf, te danken hebben. Soember-gajam is nu een nietig mohammedaansch gehucht geworden, dat zich oplost in de hoofddesa, zonder een' enkelen christen.

Adi-tôjô telt nu 63 christenen (14 mannen, 19 vrouwen, 30 kinderen). Er wonen ook nog 23 mohammedanen (4 mannen, 8 vrouwen, 11 kinderen). Vroeger telde deze gemeente wel het dubbele getal christenen; maar oorzaken van maatschappelijken aard hebben velen naar elders doen verhuizen.

Wônô-hasri ging beter vooruit, en heeft eene toekomst. Hier alléén vestigden zich in den aanvang bij de christen-aanleggers nog al mohammedanen, die christen werden; maar langzamerhand heeft dit zoo goed als geheel opgehouden. Toch heeft het christelijk gedeelte daar nog de overhand; daar wonen nu 189 christenen (35 mannen, 44 vrouwen, 110 kinderen) en 97 mohammedanen (27 mannen, 28 vrouwen, 42 kinderen).

Eenige jaren later ontstond wêer uit eene ontginning van christenen een gehucht in het distrikt Waroe-djajeng, Bandjar-redjô genaamd; doch allen hebben die plaats weêr verlaten, waaraan het nu nog bestaande Djati-wringin in het distrikt Papar zijn ontstaan te danken heeft. Djati-wringin telt nu 72 christenen (11 mannen, 19 vrouwen, 42 kinderen en 33 mohammedanen (4 mannen, 11 vrouwen, 18 kinderen).

Een paar jaar daarna begonnen eenige christenen eene ontginning ongeveer 2 paal oostwaarts van Djati-Wringin, doch tot het district Soekô-Rĕdjô behoorende, die zij Sambi-rôtô noemden, en die thans 42 mannen 45

vrouwen 101 kinderen of 188 zielen telt. Behalve deze christenen, wonen er ook nog 185 mohammedanen (47 mannen, 49 vrouwen, 89 kinderen) bij hen. En in 1881 begon men in ditzelfde district weêr eene nieuwe nederzetting, die men Woengoe-Rĕdjô noemde, en die thans 10 mannen, 10 vrouwen 21 kinderen of 41 zielen telt. Hier wonen nog maar alleen christenen.

Behalve de bovengenoemde desa's ziet men in den hier achter geplaatsten „Staat" nog meerdere vermeld, waar christenen wonen. Dit zijn allen oorspronkelijk mohammedaansche desa's; het getal christenen is er nergens belangrijk, en het verdient opmerking, dat deze vooral gevonden worden in den omtrek van de woonplaats des zendelings.

Uit al deze bijzonderheden kan het ons eenigszins duidelijk worden, welke waarde en beteekenis wij aan die christen-nederzettingen hebben te hechten. Haar ontstaan op zich zelf beschouwd is geheel natuurlijk. Men wenscht zich te vereenigen, en in den christelijken grondslag der ontginning gemeenschappelijke steun en kracht, meer of mindere zelfstandigheid van bestaan, te verkrijgen. Het hoofd der ontginning is een christen, en de viering van zon- en feestdagen, alsook van huiselijke of andere feesten, is geheel vrij, niet gedrukt en belemmerd door eene in getalsterkte overwegende mohammedaansche omgeving. Overal heeft men echter gemeend, ook niet-christenen in de nederzetting te moeten toelaten. Men deed het in de hoop, soms wel gegrond op gedane belofte, maar die dikwijls niet vervuld werd, dat zij na korter of langer verloop van tijd, tot de gemeente zouden toetreden. En buitendien zag men zijne ontginning ook gaarne in getalsterkte toenemen, om mettertijd eene hoofddesa te kunnen worden. Het resultaat daarvan was,

dat in allen het mohammedaansch element meer of minder toenam, zelfs hier en daar — zooals bijv. te Maron, of elders te Môdjô-warnô — het christelijk element overvleugelde, waarbij het dan nog een geluk mocht heeten, als men steeds een christelijk desa-hoofd mocht behouden.

Nu eenmaal de toestanden zóó zijn, valt er niet veel meer aan te veranderen. Ik wensch het meêgedeelde dan ook zelfs niet eens beschouwd te hebben als eene grief, die ik tegen de eerste ontginners zou willen inbrengen, al wil ik gaarne bekennen, in vroeger jaren, er wel eens ernstig op te hebben aangedrongen, dat men geen mohammedanen zou toelaten. Ik heb in zulke gevallen het pleit altijd verloren. Woengoe-Rĕdjô — of elders bijv. Bongsô-Rĕdjo, nabij Môdjô-warnô — bestaan nu nog uit enkel christenen. Zal dit zoo blijven? De toekomst zal het leeren. Maar of eene vermenging voorkomen of tegengehouden kan worden, is eene andere vraag, die ik niet gaarne bevestigend zou willen beantwoorden.

Hoe en in hoeverre nu èn deze oorspronkelijk-christelijke nederzettingen, èn de in oorspronkelijk mohammedaansche desa's woonachtige christenen nog de aanleiding en de weg zullen worden tot verdere verbreiding des Christendoms zal de toekomst leeren. In ieder geval is het duidelijk, dat wijl het stichten van nieuwe gemeenten door middel van ontginning niet altijd kan voortduren, (en nu reeds is die tijd zelfs voor vele streken geëindigd), de uitbreiding wel in de bestaande desa's zal moeten plaats hebben.

Doch oorspronkelijk christelijk of mohammedaansch, alle desa's verkeeren maatschappelijk in volmaakt denzelfden toestand. Door christenen of door mohammedanen aangelegd, is dit voor het Burgerlijk Bestuur geheel hetzelfde; allen worden gelijkelijk van meet af in het

samenstel van dat Bestuur opgenomen. Het Hooger Bestuur is voor allen één en hetzelfde. De Europeanen in het Bestuur zijn christenen; de Inlandsche Ambtenaren zijn van zelf mohammedanen. Dit kan voorloopig niet anders, wijl de Wet of de Regeering het zóó wil. Onder het bestaande stelsel kan een Regent of Wĕdônô bezwaarlijk christen zijn. Men mag dit natuurlijk of noodwendig noemen, het feit blijft niettemin in al zijne beteekenis waar, dat de christen-inlanders daardoor maatschappelijk in de minst gunstige positie verkeeren, en de uitbreiding des Christendoms daarin eene wezenlijke belemmering moet vinden. In dat mohammedaansche samenstel van inlandsch bestuur en de geheele inrichting der maatschappij ligt een rechtstreeks bevorderen of bevestigen van het Mohammedanisme.

Inderdaad kan de beteekenis van dezen maatschappelijken toestand in betrekking tot de uitbreiding des Christendoms - daar het bespreken van de politieke beteekenis hier minder op zijne plaats zal geacht worden - niet te ernstig worden opgevat. Als de Regeering alles van het standpunt des Christendoms kon beschouwen, en de bevolking in dien zien kon besturen, zou noodwendig de geheele physionomie der maatschappij eene andere worden. Om maar iets te noemen: christelijke zon- en feestdagen zouden overal geëerbiedigd moeten worden; geen ambtenaar zou dan – zij het ook vrijwillig – eenigen dienstarbeid met zijne ondergeschikten verrichten, of in dienst op reis gaan; nergens zou op Zondag pasar gehouden worden; en alle gouvernements lagere inlandsche scholen zouden op dien dag gesloten zijn. Het merkwaardige feit bestaat toch, dat wij 's Zondags Javaansche kinderen zien gaan naar de gouvernements-school, die des Vrijdags geslo-

ten is; omdat . . . . . . maar men zal het er immers toch niet voor houden, dat de Vrijdag voor die jongens de beteekenis van onzen Zondag heeft? Een inlander zeî eens: „de inlandsche onderwijzer moet des Donderdagsnachts meê de ronde doen, en kan dan Vrijdags uitslapen!" 't Is wèl!

In den loop van het jaar, waarover dit verslag handelt, deed de „Zendingbond in Ned.-Indië" eenige verzoeken aan de Regeering, die wij voor het heden niet gaarne alle zouden willen onderteekenen. Maar één verzoek was er toch bij, dat naar onze leekenbeschouwing, zoo onschuldig mogelijk was, dit namelijk, dat de Regeering eene Javaansche vertaling mocht gelieven vast te stellen van de eedsformule, opdat Rechters en inlandsche christenen zouden weten, in welke bewoording de inlandsche christenen den eed hadden af te leggen. Het is toch bekend, dat bij verschillende Landraadszittingen ook verschillende bewoordingen worden gebruikt als meer of minder vrije vertaling van onze eedsformule. Het gold hier niet eene vraag om iets omtrent den eed zelven te bepalen; het was er alleen maar om te doen, dat, waar de Wet zegt, dat een inlandsch christen een' eed moet afleggen, de Rechter en de inlandsche christen ook zouden weten, hoe die eed moet luiden, om rechtsgeldig te kunnen heeten. Het kan de Regeering niet ontbreken aan geleerden, die onze eedsformule in goed Javaansch of Soendaneesch kunnen vertalen. En toch – hoe vreemd het ook klinke – toch werd het verzoek eenvoudig gewezen van de hand. Men had door eene gunstige beschikking zoo goedkoop en zonder iemand in zijne godsdienstige gevoelens te kwetsen, èn den Europeeschen Voorzitters van landraden, èn den inlandschen christenen een' dienst kunnen bewijzen. Of ligt in zoo iets zooveel als een bewijs van welwillendheid jegens

de inlandsche christenen opgesloten? Inderdaad – daar mag dan ook wel eens een blijk van welwillendheid, ja, van ingenomenheid met die arme inlandsche christenen gegeven worden! Dit zou voor het minst uiterlijk bewijzen, dat ook het Christendom in officieelen zin bestaat onder de Javanen, en dat de Regeering zulks erkent. Ignoreeren, doen als of het niet bestaat, en dat onder de leuze der neutraliteit, of van niet meê- of tegenwerken, is eenvoudig doodend voor den goeden naam. En die mag inderdaad wel een weinig opgehouden worden, nu geen hoogere inlandsche officiëel erkende ambtenaren, dan desahoofden, naar den geest van het Regeeringsreglement tot het Christendom kunnen overgaan, maar er van de laatsten dan toch werkelijk overgingen.

Den Lezer zijn wellicht onze vroegere landbouwplannen al voor den geest gekomen, en dan is de vraag bij hem opgekomen, of de bewoners van die perceelen bij de toepassing niet in eene betere positie zouden geraken? En ons antwoord daarop kan geen ander zijn, dan, dat de afzonderlijke personen op die perceelen wel in gunstiger positie zouden geraken, maar dat dit officiëel ten aanzien van het Christendom niet zou gelden. Dit is duidelijk. De invloed der inlandsche machthebbenden zou op die perceelen wel minder zijn, maar staatkundig zouden de christenen daar natuurlijk niets meer of minder dan in de gewone desa beteekenen. En waar men het ongeluk had, zich in zijnen zendingarbeid alléén tot de opgezetenen van zoodanig perceel te bepalen, daar zou men zich eenvoudig in een isolement gebracht hebben, dat nog ongunstiger moet geacht worden, dan het leven in de gewone desa. Dáár wordt de inlandsche christen ten minste nog in dagelijksch verkeer met de wereld gebracht, en moet hij eenen strijd strijden, die,

bij getrouwheid aan de belijdenis, kan leiden tot bevestiging en uitbreiding des Christendoms. Dáár gaan er ook door verloren, en velen struikelen – doch, hoezeer ook te betreuren, kan daar niets bevreemdends in zijn, zoo min als er een argument ten gunste dier plannen aan ontleend kan worden. Het was dan ook volstrekt ons plan niet, alle inlandsche christenen daar bijeen te brengen. Integendeel het wonen in de gewone desa was en bleef doel, en de landbouw-onderneming moest strekken om ten gunste van dit doel te werken.

Het is wel te betreuren, dat die plannen niet al jaren geleden wat meer bezieling en ijver en daaruit voortspruitende offervaardigheid onder onze vrienden konden opwekken. Hoe wij ons die landbouwplannen voorstelden, heb ik uitvoerig genoeg uiteengezet; en men meene niet, dat wij „toen wij die behandelden als in het onzekere liepen", ten aanzien van het doel, dat wij beoogden, of van de middelen, die wij wenschten aan te wenden. Met nadruk stelden wij op den voorgrond, dat zoodanige onderneming het middelpunt eener missie moest worden: eene pépinière, eene groote Missions-Anstalt, van waar op de andere gemeenten, en verder op de geheele Javaansche omgeving in wijden omtrek kon gewerkt worden. Zij, die zich op de onderneming vestigden, moesten daardoor in beteren stoffelijken toestand komen te verkeeren, en in eene christelijke atmospheer opgevoed en gevormd worden. Alle voordeelen en nadeelen kwamen uitsluitend voor rekening der onderneming, d. w. z. voor de opgezetenen in het bijzonder en de evangelisatie in het algemeen. De jongere zendeling JANSZ heeft reeds, in gewijzigden vorm, op kleine schaal een begin van uitvoering aan een dergelijk plan gegeven. Wij hopen, dat hij zal slagen, en gunstige resultaten zal verkrijgen van zijne moedige daad, tot be-

schaming van de kleinmoedigheid der zendingvrienden.

Één ding zal hij er in ieder geval bij kunnen en ook moeten winnen, zal er van slagen sprake kunnen zijn, dat namelijk zijne opgezetenen in betere stoffelijke conditie komen te verkeeren. Want de inlandsche christen, en hiermede wijzen wij wêer een nieuw punt ter beschouwing van den Javaanschen christen aan, is over het algemeen arm. Hij is niet armer dan zijne mohammedaansche landgenooten. Integendeel! De omstandigheden hebben er toe geleid, dat in den werkkring van den zendeling te Môdjôwarnô zich zelfs welvarende en gezeten inlandsche christenen bevinden. Maar daarmêe is geen algemeene toestand geteekend. De zendeling van Kediri vooral heeft het door eene twintigjarige ervaring leeren begrijpen, welke de invloed der algemeene armoede is op het geheele bestaan der menschen. Armoede is verwoestend in alle opzichten. Alleen de desa Maron had thans door zeer gegoede, ja zelfs rijke inlanders, bewoond kunnen zijn, als men de kunst maar had verstaan, het toevloeiende geld goed vast te houden en nuttig en vruchtbaar te plaatsen. Maar juist daar hebben wij ook geleerd, wat het uitwerkt, als de desa-javaan zich het geld in stroomen ziet toevloeien. 't Is zoo, er moest tabak voor geplant worden. Maar die tabakscultuur bezorgde hem letterlijk te véél geld in evenredigheid van den arbeid daarvoor te verrichten. Dat geld deed ook vreemdelingen toestroomen, en, ach! soms welk een uitvaagsel! En onze desaman kwam daardoor, om niets meer te noemen, met eene opiumrookende en dobbelende wereld in aanraking, waardoor hij eenvoudig gedemoraliseerd werd. De goede naam van den eenvoudigen desaman ging verloren, en voor zoover hij christen was, bezweek hij maar al te dikwijls in die wereld van ongerechtigheid en onzedelijkheid. Het is te betreuren,

dat de zendeling, die anders als zoodanig zich zou verheugen over de voorspoedige ontwikkeling van eene gezonde volkscultuur, van dergelijke ervaring moet getuigen. Het geslacht, dat die periode doorleefde, begint te verdwijnen, gelijk die periode zelve reeds tot het verledene behoort. En Maron is daar nu niet minder om, al is het ook even arm als de meeste Kedirische desa's geworden. Maar de gevolgen van die periode voor het Christendom zijn natuurlijk nog niet verdwenen, zoodat, waar wij bij gezonder en gunstiger toestanden in Maron de uitstekendste, volkrijkste en meest gegoede desa-gemeente hadden kunnen hebben, wij daar nu slechts kunnen wijzen op eene gemeente van 88 zielen, in eene desa van 689 zielen, van welke gedurende het verslagjaar zelfs geen enkele nieuweling tot de gemeente toetrad.

De gemeente te Wônô-hasri verkeert stoffelijk in geen' beteren toestand; maar zij heeft Maron's verleden niet leeren kennen, dat haar niet tot schade verstrekt. En als gemeente èn als desa ontwikkelt Wônô-hasri zich dan ook regelmatiger dan Maron; gunstiger ook dan Adi-tojô, dat sedert een paar jaar op dezelfde hoogte blijft. Vroeger hadden wij daar wel het dubbel van het tegenwoordig zielental, en als daar bijv. geen gedwongen suiker-cultuur ware geweest, dan zou het getal nu zeker nog veel grooter zijn geworden. Sambi-rôtô ontwikkelde zich goed, doch Djati-wringin heeft de grens van uitzetting bereikt. Boven vermeldde ik reeds, dat in het distrikt Soeka-redjô sedert een paar jaar weêr eene nieuwe nederzetting is ontstaan, hoofdzakelijk door christenen uit den werkkring van Môdjô-warnô, dat ook al niet uit weelde voortspruit. 't Is een goed slag menschen, dat zich daar bijeen vindt, doch men leeft in het midden van het bosch natuurlijk nog in zeer primitieven en niet-weelderigen

toestand. De menschen zijn arm en leven bij den dag. Dat zal later wel beter worden, maar de uitgestrektheid bosch, die daar ontgonnen kan worden, is niet groot, en in den omtrek zijn enkele andere mohammedaansche nederzettingen, die den steun der groote mohammedaansche wereld achter zich hebben.

Doch hoe dan ook, wij verblijden ons in het feit, van al weêr eene plaats gewonnen te hebben, waar christenen wonen; waar het Evangelie geregeld in bijeenkomsten behandeld wordt, en de omringende bevolking in aanraking met het Christendom kan komen. Het gevolg daarvan schijnt al reeds te blijken bij eenen bejaarden, niet onontwikkelden inlander in eene nabijliggende desa. Ik heb zelf reeds bij herhaling den man gesproken; hij bezoekt vrij geregeld de bijeenkomsten der christenen, met wie hij op een' goeden voet schijnt te staan. Maanden geleden heeft hij zich reeds uitgelaten, met zijne vrouw tot de gemeente te zullen toetreden. Maar wij vreezen, dat hij wellicht behoort tot die personen, die òf nog eerst afscheid willen nemen van hunne familie, òf nog eerst een' vader te begraven hebben. (Luk. 9: 59, 61). Mocht hij overgaan, dan is in hem een man gewonnen van invloed, niet-ongeschikt, die uitstekend zijn woord kan doen, en alzoo allicht een eersteling uit velen in die streek kan worden.

Een dergelijk man en zijne uitstekende vrouw, die bij de christenen te Sélang, behoorende tot den werkkring van den medehelper te Wônô-hasri, woonden, gingen in September j. l. reeds tot het Christendom over. De man was echter sukkelende aan eene borstaandoening, die hem het spreken en gaan dikwijls vrij moeilijk maakte. Terwijl ik deze regels schrijf, gewordt mij, helaas! het bericht, dat hij overleden is. Ik beschouw dit bepaald als een

verlies, daar dergelijke persoonlijkheden voor de gemeente en de aanbeveling des Evangelies bij de bevolking in het algemeen zooveel waard zijn. Zijne vrouw missen wij nooit in de kerk. Zij heeft in hare persoonlijkheid iets aantrekkelijks; kalm en bedaard gaat zij haren weg, met eenen zachten ernst, die haar invloed op andere vrouwen moet geven. Bij het onderzoek voor den Doop werd ik met verbazing vervuld over hare kennis van den Bijbel en de innige overtuiging en klare bewustheid, waarmeê zij sprak. Zij en haar man hebben zamen, lang vóór hun toetreden tot de gemeente, het Evangelie gelezen en besproken, en, hoewel zij reeds den middelbaren leeftijd heeft bereikt, overtrof hare kennis die van veel jeugdiger personen, die geregeld onderwijs hadden ontvangen en in eene christelijke familie waren opgevoed. Wij hopen dan ook, dat deze vrouw, nu weduwe geworden, nog tot een' zegen voor velen zal mogen strekken.

Kunnen wij alzoo met dank erkennen, dat ook gedurende het verslagjaar onze arbeid niet geheel ijdel was, en werd de gemeente weêr door eenige nieuwelingen versterkt, wij kunnen tevens getuigen, dat het Evangelie aan nog veel meer personen, meer of minder duidelijk, bekend werd gemaakt. Bij verreweg het grootste deel der personen, aan welke het Evangelie op deze of gene wijze bekend werd gemaakt, vond het maar weinig bestrijding; integendeel – men prees het als uitstekend en voortreffelijk, maar was niet in staat het nu reeds te omhelzen en te beleven. Wanneer dan wél? Och! laat er ons niet naar vragen! Het is de gewone uitvlucht van personen, die eigenlijk liever er niet meê lastig gevallen willen worden, en maar rustig in hunne tot nu toe gevolgde leefwijze wenschen voort te gaan. Hun leven gaat op in aardsche belangen, en daarbij leunen en

steunen zij liefst op het doen en laten van anderen in hunne omgeving. Doch hoe betrekkelijk gering onze jaarlijksche aanwinst voor de gemeente moge zijn, toch „loopen wij niet in het onzekere," en zullen voortgaan met de prediking van Christus, die ook den Javanen ten zegen op aarde is verschenen.

Maar dan ook eene prediking, opgevat in den ruimsten zin des woords. Iedere handeling, iedere werkzaamheid rekenen wij daartoe te behooren. Ook bijv. ons uitreiken van medicijnen, waarvan vele christenen gebruik maken, en dat een middel te meer is om den onderlingen band te versterken. Onlangs zeî nog een man met luide stem te midden van een groot gezelschap: „Sedert ik medicijn van mijnheer heb gebruikt, ben ik volkomen gezond gebleven; anders was ik misschien nu al dood geweest!" Zoodanige personen zijn in den regel voor goed aan ons verbonden, en getrouw aan de belijdenis. Van de mohammedanen, die op aanwijzing en aanraden van zulke christenen bij mij om medicijnen komen, heb ik voor de uitbreiding der gemeente altijd eenige meerdere hoop, dan van die groote menigte, die van heinde en verre uit alle windstreken komt, en van wie wij, als zij beter (of ook wel niet beter) zijn, verder nooit iets meer hooren of zien; of het moest zijn, dat zij weêr andere patiënten naar ons zenden, soms met ongeneeslijke ziekten en kwalen. Zoo komen soms menschen, die sedert jaren stekeblind zijn, om medicijn, „want" zóó zeggen zij, „mijnheer heeft die en die," (en dan noemen zij eenige ons geheel onbekende personen uit deze en gene desa op), „ook wel weten te helpen." Kunnen wij niet zeggen, dat al dat medicijnen-geven veel, ja, ook maar weinige vrucht voor de gemeente als zoodanig oplevert, toch zal daardoor zeker de christen-naam in

het algemeen een' beteren klank krijgen; en gelijk mijne eigene ervaring mij geleerd heeft, den persoon des zendelings in achting en waardeering bij de bevolking in het algemeen doen rijzen.

In de gemeente zelve wordt door prediking, onderwijs, bezoek, hulp van stoffelijken aard, en wat dies meer zij, het gemeenschappelijk leven zooveel mogelijk gewekt en gesterkt. Gedurende het verslagjaar werd voor het eerst het afleggen van geloofsbelijdenis voor jonge menschen uit christen-ouders geboren verplichtend gesteld. Zoo langzamerhand toch begint het aantal christenen, die reeds als kinderen gedoopt werden, belangrijk toe te nemen. Om verschillende redenen durfde ik vroeger nog geen bepalingen daaromtrent in het leven roepen, wel wetende, dat het beter is geen bepaling te hebben, dan eene, die niet te handhaven is, en waarmeê dan de hand gelicht moet worden. De ouders worden nu van zelf gedrongen, het onderwijs voor hunne kinderen wat meer ter harte te nemen, en de jongelieden om zich geregeld bij den medehelper om onderwijs te begeven; een onmiddelijk gevolg toch der bepalingen is, dat geen huwelijk kan voltrokken worden, zoolang men geen geloofsbelijdenis heeft afgelegd. In het algemeen is deze regeling door onze gemeenteleden goed opgenomen; en toen ik in September eene aanstaande bruid moest afwijzen, wegens gebrek aan kennis en onverschilligheid in het bezoeken van het onderwijs, waardoor ook haar huwelijk moest uitgesteld worden, bracht dit wel eenige beweging te weeg, doch men moest erkennen, dat de zaak recht was; te meer daar het onderzoek in het openbaar plaats heeft, en de ouderling benevens, zoo mogelijk, de ouders, er minstens bij tegenwoordig moeten zijn. De medehelpers hebben daardoor

weêr een bijzonder onderwijs te geven, waarvan de vruchten bij het onderzoek moeten blijken; eene niet te versmaden reden dus om er zich wat voor in te spannen, en er zooveel mogelijk de hand aan te houden. Wijl de jongelieden bij dag in den regel geen tijd of gelegenheid hebben, om onderwijs te ontvangen, heeft dit nu overal 's avonds plaats ten ongeveer 7 ure. Zij, die vroeger schoolonderwijs genoten hebben, en uit een godsdienstig gezin komen, zijn in den regel de besten bij het onderzoek.

Ook het schoolonderwijs blijft aan de zorg van de medehelpers toevertrouwd, en wordt hun gedurig aanbevolen; doch de bekwaamheid en de lust daartoe is bij allen niet even groot. De medehelper te Wônô-Hasri is de bekwaamste en ijverigste, en zijn jeugdige collega te Djati-Wringrin zal hem met der tijd gelijk zijn, zoo niet overtreffen. Had de laatste bijv. verleden week nog een 26tal kinderen bijeen, de eerste had sedert enkele dagen geen' enkelen leerling zien verschijnen. Toen hij ze ging opzoeken, vond hij er aan den weg bezig, of kiezelsteenen uit de rivier halende voor de bestrating van den grooten weg. Op deze en dergelijke wijze vervullen zelfs kinderen de heerendiensten hunner ouders, die het nu druk met de savah's hebben. Dat op de andere plaatsen de opkomst doorgaande slecht is, zal zeker voor een groot deel wel aan de medehelpers liggen, en, bij gebrek aan personeel, is het onmogelijk hen door meer geschikte personen te vervangen. Reeds twee oud-leerlingen van mij kon ik plaatsen, en langzamerhand zullen wel meerderen de plaats van de tegenwoordige medehelpers kunnen vervangen. Sylvanus werd te midden eener mohammedaansche omgeving geplaatst, en de school zou zijn voornaamste werk en tevens het middel

zijn om bij de menschen ingang te vinden. Aanvankelijk ging het met de school vrij goed, maar op den duur, en vooral in den West-moesson, is de opkomst zeer gering. Hij heeft de menschen aan huis veel opgezocht, en menigeen wilde wel naar hem hooren. Toch is de uitkomst van zijn werken voor de gemeente luttel geweest. Wel waren er die zeiden overtuigd te zijn, en die zelfs geregeld onderwijs kwamen ontvangen; doch aan het slot van rekening trokken de meesten zich terug. En dit om allerlei, soms de grilligste redenen. Één man bijv. was er, van wien hij verzekerd meende te zijn: geruimen tijd ontving hij onderwijs en kwam ter kerk. Maar zie! een paar huisgenooten werden door de cholera aangetast en stierven; de man beschouwde dit als eene straf of zoo iets voor zijn voornemen om christen te worden, en . . . . . trok zich terug. En waar men zich zóó terug trok, was in den regel ook het verkeer en de toegang tot de woning geëindigd. In zijnen werkkring kwam het dit jaar ook voor, dat christen-ouders hun zoontje lieten besnijden; men zegt omdat de andere jongens hem uitlachten en beschimpten, wat den jongen op den duur verveelde en beschaamd maakte, zoodat hij er bij zijne ouders op aanhield besneden te worden. 't Kan zijn; maar de vraag is, of er niet iets bijkwam van gehechtheid der ouders zelven aan die handeling? Intusschen blijven zij nog getrouw de bijeenkomsten bezoeken, en geven in het minst geen blijk het Christendom te willen vaarwel zeggen. Nu zou het op zich zelf niet zijn af te keuren, als men zijn kind liet besnijden; maar de groote menigte ziet er het teeken des Islams in, en vat besnijden en verloochening van het Christendom als woorden van gelijke beteekenis op. Wij kunnen het dus niet onopgemerkt laten voorbijgaan.

Feitelijke afval had dit jaar in den werkkring van Wônô-Hasri plaats, namelijk van eene vrouw, die haren tweeden man, een' christen, verliet, om tot haren eersten, een islamiet, terug te keeren. Daartoe schijnt vooral bijgedragen te hebben, dat die vrouw weêr opium begon te schuiven, hetgeen haar christen-man niet wilde toestaan, waardoor huiselijke oneenigheden ontstonden. Eigenlijk had zij nooit haren eersten man moeten verlaten. Maar hare familie, die grootendeels christen is geworden, wenschte dat ook zij christen werd, te meer daar zij even als haar man opium schoof, en men hoopte, dat zij door een nieuw huwelijk deze ellendige gewoonte zou laten varen. Aanvankelijk scheen men het pleit gewonnen te hebben; maar de eerste man bezocht gedurig zijne vrouw; zij ging wêer aan het schuiven, en het overige moest wel van zelf volgen.

Nog eene andere zaak is in dien werkkring hangende. Eene weduwe is daar gaan leven met een' man, die zijne vrouw verlaten heeft; doch de vrouw van dezen man wil noch van echtscheiding noch van samenwonen met die weduwe als tweede vrouw (maroe) weten. Het desa-bestuur beweert in deze zaak geen recht te kunnen doen, en de verlaten vrouw schijnt nog altijd te hopen, dat haar man wel wêer tot haar terug zal keeren. Het einde zal wel zijn, dat de man met die weduwe de desa verlaten zal, tenzij het onwaarschijnlijke mocht gebeuren, en hij tot zijne vrouw terugkeerde. Te Sambi-rôtô had een dergelijk geval plaats; doch daar verliet de verlaten vrouw onmiddellijk de desa, en keerde tot hare familie te Maron terug.

Tegenover deze en dergelijke ervaringen was mij de overgang van enkele nieuwelingen waarlijk eene vertroosting. Zoo bijv. nog de bekeering van eene volbloed

Madoereesche vrouw, doch die al sedert jaren in deze residentie heeft gewoond, en nu op het jongste Kerstfeest gedoopt werd. Zij maakt door haar stil en zedig karakter een' zeer gunstigen indruk, en ook van haar hopen wij, dat zij in haren kring nog tot eene aanbeveling van Christus zal mogen strekken.

Al deze ervaringen maken het onderwerp van bepaald gesprek met de medehelpers uit, die ook dit jaar geregeld om de twee maanden ten mijnent te zamen kwamen. En voor den zendeling èn voor de medehelpers zijn deze gesprekken leerzaam. Het spreekt wel van zelf, dat, na zooveel jaren samensprekens en verkeer, die samenkomsten een eigen karakter hebben gekregen. Toch blijft hoofdzaak het onderwijs, waarvoor wij nu als leiddraad het leven van Jezus hebben gekozen. Waar men echter nog zoo weinig zelf werkt, en ook zoo weinig middelen bezit tot bewaring en uitbreiding van het eenmaal geleerde, spreekt het wel van zelf, dat veel wêer verloren gaat, en gedurig nog eens herinnerd moet worden. In het samenstel van de zending bekleeden de medehelpers altijd eene zeer voorname plaats; en het is vrij natuurlijk, dat wij ons nog al eenige moeite en inspanning getroosten voor hunne verdere ontwikkeling en vorming. Aan hunne leiding en goede zorg zijn alle belangen der gemeenten toevertrouwd. Ook de zorg voor kerk-schoolgebouwen rust op hen, al komt ook de hulp voor bouwen of repareeren van de gemeenteleden gezamenlijk. Zij houden school in hun eigen huis; alleen te Maron is een armoedig eigen huisje er voor bestemd. Het ruime vóórgebouw, dat allen hebben, is daar voor wel niet geschikt, maar biedt toch in den regel ruimte genoeg aan; en als de onderwijzer de geschikte man is, kan de desa-jeugd in die scholen genoeg leeren, dat later te pas kan komen.

Het is hoofdzakelijk voor scholen, waar de zendeling zelf onderwijs geeft of er de leiding van heeft, dat wij onze „verzameling van Liederen" bewerkten, waarvan gedurende het verslagjaar onder den ouden titel „Kidoeng" eene tweede, vermeerderde en verbeterde uitgave, in twee deeltjes, ter perse ging. (1) Ook eene nieuwe, vermeerderde uitgave van ons Kerk-gezangboek is al eenigen tijd in bewerking, waarvan Br. HOEZOO in het nu loopende jaar de copie voor de pers gereed zal maken.

En hier is het de plaats om met ingenomenheid melding te maken van het „Vredefonds te Soerabaja", dat de Kedirische school verblijdde met een geschenk van 4 stel schooltafels en 5 zwarte borden. De behoefte daaraan bestond reeds lang, en gaarne betuigen wij hier onzen welgemeenden dank voor die tegemoetkoming, te meer te waardeeren, waar nog in zoovele behoeften te voorzien valt, die allen voor onze rekening komen.

De Kedirische desagemeenten hebben altijd zelven in eigen behoeften voor kerkgebouwen voorzien. Met te meerder genoegen vermelden wij daarom, dat Sambi-rôtô gedurende het verslagjaar een geschikt bamboezen kerkgebouwtje met pannen bedekking, en Adi-tojô een geheel uit steen opgetrokken kerkje heeft weten op te richten. De kerken te Kediri en te Wônô-hasri moeten gerepareerd, en te Djati-wringin moet een geheel nieuw kerkgebouw opgericht worden. Voor het een zoowel als voor het ander is nog niets gereed of voorhanden, en ontbreken nog de gelden. Wij zullen zien, hoe ons te redden. Jammer, dat onze gemeenteleden zoo arm zijn, en er van onderling hulpbetoon door de verschillende gemeenten nog geen sprake kan zijn.

---

(1) Het boekje is reeds gedrukt en verzonden. *Red.*

En waar wij hier over kerkgebouwen spreken, denken wij ook aan Maron's kerkje, dat een dertig jaren geleden door Kjaï Samuël en zijne vrienden werd opgericht, en nog altijd als een sprekend getuigenis van Maron's eerste christenen, vrij goed onderhouden, daar staat. Dat kerkje heeft eene geschiedenis, waarin de bloei en het verval en het aanvankelijk herleven van Maron's gemeente aanschouwelijk geteekend worden. Nooit zal ik het vergeten, toen ik haar voor de eerste maal een bezoek bracht, dat dit kerkje, waarvoor uitstekend hout, met fraai snijwerk was gebruikt, toen in stukken en brokken van verschillende erven te zaam gezocht moest worden! Natuurlijk dat het eene mijner eerste en ernstige bemoeiingen was, dat gebouw weer op te richten. Sedert heeft het dan ook weêr onafgebroken dienst gedaan, al laat de opkomst der gemeente ook nog wel iets te wenschen over. Den 17den December j. l. ging ook Samuel's weduwe, Jochibet, eene vrouw van zeer hoogen leeftijd, de eeuwige rust in. Reeds driemaal hadden wij haar bezocht en afscheid van haar genomen. Dan gaf zij, hoe moeilijk haar door algeheele verzwakking het spreken ook viel, toch met blijkbare levendigheid getuigenis van de hope op den Heer Jezus, die in haar was. En waar wij haar thans, even als de andere afgestorvenen in de verschillende gemeenten, die ons dit jaar ontvielen, herdenken, zij het met de uitdrukking der verwachting, ook hen eenmaal weder te mogen ontmoeten in het huis des Vaders met zijne vele woningen.

Als wij ons zoo alles, wat er gedurende dit jaar in dezen werkkring plaats had, voor den geest terug roepen, en ons zoowel het verrassende als teleurstellende, het verblijdende als bedroevende, in één woord, al het goede en kwade dat onze ervaring uitmaakte, herinneren, dan

(zij het ook, dat wij gaarne aannemen willen, dat wat ons zelven betreft, veel zeker veel beter en ook anders door anderen zou kunnen verricht zijn geworden) gevoelen wij ons toch gesterkt in het vertrouwen, dat al de verrichte arbeid gedurende dit jaar niet geheel ijdel zal zijn geweest; en waar wij ons bewust zijn „derhalve zóó te loopen, als niet in het onzekere", daar bevelen wij ons zelven en onzen werkkring met geloovig toeverzicht aan de leiding en trouwe onzes Heeren toe, biddende, dat ook door onzen geringen arbeid, hoe langer hoe grooter de schare moge worden, die de knie voor Jezus Christus buigt, en Hem erkent als een volkomen Zaligmaker en Heiland.

KEDIRI, Januari 1884. C. POENSEN.

STAAT der GEMEENTEN in KEDIRI-MADIOEN op Ult°. 1883.

Residentie KEDIRI.	ZIELENTAL op ultimo 1883.							GEDOOPT. Belijdenis.		GEDOOPT. Ouders.		Geloofs-belijdenis afgelegd.		HUWELIJKEN.	
	Gemeenten.	Mannen.	Vrouw.	Jongens.	Meisjes.	Zielen.	Totaal.	Mannen.	Vrouw.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouw.	gesloten.	ontbond.
Distrikt.	Semampir	18	20	27	7	72	72	2	5	2	1	6	4	5	—
Kotta (SYLVANUS.)	Genengan	2	2	1	2	7									
	Sambi-redjô	7	8	6	5	26									
	Kwadoengan	1	1	—	—	2									
	Sambi-resiq	—	1	—	—	1									
	Djong-biroe	1	2	—	—	3									
	Ngebraq	1	2	—	1	4	43								
Môdjô-rôtô. (JULIAAN.)	Wônô-hasri	35	44	63	47	189		1	2	1	8	1	1	4	—
	Selang	7	4	12	3	26	215								
Godéan. (MARKUS.)	Adi-tojô	14	19	13	17	63	63	—	2	2	3	—	—	—	—
Djambean.	Tjangaq'an	1	1	2	2	6	6								
Papar. (APPIJÔ.)	Djati-wringin	11	19	28	14	72									
	Slamboer	1	2	2	4	9	81								
Soekô-redjô. (LEVI.)	Sambi-rôtô	42	45	55	46	188		—	—	5	4	—	—	2	—
	Woengoe-redjô	10	10	10	11	41	229	3	2	1	4	—	—	—	—
Srengat. (TADDEUS.)	Maron	17	20	30	21	88	88	—	—	2	—	—	—	—	—
	Totaal: KEDIRI.	168	200	249	180	=	797								
	" MADIOEN.	11	26	22	29	=	88								
	Totaal zielen......						885	6	11	13	20	7	5	11	—

Totaal.... 50 Doopelingen, Lidmaten 12

Aanmerkingen.

Ult°. 1882 was het totaal Kediri.................. 743 zielen.
Gedurende 1883 werden gedoopt.................. 50 "
" " van elders gekomen.................. 32 "

Dus zou het zielental Ult°. 1883 moeten zijn .... 825 zielen.
Doch op de Staten slechts vermeld .... 797 "

Dus op de Staten niet vermeld .... 28 zielen.

Namelijk: 13 zielen ons bekend als overleden.
15 " naar elders verhuisd, doch woonplaats niet bekend.

28 zielen.

C. POENSEN.

Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, over 1883.

De voortgang der Evangelisatie in dit land gedurende het verslagjaar heeft zich weinig onderscheiden van dien in de laatste jaren. De vereeniging zou, met de vermelding van eenige bijzonderheden, kunnen verwijzen naar het bericht des vorigen jaars. Volledigheidshalve evenwel wil zij trachten, ook nu een algemeen overzicht van de werkzaamheden in het afgeloopen jaar te geven, en den algemeenen toestand van het Christendom in de Minahassa te schetsen.

De Predikant van Menado, F. H. LINEMANN, overleed in Januari van het verslagjaar. Hoewel de zendeling-leeraar ULFERS te Koemelemboeai hoogeren leeftijd had dan hij, was LINEMANN, de oudste van de evangeliedienaren in dit gewest. In 1840 door Bestuurders van het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam als zendeling-leeraar afgevaardigd, vertrok hij naar het zendingveld, bestemd voor de Timorsche Missie. Eenige jaren arbeidde hij onder de gedeeltelijk christelijke bevolking van het eiland Rotti. Hij had daar met ernstige ziekte te kampen, zoodat hij genoopt werd naar Timor-Koepang te wijken. In 1846 werd LINEMANN overgeplaatst naar de Minahassa, en bestemd voor den zendingwerkkring van Tanawangko. De Predikant van Menado, HELLENDOORN, was overleden. De dienst te Menado werd waargenomen door de zendeling-leeraren in de binnenlanden beurtelings.

LINEMANN werd door de Menadosche gemeente begeerd als vaste voorganger; zij deed daartoe een verzoek aan Bestuurders van gemeld Genootschap, terwijl van bevoegde zijde de noodige voorstellen aan de Regeering gedaan werden, en LINEMANN werd benoemd tot Predikant van Menado. Hij bekleedde die betrekking ruim 36 jaren. Hij verloochende zijne oorspronkelijke bestemming niet, maar werkte in de jaren zijner kracht ijverig mede aan den bloei der zending in de Minahassa; terwijl niet alleen de omtrek van de hoofdplaats Menado, maar ook de districten Tonsea en Likoepang zijn arbeidsveld als zendeling-leeraar vormden. In de beide districten, zooeven genoemd, werd hij van 1848 tot 1854 vervangen door den zendeling-leeraar HARTIG, insgelijks van de Timorsche missie naar de Minahassa overgeplaatst en te Kema gevestigd. Na diens dood wijdde LINEMANN zijne krachten ook weder aan dat deel van het arbeidsveld, tot dat hij in 1860 dat gedeelte kon overgeven aan de leiding van den zendeling-leeraar TENDELOO, die nog steeds daar werkzaam is, sedert 1875 als Hulpprediker.

De zendeling-vereeniging in de Minahassa mag in dit haar bericht te minder zwijgen over den afgestorven Broeder, omdat zij aan LINEMANN groote verplichtingen heeft. Wegens zijne positie ter hoofdplaats was hij in de gelegenheid veel voor haar te doen, en hij had daartoe lust en moed. Voor de personen der zendeling-leeraren en hunne gezinnen was hij, in vereeniging met zijne liefdevolle echtgenoot, steeds bereidvaardig tot hulp.

Barmhartigheid ging van zijne woning uit tot hulp en troost, tot leiding en bemoediging in velerlei nood en ziekte, leniging van lichamelijk lijden, redding uit tijdelijken nood, leiding in moeielijke levensomstandigheden, heenleiden naar den Verlosser der zondaren. De vereeni-

ging meent, dat velen, zeer velen, te Menado en in den omtrek thans nog daarvan moeten gewagen.

De laatste levensjaren van LINEMANN kenmerkten zich door rampspoed. Het verlies zijner edele wederhelft, weldra gevolgd door dat eener geliefde dochter, knakte zijne gezondheid en sloopte zijne kracht. Hij kon in den laatsten tijd zijn dienstwerk slechts ten deele volbrengen. De dood was hem eene verlossing. Zijne asch ruste in vrede; zijne ziel zij zalig door en bij den Redder der zielen, dien hij duizenden aanprees. Zijne gedachtenis blijve leven, zoowel in de geschiedenis der Evangelisatie in dit land, als meer bijzonder in de gemeenten in welke hij gearbeid heeft.

De Hulpprediker van Sonder, J. A. T. SCHWARZ werd benoemd tot tijdelijk Predikant van Menado. 't Is gebleken, dat dit eene wijze keuze was. Met verstandig overleg en lofwaardigen ijver arbeidde hij in het uitgestrekte ressort van Menado, voor een goed deel nog heidensch, en in de laatste levensjaren van LINEMANN natuurlijk slechts schaarsch bezocht. SCHWARZ wijdde al zijne krachten aan de gemeenten, zoo de Nederduitsche als de inlandsche.

Middelerwijl werd het ressort Sonder waargenomen door den Hulpprediker van Amoerang, C. J. VAN DE LIEFDE, die, voor zoover de werkzaamheden in eigen ressort hem dit veroorloofden, met zijne bekende nauwgezetheid en onvermoeiden ijver voor de gemeenten van Sonder deed wat hij kon.

In het begin van Juni kwam de door de Regeering voor Menado bestemde Predikant, de Heer P. TH. WIELANDT, die, na zijne overkomst uit Nederland, eerst eenige maanden te Bandjermasing geplaatst was. De vereeniging verheugt zich dankbaar, dien Predikant te Menado en aan

het hoofd van alle kerkelijke aangelegenheden in dit gewest geplaatst te zien. Reeds aanstonds toog Z.W.Eerw. aan het werk. De statistieke opgaven, aan dit bericht toegevoegd, wijzen een buitengewoon groot cijfer van gedoopte volwassenen en kinderen in het ressort Menado aan. Daaruit moge blijken, dat én de Predikant WIELANDT én de Hulpprediker SCHWARZ veel ijver ontwikkeld hebben. Als in het voorbijgaan wordt hier aangeteekend, dat de cijfers van gedoopte kinderen in negeryen onder het distrikt Ares vermeld, het aantal gedoopten zoo volwassenen als kinderen aangeeft. Moge de kerkelijke afdeeling Menado zich langen tijd in het bezit van dezen Predikant verheugen.

Het ressort Tanawangko bleef in het verslagjaar tot 25 November onder de leiding van den Hulpprediker van Tomohon, J. LOUWERIER. Als steeds heeft deze, in eigen werkkring en in het ressort, waar de waarneming van den dienst hem opgedragen was, veel ijver, trouw, volharding ontwikkeld. Zijn arbeid zal ook in het Tanawangkosche van blijvenden invloed zijn. Op gezegden datum, aanvaardde de van de Ambonsche eilanden herwaarts overgeplaatste Hulpprediker, J. TEN HOVE, zijn dienstwerk in genoemd ressort. Moge zijn arbeid gezegend worden!

Overigens bleef de Zendelingleeraar ULFERS en bleven de Hulppredikers allen gedurende het geheele verslagjaar ongestoord werkzaam. De Hulpprediker van Ajermadidi, H. J. TENDELOO, echter werd in de twee laatste maanden des jaars door ernstige ziekte verhinderd zijn dienstwerk te verrichten. Ware dat niet het geval geweest, dan zou het aantal gedoopte kinderen en aangenomen lidmaten in zijn ressort waarschijnlijk hooger cijfer bereikt hebben. De vereeniging verheugt zich dankbaar, dat hij aan het eind van het jaar weder hersteld was.

De Hulpprediker van Ratahan, J. N. WIERSMA, werd bij Regeeringsbesluit overgeplaatst naar Waai, één der Ambonsche hulppredikers-ressorten, vakant geworden door het overlijden van den Hulpprediker J. J. BÄR. Hij vond bezwaar in de opvolging van dat besluit, en vroeg een tweejarig verlof naar Europa aan. Tot ult°. 1883 bleef hij op zijn' post te Ratahan.

Het aantal inlandsche leeraars werd in 1883 met acht vermeerderd. Onderscheidene oorzaken werkten zamen tot den wensch, dat het aantal zich nog belangrijk uitbreide. Door den geregelden voortgang der Evangelisatie vermeerdert het aantal christengemeenten zich gedurig, terwijl de bestaande zich allengs uitbreiden, en gemeenten, die reeds sedert eenigen tijd het geheele zielental der inwoners bevatten, steeds meer behoefte krijgen aan geregeld godsdiensonderricht voor volwassenen en kinderen. Maar ook de veranderde richting van het inlandsch schoolonderwijs, die wij overigens gaarne geheel in hare waarde laten, vermindert steeds de werkkrachten in de gemeenten. Immers de genootschaps-onderwijzer is krachtens zijn ambt voorganger en catecheet in de gemeente. Waar de genootschapsschool door eene gouvernementsschool vervangen wordt, verliest de gemeente haren leidsman. Wij erkennen dankbaar, dat bij de overdracht van een aantal scholen, welwillend door de Regeering bepaald werd, dat de onderwijzer zou belast blijven met de leiding van de gemeente, en tevens dat deze en gene gouvernements-onderwijzer, die niet vooraf genootschaps-onderwijzer was, belangrijke diensten aan de gemeente bewijst. Maar wij mogen niet voorbijzien dat een en ander slechts tijdelijke voorziening kan geven. Vermeerdering van het aantal inlandsche leeraars wordt gaandeweg wenschelijker.

De opleiding van jongelieden tot het inlandsch leer-

aarsambt ging ook in het verslagjaar geregeld voort. De vereeniging mag ook thans niet verzwijgen, hoe die opleiding uit den aard der omstandigheden, niet anders dan gebrekkig wezen kan. De Hulppredikers belast met die opleiding, kunnen daaraan met den besten wil niet den noodigen tijd besteden. Groote ressorten, met een groot aantal gevestigde gemeenten, vorderen veel tijd en krachtsinspanning. De noodzakelijke bezoekreizen en onderscheidene werkzaamheden in de gemeente, ter plaatse van vestiging, veroorzaken nadeelige stremming in het onderwijs, dat telkens moet afgebroken worden, tot groot nadeel van de kweekelingen. Intusschen gaat de opleiding, in weêrwil van belemmerende omstandigheden, steeds voort, en levert betrekkelijk goede resultaten. Vorming van inlandsche leeraars door daartoe bijzonder aangewezen personen blijft gewenscht.

Eén der inlandsche leeraars, Eliza Ziwij, te Rerer, ressort Tondano, ontviel door den dood aan de zijnen en aan het werk. Zijn overlijden is een groot verlies. Ongeveer 25 jaren was hij met ijver, liefde, geloof en toewijding werkzaam, eerst als genootschaps-onderwijzer, later als hulpzendeling, terwijl hij als zoodanig tot inlandsch leeraar benoemd werd. Zes gemeenten behoorden tot zijne afdeeling. Zijne plaats zal moeten vervuld worden door één der in het verslagjaar nieuw aangestelde inlandsche leeraars in genoemd ressort. Hij heeft met kleine kracht groote dingen vervuld.

Nagenoeg in al de gemeenten werd des Zondags godsdienstoefening gehouden. Enkele gemeenten, meestal behoorende tot de in den laatsten tijd onstane, ontberen soms op Zondag de godsdienstoefening, omdat zij tot heden een' eigen' voorganger missen. En dit zijn meestal gemeenten, die het dringendst behoefte hebben

aan hulp en leiding, en in eigen boezem geen werkkrachten bezitten. Hier en daar rijst de klacht: jammer dat de menschen ten eenenmale verstoken zijn van alle godsdienstige leiding en onderwijs, daardoor staan zij op zeer lagen trap van ontwikkeling. 't Is vooral in het ressort Menado dat werkkrachten ontbreken. Maar ook elders is groote behoefte aan medewerkend personeel. Zooveel mogelijk wordt daar van elders hulp en leiding verleend. Het is echter natuurlijk, dat die steeds gebrekkig is. De zoekende, opwekkende, leidende zorg en het voortdurend toezicht blijven ontbreken. Zeer wenschelijk blijft het, dat iedere gemeente, hoe klein ook in zielental, haren eigen voorganger en catecheet hebbe, en dat vooral de pas opgerichte, de nog wordende gemeente. De overtuiging daarvan riep de vereeniging tot onderling hulpbetoon in het leven. En deze vereeniging, door inlandsche christenen gevormd, tracht in de bestaande behoefte te voorzien. Maar, al is er eenig geld voor het beoogde doel beschikbaar, dan is nog niet alles gewonnen. Waar vindt men goede werkkrachten, tamelijk ontwikkeld, maar vooral goed toegerust met gaven van hart en gemoed, aan wie men met vrijmoedigheid school en gemeente kan toevertrouwen? Wij erkennen het: daaraan is gebrek.

Betrekkelijk de waardeering van en de deelneming aan de openbare godsdienstoefeningen ontving de vereeniging uit de onderscheidene ressorten, voorzoover de Hulppredikers haar eenig bericht hebben doen toekomen, onderscheidene mededeelingen. Er is in de afzonderlijke ressorten wederom groote verscheidenheid bij de gemeenten.

De opkomst, dit mag men in 't algemeen getuigen, was in de meeste gemeenten bevredigend, in enkelen bedroevend. Van geheele gedeelten van het omvangrijk arbeidsveld kon gezegd worden, dat de gemeenten trouw

gebruik maken van de openbare godsdienstoefeningen. Kerkelijk godsdienstig leven ontwikkelt zich. En bij velen is het niet uit kracht van gewoonte, dat zij de onderlinge samenkomsten bezoeken. Daar is behoefte aan gemeenschappelijke godsvereering, aan broederlijke gemeenschap in gebed en dankzegging, aan meer licht, troost, bemoediging, leiding. De aanbidding van God in geest en waarheid, ook bij de openbare samenkomsten, is menigeen reeds geen vreemde zaak. Oprechtheid van zin en bedoeling bestuurt menigeen, als hij ten Godshuize ingaat. De overtuiging wordt gevoed, dat God waarheid in het binnenste eischt. De voorgangers der gemeenten moeten daarom volharden in de getuigenis, dat werktuigelijke godsvereering in zich zelve dood is, dat het de geest is, die levend maakt. Wij mogen het gerust verzekeren, dat menig eenvoudig christen het bedehuis bezoekt met geheiligde gevoelens, met een biddend gemoed, en door de onderlinge samenkomst gesticht, gesterkt, getroost, bemoedigd huiswaarts keerende, den zegen des Heeren medebrengt tot de zijnen. Immers op vele plaatsen vindt in vele gezinnen eene huiselijke nabetrachting van de godsdienstoefening plaats; op meer plaatsen nog, en dit wijst nog duidelijker op de behoefte aan gemeenschap, houdt men des namiddags samenkomsten om te spreken over de godsdienstoefening van des morgens. Te waardeeren is het, dat daarbij slechts hoogst zelden over den persoon des predikers, wie dan ook, een enkel woord gezegd wordt. Men behandelt en overweegt het gehoorde, en brengt dat vaak over in de landstaal. Men bedenke, dat overal de godsdienstoefeningen in de Maleische taal gehouden worden; maar dat overal, met uitzondering van zeer enkele strandplaatsen, als Menado en Kema, de taal in het dagelijksch verkeer de landstaal is. Men noemt het doel dier samenkomsten zeer eigenaardig: penimbangan riwajet, d. i. overweging der preek.

Genoeg om te doen zien, dat op vele plaatsen de opkomst en de waardeering van de openbare godsdienstoefeningen verblijdend zijn, en de zegen daarvan overvloedig mag heeten.

Geen gemeente zonder vlek of rimpel. Geen akker met weelderig groeiende tarwe, zonder onkruid daartusschen. Geen vischnet wordt uit zee opgehaald, zonder allerlei soort van visch te bevatten. Wij zeiden boven reeds, dat de opkomst tot de openbare samenkomsten in enkele gemeenten bedroevend is. Wij zouden aan de waarheid te kort doen, als wij niet gewaagden van gemeenten, waar onverschilligheid den boventoon voert, van personen in de beste gemeenten, die zich vijandig stellen tegenover kerk en godsdienst, die de onderlinge bijeenkomsten opzettelijk verwaarloozen en daarmede zelfs den spot drijven. Velerlei oorzaken werken de onverschilligheid omtrent het kerkgaan en het catechetisch onderwijs in de hand. Waar die bij enkelen in de gemeente gevonden wordt, ontstaat zij meestal uit onkunde gepaard met opgeblazenheid, zondelust, gehuwd aan een onbekeerlijk hart, of ook eenvoudig gemakzucht, lusteloosheid. Maar waar de meerderheid der gemeente de kerk ontwijkt en den zondag ontheiligd, daar zijn vaak algemeene toestanden in verbond getreden met de afkeerigheid, die de natuurlijke mensch voedt voor alles wat godsdienst in geest en waarheid betreft. Eene bloot vormelijke godsdienstoefening zou wellicht nog worden bijgewoond, maar wat geestelijk is wordt vermeden. Algemeene toestanden als door ons bedoeld zijn b v. ligging der plaatsen en plaatselijke gebruiken. Tot de laatsten brengen wij het tot den huidigen dag bestendigen van de gewoonte op enkele groote plaatsen, om ook des Zondags pasar te houden. Toen de bevolking heidensch was, had dat gebruik reden van bestaan, omdat voor de heidenen

alle dagen gelijk waren. Maar nu de geheele bevolking dier plaatsen, met uitzondering van de bijwonende vreemde oosterlingen, eene christelijke is, zou het wenschelijk zijn, dat de rustdag ook hierin geëerbiedigd werd, dat het alsdan geen marktdag ware. De waardeerende christenen nemen er geen deel aan. Maar voor onwetenden en onverschilligen is het eene oorzaak van verwaarloozing van de onderlinge samenkomsten. Met de ligging der plaatsen wordt vooral bedoeld: de nabijheid van de hoofdplaats Menado. 't Is wellicht met het oog op het groote aantal vreemde oosterlingen, dat ter hoofdplaats woont, uiterst moeilijk dáár des Zondags de pasar te sluiten. Ziet men op het land en zijne nagenoeg geheel christelijke bevolking, dan moet men wenschen, dat in het algemeen het pasarhouden op Zondag verboden ware. De vereeniging acht, dat daardoor veel nut gesticht zou worden, zeker niet alleen eene meer getrouwe Zondagsviering. De Zondagsche pasar is en wordt voor velen noodlottig. Thans is voor velen de verzoeking te groot, het pasarloopen werkt aanstekend. Van sommige plaatsen gaat men in massa naar Menado; op Zondag slentert men door de stad en over de pasar, meestal doelloos.

Wij weten het wel: dit alles zal veranderen, als de geest des Christendoms meer en meer doordringt en het Evangelie hart en leven allengs meer heiligt; maar waar zóó de prediking van het Evangelie ontweken en de werking van dien geest ontvloden wordt, zullen er altijd zijn die schade lijden aan hunne ziel.

Intusschen, daar zijn andere oorzaken van de minder goede opkomst bij de godsdienstoefeningen. Bij menigeen is niet de ware behoefte des harten. Waar geen schuldbesef en gevoel van ellende is, wordt ook niet uitgezien naar redding en verlossing. Bij huisbezoek en andere gelegenheden wordt op-

gewekt tot het bijwonen der onderlinge bijeenkomsten. Aan schoone beloften ontbreekt het dan niet. En hoewel wij niet willen beweren, dat die eenig en alleen gegeven worden om tevreden te stellen, met het voornemen om ze toch niet te volbrengen, zien wij ze naar ons verlangen veel te weinig in vervulling treden. De zorgvuldigheden en de velerlei begeerten van het aardsche leven verstikken vaak het pas ontkiemde goede zaad.

Maar ook hangt in deze veel af van de voorgangers in de gemeente. Niet allen weten te leiden, te trekken, te boeien. Is de voorganger een loondienaar, die bij de aanvaarding zijner taak allereerst vraagt „wat gewordt er mij voor?" die dan ook bij de godsdienstoefening zijn werk uit noodzakelijkheid verricht, die spreekt, omdat hij moet, doch niet omdat hij gelooft, wien het werk eer een last dan een lust is, hoe zal zijne prediking aantrekkingskracht bezitten? Zoo iemand verstrooit, meer dan hij vergadert. Maar is de voorganger, hoe eenvoudig soms ook nog in ontwikkeling, een waar discipel van Jezus, zoo zal het hem een lust zijn en eene behoefte des harten, om van den Zaligmaker en diens zondaarsliefde te getuigen, om anderen te leiden tot de genade, die zijn deel werd; dan zal hij tijd, kracht noch moeite sparen, om steeds meerderen te trekken en ten zegen te worden. Een verscherpte blik op de toestanden der gemeenten overtuigt van de waarheid, dat veel afhangt van den meerderen of minderen ijver, het meer of minder levend geloof van den voorganger. Ook in de Minahassa is de gemeente vaak een getuigschrift, den voorganger tot lof of blaam.

De bediening des heiligen Avondmaals en van den heiligen Doop had overal geregeld plaats. Over het algemeen is de belangstelling in de viering des heiligen

Avondmaals groot. Ook in dit opzicht bestaat onverschilligheid bij eenigen. Trouwens waar over 't geheel onverschilligheid voor God en godsdienst vóórzit, is 't wel niet te verwonderen, als die zich ook uitstrekt tot de Avondmaalsviering. Wenschelijk en van goede werking is het, als de gemeente, tot zekere mate van zelfstandigheid gekomen, zelve tot hare voorbereiding tot de viering van die plechtigheid werkzaam is. Als de betrokken inlandsche leeraar daarbij verstandig leidt, de ouderlingen der gemeente met den onderwijzer-voorganger, vóór de viering de leden der gemeente opzoeken, en daarna zich vergewissen van de reden, waarom deze of gene niet aan het Avondmaal kwam, ontwikkelt zich leven, beweging, waardeering, gemeenschapsoefening, dan brengt soms eene enkele Avondmaalsviering grooten zegen aan. Zeer moet gewaakt worden aan den éénen kant voor minachting van het heilige, en ter anderer zijde tegen het koesteren van bijgeloovige denkbeelden betrekkelijk het Avondmaal. Het kan niet genoeg herhaald worden, dat het een gedachtenis-maaltijd is, eene daad en eene belijdenis tevens des geloofs moet zijn, opdat het doel, vernieuwing der gemeenschap met Christus, bereikt worde. Soms toch wordt bij ons wel eens de vrees gewekt, dat enkelen eene geheimzinnige wonderkracht en werking van den heiligen disch verwachten. Daar tegen te getuigen en vooral bij die plechtigheid op te wekken tot waarheid en oprechtheid, kan, onzes inziens, niet ongestraft worden nagelaten.

Wij hebben de stellige zekerheid, dat menigeen in ootmoed des harten, met oprecht kinderlijk geloof, met gepaste vrijmoedigheid, dorstende naar gemeenschapsvernieuwing met Christus, met heilige voornemens en met een biddend hart nadert tot de verkondiging van

den dood des Heeren. Wij weten, dat menigeen den zegen des Avondmaals uit het bedehuis medeneemt en den zijnen daarvan mededeelt. Wij hebben gezien, hoe aan den gewijden disch de bedroefde getroost, de nedergebogene opgericht, de zwakke gesterkt werd. Daarin ligt zooveel bemoedigends om voort te gaan in het werk des Heeren, zooveel, dat ons spreekt van de goddelijke werking van het Christendom onder ons volk. Is het niet als hoorden wij soms bij opmerkingen, als zoo even geschetst, des Heeren stem in ons hart: »Zaaier, zaai in Gods naam voort"?

Bijgaande statistieke opgaven wijzen op de eindcijfers van 940 volwassenen en 5772 kinderen, die gedoopt werden. Het zijn vooral de ressorten van den Predikant van Menado, van den zendeling-leeraar van Koemelemboeai, en van den Hulpprediker van Ratahan, waar betrekkelijk vele volwassenen door den Doop in de gemeente werden ingelijfd. 't Is verblijdend, dat de overgebleven heidenen allengs toetreden. De bewoners van het distrikt Bantik zijn voor verreweg het grootste deel nog heidenen. De christenen zijn dáár nog slechts weinigen. Dat zij langzamerhand het goede voorbeeld zullen volgen van hun hoofd, den Hoekoem-besar van Bantik, die christen is en veel belangstelling toont in den godsdienst, is de hoop en de verwachting van den Predikant van Menado. Gaarne wenschen wij met hem, dat ook de stam Bantik eene parel moge worden aan de kroon van den Christus Gods. In het Koemelemboeaische, bijzonder te Roemoönbawah, alwaar in 1883 ruim honderd heidenen gedoopt zijn, moeten, volgens bericht van den zendeling-leeraar ULFERS, nog 400 à 500 heidenen zijn overgebleven, waarvan de meesten thans deelnemen aan het voorbereidend onderwijs tot den Doop. Elders, met name in de

ressorten van Tomohon, Sonder en Tanawangko, gingen van de overgebleven heidenen verscheidenen over tot de Roomsche kerk. Toch werden ook dáár door de Hulppredikers eenige volwassenen gedoopt. Wederom elders in de bovenlanden zijn geheele ressorten geheel christelijk.

Onder het aantal gedoopte kinderen, – 't is boven reeds aangestipt, - zijn, wat de gemeenten in het distrikt Ares aanbelangt, ook eenige volwassenen medegerekend. Voorts zijn daarbij geteld kinderen, die met hunne heidensche ouders tegelijk gedoopt werden. Verreweg het grootste deel der gedoopte kinderen zijn van christenouders, voor een goed deel lidmaten der gemeente, en voor het grootste deel wettig gehuwde lieden. Over het algemeen wordt de Doop toegediend aan alle kinderen, voor wie die begeerd wordt. In menige gevestigde gemeente zelfs worden onverschillige ouders, die het doopen hunner kinderen steeds uitstellen, of die zich tegen de komst van den Hulpprediker in eenige gemeente, niet bij den Kerkeraad aanmelden, opgezocht, opgewekt, aangemoedigd, – een enkele maal zelfs gedrongen – hunne kinderen te laten doopen. Intusschen wordt er naar gestreefd, de plechtigheid des Doops zoo ernstig mogelijk te verrichten. Het mag, hoe dan ook, geen sleur of gewoonte worden, terwijl wij moeten waken tegen het voeden van bijgeloovige voorstellingen. Herhaaldelijk wordt in de gemeente gesproken over de instelling en het doel van den Doop, maar ook over zijne eischen en de verplichtingen, die hij oplegt aan ouders en doopgetuigen. En meestal brengen de ouders hun verzoek om den Doop voor hunne kinderen eerst bij den Kerkeraad of de oudsten, waar dan naar omstandigheden, een woord van vermaning gesproken wordt. Voorts heeft veelal vóór de doopsbediening eene bijeenkomst plaats met de ouders en de doopgetuigen,

waarin naar gedrag en wandel, lidmaatschap, het deelnemen aan de openbare godsdienstoefeningen, enz. onderzocht wordt. Bij bevredigend resultaat wordt opgewekt tot volharding in al wat goed en lieflijk is; bij minder gunstig getuigenis volgt natuurlijk vermaning, terechtwijzing, enz. Voorts wordt over den Doop gesproken, opgewekt tot voorbereiding tot de plechtigheid en tot een waardig gebruik daarvan.

Gelijk bij ieder werk in de gemeente, zou men ook van dit meer vrucht willen zien. Maar wij moeten bedenken, dat de vrucht allengs rijpen moet, en nooit mag worden aangebonden. En wij mogen met dankbare blijdschap getuigen, dat ons streven in deze niet vruchteloos is. Menigeen kwam door de bespreking, onderrichting en opwekking in die bijeenkomst tot betere gedachten; deze begon voor zijne belijdenis te leeren, gene kwam trouwer ter kerk, een derde voerde huiselijke godsdienstoefening in, terwijl een ander zijne kinderen ter schole zond. Geldt de bijeenkomst den Doop van kinderen buiten echt, dan zien wij meermalen het onwettig samenleven zich oplossen in een wettig huwelijk.

Gedurende het verslagjaar werden 1256 lidmaten aangenomen. Dat dit cijfer hooger of lager had kunnen zijn naarmate strenger of milder eischen aan de kandidaat-lidmaten gesteld waren, is begrijpelijk. Zeker zijn er steeds onder degenen, die tot lidmaat aangenomen worden, eenigen van wie wij weinig verblijdends verwachten. Gelijk echter lidmaten, die ergernis geven, van de viering des Avondmaals worden uitgesloten, wordt niemand tot lidmaat aangenomen, dan die goede getuigenis heeft van gedrag en wandel. De Gemeente als zoodanig verklaart openlijk geen bezwaar te hebben tegen de aanneming en ten volle bereid te zijn, de voorgestelde nieuwe leden in

de gemeenschap op te nemen. Dat de belijdenis wel eens wordt verloochend, wien zal het verbazen? Dat niet allen die belijdenis versieren met eenen godvruchtigen wandel, wie zal het wraken? Dat ook hier veler, betrekkelijk veler geschiedenis is struikelen, vallen zelfs, en opstaan, wie heeft vrijmoedigheid, den eersten steen te werpen? Is het niet reeds verblijdend, dat menigeen trouw is in de belijdenis en toeneemt in godsvrucht?

Het catechetisch onderwijs kan gezegd worden tweeledig te zijn: dat voor de geheele gemeente oud en jong, lidmaat en niet lidmaat, en dat voor hen bijzonder, die zich voor den Doop of voor het afleggen der geloofsbelijdenis voorbereiden. In kleine gemeenten kan hoofdelijk onderricht gegeven worden; in groote gemeenten is dat niet mogelijk. Daar wordt in het algemeen gevraagd en in koor geantwoord. Dit heeft zijn vóór en tegen. Eenigen verschuilen zich achter de massa, en leeren niet, anderen worden geprikkeld tot ijver om niet bij eenigen kameraad achter te staan. (1) Bij het onderzoek van degenen, die lidmaat zullen worden, zouden wij vaak meer kennis en vooral meer verzekerdheid des geloofs wenschen; of ook ontmoedigt ons wel eens gebrek aan heiligen ernst. Maar wij mogen niet ontkennen, dat hier en daar antwoorden gegeven worden, die getuigen, dat men den Heer Jezus in zijne ontfermende zondaarsliefde kent, Hem als zoodanig met een geloovig hart aanneemt en liefheeft, dat men een kind des Vaders wenscht te worden.

Menigeen reeds van gevorderden leeftijd zou wel lid-

---

(1) Toch ware het te wenschen, dat deze gewoonte, die zoo geheel aan het catechismus-opzeggen in de Roomsche kerk doet denken, wierd afgeschaft. Men splitse de klasse. RED.

maat willen worden, doch ziet op tegen het leeren. Wij trachten daaraan tegemoet te komen, door voor min ontwikkelden, vooral die niet lezen kunnen, onze eischen laag te stellen; bij ouden van dagen wordt zelfs het van buiten leeren wel eens geheel ter zijde gezet. Wij trachten dan door vertellen, samenspreking, vragen en antwoorden, eenige kennis aan te brengen, oor en hart te ontsluiten voor de waarheden en zegeningen des Evangelisch, schuldbesef en begeerte naar verlossing te wekken, en zoo tot den Heiland te leiden. Verrassend is soms de ernst, waarmeê de zoodanigen eindelijk den Heer belijden met woord en daad.

Een bedroevend verschijnsel is het, dat zoovelen onder het jeugdig geslacht, vooral in groote gemeenten, geen lust aan den dag leggen om voor het lidmaatschap te leeren, of althans door trouw op te komen en vlijtig onderzoek te toonen, dat zij eenige behoefte hebben aan iets beters dan de wereld geven kan. De grondoorzaak hiervan moet gezocht worden in gebrek aan christelijk godsdienstige opvoeding in het huisgezin, in verband tot de afwezigheid van allen godsdienst in de school. Het kind heeft soms de jaren der jongelingschap reeds bereikt, zonder nog eenmaal opzettelijk onderwijs in bijbelsche geschiedenis of in de Evangelische waarheden gehad te hebben. Meestal hebben, vooral in de ongodsdienstige huisgezinnen, de ouders weinig of geen macht over hunne kinderen, zoodat herhaalde aansporing van de zijde der ouders om ter catechisatie te gaan, wel eens eene uitwerking heeft tegenovergesteld aan wat beoogd wordt. Daarbij komen vaak spotzucht, onverschilligheid, verkeerd voorbeeld van anderen, vooral van de makkers. Is 't niet natuurlijk in de ontwikkelings-geschiedenis van een volk pas tot het Christendom overgegaan, met maatschappelijke toestan-

den als het onze, dat een deel der jongelingschap als in de duisternis blijft wegschuilen, een ander deel zich verheft op eenige verworven kennis in de school, zich valschelijk schaamt over het deelnemen aan kerk en onderwijs, niet gaarne alleen gaat, niet met een verkeerd oog wil aangezien worden, en daarom zich verre houdt, van wat met den uitwendigen godsdienst in verband staat? Wij trachten een en ander te overwinnen door jongelieden op te wekken, ouders tot ernstige behartiging van het zieleheil hunner kinderen aan te sporen, en door het onderwijs zoo aangenaam en bevattelijk mogelijk te maken.

Wil men echter met eenigen grond hopen, dat het godsdienstonderwijs bij de jongelingschap gewaardeerd zal worden, dat liefde tot Jezus en tot den Vader in het hart aangekweekt wordt, dan moet vooral gewerkt worden op het opkomend geslacht, de jeugd, waaruit allengs en voortdurend de jongelingschap ontstaat. De christenkinderen moeten hoe langer hoe meer in onze zorg deelen. Hoe gaarne zouden wij zien, dat de ouders zelven de eerste en de beste leidslieden hunner kinderen tot den vriend van kinderen, Jezus, waren; dat het huisgezin in waarheid christelijk ware, zoodat de kinderen als met godsdienstigen geest gevoed werden. Wij mogen ook in dit opzicht niet voorbijzien wat reeds is, en vooruitgang in deze geeft moed tot hope. Maar er ontbreekt nog zoo ontzettend veel aan. Ja menigeen wenscht voor zijne kinderen godsdienstig onderwijs, en den zoodanige gaat het zieleheil van zijn kroost ter harte. Maar vaak ontbreken kennis en takt. Wij wekken op tot huiselijke godsdienstoefening, en dat niet zonder goed gevolg. Maar vooreerst en lange nog moet de gemeente doen, wat eigenlijk des huisgezins is... Wij moeten heil verwachten van godsdienstig onderwijs op de scholen en van

godsdienstonderricht in de gemeente. Wij moeten het openlijk erkennen, zij het met droefheid des harten, dat vele onderwijzers aan de genootschapsscholen het onderwijs in de bijbelsche geschiedenis niet genoeg behartigen, niet aangenaam weten te maken. Voorts weet men, dat dit onderwijs geheel is buiten gesloten van de gouvernementsschool.

De zendeling-leeraar ULFERS bericht, dat de gemeente te Koemelemboeai veel in te brengen heeft tegen de gouvernementsschool daar ter plaatse, omdat de godsdienst er buiten gesloten is, en dat zij daarom nalatig werd de meisjes ter schole te zenden. Lang heeft die zendeling-leeraar getracht, ook door het voorbeeld te geven met meisjes te zijnen huize, om de gemeente tot andere gedachten te brengen, doch te vergeefs. Eindelijk heeft hij door den nood gedrongen, opdat de meisjes niet geheel zouden verstoken blijven van schoolonderwijs, te Koemelemboeai eene christelijke meisjesschool geopend, die dagelijks door p. m. 70 meisjes bezocht wordt.

Elders kwam men tot de overtuiging dat de genootschapsscholen, die op groote plaatsen naast de later geopende gouvernementsscholen bleven bestaan, minder gewaardeerd werden, en als tot bewaarscholen van jeugdige kinderen werden, vanwaar uit de kinderen naar de gouvernementsscholen overgingen. De bevolking verkiest de school der Regeering, en dat is niet onverklaarbaar, want die school heeft zeer veel voor. Om bovenstaande reden heeft de Hulpprediker BROUWER te Langowan, de genootschapsscholen te Remboken en te Kawangkoan in den loop van het verslagjaar gesloten.

Wederom elders is de bevolking tamelijk ijverig in het terschole zenden van de jongens, terwijl men de meisjes t'huis houdt. Dat geschiedt allengs toenemend

ook op plaatsen waar vroeger de genootschapsschool door alle kinderen, jongens en meisjes werd bezocht. Men verschuilt zich achter het bezwaar der betaling van 't schoolgeld. Als of dat niet veel minder bedraagt dan wat men vroeger aan schoolbehoeften en leermiddelen uitgaf. Bovendien, het verschijnsel doet zich ook voor, waar geen schoolgeld geheven wordt, omdat de gemeente in de lokaliteit voorziet. Neen, in het oog der bevolking is de aard van de school veranderd. De genootschapsschool staat in direct verband met de gemeente, zoowel omdat de onderwijzer tevens voorganger is en catecheet, als anderszins. De gouvernementsschool staat buiten de gemeente. Men wacht, half onbewust zelfs, van die school voor de jongens maatschappelijk heil, alsof zij eene pepinière ware voor toekomstige kweekelingen bij het inlandsch onderwijs.

Veel zou in deze beter worden, als er ook op de gouvernementsschool onderwijs kon gegeven worden in de bijbelsche geschiedenis. De Hulpprediker LOUWERIER, te Tomohon, beproefde in het verslagjaar vergunning te verkrijgen van de plaatselijke inlandsche schoolcommissiën voor de scholen in de Distrikten Kakaskasan en Tombariri, om in de scholen twee maal per week, gedurende de schooluren zoodanig onderwijs te geven. Op zijn daartoe strekkend verzoek werd afwijzend beschikt. Hij liet de zaak niet rusten, en bracht die door tusschenkomst van den Adjunkt-Inspecteur van het Inlandsch onderwijs in deze afdeeling tot den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

Intusschen mag de gemeente niet stil zitten. Aan de godsdienstige vorming van het jeugdig geslacht moet gearbeid worden. De zoogenaamde kinderkerk doet in dit opzicht veel dienst. Des Zondagsmiddags, hier en daar

des Zondagsmorgens vroeg, ten zeven ure, komen de kinderen zamen, en wordt hun de bijbelsche geschiedenis verteld. Dit geschiedt allengs op meer plaatsen, en de belangstelling en deelneming nemen toe. 't Is verkwikkelijk, soms te hooren, hoe de kleinen antwoorden, of ook een vroeger gehoord verhaal terug vertellen in de taal des lands. Hier en daar leeft de zaak; op sommige plaatsen ontmoet men weinig waardeering, terwijl elders de zaak afstuit op de omstandigheid, dat de gemeente geen' vasten voorganger heeft. De Vereeniging meent, dat er naar gestreefd moet worden, de kinderkerk steeds meer aan haar doel te doen beantwoorden, de eigenaardige bezwaren moedig het hoofd te bieden en het medewerkend personeel tot volharding op te wekken. Wij twijfelen niet, of, met 's Heeren hulp, zal de zaak wél gelukken, het nut er van meer en meer ingezien en de geestelijke belangen der kinderen steeds meer behartigd worden.

Met de kinderkerk dient verbonden te worden afzonderlijk catechetisch onderwijs in de bijbelsche geschiedenis ten behoeve van grootere kinderen. Te Tomohon is daarmede vereenigd eene zangschool. Deze neemt zeer in bloei toe, en geeft stof tot blijdschap door de merkbaar goede vorderingen en de waardeering van velen.

De algemeene toestand van de christengemeenten in de Minahassa blijkt reeds uit al het boven gezegde. Wij voegen er aan toe, dat er merkbaar vooruitgang in godsdienstig en kerkelijk leven valt op te merken. Hier en daar maakt onverschilligheid plaats voor opgewektheid, moge dit bestendig zijn! Betere waardeering van godsdienstoefening en onderwijs wordt vermeld. De uitwendige gedaante van het kerkelijk leven is op vele plaatsen, ja zelfs, in geheele afdeelingen verblijdend. Op verscheidene plaatsen vindt men grooten ijver tot herstel of bouw

van kerken en tot de aanschaffing van kerk-ameubiement Blijmoedig worden betrekkelijk ruime bijdragen geleverd behalve voor eigen behoeften, ook tot onderscheidene doel-, einden, zoo als voor onderling hulpbetoon, steun voor het Nederlandsche zendelinggenootschap, enz. Bij velen vindt men menig bewijs van offervaardigheid. Slechts de ontevredene, of ook de kwaadwillige, zeker ook wel de geheel met toestanden onbekende en dus onwetende beoordeelaar tracht de liefdegiften voor te stellen als belasting, die men verplicht is of gedrongen wordt te voldoen.

De uitwendige gedaante is vaak verblijdend. Tamelijk goede kerkgebouwen met betrekkelijk goed ameublement vindt men op plaatsen waar de gemeente haar bestaan bij tientallen jaren telt. Daartegenover, als ter bevestiging van het spreekwoord: alle begin is moeielijk, is er gebrekkige lokaliteit in gemeenten, die pas gesticht zijn. Het bouwen van kerken, onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden, is bezwaarlijk doch daarom te meer zuiver van aard. De wil eener gemeente kan goed zijn, maar terwijl medewerking van Hoofden dien wil zou sterken, wordt die wel eens geknakt door belemmeringen, die van minder goede bedoeling getuigen. Men bedenke, dat over het geheel de kerkbouw in vrijwilligen arbeid, zonder loon geschiedt. Gemeentefondsen zijn zeer luttel, vooral in de gemeenten pas in wording. Reeds verblijdt men zich in het bezit van een bamboegebouwtje op den effen grond. Maar zelfs dit s soms onbereikbaar. De gemeente komt dan bijeen op de galerij of in het binnenhuis van dezen of genen welgezinde. Het kerkameublement is soms zeer primitief: banken gevormd uit een paar bamboestokken op dito paaltjes in den grond rustende. 't Is soms een treurig begin, weinig bevorderlijk aan de stichting en het leven der gemeente.

Vereenigingen van mannen, van vrouwen, van jongelingen, van jongedochters bleven over 't geheel in bloei, en dragen niet weinig bij tot bevordering van christelijk leven in maatschappij en huisgezin. En steeds is daaraan verbonden eene grootere of kleinere contributie voor zeer verscheiden doel. Die vereenigingen zijn een krachtig element in de gemeente voor hare vorming tot zelfstandigheid.

Terwijl in eenige ressorten echtscheidingen hoogst zeldzaam zijn, wordt uit dat van Tomohon met leedwezen bericht, dat de echtscheidingen toenemen. Voor een deel wordt dit toegeschreven aan domheid. Vele jeugdige echtelingen begrijpen hunne wederzijdsche plichten niet. De minste aanleiding wordt oorzaak van twist en scheiding. Vaak ook komt scheiding zonder zulk eene aanleiding, òf omdat men het oog op anderen heeft geslagen, òf omdat het huwelijk kinderloos blijft, òf ook omdat de kinderen sterven.

Werd er bij de keuze voor een huwelijk van de zijde der ouders minder dwang gebezigd, en van den kant der jongelieden met meer oordeel gehandeld, dan zou de echtscheiding niet zoo veelvuldig voorkomen. Bij pogingen tot hereeniging stuit men vaak op verkeerd geplaatst schaamtegevoel of ook op de hebzucht van ouders, die hunne dochter niet aan den wettigen man teruggeven zonder losprijs: eene geheel heidensche gewoonte. Men moet soms zelfs vermoeden, dat ouders, op eigen voordeel bedacht, ontevredenheid tusschen echtelingen zaaien, en zóó de scheiding in de hand werken.

De kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tanawangko bleef voortbestaan. Haar Directeur, de Heer GRAAFLAND, gaf gevolg aan het besluit der Regeering, waarbij hij tot Adjunct-Inspecteur van het Inlandsch onderwijs in de Molukken benoemd werd. De vereeni-

ging verheugt zich in de waardeering van de zeer belangrijke diensten, door GRAAFLAND ruim dertig jaren lang aan het Inlandsch onderwijs bewezen. Hij is de rechte man op de rechte plaats. Moge zijn arbeid in zijne nieuwe betrekking, die hij met zijne algemeen bekende nauwgezetheid en ijver vervuld, ten zegen zijn voor het Inlandsch onderwijs in deze gewesten!

Intusschen is het heengaan van den Heer GRAAFLAND een groot verlies voor de kweekschool. De twee Inlandsche hulponderwijzers houden de zaken aan den gang, terwijl het toezicht is opgedragen aan den Hulpprediker LOUWERIER. Bestuurders van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam zullen eerlang een' Zendeling afvaardigen, met bestemming voor de kweekschool.

Menigeen ontviel ons in 't afgeloopen jaar door den dood, broeders en zusters in de gemeente, onder welken in hunnen kring ijverig mede arbeidende, van wie wij de zekere hope hebben, dat zij ontsliepen in den Heer, en uit de strijdende en lijdende kerk overgingen in de zegevierende gemeente des Heeren in het Vaderhuis. Menigeen had in eenvoudigheid, met kleine kracht veel goeds tot stand gebracht.

Eenige ressorten hadden in het verslagjaar door eene bezoekreis van een' roomsch-katholieken geestelijke weder eene zware beproeving. In het ressort Tomohon kwamen nagenoeg honderd en in dat van Tanawangko ongeveer vijftig personen een bewijs vragen voor overgang tot de Roomsche kerk. Onder dezen waren echter vele kinderen, die de ouders volgden. Op enkele uitzonderingen na, mogen degenen, die ons Kerkgenootschap verlieten, niet tot het edeler deel der gemeente gerekend worden. Oorzaak tot dankbare blijdschap is, dat menigeen velerlei verzoeking tot overgang weêrstond, en dat hier en daar

door de woelingen van Roomsche zijde, enkelen nader tot de gemeente en tot de waardeering van christelijke voorrechten gebracht werden.

Ook het ressort Sonder werd van die zijde beproefd. Te Sonder zijn door den Roomschen Priester in het openbaar 102 personen, volwassenen en kinderen, en te Kapoja 3 mannen gedoopt. Van die te Sonder waren 8 kinderen van Protestantsche ouders en zeventien volwassenen, reeds vroeger in de Protestantsche gemeente gedoopt; de drie mannen te Kapoja behoorden ook tot onze gemeente. De Hulpprediker SCHWARZ bericht, niet te kunnen vermelden, hoe groot het aantal is dergenen, die in het verborgen gedoopt zijn of voorloopig op deze of gene wijze in de Roomsche gemeente zijn opgenomen. Hij toont echter met feiten aan, dat de Roomsche priester het gouvernementsbesluit d.d. 14 Juni 1883, No. 12 meermalen heeft ontdoken. (1)

De nieuwe indeeling van de ressorten kwam gedurende het verslagjaar tot stand overeenkomstig het bepaalde bij gouvernementsbesluit d.d. 20 Maart 1883 No. 11.

De gemeenten te Ramboenan en Sawangan, distrikt Tomohon Sarongsong, werden van het ressort Sonder aan dat van Tomohon overgedragen; terwijl de gemeente te Poparing, distrikt Tombariri, van datzelfde ressort aan dat van Tanawangko werd overgegeven. Het ressort Langowan droeg aan dat van Sonder de gemeenten te Kawangkoan, Kajoewi, Tondegesan en Tombasian-Atas, distrikt Kawangkoan over.

De Vereeniging eindigt haar bericht, bij verootmoediging voor het vele, dat haar ontbrak, met dankbare ver-

(1) Reeds het doopen is in strijd met de voorwaarden, den Roomschen geestelijken gesteld voor zijne kerkelijke bezoekreizen. RED.

melding van 's Heeren genadige hulp en merkbaren zegen, maar ook met het vaste vertrouwen, dat Hij ons werk wel zal doen gelukken. De toekomst is ons, want wij zijn des Heeren.

Dank brengt de Vereeniging aan alle hooger of lager geplaatste ambtenaren, die ons welwillende hulp verleenden. Mocht steeds meer de Minahassasche bevolking toenemen in waarachtige verstandelijke, zedelijke en godsdienstige ontwikkeling, en voor tijd en eeuwigheid gelukkig zijn!

De Zendelingvereeniging in de Minahassa,

In haren naam,

De Secretaris,

H. ROOKER.

STATISTIEKE OPGAVEN

van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1883, behoorende bij het »Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1883."

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of W^d^. Predikant.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Gorontalo	Gorontalo	P. Th. Wielandt.	—	12	12	—	—
Menado	Menado	»	36	233	269	—	27
»	Menado-toewah	»	5	28	33	—	—
»	Boenahen	»	16	28	44	—	—
»	Tandjoeng Parigi	»	14	45	59	—	2
»	Naen-besar	»	22	56	78	—	—
»	Gangga	»	34	77	111	—	—
»	Banka	»	42	45	87	—	—
»	Talisei	»	42	27	69	—	—
Ares	Kajoeragi	»	—	9	9	—	—
»	Kajoewatoe	»	—	19	19	—	—
»	Paniki-di-atas	»	—	23	23	—	1
»	Paniki-di-bawah	»	—	62	62	—	1
»	Pandoe	»	—	44	44	—	—
»	Talawaän	»	—	21	21	—	—
»	Wori	»	—	7	7	—	1
»	Bengkol	»	—	4	4	—	—
»	Tongkeina	»	—	25	25	—	—
Likoep. Klabat di atas.	Maoembi	»	—	12	12	10	5
»	Kolongan	»	—	25	25	5	4
»	Koewil	»	—	22	22	12	2
»	Kaleosan	»	—	13	13	14	2
»	Sawangan	»	—	32	32	—	2
»	Tomboeloean	»	—	5	5	—	1
»	Loempias	H. J. Tendeloo.	—	16	16	—	4
»	Paslatan	»	1	23	24	—	7
»	Kokolé	»	—	3	3	—	7
»	Batoe	»	2	24	26	—	9
»	Negeri Baroe	»	1	14	15	—	3
Tombariri	Tanawangko	J. ten Hove.	7	35	42	20	13
»	Lemo	»	5	27	32	—	—
»	Lola	»	4	25	29	4	1
»	Ranotongkor	»	—	14	14	8	5
»	Taratara	»	2	18	20	16	8
»	Woloan	»	—	15	15	1	5
»	Sendoek	»	—	30	30	10	10
»	Poöpoh	»	1	5	6	—	—
»	Koemoe-Arakan	»	1	4	5	—	—
»	Sondaken	»	—	3	3	—	—
»	Mokoepa	»	12	12	24	—	—
Kakaskassen	Koha	»	9	24	33	9	4
»	Tateli	»	1	5	6	7	—
»	Kakaskassen	J. Louwerier.	—	42	42	—	2
»	Kajawoe	»	4	19	23	—	1
»	Kenilo	»	12	9	21	—	—
»	Tinoör	»	1	7	8	—	2
»	Lotta	»	6	15	21	—	—
»	Waremboengan	»	—	2	2	—	—
»	Koka	»	—	10	10	—	2
»	Kali	»	3	6	9	—	—
Tonsea	Ajermadidi	H. J. Tendeloo.	—	39	39	2	29
		Transp.	283	1320	1603	118	160

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	283	1320	1603	118	160
Tonsea	Toemoeloentoeng	H. J. Tendeloo.	—	19	19	—	8
″	Kassar	″	1	60	61	—	10
″	Treman	″	—	63	63	—	17
″	Kema	″	2	37	39	—	9
″	Kolongan	″	—	7	7	—	6
″	Tandjong-merah	″	—	—	—	—	1
″	Sawangan	″	—	6	6	20	7
″	Tanggari	″	—	8	8	21	7
″	Sampiri	″	—	12	12	—	2
″	Soekoer	″	—	5	5	—	1
″	Laïkit	″	—	48	48	32	14
″	Tatelloe	″	—	44	44	67	5
″	Talawaän	″	—	27	27	11	1
″	Mapangit	″	—	25	25	9	4
″	Tetei	″	—	26	26	21	—
″	Roemongkor	″	—	6	6	—	—
″	Tonsea-lama	H. Rooker.	—	26	26	77	6
Tondano-Toulijan	Tondano	P. Th. Wielandt.	—	4	4	—	—
″ (Gem. Tondano.)	Roöng	H. Rooker.	—	25	25	—	6
″ (Gem. Tondano.)	Toetoe	″	—	16	16	—	4
″ (Gem. Tondano.)	Rinegetan	″	—	22	22	—	3
″ (Gem. Tondano.)	Tounkoeramber	″	—	18	18	—	7
″ (Gem. Tondano.)	Wewalintouan	″	—	23	23	—	6
″ (Gem. Tondano.)	Rerewokan	″	—	17	17	—	5
″ (Gem. Tondano.)	Watoelambot	″	—	29	29	—	5
″ (Gem. Tondano.)	Wewelen	″	—	13	13	—	4
″	Koija	″	—	30	30	67	7
″	Marawas	″	—	4	4	—	1
″	Tandengan	″	—	23	23	—	6
″	Eris	″	—	22	22	44	5
″	Telap	″	—	30	30	—	5
″	Paloloan	″	—	15	15	—	3
″	Maoembi	″	—	5	5	—	2
″	Seretan	″	—	10	10	—	2
″	Watoelanei	″	—	14	14	—	5
″	Kajoeroja	″	1	17	18	—	—
″	Kapataran	″	—	38	38	—	2
TondanoTouloemamb. (Gem. Tondano.)	Kiniar	″	—	29	29	—	6
″ (Gem. Tondano.)	Taler	″	—	18	18	—	6
″ (Gem. Tondano.)	Liningaän	″	—	27	27	—	4
″ (Gem. Tondano.)	Katinggolan	″	—	18	18	—	4
″ (Gem. Tondano.)	Kendis	″	—	25	25	—	6
″ (Gem. Tondano.)	Wengkol	″	—	13	13	—	5
″ (Gem. Tondano.)	Ranowangko-atas	″	—	11	11	—	3
″ (Gem. Tondano.)	Loeaan	″	—	26	26	—	15
″	Papakelan	″	—	14	14	—	—
″	Toulijan-ketjil	″	—	37	37	11	3
″	Watoemea	″	—	19	19	—	7
″	Toelap	″	—	9	9	—	4
″	Laloempei	″	—	6	6	—	1
″	Ranowangko-bawah	″	—	8	8	—	3
″	Komby	″	—	21	21	—	4
″	Sawangan	″	—	8	8	—	—
″	Kolongan	″	—	17	17	—	2
″	Rerer	″	—	22	22	—	—
″	Makalisoeng	″	—	6	6	—	1
″	Kinaleosan	″	—	5	5	—	—
Tomoh.-Sarongsong	Tomohon	J. Louwerier.	4	160	164	20	32
″	Tataäran	″	—	57	57	—	9
		Transp.	291	2670	2961	518	451

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Aantal Gedoopten. Kinderen.	Aantal Gedoopten. Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	291	2670	2961	518	451
Tomoh.-Sarongson.	Pangolombian	J. Louwerier.	—	22	22	—	6
″	Roeroekan................	″	—	38	38	20	6
″	Koemelemboeaai........	″	—	9	9	—	—
″	Kembes	″	6	33	39	—	9
″	Sarongsong	″	—	52	52	12	6
″	Lahendong	″	—	18	18	—	8
″	Tondango	″	—	10	10	8	3
″	Ramboenan................	″	—	20	20	—	6
″	Sawangan	″	—	4	4	—	2
″	Pinaras	″	—	40	40	—	1
Langowan	Langowan	M. Brouwer.	30	320	350	22	43
″	Atep	″	—	18	18	—	—
″	Palamba	″	—	4	4	3	1
″	Talawatoe	″	—	5	5	4	1
Kakas-Remboken	Kakas	″	—	209	209	56	40
″	Passo	″	—	60	60	10	7
″	Panassen	″	—	16	16	15	3
″	Toulijan.....................	″	—	21	21	19	4
″	Kaweng	″	—	18	18	10	2
″	Kajoewatoe................	″	—	5	5	7	2
″	Karor.........................	″	—	7	7	7	4
″	Sombokei...................	″	—	1	1	—	1
″	Remboken..................	″	—	189	189	74	40
″	Kasoeratan	″	—	28	28	8	8
″	Pareipei.....................	″	—	29	29	—	3
Kawangkoan	Tompasso	″	16	140	156	42	24
″	Tollok	″	—	19	19	13	1
″	Kanonang	″	3	13	16	23	8
″	Kawangkoan..............	J. A. T. Schwarz.	—	81	81	30	19
″	Tondegesan...............	″	—	26	26	5	5
″	Kajoewi.....................	″	—	14	14	7	—
″	Tompassian-atas	″	3	21	24	14	2
″	Roemoön-atas	C. J. van de Liefde.	37	63	100	15	2
″	Lansot	″	7	22	29	14	2
″	Lapi...........................	″	2	19	21	12	1
″	Wijauw	″	3	7	10	4	—
″	Talaitad......................	″	—	14	14	19	1
″	Woewoek	″	—	21	21	14	9
″	Toemaloentoeng	″	5	15	20	—	1
Sonder	Sonder	J. A. T. Schwarz.	38	83	121	—	18
″	Kolongan-atas	″	3	44	47	—	8
″	Kiawa	″	16	59	75	—	8
″	Leilem	″	16	58	74	—	19
″	Tintjep	″	—	8	8	—	3
″	Timboekar.................	″	2	8	10	—	—
″	Tangkoenei	″	—	3	3	—	5
″	Moentei.....................	″	—	6	6	—	4
″	Soeloeoen	″	—	29	29	—	3
″	Pinapalangkow	″	5	24	29	—	1
″	Kapoja	″	—	17	17	—	4
″	Toempaän	C. J. van de Liefde.	—	10	10	—	2
″	Matani.......................	″	—	4	4	—	3
″	Popontolen	″	—	8	8	—	2
″	Leleima.....................	″	—	5	5	—	2
″	Soeloe........................	″	—	11	11	—	4
″	Sinengkeian...............	″	1	3	4	—	1
″	Paslaten.....................	″	—	2	2	—	1
″	Maäsin.......................	″	—	1	1	—	—
Tombassian	Amoerang	″	16	118	134	—	19
		Transp.	500	8422	5322	1256	839

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
		Transp.	500	4822	5322	1256	839
Tombassian	Boejoengon...............	C. J. van de Liefde.	4	27	31	—	4
"	Bitoen	"	1	7	8	—	2
"	Ranomea	"	5	10	15	—	1
"	Pondan	"	2	15	17	—	1
"	Lopana	"	1	9	10	—	4
"	Pinalin......................	"	3	13	16	—	2
"	Ritei	"	2	13	15	10	3
"	Malinos	"	4	14	18	5	2
"	Malikoe	"	—	23	23	—	2
"	Kaneian......................	"	—	22	22	4	7
"	Koreng	"	—	9	9	16	2
"	Pinamorongan.	"	–	20	20	—	5
Tompasso.............	Tokin	S. Ulfers.	8	25	33	28	8
"	Wanga.......................	"	—	22	22	7	6
"	Koemelemboeaai........	"	—	38	38	3	8
"	Woewoek-Malola	"	—	6	6	—	—
"	Karimbo	"	—	30	30	11	7
"	Ongkow......................	J. Boddé.	—	2	2	—	—
"	Motoling	"	—	12	12	7	4
"	Raänan	"	3	9	12	4	2
"	Pontak.......................	"	—	31	31	13	3
"	Poöpoh	"	3	6	9	—	2
"	Mopolo	"	11	20	31	—	3
"	Lompad	"	—	17	17	—	2
"	Pitjoean.....................	"	—	14	14	—	1
"	Poigar	"	9	1	10	7	3
Roemoön	Roemoön-bawah	S. Ulfers.	113	181	294	10	20
"	Wakan.......................	"	—	16	16	18	1
"	Winajan.....................	"	1	13	14	8	3
"	Pakoe-Oerei	J. Boddé.	11	32	43	—	3
"	Pakoe-Weroe..............	"	1	15	16	—	2
"	Tengah-Sonder..........	"	3	3	6	—	—
"	Tengah-Roemoön......	"	8	5	13	—	1
"	Radei	"	10	9	19	—	5
"	Tawaäng	"	3	3	6	—	1
"	Teëp	"	—	4	4	—	—
"	Tewasen	"	—	12	12	9	6
"	Eloesan	"	—	6	6	3	—
Pass. Ratah. Ponos.	Ratahan.....................	J. N. Wiersma.	68	62	130	9	17
"	Pangau	"	9	19	28	6	2
"	Wijoi	"	21	20	41	6	5
"	Lisoeng	"	7	10	17	4	6
"	Soemampouw	"	6	9	15	1	9
"	Tatengesan	"	3	3	6	4	2
"	Benthenan..................	"	3	4	7	6	4
"	Wijauw	"	6	6	12	—	1
"	Wongkai	"	4	3	7	12	—
"	Watoelinei.................	"	7	3	10	4	4
"	Liwoetong..................	"	25	15	40	12	4
Tonsawang............	Moendoeng	"	29	22	51	10	11
"	Tombatoe	"	31	15	46	10	5
"	Kali...........................	"	10	9	19	—	3
"	Loboe	"	—	12	12	—	1
"	Silian	"	5	24	29	4	8
		Totaal.	940	5772	6712	1256	1047

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE A.

DISTRIKT.	Aantal Gedoopten.			Aantal aan-genomen lidmaten.	Aantal inge-zegende huwelijken.
	Vol-wassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Gorontalo	—	12	12	—	—
Menado	211	539	750	—	29
Ares	—	214	214	—	3
Likoepang Klabat-atas..	4	189	193	41	46
Tombariri	32	188	220	59	42
Kakaskassen..........	36	139	175	16	11
Tonsea..............	3	458	461	260	127
Tondano-Toulijan	1	375	376	111	78
Tondano-Toeloemambot.	—	339	339	11	74
Tomohon-Sarongsong ..	10	463	473	60	88
Langowan	30	347	377	29	45
Kakas-Remboken......	—	583	583	206	114
Kawangkoan	76	475	551	212	75
Sonder..............	81	383	464	—	88
Tombassian	38	300	338	35	54
Tompasso............	34	233	267	80	49
Roemoön	150	299	449	48	42
Passan-Ratah -Ponosakan	159	154	313	64	54
Tonsawang...........	75	82	157	24	28
Totaal......	940	5772	6712	1256	1047

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE B.

HULPPREDIKERS.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken.
	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Ds. P. Th. Wielandt..	211	878	1089	41	48
S. Ulfers...........	122	331	453	85	53
H. Rooker	1	736	737	199	158
H. J. Tendeloo	7	512	519	183	151
J. A. T. Schwarz.....	83	481	564	56	99
C. J. van de Liefde...	93	505	598	113	85
J. N. Wiersma	234	236	470	88	82
J. Louwerier	36	573	609	60	95
M. Brouwer	49	1102	1151	313	192
J. Boddé............	62	201	263	43	38
J. ten Hove	42	217	259	75	46
Totaal....	940	5772	6712	1256	1047

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

AANTEEKENINGEN

bij de statistieke opgaven van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1883.

Bij de opgaven uit het ressort van den predikant van Menado zijn mede berekend de kinderen, wier ouders tot de Nederlandsche gemeente behooren, die in 1883 gedoopt werden. De vier kinderen door den predikant te Tondano gedoopt, en onder Tondano-Soulijan opgebracht, behooren mede daartoe.

Volledigheidshalve zijn ook de kinderen te Goron-talo gedoopt, in deze opgaven opgenomen.

De Hulpprediker Schwarz van Sonder, doopte verscheidenen van het aantal volwassenen en kinderen in genoemd ressort. De vereeniging kan niet met juistheid de hoegrootheid van het aantal opgeven, evenmin als van de lidmaten door hem in bedoeld ressort aangenomen en van de huwelijken aldaar door hem ingezegend. De predikant Wielandt aanvaardde zijne betrekking in Juni van het verslagjaar.

De in de gemeenten Kawangkoan, Tondegesan, Kajoewi en Tombassian-atas, distrikt Kawangkoan, vermelde gedoopten, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken, werden door den Hulpprediker Brouwer, van Langowan gedoopt, aangenomen en ingezegend; die gemeenten werden in December van het verslagjaar uit het ressort van Langowan aan dat van Sonder overgedragen. De gedoopten in de gemeenten te Ramboenan en Sawangan, district Tomohon Sarongson, werden door den Hulpprediker Schwarz gedoopt, voordat die gemeenten aan het ressort van den Hulpprediker Louwerier overgingen.

Betrekkelijk de opgaven in 't ressort van den Hulpprediker ten Hove van Tanawangko, wordt opgemerkt, dat door den Hulpprediker Louwerier, die de gemeenten in dat ressort tijdens de vacature bediende, 42 volwassenen en 191 kinderen, dus te zamen 233 personen gedoopt, 75 lidmaten aangenomen en 38 huwelijken gesloten werden.

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN

in de Minahassa, op ultimo December 1883.

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN. DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
1	*Likoepang-Klabat-atas*	Kolongan	P. Samboed	50	40	98	45	Wielandt. 2 Scholen. Gezet opkom. 46,8 %.
2	*Ares*	Talawaän	P. Toentoengan	12	18	30	15	
				70	58	128	60	
3	*Tompasso*	Koemelemboeai	A. Wineroengan	—	76	76	60	Ulfers. 6 Scholen. Gezet opknd. 55,5 %.
4	"	Woewoek-Malola.	M. Rantoeng	30	30	60	40	
5	"	Karimbo	J. Mamarimbing	65	44	109	60	
6	"	Tokin	J. Mowoto	46	39	85	60	
7	"	Wanga	P. Lintjewas	28	19	47	35	
8	*Roemoön*	Roemoön-bawah	D. Rindorindo	82	45	127	25	
				251	258	504	280	
9	*Tondano*	Tondano	F. Tangkouw	215	75	290	149	Rooker. 14 Scholen. Gezet opkomenden 64,4 %.
10	"	Kinaleosan	J. Manoppo	16	14	30	15	
11	"	Kolongan	H. Rotinsoeloe	40	26	66	55	
12	"	Sawangan	Vacant.	15	18	33	31	
13	"	Ranowangko	J. Regoh	36	28	64	58	
14	"	Kajoeroja	E. Koemontoy	30	33	63	53	
15	"	Seretan	E. Limpeleh	21	21	42	18	
16	"	Maoemby	Vacant.	35	12	47	34	
17	"	Watoemea	M. Legoh	42	37	79	68	
18	"	Tandengan	J. Adam	37	25	62	54	
19	"	Paloloan	A. Pandeilaki	33	25	58	24	
20	"	Papakelan	J. Wagey	46	20	66	55	
21	"	Koija	J. Girott	51	49	100	54	
22	"	Marawas	P. Makaliwei	11	7	18	8	
				628	390	1018	656	
23	*Tonsea*	Soekoer.	J. Woelloer	42	26	68	32	Tendeloo. 7 Scholen. Gezet opkn. 52 %.
24	"	Tanggary	F. Walanda	34	18	52	35	
25	"	Mapangit	F. Mantiri	65	40	105	58	
26	"	Teteij	S. Tirajoh	30	30	60	40	
27	"	Tandjong-merah	C. Worotikan	16	6	22	16	
28	"	Romongkor	C. Mantiri.	27	26	53	13	
29	*Lik.-Klabat-atas*	Kokolé	J. Maramis	19	19	38	13	
				233	165	398	207	
30	*Sonder*	Sonder	E. Koho	129	46	175	98	Schwarz. 9 Scholen. Gezet opkn. 61 %.
31	"	Kiawa	S. Rakian	87	31	118	73	
32	"	Leilem	N. Malingkonor	60	49	109	54	
33	"	Timboekar	N. Roemokoi	22	15	37	32	
34	"	Tangkoenei	J. Toewoh	28	14	42	28	
35	"	Moentei	A. Rau	22	15	37	22	
36	"	Soeloeöen	A. Sarajar	33	16	49	36	
37	"	Pinapalangkow	S. Kamagi	47	37	84	46	
38	"	Kapoja	Th. Sangeroki	38	27	65	48	
				466	250	716	437	

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
39	*Tombassian*	Pondan	K. Winokan	29	26	55	34	van de Liefde. 11 Scholen. Gezet opkn. 71,4 %.
40	„	Pinalen	K. Egetan	21	14	35	25	
41	„	Ritei	P. Ondang	56	55	111	73	
42	„	Kanejan	L. Ratag	66	43	109	100	
43	„	Koreng	Z. Sinjal	41	31	72	53	
44	*Sonder*	Toempaän	D. Jacobus	36	31	67	54	
45	„	Popontolen	J. Ratag	19	10	29	22	
46	„	Leleima	J. Pangkei	16	11	27	20	
47	„	Paslaten	E. Weool	22	12	34	18	
48	*Kawangkoan*	Roemoön-atas	J. Toemiwa	67	67	134	83	
49	„	Talaitad	O. Ratag	28	27	55	38	
				401	327	728	520	
50	*Passan-Ratahan Ponosakan*	Tatengesan	C. Rahoetoi	7	10	17	14	Wiersma. 8 Scholen. Gezet opkn. 65 %.
51	„	Soemampouw	J. Ginsoe	14	14	28	13	
52	„	Lisoeng	A. Ikele	16	9	25	16	
53	„	Wijoi	H. Toemoendo ...	40	24	64	45	
54	„	Watoelinei	W. Gijoh	21	5	26	7	
55	*Tonsawang*	Kali	E. Ngongoloi	17	12	29	21	
56	„	Loboe	J. Poloean	31	16	47	36	
57	„	Silian	Ph. Siwi	28	10	38	26	
				174	100	274	178	
58	*Tomohon-Sarongs.*	Tomohon	E. Lasoet	118	48	166	100	Louwerier. 12 Scholen. Gezet opkn. 58,3 %.
59	„	Sarongsong	S. Rotti	43	26	69	51	
60	„	Pinaras	D. Moningka	55	29	84	52	
61	„	Tondango	Z. Pijoh	26	23	49	32	
62	„	Ramboenan	P. Moemoe	34	16	50	24	
63	„	Pangolombian	D. Wajong	39	12	51	24	
64	„	Kembes	S. Rengkoe	89	22	111	44	
65	*Kakaskassen*	Kakaskassen	N. Sandah	35	21	56	50	
66	„	Kajawoe	J. Walanda	29	16	45	37	
67	„	Kenilo	E. Nangka	33	15	48	22	
68	„	Tinoör	S. Lioew	40	9	49	19	
69	„	Koka	H. Wowor	53	23	76	43	
				594	260	854	498	
70	*Langowan*	Palamba	J. Tawan	30	15	45	26	Brouwer. 15 min 2 Scholen. Gezet opkomenden 60,3 %.
71	„	Talawatoe	J. Geroengan	21	19	40	23	
72	*Kakas-Remboken..*	Panassen	J. Pangemanan....	34	20	54	48	
73	„	Toulijan	F. Mandas	61	45	106	80	
74	„	Kaweng	S. Roemondor	38	18	56	42	
75	„	Kajoewatoe	N. Roemajar	36	23	59	45	
76	„	Sombokei	M. Moemek	15	10	25	22	
77	„	Remboken	In den loop van 1883 opgeheven.	—	—	—	—	
78	„	Kasoeratan	M. Kaligis	68	55	123	66	
79	„	Pareipei	J. Soerentoe	56	55	111	40	
80	*Kawangkoan*	Tompasso	G. Tampanawas..	107	93	200	105	
81	„	Tollok	M. Mandang	43	28	71	41	
82	„	Kanonang	U. Lolawong	55	36	91	56	
83	„	Kawangkoan	In den loop van 1883 opgeheven.	—	—	—	—	
84	„	Kajoewi	N. Momongan	50	26	76	44	
				614	443	1057	638	

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
85	*Roemoön*	Pakoe-Oerei	J. Warong	40	15	55	35	Boddé. 12 Scholen. Gezet opkomende 41,8 °/.
86	"	Pakoe-Weroe	N. Rindorindo	47	25	72	25	
87	"	Tengah-Sonder	M. Oemboh..........	31	15	46	24	
88	"	Teep	J. Sani	14	10	24	4	
89	"	Tewasen	J. Toemoejoe	61	23	84	35	
90	"	Eloesan	F. Mamarimbing..	26	15	41	25	
91	*Tompasso*............	Ongkow	E. Paät	35	17	52	15	
92	"	Pitjoean	J. Paät	37	26	63	28	
93	"	Raänan	J. Rompas	54	28	82	13	
94	"	Poöpoh	Vacant.	—	—	—	—	
95	"	Lompad................	J. Rasoew	27	26	53	36	
96	"	Mopolo	M. Saroinsong	52	28	80	33	
				424	228	652	273	
97	*Tombariri*	Lemo	S. Item	59	35	94	55	ten Hove. 10 Scholen. Gezet opkn. 47,6 °/.
98	"	Lola..	A. Pangalila	73	38	111	25	
99	"	Ranotongkor........	J. Roring	28	22	50	41	
100	"	Woloan	J. Raintoeng	54	21	75	38	
101	"	Sendoek................	J. Wehantouw	38	22	60	37	
102	"	Sondaken..............	A. Soemendap	6	8	14	10	
103	"	Koemoe-Arakan ..	J. Soemendap......	14	5	19	13	
104	"	Mokoepa	J. Poeah	18	8	26	20	
105	*Kakaskassen*	Koha	J. Wakkary	83	25	108	20	
106	"	Tateli	D. Pangemanan ..	20	13	33	22	
				393	197	590	281	

RECAPITULATIE.

NAMEN DER HULPPREDIKERS.	NAMEN DER RESSORTEN.	Aantal Scholen.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.
Ds. P. Th. Wielandt.	Menado	2	70	58	128	60
S. Ulfers	Koemelemboeaai ..	6	251	253	504	280
H. Rooker	Tondano	14	628	390	1018	656
H. J. Tendeloo	Ajermadidi	7	233	165	398	207
J. A. T. Schwarz ..	Sonder	9	466	250	716	437
C. J. van de Liefde.	Amoerang	11	401	327	728	520
J. N. Wiersma	Ratahan	8	174	100	274	178
J. Louwerier	Tomohon	12	594	260	854	498
M. Brouwer........	Langowan	15	614	443	1057	638
J. Boddé	Tengah-Sonder	12	424	228	652	273
J. ten Hove........	Tanawangko........	10	393	197	590	281
	Totaal ..	106	4248	2671	6919	4028
						56,8 °/o

AANTEEKENINGEN

bij den Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa op ultimo December 1883.

De scholen No. 1 en 2 zijn vermeld onder de leiding van Ds. Wielandt, omdat zij gelegen zijn in het ressort van den Predikant van Menado. Z.W.Eerw. berichtte, echter die scholen nog niet bezocht te hebben, wijl hij niet wist of dat gewenscht werd en dat hij daartoe recht had; hij kan evenwel van No. 2 getuigen, dat het onderwijs aldaar veel te wenschen overlaat. In de staten van de laatste jaren zijn deze scholen niet opgenomen, omdat de vereeniging geen bericht, zelfs niet van haar bestaan, ontving; terwijl over 1882 daarvoor zelfs geene onderwijzersbezoldiging gevraagd werd. Voor No. 1 gaf onderling hulpbetoon over de laatste maanden van 1883 eenigen onderstand. Beide scholen zullen behooren tot het, zoo wij hopen, eerlang te vormen nieuwe hulppredikersressort van Maoembij.

No. 3 is eene meisjesschool, en wordt door de gemeente ter plaatse onderhouden.

No. 9 is eene gemeenteschool. Het onderwijzend personeel wordt door bijdragen uit de gemeente bezoldigd. Die zijn echter nog steeds niet voldoende, zoodat hulp van elders zeer gewaardeerd wordt.

No. 15, 16, 22, 28, 34, 35, 36, 63, 64, 68, 69, 74, 88, 90, 91, 92, 93, 97, 98, 99, 102, 103 en 106 worden door onderling hulpbetoon onderhouden. Deze vereeniging geeft ook elders eenigen onderstand.

Voor verscheidene andere plaatsen werd hulp toegezegd, doch wegens gebrek aan geschikt onderwijzend personeel of om andere redenen werden aldaar in 1883 nog geene scholen geopend.

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

VARIA.

De laatste vermaning van Mohammed aan zijne gemeente, uitgevaardigd in het jaar 1880 n. C.

Onder dit opschrift vindt men in »de Indische Gids" van Juli a.c. een artikel van Dr. C. Snouck Hurgronje, dat zeer de aandacht verdient van een ieder, die belang stelt in de godsdienstige bewegingen onder de Mohammedanen, bijzonder in onze Oost-indiën. Leverde de Heer W. Hoezoo, in den 27sten jaargang van dit Tijdschrift, onder den titel »Het Javaansch geschrift »Achir-ing-djaman", eene bijdrage tot de kennis van de godsdienstige lectuur der Javanen, Dr. Snouck doet ons kennismaken met »een Arabisch pamflet, waarin zekere Sjaich Abdallah verslag doet van een droomgezicht, dat hem in het jaar 1297 der Hidjra (1880) te beurt gevallen is" en dat thans in het origineel zoowel als in het Soendaasch in de Preanger verspreid wordt, terwijl gebleken moet zijn, dat »ook in Bantam en in Atjeh dergelijke geschriften in omloop zijn gebracht".

De verslaggever opent zijne verhandeling met de volgende woorden: »»Neen, wat meer is DE URE staat hun (den ongeloovigen) te wachten, en DE URE is vreeselijker en bitterder dan de straf dezer wereld."" (Qoran LIV 46). Sedert deze en dergelijke godspraken door Mohammeds mond de ooren der Arabieren bereikten, heeft de beschrijving van het goddelijk gericht en van de voorteekenen, die het einde dezer wereld zouden aankondigen, tot de geliefkoosde onderwerpen der Mohammedaansche godgeleerden behoord. Joodsche Christelijke en oudperzische denkbeelden omtrent de voorbereiding der groote katastrophe moesten dienen om de schrale gegevens van den Qoran, naar de behoeften der latere geslachten van geloovigen aan te vullen."

Dr. Snouck toont aan, dat het geschrift, hetzij dan in Arabië, hetzij in Indië opgesteld is, bepaaldelijk met het oog op de mohammedanen op Java; dat het blijkbaar ten doel heeft de hartstochten gaande te maken en dat het hoog noodig is, op verschijnselen als deze het oog te houden. Doch vooral zijn de toelichtingen van den vertaler en verslaggever van gewicht voor de kennis van den Islam. Men leze de verhandeling.

9 Juli, 1884. J. C. N.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

De laatste vermaning van Mohammed aan zijne gemeente, uitgevaardigd in het jaar 1880 n. C.

(Mededeelingen van W. Hoezoo, te Samarang).

De Indische bladen bevatten sedert eenige maanden berichten, in enkele van onze Nederlandsche overgenomen, omtrent zekere woelingen onder de mohammedanen op Java en elders. Wij verwezen daaromtrent naar eene brochure van Dr. C. SNOUCK HURGRONJE, onder bovenstaanden titel, als overdruk uit „de Indische Gids van Juli 1884" uitgegeven. (1)

De lezing ons door Dr. SNOUCK gegeven verschilt nog al aanmerkelijk van die voorkomende in de „Locomotief" van 1 Juli j.l., waarvan Br. HOEZOO ons een ex. met zijne Aanteekeningen, (ook in een volgend No. van de „Locomotief" geplaatst), tevens met een paar uittreksels uit Maleische bladen deed toekomen. Is de verschillende lezing daaraan toe te schrijven, dat Dr. S. ons den text gaf naar een hem toegezonden afschrift in het Arabisch met bijgevoegde Soendaneesche vertaling, en dat in andere gedeelten van Java hetzelfde stuk in anderen vorm is verspreid? Wij moeten hierop het antwoord schuldig blijven, in de hoop, dat het ons later nog geworde. Hier laten wij volgen wat Br. HOEZOO ons toezond.

Het stuk zelf dan komt in de „Locomotief" voor als volgt:

(1) Zie „Mededeelingen" 1884, 3de stuk, p. 310.

Mohammedaansche woelingen. (1)

Gedurende de laatste dagen is veel gesproken over een' Arabischen zendbrief, de eerste aanleiding tot alle godsdienstige beroering, waarover men zich ten rechte of ten onrechte ongerust begon te maken.

Wij zijn thans in staat gesteld dien brief voor de „Locomotief" uit het Arabisch vertaald, hieronder te laten volgen.

In naam van den lankmoedigen en barmhartigen God.

O, God, wij roepen uwe hulp in, wij loven u, meester des heelals!

Voor Mohammed, zijne familieleden en zijne vertrouwelingen langs den rechten weg, enz. enz.

De volgende woorden zijn door Mohammed uitgesproken geworden.

---

(1) De »Locomotief" van 12 Juni, 84 o.a. berichtte daaromtrent het volgende:

Men schrijft uit de Preanger aan de »Javabode":

Ofschoon het weinig te beduiden heeft, schijnt toch op sommige plaatsen de voorspelde komst van den Mahdi eenigen invloed op de bevolking uit te oefenen.

Te Tjikadjang althans, districtshoofdplaats in de afdeeling Mangoenredja, is eenigen tijd geleden, zooals reeds vroeger gemeld is, de inlandsche onderwijzer in zijne betrekking geschorst ter zake van zijne bemoeiingen met den Mahdi.

Op een' der Vrijdagen in de missigit zijnde – zoo vertelt men – heeft hij van zijne meerdere godsdienstige kennis gebruik gemaakt – hij is oud-leerling van een pĕsantrèn – door de kerkgangers voorlezingen te doen, uit een geschrift over den Mahdi handelende. Hij deelde daarbij mede, dat zij zich op zijne komst moesten voorbereiden door vasten en bidden.

Zijne toespraak schijnt in zoo verre invloed uitgeoefend te hebben, dat verscheidenen hunne werkzaamheden in den steek lieten.

Dit moet het bestuur ter oore gekomen zijn, waarop de onderwijzer-santri in zijne betrekking geschorst en naar de afdeelingshoofdplaats is overgebracht, de rust in de gemoederen is teruggekeerd en de arbeid is hervat.

Nog verneemt men, dat in de afdeeling Tasik-malaja, district Melangbang, de wedônô en de panghoeloe, om dezelfde reden als bovengenoemde onderwijzer, zijn geschorst.

Sjech Abdullah, bewaker van het heilige graf heeft het zelf gehoord.

Hij sprak als volgt: Eens in den nacht van Donderdag op Vrijdag, in de maand Moeloed van het jaar 1297, zat ik den heiligen Koran te lezen, toen deze wonderen zich voordeden.

Het was alsof Mohammed zich voor mij vertoonde en tot mij zeide:

„O, Abdullah! In dit jaar zijn overleden 1,700,000 geloovigen.

„Daarvan zijn slechts 17 in den hemel gekomen.

„Van de overigen is niets terecht gekomen, omdat zij mij niet hebben geloofd; omdat zij zich slecht hebben gedragen, omdat zij hun naasten hebben mishandeld, en hun geloof hebben ter zijde gesteld; omdat zij zich aan misdaden hebben schuldig gemaakt; omdat zij zich hebben vermaakt met slechte vrouwen; omdat zij met hunne familieleden van anderen hebben kwaad gesproken; omdat zij hun naasten tegen elkander hebben opgezet; omdat zij hebben gelogen; omdat zij overspel hebben bedreven; omdat zij hebben gegeten en genoten wat verboden is; omdat zij onschuldige personen valschelijk hebben beschuldigd; omdat zij eigendommen van weezen hebben opgemaakt en dezen hebben mishandeld; omdat zij ten eigen bate hebben gebruikt zaken, welke anderen voor het publieke welzijn hadden bestemd; omdat zij gelden van anderen met dwang hebben geeischt; omdat zij valsch getuigenis hebben afgelegd; omdat zij anderen hebben gekweld, omdat zij wangunstig zijn geweest; omdat zij anderen hebben verhinderd om goed te doen; omdat zij anderen ten onrechte hebben uitgelachen in het openbaar; omdat zij God niet gevreesd hebben; omdat zij den Koran geen eerbied hebben bewezen; omdat zij hun naasten

hebben gehaat; omdat de priesters en de rechters zich hebben laten omkoopen; omdat de meerderen geen liefde hebben gevoeld voor hun minderen; omdat de minderen geen eerbied hebben gevoeld voor hun meerderen; omdat zij te veel hebben gehouden van het aardsche leven en van hunne kinderen; omdat zij het volgend leven hebben vergeten; omdat zij God en Mohammed nooit hebben aangebeden.

„Gij, Abdullah, moet daarom aan de geloovigen mededeelen: dat ik beschaamd ben voor God, daar al die dingen zijn geschied; daar zooveel kwaad is bedreven; daar zulke misdrijven zijn gepleegd; zóó dat God mij heeft gevraagd: „„Wel, Mohammed! weet gij niet, dat dit mijn' toorn heeft opgewekt en ik voornemens ben de verdiende straf op te leggen?""

Waarop ik antwoordde: „O Heer! wil mij zegenen, in het belang van al de geloovigen; wil dezen vergeven, want ik wil hen hunne plichten herinneren, opdat zij op het rechte spoor terug komen; laat dit de laatste herinnering zijn, daarna laat ik alles aan u over.

„Ik zal tot hen zeggen, dat ik door u ben gezonden, opdat zij u niet weder zullen vergeten; opdat zij in vrede zullen leven; opdat zij de leugentaal zullen haten en steeds waarheid zullen spreken ten opzichte van hetgeen zij bedreven hebben; dat zij ook niet zullen liegen in het algemeen; opdat zij dit alles zullen gelooven, daar zij anders in de hel zullen komen."

God zeide daarop:

„Mohammed, gij moet weten, dat ik die schepsels heb laten sterven als beesten, maar ik zal er toch wel verandering in kunnen brengen, ten opzichte van hen, die berouw toonen."

Ik antwoordde daarop:

O, Heer! Gij kunt wonderen doen, zegen mij en vergeef al de zondaars voor ditmaal, opdat zij U spoedig weder zullen aanbidden."

Op dit verlangen heeft God een toestemmend antwoord gegeven, waarop Mohammed tot Sjech Abdullah zeide:

„Abdullah! gij zult de geloovigen bang maken. Zeg hun, dat zij drie dagen zullen vasten, te beginnen op een' Dinsdag en te eindigen op een' Donderdag; dat zij God weder zullen aanbidden; dat zij aalmoezen zullen uitdeelen aan de armen, zooveel mogelijk; dat de dag des oordeels reeds nabij is; dat de deur van den hemel spoedig zal worden gesloten; dat als voorteeken de engel Gabriel tienmaal zal nederdalen uit den hemel; de eerste maal om de trouw te ontnemen; de tweede maal om het geluk te ontrooven; de derde maal om de familieliefde weg te voeren; de vierde maal om den zegen op te heffen; de vijfde maal om het geduld van de armen te doen verdwijnen; de zesde maal om de hulpvaardigheid van de rijken terug te eischen; de zevende maal om de menschen op een dwaalspoor te brengen; de achtste maal om het geloof te vernietigen; de negende maal om den vrouwen de schaamte te ontnemen; de tiende maal om den eerbied voor den Koran op te vorderen.

„Om die reden zeg ik u, Abdullah! zoo men God blijft vergeten en Hem niet aanbidt, zijn toorn is onvermijdelijk.

„Abdullah! herinner er al de geloovigen aan om het Vrijdag-gebed nooit te verzuimen; om djakats te geven. Dit zal in staat zijn om den toorn Gods af te wenden, gelijk het water, dat maar even aangewend wordt om vuur uit te blusschen.

„Verbied hen ook om voor degenen, die met het geloof spotten, te bidden; om met deze personen zamen te eten; om ze in hunne ziekte te bezoeken; om hunne lijken te

wasschen en te begraven op het Mohammedaansche kerkhof."

Daarop legde Mohammed een geschrift, waarvan dit een copie is, op zijn graf, zeggende: „Al wie dit geschrift, van de eene plaats naar de andere brengt of van het eene gewest naar het andere, zal op den dag des oordeels beloond worden.

Aldus zegt Sjech Abdullah: dit alles is waarheid.

Mohammed heeft niets meer of minder gesproken dan dat. Geen woord is bijgevoegd of achtergehouden.

God en Mohammed zullen mij straffen, zoo ik dit verzonnen heb.

En daarom zijt gij, geloovigen, die dit geschrift te zien krijgt, verplicht daarvan afschrift te nemen en het te verspreiden en bekend te maken.

Doet gij zulks niet, God zal u op den dag des oordeels het gezicht zwart maken.

Voldoet gij aan uwen plicht, Hij zal u steunen; Hij zal uwe daden beloonen; Hij zal uwe wenschen vervullen.

Geloovigen! denkt aan uwe plichten; vraagt vergiffenis aan den barmhartigen God; vraagt vergiffenis met een oprecht hart.

Geloovigen! vergeet ook niet dat er slechts één God is en dat Mohammed uw profeet is.

Gij zult gelukkig zijn.

Aanteekeningen bij den Arabischen zendbrief.

Met het publiceeren van dezen zendbrief in de Locomotief heeft de redactie ongetwijfeld alle lezers verplicht, die aan de berichten omtrent eene godsdienstige beweging onder de Mohammedanen hier en daar hunne aandacht geschonken hebben.

Aangenomen toch, dat wij hier eene juiste overzetting hebben van een afschrift gevolgd naar het origineel, of ook maar van eene copie à copie, zijn wij thans in staat, de mededeelingen aangaande den inhoud van dit veelbesproken document, voor zoover die door middel der Hollandsche of Maleische bladen verspreid werden, aan de waarheid te toetsen en in het algemeen te beoordeelen, welke waarde of beteekenis aan deze zoogenaamde nieuwe openbaring mag worden toegekend.

Wat den vorm betreft van dezen zendbrief, zou men mogen wenschen, dat daarin eene scherper afscheiding gemaakt was tusschen de woorden van Mohammed en die van den schrijver of berichtgever. Ook zou men soms willen vragen, of hier behalve van Sjech Abdullah, bewaker van het heilige graf, nog van iemand anders sprake is, die hem als zijn zegsman noemt, en dus als de eigenlijke steller van het stuk moet worden aangemerkt.

Een en ander behoeft ons echter in eene juiste opvatting van het geheel niet te hinderen, daar uit alles genoegzaam blijkt, dat wij hier te doen hebben met eene opwekking aan de geloovigen gericht tot betere vervulling hunner godsdienstplichten, en in het algemeen tot een beter levensgedrag, dan de Mohammedaansche wereld, volgens bevinding van den auteur voor het tegenwoordige te aanschouwen geeft.

De vorm, waarin deze opwekking gekleed is, mag veelal gelukkig gekozen heeten. Eene verschijning van Mohammed aan den bewaker van zijn graf is eene treffende aanleiding; en reeds het eerste woord van den profeet, waarmede de sluier van het Jenseits wordt opgelicht: van honderdduizend

geloovigen slechts één door Allah aangenomen! moet ieder waar muzelman in het harte grijpen. Daarna dat zondenregister, wèl lang, maar toch niet mat, en zeker daarom zoo uitgesponnen, opdat ieder zijn beeld daarin vinden zou; Mohammeds beschaamdheid over zulk een' toestand, en zijne voorspraak in het belang van zooveel goddeloozen, waardoor werkelijk de toorn van Allah wordt afgewend — niets van dit alles zal zijne uitwerking op het recht geloovig gemoed kunnen missen. Wat hierop echter in den zendbrief volgt, schijnt mij toe aan het effect te schaden. Al wat Mohammed toch nog verder aan Abdullah te zeggen heeft, om »de geloovigen bang te maken", met name de nederdaling van den engel Gabriël in verband met het naderend oordeel, heeft al te zeer het voorkomen van een aanhangsel, waarvan de oorsprong elders te zoeken is. Straks kom ik hierop terug.

Intusschen moet het iederen christen lezer in het oog vallen, dat dit geheele document zich beweegt op zuiver Islamitisch terrein, zelfs zóó dat het woord kafir (ongeloovige) niet eenmaal genoemd wordt. Hieruit mag wel blijken, dat het stuk van echt Mohammedaanschen bodem afkomstig is, en dus zijn certificaat van oorsprong in zich draagt. Waar geen enkele vergelijking of tegenstelling met — zelfs geen enkele toespeling op de anti-mohammedaansche wereld gemaakt wordt, doet de schrijver zich werkelijk kennen als iemand, die verkeert in eene onvermengd Mohammedaansche omgeving, zij die dan ook zoo ongodsdienstig en zoo slecht, dat de profeet zich deswege schamen moet.

In nauw verband hiermede staat, dat in den zendbrief ook geen enkele strijdlustige toon is aangeslagen. Wie gemeend heeft, daarin iets aangaande den heiligen krijg te vinden, is teleurgesteld. Zelfs van den onlangs opgestanen Mahdi geen woord. Maar het stuk dateert ook van het Arabische jaar 1297, terwijl men tegenwoordig reeds 1301 schrijft.

Het is nog slechts weinige maanden geleden, dat het bestaan van dit geschrift publiek op Java bekend werd. De godsdienstige beweging, waarvan herhaaldelijk bericht werd,

stond of staat daarmede in verband, is er rechtstreeks of zijdelings door opgewekt. Naar luid der inlandsche bladen echter is hier en daar de bevolking met kracht aangespoord tot het vijfmaal-daags-gebed. Moge die aansporing ook al niet in strijd zijn met den zendbrief, in dezen wordt toch meer nadruk gelegd op het »Vrijdag-gebed." Ook schijnt het bevel tot vasten nu en dan verkeerd te zijn overgebracht, in zooverre men de menigte op sommige plaatsen heeft voorgeschreven, wekelijks drie dagen te vasten, terwijl in den zendbrief slechts sprake is van drie dagen vasten in het geheel. Voorts moet worden opgemerkt, dat het verwaarloozen en onbegraven laten van lijken, waarover zelfs door inlanders schande gesproken is, wel degelijk uit dezen zendbrief kan worden verklaard; schoon niet is voorbij te zien, dat de brief zulk eene afsnijding van alle gemeenschap voorschrijft ten aanzien van degenen, die met het geloof spotten, terwijl men hier dit bevel schijnt te hebben toegepast op enkelen, die geen deel namen aan het bovenbedoelde vijfmaal-daags-gebed.

In hoeverre nu de meer ontwikkelde en nadenkende muzelman zich bij nadere kennismaking met dit document bevredigd kan weten, m. a. w. òf en in hoeverre hij vertrouwen zal stellen in de authenticiteit van het stuk, durf ik niet bepalen. Misschien blijft hij met Mooslimin (in de »Selompret Melajoe") (1) zeggen: »God zendt geen openbaring dan aan profeten, en na Mohammed zelfs geen profeten meer." En waar men hem opmerkzaam maakt, dat hier eigenlijk van geen nieuwe openbaring sprake is, zal hij wellicht antwoorden, dat daarmede ook de noodzakelijkheid van dezen soerat volkomen wederlegd is. Wat zou voorts die mondelinge mededeeling van den profeet aan Abdullah beteekenen, wanneer alles nog eens opzettelijk in een geschrift moest worden herhaald? En zoo Abdullah dit geschrift inderdaad reeds in 1297 op het graf van Mohammed gevonden heeft, met zulk eene ernstige aanbeveling ter verspreiding, hoe komt het, dat dit geschrift eerst na vier jaren algemeen bekend wordt?

(1) Verwijzing naar een van de stukken in de Maleische couranten voorkomende. RED.

Het is trouwens niet de eerste maal dat men verneemt van verschijningen aan Sjech Abdullah te beurt gevallen. Wallahoe a'lam (en God weet het 't best)!

Van onzen kant kunnen wij hierbij voegen, dat al hetgeen omtrent vasten, bidden en sedekah in den zendbrief voorkomt, juist vermeld wordt in dat gedeelte, hetwelk wij bereids als een' aanhangsel signaleerden, dat stellig niet voor oorspronkelijk mag doorgaan. De daar beschreven nederdaling van den engel Gabriël met al de onzalige gevolgen van dien wordt met de noodige variaties ook in andere eschatologische geschriften aangetroffen. Ondergeteekende vond hiervan zelfs een variant in het Jav. geschrift »Achir-ing-djaman, dien men in de »Mededeelingen van wege het Ned. Zendelinggenootschap" deel 27, pag. 4, kan naslaan. In verband met het boven door mij geuit vermoeden omtrent den eigenlijken steller van dezen zendbrief, wil het mij daarom soms toeschijnen, dat Sjech Abdullah voor eenigen tijd (onder het lezen van den heiligen Koran ingeslapen?) in een' droom den profeet gezien heeft; dat hij de bijzonderheden van dit droomgezicht aanvankelijk niet ruchtbaar gemaakt; maar die later, eenigszins gewijzigd en vermeerderd, aan zijne vrienden heeft medegedeeld; en dat een dezer laatsten met behulp zijner eigen phantasie deze mededeelingen heeft uitgewerkt en nedergelegd in een geschrift, dat thans met meer of minder goede bedoelingen onder de geloovigen, ook op Java, wordt geëxploiteerd.

Wat de houding aangaat, door sommige Europeesche en inlandsche hoofden van bestuur tegenover de daardoor ontstane beweging aangenomen, ook hieromtrent kan thans een juister oordeel geveld worden dan vroeger, toen bedoelde zendbrief het publiek nog slechts bij geruchte bekend was. Dat sommige inlandsche hoofden met het oog op zoovele vermaningen en opwekkingen ten goede als hunne opinie uitspraken: »ini pengadjaran baik sekali", laat zich nu zeer wel verklaren. Ook dat zij zich verantwoordelijk stelden voor de gevolgen, die naar zij meenden niet anders dan goed konden wezen, al ging de ijver voor den godsdienst dan ook met eenige beweging, hier en daar met samenstrooming eener

groote volksmenigte gepaard. De regenten op Java zijn zeker de personen, op wie het Europeesch bestuur in zulke gevallen moet kunnen rekenen; doch het vergete hierbij niet, dat de regent, als het hoofd van den Mohammedaanschen godsdienst in zijne afdeeling, niet licht het initiatief zal nemen tot repressieve maatregelen, waar hij reden heeft om te gelooven, dat de beweging van zuiver godsdienstig karakter is. Ook het Europeesch bestuur is tot zulke maatregelen niet overgegaan, dan toen het - naar luid van vroegere berichten - ontwaarde, dat de bevolking tot sembahjang en zedekah zedelijk werd opgezweept, en dat daardoor inbreuk begon gemaakt te worden op bestaande verhoudingeu, van wier handhaving orde en rust nog altijd afhankelijk zijn. Blijkt uit de hierbedoelde feiten opnieuw, hoe licht zulk een revival ontaarden kan, dit zal voor Europeesche en inlandsche ambtenaren wel een wenk geweest zijn tot verdubbelde waakzaamheid; al wil men dan ook in geen geval met overijling te werk gaan. Honderdmaal is gezegd: de Javaan is niet fanatiek; maar ook nog nimmer is tegengesproken, dat hij allezins vatbaar is om door den eersten den besten geestdrijver te worden medegesleept. En geldt deze opmerking te allen tijde, hoeveel temeer tegenwoordig, nu de mare van den Mahdi ook tot onzen Archipel is doorgedrongen, en men onder het volk reeds de plaats hoort aanwijzen, waar deze Messias van den Islâm eerlang op Java zetelen zal.

H.

De „Bintang Timor" gaf onlangs eenige onthullingen, zou men het willen noemen, aangaande den man, „die de verwaandheid heeft, den naam en titel van Mahadi (Mahdi) te voeren". Het stuk is van de hand der Redactie, die tot dat schrijven gedrongen werd door allerlei geruchten, die omtrent het zijn en doen van dien persoon verspreid worden en onder de inlanders gretig geloof vinden. Het luidt vertaald als volgt:

Uit de »Bintang Timor".

»Mahadi is iemand, die afvallig geworden is van zijn' vorst, den onderkoning van Egypte. Naar zijn beweren is hij alleen een goed muzelman; de anderen staan gelijk met kafirs. Ook heeft hij den heiligen oorlog verwekt tegen Egypte, en tegen Engeland dat Egypte ter zijde staat.

»Als men alle omtrent hem verspreide geruchten gelooven moest, zou hij een man zijn van veel bovennatuurlijk vermogen, die onvermijdelijk de zege behalen zal. En daar hij hiervan ook de verzekering gegeven, en aanvankelijk overwonnen heeft, zoo is hij daardoor tot nog grooter buitensporigheden verleid, zóó zelfs dat hij den titel van Mahadi heeft aangenomen.

»Mahadi nu beteekent niet meer of minder dan de profeet, die door Allah taäla is uitverkoren om den godsdienst te zuiveren van al wat verkeerd is, waartoe hij dan ook door God zelf wordt bijgestaan, en met de hoogste macht is bekleed.

»Gelooft gij dat deze man waarlijk een uitverkorene is van den Heer aller werelden? Zeker zijn er wel 99 van de 100, die hem daarvoor houden, en in zijne bovennatuurlijke macht vertrouwen stellen.

»Wij kunnen ons daarover trouwens niet verwonderen met het oog op de kortzichtigheid en onwetendheid der menigte. We zouden eene weddenschap durven aangaan, dat er onder de 24 millioen onderdanen van ons Gouvernement geen 10 zijn, die dezen Mahadi ooit gezien, gehoord of gesproken hebben.

»Wat ze weten, is, dat er een Mahadi bestaat, en dat die Mahadi een rijk en een leger heeft; dat is dus ongeveer zooveel als hun van wajang- of topingverhalen bekend is.

»We gelooven gaarne, dat de Badoewi's in Egypte aanstonds voor dezen Mahadi partij gekozen hebben, en ook dat in Ned.-Indië velen geloof slaan aan de sprookjes, die omtrent zijne wondermacht in omloop zijn.

»Ze zijn immers als kleine kinderen die nog niet zien kunnen. Daarom willen wij trachten hun de oogen te openen, opdat ze naar waarheid mogen weten, wie toch de man is, die den

titel van Mahadi voert. We doen dit uit medelijden met den inlander, die door booze menschen bedrogen wordt, onverschillig van welken landaard. Soms zelfs door Europeanen, maar zeker door Arabieren en door hadji's van slecht gedrag

»Welaan dan, mijne lezers! helpt mij, opdat de inlander niet het slachtoffer worde van schurkenstreken. Let wel op hetgeen ik u omtrent dezen Mahadi meêdeel, en leg dit uit aan hen, die nog onwetend zijn, opdat ze niet langer vertrouwen stellen in een' kerel, die niet waard is gesteenigd te worden.

»Wilt ge weten wie Mahadi is? Hij is een handelaar in wilde dieren, die tegenwoordig te Kasala woont. Hij is geboortig van Weenen (Oostenrijk), en heeft daar o. a. een' vriend, aan wien hij nog onlangs een' brief gezonden heeft. Deze vriend is van zeer nabij met Mahadi bekend, wijl ze vroeger zamen het zelfde bedrijf uitoefenden.

»Inderdaad is Mahadi een gewezen jager, die vroeger veel wilde dieren heeft gevangen en verkocht aan de diergaarden in Europa.

»Zijn kameraad getuigt van hem, dat er geen grooter schurk is dan deze Mahadi, uitgeleerd in allerlei streken en bedriegerijen. Nadat men onlangs geruimen tijd zijne schaduw niet gezien had, is hij op eens voor den dag gekomen met zijn rechterwang vol wratten.

»Had hij die wratten van God (van natuur), men mocht er hem om eeren. Maar ze zijn door menschenhanden aangebracht, en wel door die van een' Duitscher, genaamd Schandorper, een' gewezen clown van een paardenspel, later barbier, en vervolgens bij dien Mahadi in dienst getreden.

»Aangezien naar luid eener voorspelling in de kitab de ware Mahadi kenbaar is aan wratten op zijn rechter wang, heeft deze schelm zich daarvan op kunstmatige wijze voorzien.

»De pseudo-Mahadi slaapt des daags; en bij het vallen van den avond staat hij op, even als de wilde beesten, waarin hij weleer handel dreef.

»Wat dunkt u van deze mededeelingen omtrent den valschen

Mahadi? En dezen kerel, nog gemeener dan een Bataviasche boewaja, (1) een Samarangsche kadet, een Solosche budjingan, en een Jogjasche bruoeng, zulk een kerel zou men willen eeren als een koning! Op zoo'n vent zouden goede menschen hun vertrouwen stellen!

»Zijt dus gewaarschuwd, mijne vrienden! Want al wie Europeesche geschriften kan lezen, is verplicht, daaruit de nog onwetende landskinderen te onderrichten.

»En zoo iemand iets anders vertelt dan de waarheid, hij verdient een klap op zijn' mond te krijgen en aan de politie overgeleverd te worden. Want al wie in dezen schurk gelooft, is zelf een schurk."

---

(1) Met de gespatieerde woorden, worden de straatdieven (gamins) aangeduid.

Wilfrid Scawen Blunt en de Islâm.

. . . . Zoo velen onder onze Indische schrijvers, zoo wel als hunne lezers, gaan van de veronderstelling uit, dat een twintigjarig verblijf onder een volk, waarmeê men niet zoo als met zijne landgenooten op gelijken voet verkeert, noch dezelfde taal spreekt, in een land, zoo rijk aan den Westerling vreemde zaken, voldoende is, om iemand te doen gelden als kenner van den Islâm in Indië. Dit liefhebberen, dat zijn' eenigen steun in de onkunde van het publiek vindt, moet plaats maken voor ernstigen, wetenschappelijken zin.

Dr. C. Snouck Hurgronje. (Bijdrage tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederl.-Indië, 4e volgr., dl. vi, blz. 358.

W. s. BLUNT schreef een werk, getiteld: „The Future of Islâm." (1) Langen tijd in Arabië woonachtig, laatstelijk benoemd tot professor aan de nieuw opgerichte Mohammedaansche academie te Hyderabad in Britsch-Indië, kan hij wel geacht worden het recht te hebben van te worden gehoord. Het bleek ons bij nader inzien evenwel, dat de door hem voorgestane denkbeelden niet maar zoo onvoorwaardelijk geloof verdienen. Zijne beschouwing van den Islâm is te rooskleurig. Hij is hierin een en al utopist, leeft bij theoriën en idealiseert en fantaseert geducht. Intusschen kan slechts kennis van de werkelijke toestanden ons van nut zijn. Nu is het niet te ontkennen, dat er gisting bestaat onder de Islamieten, dat er spanning onder hen heerscht. En de openbaring dezer beweging, (welk onbevooroordeeld waarnemer zal het ontkennen?) is niet zeer vriendelijk tegenover de niet-

mohammadanen. De vijandschap tegen de Europeanen in 't algemeen en tegen de „christenhonden" in 't bijzonder, bleek steeds, en blijkt nog, zeer groot te zijn. BLUNT redeneert te zoetsappig om dit te kunnen toestemmen. Met eene oude, beter verouderde, aanhaling uit Mohammed's redenen, door latere gedragingen en uitspraken van den profeet ten eenenmale krachteloos gemaakt, wil hij ons beduiden, dat de Islâm zeer tolerant is, en op grond daarvan eischt hij zelfs van de koloniseerende mogendheden, dat zij dezen godsdienst zullen „aanmoedigen."

Het is ons plan niet, den geheelen inhoud van BLUNT's boek te bespreken. Wij wenschten slechts kort bij enkele feiten stil te staan, die ons het ware karakter van den Islâm kunnen leeren kennen. Het schijnt, dat de slapheid en voosheid van Turkije, de echte Moslems hier en ginder prikkelen, om naar een krachtiger Kalifaat om te zien.

De voorspellingen omtrent de verschijning van den „Gids" bij uitnemendheid geven rijkelijk voedsel aan dit verlangen. Arabi Pacha kon zich zóó aanvankelijk met succes doen gelden. Zijn doel „het bloed der christenen in Kairo's straten te doen vloeien," bereikte hij echter niet. Het optreden van den Mahdi in Soedan dreigt thans de geheele Islamietische wereld in het geweer te brengen.

De Mahdi, de traditie volgende, heeft het oog op Mekka. Britsch-Indië is niet gerust meer. Het voelt reeds den terugslag van 't geen in Afrika geschiedt.

Atjeh bood weêr krachtiger tegenstand.

In de Preanger, waar al lang iets scheen te broeien (2) (een goed waarnemer daar woonachtig schreef mij reeds geruimen tijd daarover), is de Mahdi ook reeds op veler tong. Arabische bladen en geschriften in Arabischen geest (ook op Java druk gelezen) houden de zaak warm.

Men is op de hoogte. Gij meent, dat wij alarmeeren? Dat er op Java b. v. alleen in een' vergeten hoek, door de onbeduidendste individuën, gedacht wordt aan den heiligen oorlog onder den Mahdi te voeren? „Ongetwijfeld zijn de daarop betrekkelijke tradities reeds tijdens de invoering van den Islâm hier verspreid, en sedert ook door de Arabieren en andere toongevers op godsdienstig gebied voortgeplant. Vooral in de pĕsantrèns worden ze bewaard en aangekweekt, en werkt men nog steeds door woord en schrift mede om ze te onderhouden. En wie kan betwijfelen, dat een steeds aangroeiend heir van hadji's niet weinig bijdraagt om die overleveringen aan te wakkeren en daarover uit te weiden naar eigen phantasie?" Dus schreef de zendeling HOEZOO. (3)

Dezelfde deelt ons mede, wat hij in een Javaansch geschrift, de Achir-ing-djaman, in de binnenlanden aangetroffen, zoo al las. Telkens bij besnijdenis en trouwplechtigheden gelezen, bracht het onder meer de volgende ideeën onder de massa.

Eindelijk zal ontstaan de grootste ellende onder koning Soepjan van Mĕssir (Egypte). Zelf een afvallige, doodt hij al de Islamieten. Maar nu is de laatste der dagen nabij. Alles is in diep verval. De Allerhoogste zal een' machtigen vorst verwekken, in staat om de ongeloovigen (de kafirs, ook de christenen) te bekampen.

Gabriël zal den Imâm Mahdi spoedig doen nederdalen.

Gedood moeten worden allen, die den Islâm niet willen aannemen.

Vele volken, waaronder ook de Engelschen en de Hollanders met name genoemd worden, trekken tegen het leger van den Mahdi op.

De voorhoede der kafirs wordt verslagen door den voorvechter alleen.

Op het bericht dezer nêerlaag, antwoordt echter de koning van Holland al lachende: „Geen nood! Ik zal morgen dien voorvechter wel pakken!”

Evenwel ook hij delft het onderspit tegen dien éénen, en wordt, even als de koning van Engeland, door den vijand gevangen genomen en gebonden.

Bij den Imâm Mahdi gebracht, wil deze hen dooden. Zij redden slechts hun leven door Islamieten te worden.

Bespotting en hoon zijn desniettemin in ruime mate hun deel, waarvan het verhaal op eene allerdolste en lachverwekkende wijze is ingekleed, zoodat de kleine man zich verkneutert bij het aanhooren.

Men behoeft niet te vragen, welk een geest op die wijze onder het volk stelselmatig wordt gekweekt.

De Islâm zou verdraagzaam zijn! 't Is voor 't eerst, dat wij 't vernemen. Neen, 't is klaar als de dag: Hij is principiëel uiterst intolerant. Te recht zegt HAURI (4): „Moge 't ook al waar zijn, dat enkele koranverzen (5) uit den eersten tijd, christenen en Joden met de geloovigen op éène lijn stellen, men heeft geen recht daaruit op te maken, dat deze godsdienst tolerant is.”

Immers 't is bekend genoeg, later, in zijne voorspoedsperiode, blaakten Mohammed, en, op zijn voetspoor, al de kaliefen, van groote vervolgingszucht en onverdraagzaamheid.

Denken wij slechts aan Soera 9, de strijd-soera bij uitnemendheid. 't Is dan ook geheel in den geest van den profeet, als Omar te kennen geeft: »Wij moeten de christenen ombrengen en onze nakomelingen moeten hunne nakomelingen ombrengen, zoo lang de Islâm bestaan zal.” Nu, de uitingen van verachting en haat zijn ook verder geen geheim gebleven. Wij herinneren ons, om slechts enkele feiten te noemen, den vreeselijken christenmoord

te Damaskus en in den Libanon ten jare 1860, de talrijke gezanten door de Moslems verraderlijk om 't leven gebracht, de Bulgaarsche gruwelen in den laatsten Turksch-Russischen oorlog. En vroeger? (6) Liet de Turk Agha-Mohammed te Tiflis, omstreeks 1790, niet al de priesters met gebonden voeten in de rivier werpen? Werd Egypte niet gedrenkt door 't bloed der christelijke Kopten? Werden de Nestoriaansche christenen niet bijna allen neêrgesabeld? Gaf de Moslem, ook door 't woeden in eigen ingewanden, niet het bewijs, dat hij 't leven van een' mensch niets achtte? (7) 't Minst echter telde hij het, als die mensch een ongeloovige, een christen was.

Ja zeker, christenen hebben ook gemoord op vreeselijke wijze. Maar de Islâm deed dit in overeenstemming met en in den geest van zijn' stichter; de christenen ondanks de woorden van Jezus: „Steek het zwaard weder in de schede, want die het zwaard trekken zullen door het zwaard vergaan." „Zalig de zachtmoedigen; zalig de vredemakers." (8)

Zoo even noemden wij Soera 9. Deze en andere plaatsen uit den Koran doen ons Mohammeds strijdleus kennen, die vroeger en later ook thans in den Soedankrijg het parool der Muzelmannen deed weêrgalmen over de slagvelden: „Geen pardon voor de christenen."

Vers 29 luidt: „Doet hun den oorlog (9) aan, die niet in God en den laatsten dag gelooven, die niet als verboden beschouwen, wat God en zijn profeet hebben ontzegd, en aan die genen der schriftgeleerden" (de christenen o. a.) „die het geloof der waarheid niet belijden. Bestrijdt hen allen zonder uitzondering, tot zij de schatting (10) betalen en dat zij vernederd worden". Tolerant! Het mocht wat! Vers 124 luidt: „O geloovigen, bestrijdt de ongeloovigen, die u omringen, dat zij altijd

eene strenge ontvangst bij u vinden." (11) Niet malsch klinkt Soerah 48: 4. „Wanneer gij ongeloovigen ontmoet, welnu! doodt hen, totdat gij eene groote slachting onder hen hebt aangericht". Niet waar? De Mahdi in Soedan blijkt dus werkelijk een recht geaard discipel te zijn.

Wij weten echter overigens ook, dat de Islamieten zich getrouw aan de strijdleus van den profeet hebben gehouden, en den oorlog tegen de ongeloovigen hebben aangebonden, waar hun dit maar doenlijk was. En hoe trotsch en vermetel gingen zij hierbij doorgaans te werk!

Zij 't ons vergund hiervan een enkel staaltje mêe te deelen. 't Is een brief voor ruim 200 jaren geschreven. Adres: „Keizer Leopold I en den koning van Polen", onderteekend door den Turkschen sultan Mohammed IV. Volge slechts het meest opmerkelijke: „... Wij keizer van ... koning aller aardsche en hemelsche koningen, ... geven u te kennen, dat wij gereed staan uw landje den oorlog aan te doen. Wij voeren met ons mede 13 koningen en 1,300,000 man infanterie en cavallerie. Zonder genade en barmhartigheid zullen wij uw landje onder de hoeven der paarden doen vertreden en aan het zwaard overleveren. U en al uwe aanhangers zullen wij door moord, brand, roof, schending en plundering verdelgen. (12) — Ziedaar de heilige oorlog, de beruchte „prang sabil," waar Mohammed zoo dikwijls op aandrong, in al zijne liefelijkheid. Zou 't wel raadzaam zijn den Islâm aan te moedigen?

Maar de staatsman wil misschien den mohammedaan aan zich verplichten door groote tolerantie? Zou 't mogelijk zijn? Is de islamiet wezenlijk te bevredigen? Ziet op Engeland, zeker niet de minst verdraagzame koloniale mogendheid. Ja! Men schikt zich daar in het onvermijdelijke, maar onafgebroken waakzaamheid is er

den ambtenaars voorgeschreven. (13) Want de moslims vormen in Indië voor de Engelsche heerschappij, steeds het gevaarlijkste element.

Maar zal men den Islâm dan misschien aanmoedigen, omdat hij den volken, die hem aannemen, toch ten zegen is? Den cannibalen bracht hij immers zachtere en betere zeden? Nu, ja! dat is zoo. Maar aan den anderen kant heeft hij meer kwaad dan goed gesticht. De slavernij toch liet hij in wezen, barbaarsche straffen eveneens, ook de wraak. (14) Evenzoo de polygamie en den nasleep van dien: harems, eunuchen en menigvuldige echtscheidingen. De vrouw achtte hij een' trap lager te staan dan de man. (15) Waarheidszin, zelfs eedsgetrouwheid, werden niet door den Islâm bevorderd. Integendeel. (16). Aan onzedelijkheid en zinnelijkheid gaf hij den vrijen teugel. (17) In zijne schatting kan een mensch immers godsdienstig zijn zonder zedelijk, zonder waar te wezen.

En om nu eens de werkelijke en zichtbare vruchten in oogenschouw te nemen. Welk beeld vertoonen ons de mohammedaansche landen? Prof. G. K. NIEMANN (18) schreef terecht: De Islâm draagt een' kennelijken stempel van middelmatigheid. De geschiedenis leert, dat hij niet in staat is geweest het menschdom duurzaam op den weg van ontwikkeling tot iets hoogers en beters op te leiden. De beschaving der mohammedaansche landen bleef stationair en verhief zich niet boven den toestand der middeleeuwen. De hoogmoed en de zelfgenoegzaamheid, die de Islâm met zich bracht, sloot de mohammedanen af van den vooruitgang der Germaansche volken. En de kiem van verval ligt zeker voor een goed deel ook hierin, dat de Islâm geen afscheiding gemaakt heeft tusschen wereldlijk en geestelijk gezag. „„Daardoor"" zegt

RENAN terecht: „„had de mohammedaansche wereld het lot, dat de Christenheid zou gehad hebben, indien de pausen er in geslaagd waren, de wereldlijke macht ter neêr te werpen en zich tot opperhoofden der geloovigen te verheffen."”

De vervallen toestand in Turkije, Egypte en in al de andere mohammedaansche staten bevestigt ons overigens in het gevoelen, dat er in den Islâm geen waarachtig ontwikkelend element is.

De bedoeling van Mohammed was, en het is nog tot op den huidigen dag die van den Islâm: één groot wereldrijk te vestigen. Ieder islamiet is lid van dat rijk; de Kalief is zijn vorst, dien hij gehoorzamen moet. (19) Ook de Maleier en de Javaan, eenmaal geïslamiseerd, behooren tot dezen ontzaglijken bond, die alle nationaliteiten (20) omvatten wil, en oplost in het volk van Arabië. En de inlander in onzen Archipel, hij moge dan ook in vele opzichten een oppervlakkig moslem zijn, hij wordt langzaam, doch zeker, steeds meer geärabiseerd. Tot in 't meest afgelegen gehucht op Java b.v., leeft hij bij de voorgeschreven gebruiken. Zijne kleeding is dikwijls en bij toeneming min of meer Arabisch. Geen hoofd van eenige beteekenis, die geen volledige Arabische garderobe heeft; die zijne kinderen, zelfs zijne dochters, geen Arabische opvoeding geeft, ook naast en gewoonlijk vóór de Europeesche. De taal is vol Arabische woorden, en de uitspraak van 't Javaansch niet zelden eigenaardig Arabisch van klank. Langgar's zijn algemeen, en vele malen komt het voor, dat er meerdere familie-langgar's zijn in eene desa; varkensvleesch wordt door niemand gegeten; de besnijdenis trouw in acht genomen; de groote, jaarlijksche feestdag na de vasten, algemeen met geestdrift gevierd. De literatuur is doortrokken van de mohammedaansche leer.

De Koran wordt door velen gekocht, al wordt hij dan ook door bijna niemand verstaan. Arabische tooverspreuken hoort men zelfs van de arèn-tappers diep in het bosch. Bij geboorte, huwelijk, overlijden en begrafenis, doen zich Arabische formules gelden. Een dof tromgeroffel houdt u meermalen uit den slaap, als nabij of verder af de ijveraars des geloofs, de santri's, een dzikir houden. De hadji's nemen zeer toe. Van zakat, slawat pitra, moeloeddan, afzondering, vasten enz., hoort men overal. Bij geen ziekte, ongeval of gewichtig voornemen ontbreekt een Arabische tooverspreuk. In één woord, het Arabisch element domineert ook op Java; wie het tegenspreekt, kent de toestanden hier niet. Wat zou het wenschelijk zijn, (en profijtelijk voor de schatkist tevens, – dat we dit even in parenthesis mogen opmerken) – de heeren ambtenaren van het binnenlandsch bestuur jaren lang op eene en dezelfde plaats te laten. Indië toch is geen land, waar de Europeaan zich spoedig kan inleven. Wat geven hier 1, 2, of 3 jaren? En hoevelen van de ambtenaren blijven veel korter? Bleven zij tal van jaren, zij zouden, tot groot voordeel van Gouvernement en bevolking, oneindig meer nut kunnen doen, en wezenlijk kunnen besturen, wat nu zoo dikwijls de Hoofden op eigen houtje maar doen; zij zouden dan in alle opzichten au fait gekomen zijn van hun' werkkring. Bewierookt steeds en gevleid door de hoogere en lagere prijaji's, zou al die „lekkermakerij" toch niet verhoeden, dat zij de kracht en het gevaar van 't Arabisch element zouden doorgronden, om zoo steeds waakzaam te zijn en op hunne hoede tegen dit machtig innationaal en anti-gouvernementeel element in den staat.

Men vergete het toch niet: de kleine man, en immers zoo menig hoofd evenzeer, zoo onontwikkeld, zoo bijge-

loovig, maar wiens innigste sympathiën toch liggen bij den Islâm en dus bij al wat Arabisch is, is zoo licht door eene leus, een' klank, op te zweepen, te fanatiseeren. En is de vonk eens in 't kruit gevallen, dan kan men den omvang van 't kwaad niet overzien. De Islâm is op de gebeurlijkheden voorbereid, vooral als er een reuzenstrijd mocht uitbreken met de zoo gehate ongeloovigen, die hem, al zoo tergend lang, de opperheerschappij hebben betwist. De schat van den Islâm zal ook daarbij van dienst kunnen zijn. (21) Er zijn n. l. te Mekka, om van vele andere heilige plaatsen te zwijgen, drie grafmonumenten, met enorm groote collectegrotten. Volgens eene matige berekening wordt daarin ieder jaar vier millioen gulden gestort door de 150 à 200,000 pelgrims, die de heilige stad jaarlijks bezoeken. Er zijn voorbeelden van, dat een enkele Muzelman tot vijftig duizend gulden gaf. Een der offergrotten opende men in 1828, bij gelegenheid van den Russisch-Turkschen oorlog, nam er groote sommen uit en sloot haar toen weder. Eene tweede opende men tijdens den Krimoorlog. De derde bleef nu reeds 462 jaren gesloten. Zonder te overdrijven kan worden aangenomen, dat de drie offergraven nu minstens *f* 300,000,000 zullen inhouden.

'tZou nog eens te pas kunnen komen, als de Mahdi, of eenige mahdi, zijn' tocht naar Mekka volbracht. Trouwens andere heilige plaatsen hebben, zoo als we reeds met een enkel woord mochten opmerken, mede hunne wel voorziene spaarpotten. De moskee te Kaïro b. v. kon in der tijd aan Arabi Pacha groote sommen gelds ter beschikking stellen.

Den Islâm aanmoedigen, heet fanatisme, ellende, barbaarschheid, onzedelijkheid bevorderen; nog meer: den dag helpen voorbereiden van den algemeenen opstand tegen

orde en menschelijkheid. Hoe kon de Heer BLUNT tot zoo iets adviseeren?

Onder meer onware stellingen vernemen wij ook nog van hem, dat de christenen het reeds hebben opgegeven den Islâm te bekeeren. Vreemd, dat een man van zijne wetenschap, zoo slecht is ingelicht. Wij weten beter. Sedert meer dan eene halve eeuw stelt het Protestantisme – hierin voorspoediger dan het Catholicisme – pogingen in 't werk, om ook den moslem de blijde boodschap te brengen.

En moet ook al worden toegestemd, dat de gevolgen nog niet schitterend zijn, toch buigt reeds menig gewezen islamiet voor Jezus als den Heiland zich neêr, en grooter zou het aantal zijn, in Hindostan zoo wel als in Nederl.-Indië, indien de Europeanen niet veelal zoo ongodsdienstig en onstaatkundig waren, om af te geven, of in 't geheel niet meer prijs te stellen op hunne eigene belijdenis. Om van Britsch-indië niet te spreken, en ons thans alleen bij onze naaste omgeving te bepalen: niettegenstaande de meest ongunstige gegevens, telt Java nu ruim 10,000 inlandsche christenen, een getal dat jaarlijks toeneemt.

't Is dus geen hopeloos werk, islamieten op te leiden en te brengen tot het Christendom. (22) En verre er van daan, dat de belijders van Jezus het opgaven, verdrievoudigen zij veeleer hun pogen, om dezen arbeid des vredes, zij 't dan ook gematigd en met groote omzichtigheid, met kracht door te zetten.

Resumeerende wat boven werd besproken, meenen wij het recht te hebben tot het stellen van de volgende thesen:

dat de Islâm zeer intolerant is, en tot geen prijs vrede wenscht te sluiten met de Christenen;

dat de heilige oorlog, d. i. de bekeering tot den Islâm, of de verdelging van de ongeloovigen, blijft voorgeschreven;

dat de Islâm ook door would be, overdreven verdraagzaamheid niet te winnen is;

dat zijn invloed over het geheel verderfelijk is voor de volken;

dat hij in de koloniën een steeds te wantrouwen element vertegenwoordigt;

dat, al blijft tolerantie tegenover hem geboden, aanmoediging in ieder geval zeer blijft af te raden, in het welbegrepen belang van volk en staat;

dat eene verstandige en voorzichtige evangelisatie onder de mohammedanen, door de christenen nooit opgegeven, — niet onvruchtbaar is, zoo min in Engelsch-Indie als op Java.

J. KREEMER.

Aanteekeningen.

---

(1) Het werkje werd in 1882 uitgegeven te Londen, KEGAN PAUL, TRENCH & Co., als overdruk van artikelen in 1881 in de Fortnightly Review geplaatst. Het Tijdschrift van Ned.-Indië gaf er eene vertaling van.

(2) De verschillende couranten in Ned.-Indië spraken van een' zeer merkbaren réveil onder de mohammedanen op Java. De te verwachten Mahdi speelt daarbij eene groote rol. (Zie hierover p. 311 e.v. van dit No. van ons Tijdschrift.

(3) »Mededeelingen", Dl. 27 p. 1, enz.

(4) HAURI, Der Islâm in seinem Einfluss auf das Leben seiner Bekenner, p. 157 en 162. (1)

(5) Soera 2: 59. De geloovigen, het mogen Joden, Christenen of Sabeïsten zijn, indien zij slechts aan God en aan den oordeelsdag gelooven en wel doen, zullen door hunnen Heer beloond worden; noch vrees noch droefheid zal over hen komen.

S. 3: 57. Zeg: O gij! die de schrift hebt ontvangen, komt en laat ons de volgende vereeniging tusschen ons vinden: Laat ons slechts God vereeren, en geen schepsel met Hem gelijk stellen; en dat geen van ons een ander, buiten God, als Heer erkenne en aanbidde. Weigeren zij dit, zeg dan: wees getuige dat wij trouwe geloovigen zijn.

S. 5: 73. Waarlijk, zij die gelooven en de Joden en de Sabeïsten en de Christenen, wie hunner in God gelooven, in den jongsten dag en weldoen, geen vrees zal over hen komen en nimmer zullen zij bedroefd worden,

(6) Lüttke, der Islâm und seine Völker p. 199, enz.

(7) Hauri, p. 155, enz.

(8) Matth. 26: 52 en 5: 5, 9.

---

(1) Toch wist de Islâm zich zeer wel te schikken naar bestaande zeden, gewoonten, volksbegrippen, bijgeloof, enz. Daarin ligt voor een deel zijn' voorspoed bij de verbreiding. *Red.*

(9) »Doet hun den oorlog aan" De mohammedaansche volken in onze Oost bleven evenmin als die in Britsch-Indië – herinneren wij ons slechts den geduchten en wreeden opstand aldaar '57 – in gebreke zulks te doen, waar zij hun' kans maar schoon zagen. De aanval uit Bwool op Menado tijdens den Resident VAN MUSSCHENBROEK, was een der vele teekens van fanatiek leven.

(10) 't Schatting betalen is niet maar facultatief gelaten, gelijk BLUNT alweêr verkeerdelijk beweert. Nog meer zelfs dan bekeering, was dit het doel van den oorlog.

(11) Soera 8: 57–59: Waarlijk de slechtste dieren in Gods oog zijn zij, die hardnekkige ongeloovigen zijn, en niet willen gelooven. Evenals zij, die een verbond met u aangaan en later hun verbond bij iedere geschikte gelegenheid schenden en God niet vreezen. Indien gij hen in den strijd gevangen neemt, verstrooi hen en stel een voorbeeld voor hen, die na hen zullen komen, opdat zij gewaarschuwd mogen zijn.

S. 4: 86. »Spoort de geloovigen tot den strijd aan."

(12) LÜTTKE, p. 157 en 158.

(13) HAURI, p. 334. VETH, Java I. Dl. p. 371.

(14) Soera 5: 42, 49. Indien een man of eene vrouw mocht stelen, zult gij hun de handen afsnijden, als vergelding voor hetgeen zij hebben bedreven; dit is eene voorbeeldige straf door God bepaald, en God is machtig en wijs . . . . . Wij hebben hun daarin bevolen leven voor leven, en oog voor oog, en neus voor neus, en oor voor oor, en mond voor mond en dat kwetsuren ook door wedervergelding zouden gestraft worden. Maar hem, die den prijs in aalmoezen zal weggeven, zal dit als eene voldoening zijn. (*a*) Zie ook Soera 2: 190.

(15) Soera 4: 38. De mannen zullen de voorkeur boven de vrouwen hebben, door de voordeelen, waarmede God den een heeft begiftigd, om boven de anderen uit te munten, en omdat zij van hun vermogen besteden om hunne vrouwen te onderhouden, enz. Zie ook Soera 2: 228.

(*a*.) Het is intusschen bekend, dat bedoelde straffen sedert lang niet meer worden toegepast. RED.

(16) Soera 5: 91. »God zal u niet straffen voor een onbedachtzaam woord in uwe eeden, maar hij zal u straffen voor hetgeen gij plechtig zweert en schendt. En de boete voor zulk een eed zal zijn, het voeden van tien arme lieden, met zulk middelmatig voedsel (gemiddeld met zulk voedsel) als dat, waarmede gij uw gezin voedt, of hen te kleeden, of het bevrijden van den nek van een' waren geloovige uit de slavernij; maar hij, die aan geen dezer drie dingen zal kunnen voldoen, moet drie dagen vasten.

(17) S. 2: 23. S. 4: 24. »Men kan zijne vrouw tegen eene andere verruilen", ook een huwelijk op tijd sluiten. De laatste formaliteit is in den Islâm bekend onder den naam van nikâh al-mot'a (genotshuwelijk) en werd door Mohammed van de oude Arabieren overgenomen. Zie: Wilken, »Matriarchaat bij de oude Arabieren." Ind. Gids, Januari 1884, p. 94. (*a*)

Lane spreekt in zijne aant. op de 1001 nacht van mannen, die achtereenvolgens 80, 200 ja tot 900 vrouwen hadden.

Op Java o.a., is er bijna geen jonge vrouw, die niet reeds meermalen een' scheidingsbrief ontving.

(18) Inleiding tot de kennis van den Islâm, p. 330 enz.

(19) Is hierdoor ook niet verklaard 't ongewoon krachtig optreden van den eersten Turkschen consul te Batavia?

(20) Niemann, p. 412.

(21) Lüttke, p. 97. (*b*)

(22) In een' staat als Turkije, waar iedere overgang tot het Christendom met den dood moet gestraft worden, – hoe tolerant! – is zelfs eene toetreding geene zeldzaamheid meer.

(*a*) Hierbij valt op te merken, dat alleen de Sjiïten de mot'a toelaten, terwijl de Sonniten haar als ongeoorloofd beschouwen, op grond van de overlevering, volgens welke Mohammed deze instelling wel eerst toegelaten, doch later voor goed verboden heeft. RED.

(*b*) Er is grond voor den twijfel of deze schatten werkelijk bestaan. RED.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Verslag mijner verrichtingen en bevindingen, over het jaar 1883.

Een jaar van veel herinnering ligt wederom achter mij.

Den 16den April was het 25 jaren sedert het overlijden van Br. JELLESMA. Plechtig werd dit herdacht door de gemeente te Môdjô-warnô in hare gewone, maandelijksche avondbijeenkomst.

Den 22sten Juli vierde ik gedachtenis van mijne afvaardiging vóór 25 jaren. Ik deed hiervan en van de belangstelling, die ik bij die gelegenheid bijzonder ook ten opzichte van mijn werk ondervinden mocht, reeds mededeeling aan Bestuurders.

Omtrent den uitwendigen staat des werks breng ik het volgende in het midden, voor het overige naar de staten der gemeenten verwijzende, welke ik als naar gewoonte hierbij voeg.

In de verschillende gemeenten werden 70 volwassenen en 92 kinderen opgenomen.

De school te Môdjô-warnô nam met 34, die te Wioeng met 3, te Goejangan met 7, te Soerabaja met 1 en te Bongsôredjô met 8 leerlingen toe.

Verder was ook toename in de opkomst in de kerken op te merken, gelijk in die der scholen te Môdjô-warnô en Bongsô-redjô, terwijl die in de overige scholen en op de catechisatiën zoo goed als stationair bleef.

Te Môdjô-warnô met Bongsôredjô en Kertjô-redjô met

Ngôrô werd het avondmaal door een toenemend aantal leden der gemeenten begeerd en gevierd; terwijl in al de gemeenten van mijnen werkkring 48 nieuwe leden uit de kinderen der gemeenten werden aangenomen. Er werden 40 huwelijken gesloten en 4 door scheiding ontbonden, terwijl één jongeling, als kind gedoopt, doch die, nadat zijne ouders de gemeente verlaten hadden, nimmer had willen onderwezen worden, geheel terugtrad, om een mohammedaansch huwelijk te kunnen aangaan.

Eindelijk nam ook het getal der zieken, die geneeskundige hulp verzochten en verkregen, toe, en desgelijks ook de som der gelden daarvoor door hen opgebracht.

In het personeel kwam in het afgeloopen jaar de volgende verandering:

Allereerst zag ik mijn' zoon als mede-zendeling naast mij geplaatst. Wel moest hij zijn hoofdwerk nog maken van zijne nadere voorbereiding en bijzonder zich oefenen, ter verkrijging van practische taalkennis; maar toch stond hij mij ook in vele opzichten ter zijde. Zoo nam hij van zijne komst af aan de leiding van den zang op de school op zich, en het bleek bij bijzondere gelegenheden, wanneer een schoon kinderkoor gehoord werd, met welken gelukkigen uitslag. Voorts stond hij mij ook bij de behandeling der zieken bij, en bijzonder in die gevallen, welke niet weinig talrijk waren, waarbij mijne kennis en vaardigheid tekort schoten, terwijl de dokter van Môdjôkertô ook voortging, zooveel wij dit verzochten, ons geheel belangloos van goeden raad en hulp te dienen.

In de tweede plaats verliet Joram Pak-Poerwô, die tot hiertoe aan het hoofd der school te Môdjô-warnô gestaan had, dezen werkkring, om in dien van Br. KREEMER te Malang over te gaan.

In zijne plaats stelde ik Sarpô Pak Tjondrô aan, die tot

hiertoe bij de zieken behulpzaam geweest was; doch vroeger ook tot helper in de school gevormd werd en, evenals Pak Poerwô, ook zijne acte als inlandsch onderwijzer 3de klasse verkreeg. Dat hij de school tot steeds grooter bloei wist te brengen, bleek reeds boven. Zijne plaats werd ingenomen door den hulponderwijzer, Nar, en deze vervangen door mijn' kweekeling Ananias. Tot hiertoe hielp ook één der kweekelingen van Br. POENSEN op de school te Môdjô-warnô; doch daar hij in den loop des jaars kweekeling werd der gouvernements-kweekschool voor onderwijzers te Probolingo, zoo werd hij vervangen door mijn' kweekeling Karsiman, en eindelijk werd Legiman, gewezen kweekeling van Bernardus, als 2de onderwijzer bij de bewaarschool aangesteld, daar deze wegens het toenemend aantal kinderen (meer dan 100), in tweeën gesplitst moest worden. Aldus breidde het werk zich uit, en namen ook de krachten daaraan gewijd, toe.

Ik mag, onder hoevele tekortkomingen ook zoowel van hen als onszelven, van toewijding van mijne inlandsche helpers spreken. Zij bleek mij toch uit den ijver, waarmede Asiël, Paulus vervanger, immer in zijn werk bezig was. Hij is getrouw in het onderrichten der nieuwelingen en het bezoeken der gemeente. Immer is hij te vinden bij zieken en gezonden, dezulken die hunne belijdenis eer aandoen, of die terechtwijzing en vermaning behoeven. Ook gaat hij veelvuldig in avondbijeenkomsten in de desa's voor. Bij het voorgaan in de kerk en het leiden der talrijk bezochte kindercatechisatiën munt hij niet uit. In 't eerste vooral werd hij door Paulus ver overtroffen. Toch spant hij bij een en ander zijne uiterste krachten in, en ik kom hem hierbij zooveel mogelijk tegemoet, door gedurig opzettelijk onderricht en aanwijzingen, en hem deze werkzaamheden ook niet meer

dan direct noodzakelijk is, op te dragen, 't zij wegens eigene afwezigheid, of wel te zijner vorming.

Bernardus is mij bij voortduring tot veel steun en hulp. Alle Javaansch schrijfwerk is aan hem en zijn' zoon David opgedragen. Ook staat hij mij krachtig ter zijde in het bedenken van alles, wat tot den uit- en inwendigen bloei des werks strekken kan.

Desgelijks is Pak Tjondrô mij een zeer waard helper. Behalve op de school gaat hij ook vele keeren in de desa-bijeenkomsten voor, waarin ook anderen der meesters, eenigen der ouderlingen en ook enkele gewone leden der gemeente hem volgen.

Asiël, Bernardus en Pak Tjondrô vereenigde ik tot een' bijzonderen raad, om mij in de allerbelangrijkste aangelegenheden der gemeente tot advies te dienen.

Omtrent de overige meesters en helpers te Môdjô-warnô treed ik in geen bijzonderheden. Zij staan in het tweede gelid, om op hunnen tijd de genoemden te vervangen. Mogen dan ook bij hen de teekenen der toewijding duidelijk zijn!

Echter nog een enkel woord over de helpers in de buitengemeenten. Ik bezocht Kertô-redjô, Ngôrô en Bongsô-redjo nu en dan, zooveel de gelegenheid het toeliet, Soerabaja en Sĕmaroeng 14 en 15 Maart, Sĕgaran en Soerabaja 16-29 April, de christenen in Driô en te Wioeng van 29 Augustus–3 September, en van 21–24 September die te Goejangan. De voorgangers van Kertô-redjô en Bongsô-redjô vergaderden elken Zaterdag morgen bij mij aan huis, en allen van 15–23 Januari, 19–27 Juni en 9–16 October ten einde verslag van hunne verrichtingen en bevindingen te geven en op nieuw onderwijs te ontvangen. Bij al deze gelegenheden bleek mij, dat ook zij met ijver zich aan hun werk bleven wijden. De

vrome zin van Mattheus, de vurige geest van Semson, alhoewel zijne lichamelijke krachten zoo langzamerhand beginnen te verminderen, als ook de onvermoeide ijver van Sesam en ook van Joram en Soeleman waren mij meermalen tot troost en blijdschap. Warnô muntte in vergelijking met vroegere jaren niet uit. Huiselijke omstandigheden, daar hij na het verlies zijner eerste vrouw met eene tweede hertrouwde, die nog niet zoo geheel gewend is, waren daarvan de oorzaak. Ik maakte hem hierop opmerkzaam en vertrouw, dat dit voldoende geweest zijn zal, om hem wederom tot vroegeren ijver te prikkelen.

De gemeenten nemen in wasdom toe. Inzonderheid is dit het geval met de gemeente van Môdjô-warnô. Zij zendt geregeld hare kinderen ter school, meer en meer vallen regeling en huiselijk en christelijk leven in haar op te merken, al zijn er ook vele zwakken en dezulken, die zich soms aan groote zonden schuldig maken.

Onder allen is nog veel arbeid noodig. De oogst is daar, in den zin, waarin de Heer het bedoelt, als Hij zegt: „ziet de velden zijn alreede wit, om te oogsten." Er blijft overvloedige gelegenheid tot arbeiden.

En dat die arbeid niet te vergeefs zijn zal, dat waarborgen ook zij ons, die reeds in vrede tot hunne ruste zijn ingegaan. Zoo verliet ons ook den 19den October de 73jarige Kjai Sesar. Aan den avond van den nacht, waarin hij ontsliep, zeide hij tot zijne vrouw, dat de Heer hem zeker weg zou nemen. Hij verlangde dit ook. Alléén wenschte hij zijne kinderen en kleinkinderen nog te leeren, en verzocht daarom, die om hem heen te verzamelen. Toen zij voltallig waren, vermaande hij allen standvastig te zijn in de eensgezindheid en het geloof

in God en in den Heer Jezus. „Weent ook niet," zeide hij ook, „over mijn stoffelijk overschot. Mijn geest is reeds los van de aarde. Ik hoor de stem des Heeren, maar zie Zijne gedaante niet." Weinige oogenblikken na deze woorden was hij niet meer. Zij veler einde gelijk aan het zijne!

Voor ditmaal besluit ik hiermede dit mijn verslag.

Môdjô-warnô, 4 April 1884. J. KRUYT.

Staten van de gemeenten, scholen en zieken, in den werkkring van den zendeling te Môdjô-warnô, over 1883.

A. GEMEENTEN.

1. Zielental op ult°. 1883.

Namen der desa's.	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	429	510	424	375	1738 (*)
Kertô-redjô	57	69	49	40	215
Ngôrô	39	44	38	40	161
Segaran	33	37	30	26	126
Goejangan	30	29	20	14	93
Wioeng	24	21	21	5	71
Soerabaja	19	21	11	21	72
Semaroeng	8	14	1	1	24
Bongsôredjô	58	50	46	31	185
Poele	7	4	7	2	20
				Totaal......	2705

(*) Vroeger vereenigd met Bongsôredjô thans afzonderl. gemeente.

2. Aantal doopelingen.

Namen der desa's.	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	24	12	35	27	98
Kertô-redjô	4	6	4	3	17
Ngôrô	1	1	3	1	6
Segaran	2	—	4	3	9
Goejangan	1	2	—	1	4
Wioeng	—	—	3	—	3
Soerabaja	—	—	2	2	4
Semaroeng	3	5	—	—	8
Bongsôredjô	5	4	2	2	13
				Totaal......	162

3. Catechumenen, die belijdenis deden.

	Mannen.	Vrouwen.	
Môdjô-warnô	16	24	4
Kertô-redjô	—	5	5
Wioeng	1	—	1
Bongsôredjô	2	—	2
		Totaal......	48

4. Afvalligen.

Namen der desa's.	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal
Môdjô-warnô	—	—	1	—	1

5. Van elders overgekomen.

	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Kertô-redjô	1	1	—	2	4
Soerabaja	1	—	—	—	1
Semaroeng	—	1	—	1	2
				Totaal......	7

6. Naar elders vertrokken.

	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warno	5	6	11	8	30
Segaran	—	1	—	—	1
Goejangan	1	1	1	—	3
Wioeng	—	—	1	—	1
Soerabaja	1	1	1	—	3
				Totaal......	38

7. Overleden.

Namen der desa's.	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	10	8	5	2	25
Kertô-redjô	—	1	—	—	1
Ngôrô	2	1	1	1	5
Segaran	1	1	—	—	2
Wioeng	—	1	—	—	1
Soerabaja	—	—	—	1	1
Semaroeng	1	1	—	1	3
Bongsôredjô	2	1	1	—	4
				Totaal......	42

8. Opkomst.

a. In de Zondagmorgen-godsdienstoefening.

	Hoogste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô–warnô	732	207	381
Kertô-redjô	83	39	55
Ngôrô	77	53	68
Segaran	81	47	63
Goejangan	51	21	40
Wioeng	46	20	37
Soerabaja	46	15	25
Bongsôredjô	69	46	57

b. In de kinderkerk des Zondagsavonds.

	Hoogste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô–warnô	206	68	104

c. Op de kleine kinder-catechisatie.

	Hoogste. Jong.	Minste. Meisj.	Gem.	Hoogste. Jong.	Minste. Meisj.	Gem.	Gemidd. jong. en meisj.
Môdjô–warnô	106	36	74	72	33	64	138

d. Groote kinder-catechisatiën.

	Jongens. Hoogste.	Minste.	Gem.	Meisjes. Hoogste.	Minste.	Gem.	Gem. jong. en meisj.
Môdjô-warnô	74	22	40	62	22	49	89
Kertô-redjô	15	10	11	—	—	—	—
Goejangan	13	7	11	—	—	—	—
Wioeng	13	5	10	—	—	—	—

e. Bij de bediening des avondmaals.

	Aantal malen.	Avondmaalgangers.
Môdjô-warnô	1	300
Kertô-redjô	1	92

9. Huwelijken.

a. Gesloten.

Môdjô-warnô	28 paren (ook burgerlijk).
Kertô-redjô	3 " (Alleen kerkelijk).
Goejangan	2 " " "
Bongsôredjô	7 " " "

b. Gescheiden.

Môdjô-warnô	2 paar.
Kertô-redjô	1 "
Bongsôredjô	1 "

B. SCHOLEN.

1. Aantal leerlingen op ult°. 1883.

	Van Christen ouders. Jongens.	Meisjes.	Van Mohamm. ouders. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	171	110	152	17	450
Kertô-redjô, Ngôrô	Gouvernementsschool.				
Segaran	—	—	—	—	—
Goejangan	9	4	32	—	45
Wioeng	11	2	—	—	13
Soerabaja	2	5	29	—	36
Bongsôredjô	20	11	12	4	47

2. Aantal leerlingen gedurende 1883 aangenomen.

	Van Christen ouders. Jongens.	Meisjes.	Van Mohammed. ouders. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	35	25	122	7	189
Goejangan	2	1	37	—	40
Wioeng	2	1	—	—	3
Soerabaja	—	—	27	—	27
Bongsôredjô	5	1	2	—	8

3. Aantal leerlingen, dat gedurende 1883 de scholen bezocht en weder verliet.

	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	1	—	22	1	24
Goejangan	—	—	19	—	19
Soerabaja	—	—	11	—	11
Bongsôredjô	Geene.				

4. Vroegere leerlingen, die de school gedurende 1883 verlieten.

	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	40	26	61	4	131
Goejangan	—	1	13	—	14
Soerabaja	—	—	15	—	15
Bongsôredjô	Geene.				

5. Dagelijksche opkomst.

	Aantal schooltijden.	Hoogste.	Minste.	Gemidd.
Môdjô-warnô	275	400	240	333
Goejangan	261	40	5	22
Wioeng	242	13	7	10
Soerabaja	238	38	13	27
Bongsôredjô	220	43	18	26

6. Leeftijden der leerlingen op ult°. 1883 nog op de school.

	4–5 j.		6–8 j.		9–12 j.		13–16 j.		17–20 j.		21–24 j.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	23	23	84	55	98	40	95	9	23	—	—	—	450
Goejangan	—	—	4	1	13	3	18	—	6	—	—	—	45
Wioeng	—	—	2	—	5	1	4	1	—	—	—	—	13
Soerabaja	—	—	2	—	1	4	26	1	2	—	—	—	36
Bongsôredjô	—	—	5	5	10	8	15	2	2	—	—	—	47

7. Leeftijden der leerlingen, die de school in 1883 verlieten.

	6–8 j.		9–12 j.		13–16 j.		17–20 j.		21–24 j.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	9	5	26	9	52	17	34	—	3	—	155
Goejangan	—	—	11	—	16	1	5	—	—	—	33
Soerabaja	—	—	1	—	22	—	3	—	—	—	26

8. Leerlingen, die de school verlieten naar hunne klassen.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	20	4	13	4	7	8	20	5	62	7	2	3	155
Goejangan	—	1	8	—	24	—	—	—	—	—	—	—	33
Soerabaja	—	—	8	—	18	—	—	—	—	—	—	—	26

9. Verdeeling der klassen op ult°. 1883.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô..	17	6	23	7	14	12	70	24	129	36	60	42	450
Segaran............	Geene opgaven.												
Goejangan........	6	2	14	—	21	2	—	—	—	—	—	—	45
Wioeng............	2	—	1	1	3	—	5	1	—	—	—	—	13
Soerabaja	1	—	13	5	17	—	—	—	—	—	—	—	36

C. ZIEKEN.

1. Dagelijks behandelde oogzieken.

Aantal.	Hersteld.	Geen bericht of nog in behandeling.
415	156	259

2. Oogzieken, die geen dagelijksche behandeling behoefden.

Aantal.	Herstelling gemeld.	Geen bericht of nog onder behandeling.
251	56	195

3. Andere zieken.

Aantal.	Aantal malen medicijnen verstrekt.	Herstelling gemeld.	Overleden.	Bedrag der ontvangene vergoedingen.
2688	6213	1561	49	*f* 513,39

Voor de opgave

Môdjô-Warnô, Maart 1884.

J. Kruijt.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Een en ander merkwaardigs uit de zending in 1883.

(*Referaat, voorgedragen ter Jaarvergadering van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.*)

Toen ik op eene onzer samenkomsten, bij het samenstellen van de agenda voor de Jaarvergadering, de gedachte uitsprak, hoe goed het zijn zou, als onder de punten ter bespreking ook voorkwam: „b. v. het meest merkwaardige op het groote arbeidsveld in het jaar 1883," had ik geen oogenblik de gedachte, dat mij de inleiding op zulk eene vraag zou worden opgedragen. Toch wilde ik mij niet onttrekken, 1°. opdat bekwamer dan ik alle gelegenheid hebben zoude om aan te vullen, wat bij de beantwoording ontbrak; 2°. omdat, bij ernstige liefde voor de groote rijkszaak van Jezus Christus en het besef van het wereldhistorisch belang der zending, juist als men zich voor zoo eene zaak opzettelijk moet nederzetten, veel valt te leeren. Zelfs kwam het mij gemakkelijk voor, uit de vele hulpbronnen, die den belangstellende ten dienste staan, *zóó* te putten, dat het verslag een wel gesloten geheel voor den hoorder worden kon. Hoe heb ik mij vergist! Toen 't er toe kwam, bleek het onderwerp, wat de Franschen noemen: „eene zee om uit te drinken!" Beperk u, zoo riep de stem des verstands! Maar al wilde ik gehoorzamen, 't komt bij alle dingen op de rechte gehoorzaamheid aan! Hoe? het ééne vermelden, het andere verzwijgen? Hier een feit bespreken, daar een, dat in het oog van den zendingvriend veel merkwaardiger is, weglaten? Er was nog een ander bezwaar, waaraan ik niet had gedacht. Een overzicht, al is het dan van

een enkel jaar, wat moet het bevatten? Het wordt uit den aard der zaak, drieledig. In deze orde, dunkt mij: Eerst wat ik zou willen noemen, het letterkundig deel; wat in zoo'n jaar is van de pers gekomen, als geschriften, rechtstreeks of van ter zijde in verband staande met de zending; – ik bedoel nu niet de verslagen, de mededeelingen, de statistieken der bestaande genootschappen; maar de geheele of gedeeltelijke bijbeluitgaven in tot nog toe onbekende talen, met de daarbij passende hulpmiddelen, woordenboeken, spraakkunsten, leer- en leesboeken. Dan zou moeten volgen in ons overzicht het tweede: bizonderheden van het arbeidsveld zelf over de gansche aarde, verzameld, gecollationeerd uit de berichten en brieven der zendelingen en der vereenigingen. Om dan eindelijk als derde deel te beschrijven, wat in christenlanden, die Protestantsche heidenpredikers uitgezonden hebben, gedaan, besproken, gedacht is over het werk zelf, over de middelen om den arbeid te steunen, het vooroordeel, den tegenstand te breken, enz.

Maar, wie zich dan bewust wordt van den eisch aan zulk een' arbeid gesteld, zou wel aanstonds helpers willen zoeken, die voor de onderscheidene rubrieken zich verantwoordelijk wilden stellen, om dan voor zich zelf de minst omvattende te houden, en .. voor een volgend jaar iets te beloven, dat den welwillende een' indruk gaf van ijverige navorsching. Was het ook voor zoo eene uitredding te laat B.B., wilt allen zonder onderscheid mijn opstel aanmerken als eene eerste proeve, als van een' eerstbeginnende, en den ouden rechtsregel toepassen, die helaas! toen en nu tot geen vrijspraak leidde: men moet den wil nemen voor de daad.

I. Zoo vestig ik dan allereerst uwe aandacht op een linguistisch werk van groote beteekenis. Sir ROBERT CUST

gaf bij TRÜBNER and Co. te Londen in 1883, in 2 groote deelen uit: „A Sketch of the modern Languages of Africa". Met bewonderenswaardige vlijt heeft hij alles bijeengebracht, wat tot dusver de taalwetenschap omtrent de Afrikaansche talen heeft nagevorscht. Hij behandelt niet minder dan 438 talen en 153 dialecten, die hij naar de klassificeering van MAX MULLER afdeelt in zes groepen: Semitisch, Hamitisch, Noebahfoelah, Negertalen, Bantoe en Hottentotsch. Voor 't grootste deel is zijn materiaal te danken aan den arbeid der zendelingen, wier ijver in deze van hem ook alle eere ontvangt. Het veelomvattend werk zal echter ook wederkeerig der zending ten goede komen, en het onderzoek, de vaststelling van de overige nog onbekende talen vergemakkelijken.

Om ons een denkbeeld te geven van de moeilijkheden en bezwaren, die een zendeling ten opzichte van de taal wachten, en wel vooral zoodra hij beproeft eenig deel der H. Schrift in de volkstaal uit te geven: In Noordelijk Transvaal, maar ver boven de op onze kaarten aangestipte grenzen, tot Delagoabaai en het rijk van Oemsilah, in 't gebied van den Magwanda-stam, ook Amatonga of knoopneuzen genaamd, arbeiden twee zendelingen uit Fransch-Zwitserland, die op 2 zendingposten »Valdesia en Elim" 215 gedoopten om zich heen hebben verzameld. Van 1875 af de taal bestudeerende, is in 1883 het eerste boek in de Segwamba-taal gedrukt. Het bevat leesoefeningen, stukken uit de H. Schrift en 50 christelijke liederen. Maar welk een studie, eer men zoo ver is! Er zijn woorden in onze taal, waarvoor men vruchteloos in de hunne een woord zoekt. Hoe uit te drukken „eeuwig leven", „Kruis?" Wien komt het in de gedachte, voor het eerste te gebruiken „maaien," voor het tweede „eene in de zon uitgespannen dierenhuid"

– toch kon op geen andere wijze de gedachte, de voorstelling in die taal worden weêrgegeven! – Maar men vindt, zonder het te weten, helpers .... in de toekomst. Want op eenige tientallen uren afstand, te Inhambune vestigt zich de zendeling WILCOX van »the American Board", bestudeert van de twee in dat gebied gesprokene talen „de Itongoetaal" en het blijkt achterna, dat zij met de straks genoemde Segwamba identisch is.

In de Zoeloetaal is de vertaling der gansche H. Schrift voltooid. Een groote aanwinst, omdat deze taal voor vele stammen van Afrika's binnenland verstaanbaar is. De zendeling GROUT, die vóór 50 jaar dit reuzenwerk begon, mocht de voltooiing nog beleven. Op zijn 80ste jaar werd hem een exemplaar van het nu afgewerkte overhandigd. (Miss. Herald, p.p. 424, 441).

Wij gaan met onze gedachten naar Australië, en wel naar Tahiti. Toen COOK die Polynesische eilandgroepen ontdekte, rekende hij ze voor handelsverkeer zoo onbeteekenend, dat wel geen Europeesche staatsmacht ze in bezit zou nemen. Thans is Tahiti eene Fransche kolonie en de handel noemt een' invoer van c.a. 4½ en een uitvoer van bijna 4 millioen francs. Het Parijsche zendelinggenootschap onderhoudt er een seminarie tot opleiding van predikers en onderwijzers; en eene nieuwe bijbelvertaling, in 1883 voltooid, met de hulp van het Engelsche bijbelgenootschap, toont, hoe de belangstelling, de kennis, de christelijke gemeenschap toenemen.

Hoe Nederland in dezen wedstrijd der christenvolken deelneemt: de Utrechtsche zendingvereeniging voltooide in 1883 voor de Papoea's in Nieuw-Guinea de Handelingen der Apostelen in het Noefoorsch. Indien bij deze inlanders, woest weleer en wraakgierig, het woord „zending" synoniem is met „vrede," dan moge de lezing

van Handel. 15 de christenzendelingen der verschillende volken terughouden van min-ed'len ijver voor eigen genootschap. Maar er is uit ons vaderland meer te noemen. Prof. G. K. NIEMANN schonk als feestgave bij het zesde internationale congres der Orientalisten te Leiden eene geschiedenis van Tanette, boegineesche text met ophelderende aanteekeningen, en Dr. J. L. A. BRANDES van Rotterdam stelde een Academisch proefschrift onder dezen titel: „Bijdrage tot de vergelijkende klankleer der Westersche afdeeling van de Maleisch Polynesische taalfamilie", een teeken zeker van immer dieper gaande studie en verhoogde belangstelling voor die volken, die aan Nederlandsch opperbestuur zijn toevertrouwd. Voor de waardeering, laat staan beoordeeling van zulke standaard-werken zou men in de studiën, tot de samenstelling vereischt, hebben moeten deelen. Genoeg zij het in ons overzicht op zulke „teekenen" te wijzen. Van invloed op de staatkundige verhoudingen moge zijn eene verhandeling van Dr. Snouck Hurgronje »de beteekenis van den Islâm voor zijne belijders in Oost-Indië," waarin menig opstel ook van onze zendelingen in de »Mededeelingen des N. Z. G." o. a. van onzen POENSEN wordt aangehaald, en de zeer ernstige zijde der zaak, ook voor ons Bestuur in Indië, allen luchthartigen wordt voorgesteld.

Ik zeg niet B.B., dat dit overzicht ook maar op verre na volledig is. Het is dat alleen, voor zoover nu en dan eene aanteekening onder het lezen van een en ander bericht gemaakt werd; het zou wel eene afzonderlijke studie waard zijn, te weten, wat de zending in de laatste tientallen van jaren voor de taal der wereldvolken beproefde en deed. Vóór mij ligt een werk van c.a. 450 bladz., in dit jaar uitgekomen bij het Londensche tractaatgenootschap, geschreven door M. A. SHERRING, op

nieuw bijgewerkt tot 1881 door EDWARD STORROW, onder den titel: „the history of Protestant Missions in India". Maar wie onzer heeft een denkbeeld van één land als Engelsch-Indië, waar meer nationaliteiten en rassen zijn dan in Europa, met circa 255 millioen inwoners, d. i. het zesde deel van het ons bekende menschelijk geslacht, verdeeld in 200 volken of staten, sprekende 123 talen; volken wier godsdienst hier het strengste éêngodendom, dáár het grofste en meest zinnelijke veelgodendom is!

Daar arbeiden 26 Europeesche en 12 Amerikaansche zendelinggenootschappen op 569 posten, met bij de 600 blanke en 450 inlandsche geordende predikers, ongerekend bij de 2500 wat daar genoemd worden: »native laypreachers", die week aan week het woord voeren tot ongeveer een half millioen gedoopten, en naar schatting een millioen die tot de christelijke belijdenis naderen. Welke cijfers van scholen en leerlingen! 3000 jongensscholen, 1300 meisjesscholen met resp. 131000 en 56000 leerlingen. Dat zijn nog slechts de cijfers voor Engelsch-Indië; de verslaggever voegt er de statistieken bij voor Birmah en Ceylon, waar 72 in Europa of Amerika geordende en 223 inlandsche predikers dienst doen. Welnu: wat is er niet noodig geweest, om aanvankelijk in 11 talen (Bengali, Chineesch, Hindi, Kashmiri, Kôl, Malayalim, Marathi, Oriya, Persisch, Tamil en Teloegoe) de schriften des O. en N. Verbonds over te brengen; en hoeveel moet er nog geschieden, eer de kennis ook der overige 123 talen en dialecten zoo ver is gevorderd, dat eerst een deel, straks geheel de schrift, die wijs maakt tot zaligheid, hun in handen kan worden gegeven!

Dan deze wetenschappelijke arbeid bepaalt zich niet tot de overzetting der Schrift. Leer- en leesboeken voor de

scholen vragen bij zoo volledig mogelijke taalkennis een' bijzonderen paedagogischen tact. Ook met het oog op onze eigene koloniën vinde hier een woord uit het straks genoemde werk van SHERRING en STORROW eene plaats (blz. 430): „Geen Hindoeisme of Mohammedanisme kan bloeien in het zonlicht der kennis. Waar onderwijs wordt aangenomen, daar zijn de zendelingen beveiligd tegen dweepzieke vijandschap, en hun woord slaat dieper wortel. Hun beste predikers, hunne invloedrijkste gemeenteleden komen uit de wel-onderwezene klasse. . . . . ." De groote vermeerdering van lezers veroorzaakt eene toeneming, jaar op jaar, van boeken en tijdschriften. In 1881 werden in Bengalen 1822 boeken uitgegeven, 39 nieuwsbladen, waaronder zes dagbladen; in Madras verschenen 670, in Bombay 889 boeken.

Zoo zijn we onwillekeurig reeds tot de tweede rubriek gekomen, die onze opmerkzaamheid vraagt voor het meest belangrijke, dat in 1883 op het uitgebreide zendinggebied over heel de wereld heeft plaats gehad. De aandacht der zendingvrienden is bijzonder gevestigd op twee eilanden; die eilanden zijn: Japan en Madagascar. Japan, waar eene hoogeschool geopend werd in 1880, en onder het Boeddhisme al meer het voorgevoel heerscht en uitgesproken wordt, dat hun zoogenaamde „licht van Azië," zal moeten wijken voor dien Eéne en Eénige, met wien geen ander is te vergelijken, en die zich het licht der gansche wereld kon noemen. Priesters van Boeddha zeggen het openlijk, (te Niigata), dat als de nog levende grootmoeder en grootvader zullen zijn weggestorven, het Christendom de heerschende godsdienst wezen zal. Zoo begint het woord van BISMARCK, tot den Japanschen gezant gesproken, waarheid te worden: „wat Japan behoeft, is de verheffing des volks door het Evangelie."

't Is een teeken des tijds, dat hooggeplaatste politiebeambten liever hunne aanzienlijke plaats vaarwel zeggen, dan in den dienst des Heidendoms mede te werken tot onrecht en ontucht. Een oude heiden komt bij zijn' priester om wapenen tegen het Christendom, en ontvangt ten antwoord: „er laat zich niets tegen het Christendom zeggen, want het is op zijn minst even goed als het Boeddhisme!" Zeker, dat is nog niet een woord van hulde, gelijk we dit van den in 1883 in Indië gestorven Keshub-Chunder-Sen zoo welsprekend hebben gehoord, maar 't is wel een teeken hoe het Heidendom zich tot sterven gereed maakt. Ook op volksvergaderingen worden gedachten geuit, die naar dat einde heenwijzen. De leider der staatkundige richting, die zich de partij noemt van de rechten des volks, Itagaki, doet uitkomen, dat het Christendom is „een van de behoeften des tijds". Hij beschouwt de zaak uit een staatkundig oogpunt, en zegt: „zoolang Japan niet geworden is een christelijk volk, kan het met de westersche volken niet op eene lijn staan, en zich ook niet op gelijke voorwaarden aan hen verbinden". (Miss. Herald, Juni 1884) Zeker, als wij de millioenen inwoners van dit wonderbare volk stellen tegenover de 9000, die daar het Evangelie hebben aangenomen, dan schijnt het gering; maar men behoeft de brieven o. a. van JENCKS en GULICK, (beide zendelingen van the American Board) te Kobe gevestigd, slechts te lezen, om te weten, hoe het grooter deel dier Japansche christenen tot dien stand in de maatschappij behooren, die door rijkdom van geestesgaven en ontwikkeling „eene eere" voor hunne leermeesters zijn. En dát, bedenkt het wel, in dat zelfde Japan, waar vroeger niemand als gezant of koopman werd toegelaten dan onder voorwaarde van volkomen stilzwijgen over Christus en het Evangelie!

Spreek ik daarna van Madagascar, 't is allereerst om den grooten zegen te vermelden, dien de Noorweegsche (Luthersche) zending, in het binnenland werkzaam, in 83, van haren Zender ontving. In weerwil van de helaas! ook onder ons (denk aan de Minahassa) bekende manoeuvres van Roomsche zendelingen, die – al staat de wereld voor hen open, juist dáár schijnen te willen maaien, waar zij niet gezaaid hebben, wonnen zij in één jaar omtrent 20,000 nieuwe leerlingen op hunne scholen; het aantal gemeenteleden vermeerderde met 1247, op 15 posten. De eerste drie inlandsche predikanten werden geordend. (Norsk Missionstidende p. 5.)

Voorts, wat de dagbladen ons niet meêdeelden (omdat de zending nu eenmaal onder den ban ligt van zekere politiseerende „godsdienstvrees",) al gaven zij ons het noodige te lezen over den Engelschen zendeling SHAW, wiens smadelijke en gruwzame gevangenschap op een fransch oorlogschip „eene' onuitwischbare smet op den roem der „„groote natie''" blijven zal (cf. Lond. chron. 378 f. en WARNECK Missionsmag. 235) is, dat op 13 Juli 1883 Ranavalona II de eerste christelijke koningin, in haren Heer en Heiland getroost is ontslapen. In het vooruitzicht des doods vermaande zij hare raadslieden, het rijk op den christelijken grondslag verder op te bouwen; wees hare opvolgster aan, en smeekte allen, „niet een voet grond aan de Franschen af te staan". De lijkdienst in de slotkerk werd uitsluitend door Madagassische predikanten geleid, onder groote en ernstige droefenis van de uit geheel het land saamgevloeide hoofden en aanzienlijken. Wat de couranten ons evenmin berichtten is, dat haar opvolgster, de twintigjarige zustersdochter hare opvoeding heeft ontvangen in de meisjesscholen der Methodisten en van de Londensche zending, en daar

eene betrekkelijk goede hoogte bereikte. Dat zij hare christelijke belijdenis van harte is toegedaan, geeft ons de gegronde verwachting: „Madagascar zal binnen enkele tientallen van jaren geen heidenen meer tellen".

De Bazelsche zendingbladen deelen meê, dat niet minder dan 40 Roomsche gemeenten op het eiland aanzoek hebben gedaan, om in de Anglicaansche kerk te worden opgenomen, nadat de priester zelf hun geraden had, zich liever aan deze dan aan de gemeenten der Independenten of Lutheranen aan te sluiten. Indien dit bericht waarheid bevat, er zou op nieuw uit blijken, dat overal, waar het Protestantisme zijn levend karakter toont, het op den duur tegen het materialisme van Rome, ook onder de heidenvolken wel bestand is.

Sluiten wij onze mededeeling met het bericht (Miss. Field 406), dat de eerste Minister in persoon den eersten steen gelegd heeft voor eene waardige kathedraal, en dat het schoonste levensteeken wel wezen zal: het gedrag van eenige Hova-officieren, die door de bemanning van een Fransch handelsvaartuig smadelijk beleedigd, – als in den eigen nacht het schip door den storm werd op het strand geworpen, – met levensgevaar de manschappen redden mochten en alzoo het gebod der vijandsliefde in practijk brachten!

Kom ik zoo tot de derde rubriek: wat die Protestantsche volken, die heidenpredikers uitzonden, hebben gedaan, besproken, gedacht over het werk zelf, over de middelen om den arbeid te steunen, het vooroordeel, den tegenstand te breken, dan richt ik uwe gedachten eerst op N. Amerika, daarna op Duitschland.

Er is, gij weet het, tegen de noodzakelijkheid der zending een goddeloos argument gebruikt, dat in hooghartige

wetenschappelijkheid gemakkelijke toestemming vond bij de kinderen der eeuw! „Deze volken, op zoo lagen trap van ontwikkeling staande, kunnen in den strijd om het leven (Struggle for life) tegenover de blanken niet bestaan; zij sterven uit. Laat hen gerust, onder dit doodvonnis, aan zich zelf over. De tijd komt, dat van die uit Afrika overgeplante negerrassen en van die Roodhuiden geen enkele meer overig is. En elke poging om hen te redden, is volkomen nutteloos." Zelfs kwam men in verzoeking, uit kracht van dit „dogma" alle zending, ook in Azië en Afrika, een onnoozel en door de wetenschap reeds lang geoordeeld werk te achten.

Welnu in ons overzicht over 1883 moge eene enkele mededeeling volstaan. Wij zouden op ons Java kunnen wijzen, welks bevolking, in weerwil van alle aanraking met Europeërs, eens in 100 jaar verdriedubbeld, thans 18 millioen is; maar beter argument is ons het verslag dat de „African Repository" geeft over de negerbevolking in N. America. In enkele trekken: de Methodisten en Baptisten hebben onder de zwarten en kleurlingen twee millioen gemeenteleden; 16000 zwarte onderwijzers hebben bij het millioen kinderen op hunne scholen. In minder dan 20 jaar heeft deze klasse der bevolking, alleen in den Staat Georgia een millioen bunder land als grondbezit verkregen, en in de zuidelijke Staten zijn in 't geheel 9 millioen bunder in hunne handen. De katoen-productie overtreft de vroeger door slavenarbeid verkregene met 100000 balen ieder jaar. Er worden 80 tijdschriften door hen uitgegeven, enz. Al gaat die lof wat te hoog: MARSHALL, de schrijver van dit verslag, noemt hen „de beste boerenstand der gansche wereld."

Voor de Indianen der Vereenigde Staten zijn 296 kerken, en een evenredig aantal scholen. En terwijl de

„Indianen-politiek der Vereenigde Staten in den laatsten tijd zeer ernstig verbeterd is, vertoonen zich (Foreign Miss. p. 270) de vruchten dezer verbetering bijzonder in N. Mexico en Arizona, waar „de stam der Navajo's in 15 jaar tijds van 9000 tot 16000 zielen klom, door akkerbouw en veeteelt tot welstand is gekomen, 25000 paarden, en één millioen schapen bezit". Kan eenvoudiger de vroeger als ethnographisch dogma geldende stelling, „dat de Roodhuiden tot uitsterven gepraedestineerd zijn", weêrsproken worden? O, laat ons hopen, dat de eeuwenheugende schuld der Amerikaansche christenen tegenover de heidenen „zwart en rood", aan wie zij wel „brandy en haat", maar geen Evangelie brachten, langzamerhand verzoend en uitgedelgd worde door het heiligst liefdewerk, de zending, dat alleen in staat is, aan het „groote woord: humaniteit" klank te geven!

Dit brengt onze gedachte naar Duitschland, waar te Weimar op 6 Juni van dit jaar de constitueerende vergadering der Algemeene-Evangelisch-Protestantsche zendingvereeniging is gehouden. Ik mag door den arbeid van Prof. PRINS, in de Mededeelingen van ons Genootschap, en door het waardeerend opstel van Prof. LASONDER in het tijdschrift, »geloof en vrijheid" de zaak onder ons althans genoegzaam bekend achten. De Weimarsche-Zeitung van 6 en 7 Juni geeft van het daar behandelde een wel wat te beknopt verslag. De vereeniging telt aanvankelijk 1200 leden, en 3000 mark vermogen. Zoo kon dan nog geen sprake zijn van het oprichten van een' leerstoel voor zendingwetenschap aan eene der Duitsche Universiteiten, en evenmin van de uitzending van een' zendeling. De werkzaamheid der vereeniging zou op Indië en Japan gericht zijn, de keuze der middelen aan het Bestuur opgedragen.

Van de redevoeringen op den tweeden dag gehouden,

haal ik aan, de inhoudsopgave van het woord, door den Voorzitter BUSS gesproken. Hij gaf een kort overzicht van 't geen de zendinggenootschappen sinds 2 Oct. 1792 (WILLIAM CAREY) hadden beproefd en volbracht, en sprak „den eisch uit, om het Christendom niet zoo zeer in zijnen uiterlijken verschijningsvorm, als in zijn wezen, als levende bewustheid van het kindschap Gods, naar de eenvoudige oorspronkelijkheid des Evangelies, voor die vreemde volken toegankelijk te maken; maar nu dan ook van de daardoor bevorderde Kultur-entwicklung (beschaving) te verwachten, dat zij voor den eenmaal in de harten gewekten geest, den overeenkomstigen vorm zal scheppen. Doel der vereeniging moet zijn: door woord en geschrift het zendingbelang in de verste kringen te doen gevoelen, het wantrouwen tegen de zending weg te nemen, de studie der niet christelijke godsdiensten naar vermogen te bevorderen, met de belijders van deze in vriendschappelijk litterarisch en persoonlijk verkeer te treden, en op deze wijs broederlijk en aanvullend naast de tot hiertoe bestaande vereenigingen te werken."

Ook NIPPOLD sprak in dienzelfden geest. En zoo heeft zich dan het in 83 opgezette plan verwezenlijkt. Ik reken dat – bij het overzicht van het voornaamste op het zendinggebied in 1883 - als wij van het plan spreken, dat velen onzer niet helder was, de vergadering te Weimar, met hoeveel geestdrift ook gehouden, de zaak niet veel duidelijker maakt. De in het Groothertogdom werkende „Evangelische zendingvereeniging", al wil zij dit streven niet bestrijden, achtte zich tot eene waarschuwing aan hare voorstanders geroepen. Maar als BUSS, in de geestdrift van het nieuwe „den geest van de liefde van Christus" in den Heiden brengen wil, maar tegelijk 't van kleiner beteekenis acht, of nu de heidenen ook den

naam van christen aannemen, of zij zich doopen lieten of niet . . . . . . dan gaat de spreker, ook naar het gematigd oordeel van zijne medestanders, uit van eene ideëele scheiding van kerk en godsdienst, die in der eeuwen voleinding, maar niet in den strijd tusschen Heidendom en Christendom denkbaar is. Het doctrinairisme, dat het volmaakte doel met volmaakte middelen wil, geeft mij den indruk van een prachtig geborduurd vaandel in vredestijd. Intusschen mag het als een der teekenen onzes tijds worden genoemd, dat zoovele mannen van goeden wille en wetenschap „de dienstmaagd" in hare vernedering als koningsdochter hebben erkend, en het hunne zullen doen, om de wereldvraag aan de orde te brengen en te houden!

Zoo beproefde ik MBB. uit den zeker veel grooteren overvloed, dan mij bekend is, het een en ander zamen te voegen, dat als proeve van een overzicht kon gelden. Het overtuige ons, zoo noodig, dat de Geest des Heeren naar het woord van ons gezang, doorbreekt, om aan alle volken zijne heilstem te doen hooren; dat het een groot en heerlijk werk is, den christen voortdurend aan 't geweten gelegd. Indien ik in mijn overzicht Nederland ten deele voorbij ging, 't is niet, omdat in 83 zoo weinig merkwaardigs geschiedde: maar omdat ik onder u dit deel van den wereldakker als bekend mocht onderstellen. Het hebbe en houde zijne plaats onder de tot Evangelisatie aangegorde volken! Het winne in ijver en kracht, in wijsheid en ernst en vooral in dát geloof, dat de wereld overwint. Dan klagen wij, die de zending voorstaan, niet meer over veler werkeloosheid.

LEEUWARDEN, Juli 1884. W. F. K. KLINKENBERG.

Verslag van de zesde „Allgemeine Continental Missions-conferenz" te Bremen, gehouden van 20–23 Mei 1884.

(*Uitgebracht ter Jaarvergadering van het Nederlandsche zendelinggenootschap*).

Op uitnoodiging van de „Nord-Deutsche Missions-Gesellschaft" te Bremen, kwamen in de Hemelvaartsweek van dit jaar de vertegenwoordigers der voornaamste Zendelinggenootschappen voor de zesde maal ter Continental Missions-conferenz, in die gastvrije stad bijeen. Hoewel op de vorige bijeenkomst, in 1880, waar ons Genootschap, door ziekte van Prof. P. HOFSTEDE DE GROOT, niet als in 1876 vertegenwoordigd werd, het besluit was genomen om na drie jaren weder te vergaderen, waren op nieuw, even als vroeger, vier jaren verloopen, eer de uitnoodigingen tot eene nieuwe bijeenkomst werden rondgezonden.

Het Hoofdbestuur van het Ned. Zend. Genootschap besloot in zijne vergadering van 17 April j.l. om ditmaal twee afgevaardigden te zenden, en deed Dr. DROST en mij het genoegen en de eer aan, ons naar Bremen af te vaardigen.

Maandag den 19den Mei, des avonds ten 7 ure werden wij te Bremen door gastvrije zendingvrienden aan het station in ontvangst genomen, en ieder naar eene verschillende zijde der stad gevoerd. Maar na korten tijd vonden wij elkander weder in de woning van eenen rijken en belangstellenden koopman, Herr SCHRÖDER,

die met zijne vrouw zijn buiten had verlaten, om de afgevaardigden ter Conferentie de gelegenheid te geven, elkander in zijn huis te ontmoeten en te leeren kennen.

Wij hoorden klinkende namen op het gebied der zending, en duizelden van de vele professoren, inspectoren, directoren en pastoren uit Leipzig, Berlijn, Barmen, Bremen en Bazel, aan wie wij werden voorgesteld, en die wij den volgenden dag niet allen terstond weder bij hun' eigen' titel en naam wisten te noemen.

Want den volgenden morgen ten 9 ure ontmoetten wij elkander weder in den prachtigen tuin van den Broeder des Pastor's primarii VIETOR, die daar voor bijeenkomsten van in- en uitwendige zending eene ruime zaal heeft laten bouwen, en ons iederen dag, te middag, gedurende de pauze, gul en voortreffelijk onthaalde.

Aan de tafel, in het midden der zaal voor de leden der Conferentie bestemd, namen wij plaats ten getale van 23. Al de Duitsche Zendingvereenigingen waren vertegenwoordigd; ook uit Bazel, Zweden, Denemarken en Sleeswijk-Holstein waren afgevaardigden; behalve door ons werd Nederland nog vertegenwoordigd door den Director der Utrechtsche Zendingvereeniging, den Heer A. A. LOOIJEN.

Het Parijsche genootschap was verhinderd afgevaardigden te zenden, maar had toch in vriendelijken geest geschreven.

Tot ons aller leedwezen bond eene ongesteldheid Dr. WARNECK aan zijne woning; dat hij zijn referaat had gezonden, was slechts eene geringe vergoeding. De vrees, dat Dr. FABRI ons zoude teleurstellen, werd den tweeden dag beschaamd. Aan de zijden van de zaal zaten belangstellende toehoorders, Bremer predikanten en kooplieden en eenige zendelingen in ruste of voor herstel van gezondheid tijdelijk teruggekeerd.

Telken male werd de vergadering geopend met een krachtig gezongen lied uit de Missions–Harfe onder harmonium begeleiding. Pastor VIETOR las na ons eerste gezang een gedeelte der H. Schrift, deed het gebed en heette ons welkom met eene korte toespraak, waarin het doel en de beteekenis dezer bijeenkomsten werden uiteengezet en de wensch werd uitgesproken, dat wij aan het einde mochten erkennen - gelijk toen ook erkend is –: Zoo goed en aangenaam is nog geen der Conferenties geweest.

Tot praeses en vice–praeses voor dien dag werden aangewezen: Director WANGEMANN uit Berlijn en Inspector HARDELAND uit Leipzig; met het secretariaat werden belast Inspector WENDTLAND, uit Berlijn en Pastor KURZE uit Schloeben, een jong predikant, die zich verdienstelijk maakt op het gebied van zending-geographie en daarover ook in de laatste nommers van het Allgemeine Missions-Zeitschrift bijdragen heeft gegeven. (1)

Het eerste, dat wij nu te hooren kregen, was een duidelijk en puntig stuk van den Heer J. HESSE uit Bazel, redacteur van het „Evangelische Missions-magazin”, over „die Schule in der Mission.” Zijn eerste deel handelde over het recht en de beteekenis der school, en gaf aanleiding tot belangrijke discussiën. De referent begon met het recht der missioneerende school te verdedigen, tegenover hen, die wel voor gedoopte heidenkinderen christelijke scholen willen, maar geen scholen voor ongedoopte heidenen. Hij meende, dat de school een geoorloofd zending-middel was, ook al kunnen wij ons niet op bepaalde bevelen en de H. Schrift beroepen, en al zijn het Jezuïten geweest, die de eerste scholen voor heidenkinderen hebben gesticht.

(1) Hij is ook Redacteur van het sedert eenigen tijd verschijnende tijdschrift der „Geographischen Gesellschaft” te Jena.

De verschillende gevoelens van ervarenen in de zendingwetenschap werden door hem in het licht gesteld en op het verschil in de practijk gewezen. Bijv. hoe de Engelschen en Hollanders op het voetspoor der Jezuïten scholen voor ongedoopte heiden-kinderen hadden gesticht; hoe ZIEGENBALG gewerkt had, en hoe Schotsche zendelingen met Dr. DUFF (1) aan het hoofd, in Britsch-Indië meer uitgebreide scholen hadden opgericht, om, als zij daartoe gelegenheid hadden, ook het Evangelie aan de heidenen te brengen. De Baptisten daarentegen waren geen vrienden van de school.

De vraag omtrent het recht en de beteekenis van de school meende spreker niet te kunnen behandelen, zonder te spreken over het doel en de taak der zending. Hij achtte haar de taak der kerk, die zich door de zending voortplant; de genootschappen zijn de organen, door welke de kerk zendingwerk doet. Het doel is dus de opname aller volken in de christelijke kerk; niet bekeering van enkelen, maar kerstening der volken. En waar bij ons de kerk de christelijke school toelaat en bevordert, moet zij die ook in de heidenlanden wenschen en steunen. Het bevel des Heeren „maakt alle volken tot mijne leerlingen" sluit niets uit, maar alles in, wat de vindingrijke liefde uitdenkt om aan de heidenen wel te doen. Daarbij zal men steeds hunne toebrenging tot Christus en de redding hunner ziel op het oog moeten hebben, want: „die Liebe zur Seele ist die Seele der Liebe," en bij al het goede, dat men hun wenscht te brengen, moet men hen ook doen deelen in den zegen der school.

Het doel dier school moet voor de heidenkinderen

(1) Over ZIEGENBALG en DUFF vergel. men Mededeelingen N.Z.G. D. XIII p. 33 en 134.

hetzelfde wezen, als dat wij met het schoolgaan van onze kinderen beoogen, immers niet alleen voor eene andere, betere wereld, maar ook voor deze wereld moeten wij hen opleiden, en gelijk referent ergens gelezen had onder een beeld van David, die den beer versloeg: „wie niet vechten wil, moet geen herder wezen", zoude hij den zendelingen willen toeroepen: „wie geen school wil houden, moet geen zendeling zijn." Als het brengen van het voortwerkende zuurdeeg hoofdzaak is, boven het aandringen op bekeering, dan doet de school dit werk bij een groot deel des volks, en door de kinderen wordt de christelijke kennis in de gezinnen gebracht. En al werkt dan het Bijbelsch onderwijs nog niet altijd opbouwend, het werpt al vast veel van het verkeerde omver, en legt zoo den grondslag voor de prediking van het Evangelie. Met voorbeelden werd gestaafd, hoe de belangstelling in de school op vele plaatsen was toegenomen, en hoe het Bijbelsch onderwijs, dat eerst als bijzaak onverschillig was aangehoord, gaandeweg meer werd op prijs gesteld.

Bij de discussie werd dadelijk de verscheidenheid der geesten openbaar. Het bleek, dat de Heer HESSE volgens sommigen groote ketterijen gezegd had, die zij slechts van Dr. WARNECK verwachtten. Maar steeds op minzame, broederlijke wijze werden ook principiëele verschillen uitgesproken. Inspector ZAHN uit Bremen en HARDELAND uit Leipzig meenden, dat school te houden evenmin tot de taak der zending, als tot die der kerk behoorde, en dat bekeering van enkelen hoofdzaak was. De laatste meende, dat de taak der zending was: „Heilsaufgabe, nicht Culturaufgabe" en verhaalde van den treurigen indruk, die de scholen der Schotten in Engelsch-Indië op hem gemaakt hadden, waar jonge ontwikkelde Hindoes,

met hun heidenteeken op het voorhoofd, de groote waarheden van het Evangelie opzegden en verklaarden, zonder die aan te nemen, en hem om een' Engelschen Bijbel vroegen, omdat zij daaruit Engelsch wilden leeren en ambtenaars-examens wilden doen, maar niet omdat zij zich zondaar gevoelden en heilbegeerig waren. Prof. PLATH uit Berlijn kon de scholen wel niet zoo prijzen als HESSE, maar toch ook niet, als andere sprekers, geheel verwerpen; ook door de school kan christelijk leven bevorderd worden. Dr. SCHREIBER uit Barmen wilde geen school dáár waar de prediking volstaan kan. Nog anderen, zooals ook KINZLER uit Bazel, lieten zich in dien zin uit, en meenden, dat te hooge waardeering der school als zendingmiddel, bewees dat men aan de toebrenging der ouderen wanhoopte en dus een bewijs was van ongeloof aan de macht der prediking. Terecht merkte men op het referaat aan, dat de referent zich te veel beperkt had, bij de hoogere scholen van Engelsch-Indië, en niet had gelet op de lagere scholen voor onontwikkelde heidenkinderen.

Hoewel dus het referaat weinig betrekking had op onze zendingscholen, greep Dr. DROST toch deze gelegenheid aan, om mededeelingen te doen omtrent de bedoeling van onzen GRAAFLAND met onderwijzers als WILLEM SUMAMPOUW en de bevordering van handenarbeid op de scholen in de Minahassa en de aandacht te vestigen op de meisjesschool te Tomohon, door Dr. SCHREIBER niet vermeld in zijn verslag over onze werkzaamheid in de Allg. Miss. Zeitschrift. Door uitreiking van vliegende blaadjes trachtten wij ons Genootschap bij hen, die Hollandsch verstaan, meer bekend te maken en de school te Tomohon aan te bevelen.

De referent beantwoordde de bezwaren, en kreeg gele-

genheid om zijn tweede gedeelte te lezen, practische wenken bevattende, waarover om de kortheid des tijds weinig werd gesproken.

Die wenken bevatten opmerkingen als deze: dat gedoopte en ongedoopte kinderen uit elkander moesten gehouden worden; dat de zendeling de heidensche scholen moest steunen, door zich met den meester in aanraking te stellen en hem raad te geven, in de hoop er zoo mogelijk christelijke onderwijzers geplaatst te krijgen; dat hij die scholen althans niet moest verwerpen en tegengaan, want: „ein guter Heiden ist besser als ein schlechter Christ" en dat voor eene christelijke school onder heidenkinderen althans dit minimum geeischt moest worden: gebed, bijbellezen en het leeren van teksten, maar dat het daar nooit de plaats was om tegen heidensche misbruiken te polemiseeren.

Na de pauze zongen wij weder een lied en hoorden wij Dr. SCHREIBER over: „die Fortschritte in den Anforderungen an die Gemeinden aus den Heiden, in Bezug auf Selbständigkeit und Mitarbeit am Missionswerke". Het doel der zending moest volgens referent wezen, om de gemeenten uit de heidenen tot zelfstandigheid op te leiden, en de zendeling moest duidelijk toonen, dat hij evenmin zijn eigen voordeel zoekt als geldelijk voordeel brengt. Hij moet van zijne gemeenten geene voorrechten vorderen en geene diensten eischen, maar zelfstandig blijven op kosten van zijn Genootschap, om hun zelfstandigheid te leeren. Niet te vroeg kon hij aanvangen met te wijzen op de verplichting, om straks hunne eigene predikers te steunen en aan het zendingwerk mede te helpen. Inlandsche predikers moeten niet door het zen-

delinggenootschap worden bezoldigd, maar door de gemeente uit hunne eigene broeders gesteund worden, en als PAULUS met hunne eigene handen werken. Nadat wij hun licht en waarheid hebben gebracht, hun een' predikerstand hebben gegeven en hun den Bijbel in hunne eigene taal hebben leeren lezen, moeten wij de zaak loslaten, opdat zij zichzelve onderhoude.

Bij de disscusie werd aangemerkt, dat de referent te veel op materieele zelfstandigheid den nadruk had gelegd, en dat de wijze van handelen, die hij aanprees, aanleiding zoude geven, dat de inlandsche gemeenten werden opgeschroefd tot zelfstandigheid, even goed als andere kunstmatig werden onmondig gehouden. Ook op het onderscheid tusschen den eenen of anderen zendingpost werd gewezen. In Japan bijv., is geheel onmogelijk wat in Engelsch- of Neêrlandsch-indië zeer goed mogelijk is. Ook werd aangetoond, dat men niet van jonge gemeenten uit de heidenen eischen kan, wat de vaderlandsche gemeenten, die reeds eeuwen onder den invloed van het Christendom leefden en beweerden, daarop „besonders angelegt" te zijn, niet praesteerden, daar zij niet leefden zonder den steun van den Staat en de rijke pastorie-goederen in vroegere eeuwen der kerk geschonken.

De referent antwoordde, dat men dan beginnen moest ook bij de heiden-gemeenten fondsen te vormen en haar spoedig moest leeren inzien, dat zij straks voor zichzelven moesten zorgen, anders ging het als met de Minahassa, die aan den Staat werd prijsgegeven, een duidelijk voorbeeld hoe men niet moet handelen.

Verwondert het u, dat uwe beide vertegenwoordigers tegelijkertijd om het woord vroegen. Wij brachten Dr. SCHREIBER zijne verkeerde voorstelling onder het oog, die hij reeds in zijn artikel in het Missions-Zeitschrift

had gegeven en lichtten hem beter in, toen hij zich op de bekende advertentie van 1878 beriep. Den eigenaardigen kerkelijken toestand in onze Oost-Indiën zetten wij uiteen, en kwamen op tegen de uitdrukking »prijsgeven aan de regeering"; daar wij in het geval van losmaking der banden van het Genootschap, niet handelen konden buiten het Kerkbestuur in Ned.-indië. Wij wezen er op, dat ons Genootschap altijd getracht heeft de gemeenten tot zelfstandigheid op te leiden, en tot het invoeren van den nieuwen toestand geen toestemming heeft gegeven, dan nadat wij de verzekering hadden verkregen, dat dit zonder schade voor de gemeenten geschieden kon. De Heer HESSE steunde ons, door te wijzen op het verschil van toestanden in onze Oost en elders. De Heer REICHEL, Director der Hernhutterzending, wees op het verschil van toestanden tusschen Suriname en andere zendingposten. Waar gemeenten uit slaven bestaan, is zelfstandigheid onmogelijk. Hij deed mededeeling over de z. i. verkeerde wijze van vrijmaking: de vrijheid, die lepelsgewijs had moeten toegediend worden, was als een stroom over de slaven uitgegoten, en daardoor was het werk der zending zeer geschaad. Overigens beschouwde hij de quaestie niet, als referent, vooral van de financieele zijde, daar de geheele Hernhutterzending slechts 27 bezoldigde zendelingen kent; de overigen leven van hunnen handel of hun handwerk.

Belangrijk waren vooral de mededeelingen van den inspector HARDELAND, hoe de Leipziger zending de gemeenten langzamerhand, bijv. over een tijdperk van tien jaren, speent, of fondsen voor predikantsplaatsen sticht, door telkens uit de missie-kas een alterum tantum ter zijde te leggen, wanneer eene inlandsche gemeente eene zekere som gaf.

Alhoewel nog vele sprekers waren ingeschreven, drong

de tijd om te eindigen; bij overvloed van tijd zoude de bespreking een' volgenden dag worden voortgezet, doch daarvan is niet gekomen.

Wij gingen uiteen, en besteedden den avond aan het bezien van de merkwaardige Hansestad, die de zendingvrienden herbergde.

II.

De volgende morgen zag ons weder ten negen ure bijeenkomen in de gastvrije woning van den Heer VIETOR. Na gezang, gebed en bijbellezing droeg Dr. WANGEMANN het praesidium over aan Dr. FABRI, die de vroegere conferenties steeds had gepraesideerd. Deze had tevens het eerste referaat te leveren, over: „Die Bedeutung geordneter politischen Zustände für die Entwicklung der Mission". In eenige stellingen zette hij het groot belang van een geregeld staatsverband in het licht. Ref. maakte onderscheid tusschen drieërlei toestanden, tegenover welke de zending kan komen te staan:

1°. Tegenover nog geheel onbeschaafde, maar vrije volken. De zending is daar tevens de grondlegging van een' nieuwen politieken toestand. De zendeling wordt de raadsman der hoofden en brengt noodzakelijk eene hoogere beschaving;

2°. Tegenover het Heidendom, waar zich reeds een politieke toestand en heidensche beschaving gevormd heeft. De zending moet daar de heidensche invloeden voor christelijke doen wijken, en ook de mohammedaansche beschaving zoude voor de christelijke reeds gebogen hebben, indien het fanatisme der aanhangers van den Islâm dit niet tegenhield. Voor de zending geldt hier ook de wet: „Geef den Keizer wat des Keizers is", maar in den regel bereidt zij voor tot de annexatie door eene christelijke natie, en mag zich daartegen niet verzetten.

3°. Tegenover die plaatsen waar reeds koloniën zijn van christelijke natiën. Daar heeft de zending uit den aard der zaak eene andere taak en niet zoo grooten invloed. De zendeling kan daar bijv. in de pers zijne stem verheffen tegen onderdrukking en de verkeerdheden eener regeering, die vaak afgodendienst of Islâm bevordert. De zending moet daar zooveel mogelijk de nationaliteit der inlanders eerbiedingen, en koloniale staten zijn verplicht, allereerst zendelingen naar hunne eigene koloniën te zenden.

Bij de discussie werd over het eerste punt zoo lang gesproken, dat over het tweede weinig en over het derde in het geheel niet kon gehandeld worden. Allereerst werd door den Heer HESSE de vraag opgeworpen, of het der zending wel vergund was naar landen te gaan, waar geen geregelde orde van zaken bestond, en dus niemand den zendeling kon handhaven, al zijn dat juist de landen, die de zending het meest behoeven. Hij vreest, dat daar de zendeling koning zal willen spelen, zoo als dáár, waar Schotsche zendelingen eene rechtbank vormden, om iemand, die van moord beschuldigd werd, ter dood te veroordeelen. Inspector ZAHN beantwoordde die vraag bevestigend; de zendelingen mogen daar gaan, mits zij waarlijk zendelingen en martelaren willen zijn en de wraak aan God overlaten. Maar hij zoude willen vragen, zijn er reeds landen waar „geordnete politische Zustände" zijn? Op het onbewegelijke rijk wachten wij nog, en ook meende hij tegenover Dr. FABRI, dat het een voorrecht was voor de zendelingen, als zij niet tot de koloniale macht behoorden. De meeste sprekers stemden daarmede in, en gaven als hun gevoelen te kennen, dat de zending gaan moet, waar nood is, en het overige den Heer moet overlaten. Een zendeling, die vermoord wordt, is voor het Godsrijk niet verloren, maar baant daardoor den

weg voor het rijk des Heeren. Ten slotte merkt Dr. SCHREIBER terecht aan, dat er veel meer gesproken was over de beteekenis der zending voor de ontwikkeling der geordende toestanden, dan omgekeerd. Met velen verzette hij zich tegen het denkbeeld van Dr. FABRI, dat het optreden eener koloniale macht gewenscht is, en hij vreesde, dat daaronder de zendingzaak lijden zoude, want met de christenen komt ook het anti-christendom. De Heer LOOIJEN stemde daarmede in, krachtens de ervaringen der Utrechtsche zendingvereeniging op Nieuw-Guinea, en Dr. DROST gebruikte deze gelegenheid om mede te deelen, wat onlangs met den hulpprediker WIERSMA had plaats gehad, naar aanleiding van zijn optreden, in de Indische Gids, tegen de Regeerings-ambtenaren en te verhalen hoe de Roomsch-Katholieken in de Minahassa waren ingedrongen.

Na de pauze, bij den aanvang der middag-vergadering, werd gelegenheid gegeven tot het stellen van vragen of het doen van mededeelingen. Prof. PLATH deed een paar vragen, die terstond van de tafel werden geschoven, daar zij alleen voor Pruissen van belang waren. Pastor KURZE uit Schloeben, bij Roda (Saksen-Alteburg) vroeg aan de verschillende zendelinggenootschappen opgave van zendelingen, die lust en geschiktheid hadden tot het beantwoorden van geographische vragen. Sommigen vreesden, dat daardoor te veel tijd zoude verloren gaan; anderen zagen daarin voor den zendeling eene heilzame afleiding; aan ieder genootschap werd het ten slotte aanbevolen om den Heer KURZE en de door hem vertegenwoordigde geographische vereeniging ter wille te zijn.

Reeds den vorigen dag was ons voorgespiegeld, dat wij het voorrecht zouden genieten Dr. BORCHGREVINK,

een' Noorschen zendeling uit Madagascar in ons midden te zien. Over Amerika was hij naar de Conferentie op weg. Reeds waren brieven voor hem ter tafel; eindelijk daar was hijzelf, krachtig en welgebouwd, met krullend afhangende lokken. Maar hij sprak niets dan Zweedsch en misschien de taal der Madagassen en een weinig gebroken Engelsch. Daarin deed hij eenige mededeelingen omtrent Madagascar, die niet zoo belangrijk waren als wij verwachtten. Den volgenden dag herhaalde hij ze, in het midden der gemeente, van het papier in de Zweedsche taal, die Pastor KURZE verstond en vertaalde. Zij bevatten ook nu niet veel, dat wij van elders niet wisten; als een bewijs hoe voorzichtig men moet zijn met overdrachtelijke uitdrukkingen, deelde hij mede, dat de Madagassen, onder welke hij werkte, begrepen hadden, dat hij kinderen kwam stelen en wilde opeten, en toen hun was duidelijk gemaakt, dat het om het hart der kinderen te doen was, met de harten van gestorvene kinderen hem zochten te bevredigen. Dit was wel het meest belangrijke, dat wij van hem vernamen.

Na de mededeelingen van den Noorschen zendeling werden de stellingen van den afwezigen Dr. WARNECK over: „Mission und Kirchenregiment" voorgelezen. Zij waren voor de Duitsche heeren belangrijker dan voor ons, daar zij vooral op de kerkelijke toestanden van Duitschland betrekking hadden. De vraag was: òf vrije, òf kerkelijke zending. Het laatste werd door de Lutheranen het meest voorgestaan; anderen vonden het onnoodig en verkeerd, toestemming en toezicht van een „Landesconsistorium" te verzoeken. Ik deed mededeeling van de pogingen der Gereformeerde Zendingvereeniging om met hulp der gemeente te Renkum eene kerkelijke zending te schijnen, en van de denkbeelden van Dr.

KUYPER, dat alle werkzaamheid der in- en uitwendige zending kerkelijk moet zijn. Het behoeft geen betoog, dat de afwezigheid van den referent deze discussie van kracht en heerlijkheid beroofde.

III.

Den volgenden dag, Hemelvaartsdag, riep de verschillende zendingvrienden eerst ten vijf ure des namiddags met de belangstellende gemeente te zamen in „Unsre Lieben Frauenkirche". Des voormiddags gingen wij waar wij wilden. FUNCKE preekte niet, en had ons anders zeker naar de »Friedenskirche" getrokken. Er preekten een paar der afgevaardigden, van welke Dr. DROST eenen hoorde, terwijl ik onder het gehoor zat van een van Bremen's predikanten. In de bijeenkomst ten 5 ure traden onderscheidene sprekers op, telkens door het gezang der gemeente afgewisseld. Dr. ZAHN opende. Dr. SCHREIBER deed mededeelingen omtrent den strijd en den vooruitgang der Barmensche zending op Sumatra; HESSE toonde met voorbeelden aan, hoe de zendeling door daden prediken moet; Prof. PLATH verhaalde de geschiedenis van den onlangs ontslapen zendeling der Gossnersche zending ZIEMANN. Pastor KURZE vertaalde wat Dr. BORCHGREVINK, de Noorsche zendeling hem voorzeide, en eindelijk sprak de Herrnhutter Director REICHEL met zijne zwakke borst, maar duidelijke stem over de verborgene wegen Gods, kenbaar in een schipbreuk en aan een pennestreek, waarvan de eerste, een hunner beste zendelingen BRODBECK had weggenomen, terwijl de tweede, der zending eene nieuwe deur geopend had in het gebied van den tot nog toe vijandigen vorst van Tibet. Bijna al deze toespraken hadden de verdienste van puntig en kort te zijn; het was eene zeer op-

wekkende bijeenkomst, en de twee uren, die zij innam, vlogen voor mij om.

IV.

De laatste dag der Missions-conferenz vereenigde ons Vrijdagmorgen nog eens in de zaal van den Heer VIETOR. Reeds waren enkele plaatsen ledig; de krachtige gestalte van Inspector HARDELAND en de karakteristieke breede kop van Director WANGEMANN ontbraken. De uitgever van den Missions-atlas Dr. GRUNDEMANN verdween spoedig, evenals de statige, ernstig rondziende Dr. FRICK, die aan het hoofd der Frankensche stichtingen te Halle staat, en die de „Geschichten und Bilder aus der Mission" uitgeeft, welker aankoop à. 17 cts. per aflevering ik u aanraad.

Prof. PLATH las zijn belangrijk referaat over: „die wachsende Zahl protestantischer Missionsherden" al.: Zendingvereenigingen. Eene toenemend groote schaar, zoo beweerde hij, zocht het groote doel der zending nader te komen. Het Duitsche volk, dat koloniën en geld mist, kon de eerepalm niet wegdragen. Engeland en Schotland telden de meeste zendingkringen. Ieder land wilde zijne eigene zending hebben; een belangstellend christen, of een kring van christenen, legde telkens de basis tot eene nieuwe vereeniging, en toeneming van dat getal is alleszins mogelijk en vooruit te zien, gelijk spreker met voorbeelden aanwees, daar eene Hannoversche zending in het vooruitzicht is, en ook de Duitsche Protestanten in Petersburg zich belangstellend jegens de zending betoonen. Waarom zoude ook niet een christelijk vorst of rijk particulier eene eigene zending kunnen stichten?

De vraag is nu of deze toeneming al dan niet gewenscht is. Het voor en tegen, werd in het licht

gesteld, waarbij duidelijk uitkwam, dat referent die toeneming wenschelijk achtte. Sommigen noemen die toeneming gezondheid, anderen zien daar eene krankheid in. Er vóór was, dat die toeneming verfrischte en de krachten opwekte, en dat ook de arbeidsvelden vermeerderen, terwijl geen zendelinggenootschap verlies leed door de vermeerdering van het getal harer zusters. Er tegen kon worden ingebracht, dat de kosten der huishouding van een genootschap veel vereischen, en dat de bestaande genootschappen reeds moeite hebben om rond te komen. Concurrentie, broodnijd ontstonden lichtelijk tusschen de verschillende zendelingen en collectanten; telkens moest nieuw leergeld betaald worden door ieder nieuw genootschap. Daarom werd door velen „Union und Fusion" gewenscht, althans stilstand der toeneming. Referent meende, dat dit verkeerd was gezien. De vereeniging en samenstelling van eenige genootschappen had misschien tengevolge, dat anderen zich terugtrokken, of afscheidden, en eene nieuwe vereeniging stichtten. Concurrentie prikkelde tot ijver en behoefde geen nijd te zijn, en kosten al twee besturen meer dan een, de zegen weegt tegen die kosten op. Men vrage zich echter ernstig af, bij de oprichting van eene nieuwe vereeniging, of God dit waarlijk wil. „Waar een vroom man, of een kring van christenen", zoo eindigde spreker, „zich gedrongen voelt iets nieuws te beginnen, laat hen daar niet met vleesch en bloed te rade gaan, maar moedig voorwaarts treden, in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes, en laat de anderen dan met Paulus zeggen: „„Indien Christus maar verkondigd wordt, verheug ik mij" ".

Dr. ZAHN was, bij alle waardeering, met dit referaat lang niet eenstemmig, maar teleurgesteld en verwonderd.

Men had dit referaat op de agenda geplaatst in de verwachting, dat men van Prof. PLATH eene „Abrathung" hooren zoude. Hij meende, dat geen nieuwe zending-vereenigingen wenschelijk waren; maar dat Duitschland althans, misschien ook Engeland, genoeg genootschappen had. Geene nieuwe vereeniging moest optreden, zonder het advies, of zelfs de toestemming der anderen te vragen, zooals de Nord—Deutsche Mission bij haar optreden deed. Optredende moest zij vast overtuigd wezen, dat zij noodig was, en anders zoolang mogelijk mede gaan. Dat men zich over vragen van methode van elkander scheidt, achtte spreker verkeerd; want de ondervinding leert, dat later het onderscheid werd uitgewischt, maar dat de scheiding bleef voortbestaan.

Immers ook de Gossnersche zending wilde vroeger ongeleerde mannen uitzenden, en nu was een hoogleeraar in de zendinggeschiedenis hier, als vertegenwoordiger van die zending, en had een' wetenschappelijken toon aangeslagen. Bij vermeerdering van het aantal genootschappen wordt niet alleen het geld, maar ook de geestelijke macht gedeeld, en de eerbied voor de zending gaat zoodoende verloren; zij verliest haar imposant karakter. Daarmede stemde Dr. SCHREIBER in. Hij hield het er voor, dat alle belangstellende christenen reeds de zending steunden, en nu werd bij de oprichting van iets nieuws, noodzakelijk de trouw aan het oude geschaad. Een boom mag niet meer takken hebben, dan hij dragen kan, anders gaat hij dood. Referent had aan Engeland een eerepalm toegekend, indien het een eerepalm was, kwam die aan Holland toe, met zijn 10 of meer zendingvereenigingen, die elkander op de hielen traden.

Dr. DROST begon met aan Dr. SCHREIBER toe te geven, dat die vele genootschappen in ons kleine land niet

gelukkig zijn; maar hij hield het er voor, dat die verkeerdheid niet zóó groot was, als de vorige spreker meende, daar krachtens de ervaring eene lichtzijde daar tegenover staat, niet alleen van finantieelen, maar ook van geestelijken aard. Ik zweeg, daar ik met mijn' medeafgevaardigde niet openlijk wilde disputeeren. Dr. FABRI was met hem eenstemmig.

Ook de Director der Herrnhutter-zending, welke het voorrecht had, niemand op de hielen te hebben getreden, maar allen te zijn voorgegaan, sprak zijne vreugde uit over het toenemen der Missionsherde, en wilde vooral, dat de gemeente in de heidenlanden nieuwe zendingkringen vormde. Daarenboven finantieele nood, zoo hij ontstond door de toeneming der vereenigingen, was geen schade, maar voor eene zendingvereeniging van hetzelfde belang als een gewicht voor een Schwarzwalder klok. Hij was althans blijde, dat zijne vereeniging niet had gekregen, de millioenen, die haar in een zendingblad waren toegeschreven. Daarover was echter HESSE uit Bazel verwonderd; hij had ze wel willen hebben voor zijn genootschap, en meende ook, dat de toeneming der genootschappen niet zoo zeer gewenscht was. Dan alleen had eene nieuwe stichting recht, als zij uit eene nieuwe opwekking was voortgekomen. HARMS, GOSSNER en JENSEN waren mannen, die eene opwekking in het leven riepen, en daarom ook nieuwe dingen mochten stichten. Maar dan bleef het toch de vraag, of het niet beter was, dat die opwekkingen haren ijver aan een bestaand genootschap wijdden, en Dr. SCHREIBER stemde hiermede in: waarom kon een kring van zendingvrienden niet eene eigene zending hebben, met eigene zendelingen, maar aangesloten bij een groot genootschap, opdat de eenheid bevorderd zoude worden.

Dr. GRÖNNING, uit Brechlum, de Director der Sleeswijk-Holsteinsche zending, had het gevoel van in staat van beschuldiging te verkeeren, en hield eene oratio pro domo, daar zijne vereeniging eene der jongste was en niet altijd juist werd beoordeeld. Pastor JENSEN, die haar stichtte, ving niet aan om verschil van richting of methode, maar gedrongen door den nood, der „Jesuslosen Seelen"; doch Dr. ZAHN bracht daartegen in, dat dit wel eene reden was om de zending te steunen, maar niet om een nieuw genootschap te stichten, daar ieder christen dit dan wel doen kon.

De referent verdedigde ten slotte de zendingvereenigingen, die later ontstaan waren, en had niet den moed om tot een te zeggen: gij hebt verkeerd gedaan.

Na de pauze hoorden wij nog een kort referaat van Dr. SCHREIBER: „Welche Modificationen, respective Einschränkungen sind bei der Anwendung des Lepsius'schen Standard-Alphabetes in der Missions-Litteratur nöthig?"

Hij achtte blijkbaar allen met de bedoeling en de waarde van het Lepsius-alphabeth bekend, want de inlichtingen, die wij daaromtrent hoopten te ontvangen, kregen wij niet, waardoor het referaat veel van zijne waarde voor ons verloor. Hij constateerde, dat de genootschappen zich over 't algemeen slecht gehouden hebben aan de vroeger gedane belofte om het Lepsius-alphabeth te volgen. Slechts een paar keer is bij de laatste uitgave daarvan gebruik gemaakt. Hij beval dat alphabeth aan voor talen, waarin nog niet gedrukt is, en wilde, dat de zendelingen hunne taalvorschingen aan geleerden zeer uitgebreid zouden mededeelen, maar voor het volk zoo eenvoudig mogelijk zouden opschrijven waarvoor

dit alphabeth hun dienen kon. Een paar sprekers namen slechts aan de discussie deel, en handelden over de moeielijkheid voor den zendeling om juist te hooren en duidelijk het gehoorde weder te geven, daar niet allen op dezelfde wijze hooren, en een zendeling uit het eene deel van Duitschland op geheel andere wijze een' klank of consonant verstaat, dan iemand uit een ander deel.

Dr. ZAHN sprak ten slotte nog zijne droefheid uit over de toenemende menschen–tentoonstellingen, zooals te Amsterdam en te Berlijn, en wenschte, dat deze Conferentie zich daarover afkeurender wijze zoude uitlaten. Een exploitant van dergelijke tentoonstellingen had het zelfs gewaagd, de medewerking van een zendelinggenootschap in te roepen tot het verkrijgen van exemplaren. Een besluit in dien zin werd niet genomen, daar de Conferentie nog nimmer op die wijze naar buiten was opgetreden. Wel zoude de verkeerdheid daarvan in de berichten over de Conferentie in het licht worden gesteld. Besloten werd om, zoo God het toeliet, over drie jaren weder zamen te komen. Stilzwijgend ging men van de onderstelling uit, dat de Bremer zendingvrienden ons weder uitnoodigen zouden, en dezen wilden ook niets anders.

Dr. FABRI sprak een afscheidswoord over het Godsrijk boven de partijen, en de eenheid des Geestes, bij verscheidenheid van meeningen. Na gezang en gebed scheidden wij. Maar nog eens zagen wij elkanders aangezicht in het Burgerpark, waar ons door onze gastheeren een feestmaal werd aangeboden, waaraan zij met hunne vrouwen en tal van belangstellenden deelnamen, zoodat omstreeks 140 gasten aanzaten. Er heerschte een ernstige en gezellige toon en er werden vele goede

en opwekkende woorden uitgesproken. Wij hoorden er ook den overal bekenden FUNCKE, en Dr. DROST hield de eer der Hollanders op door een toast, waarin galanterie tegenover de dames en gevoel van Nederlandsche onafhankelijkheid elkander afwisselden.

Dankbaar en gesticht verlieten wij den volgenden morgen Bremen. De Conferentie had een' frisschen en verfrisschenden indruk op ons gemaakt. Frisch, want de sprekers waren geheel op de hoogte en doordrongen van de zaken, die zij behandelden, en er werd nooit gerookt; en verfrisschend, omdat wij waren opgewekt en gesterkt in onzen ijver voor de heilige zaak der zending, en de overtuiging medenamen, dat het bijwonen der Conferentie ons althans had goed gedaan, en dat eene zaak, aan welke zoo krachtvolle en kundige mannen hunne beste krachten wijden, waarlijk niet door God verlaten is.

ALKMAAR,
Mei 1884.

L. C. SCHULLER TOT PEURSUM.

Ongepast onderwijs.

In 1875 werd ter Jaarvergadering van het Nederlandsche zendelinggenootschap het volgende punt besproken:

„Uitgaande van het feit, dat sommige stammen uitsterven, en de ethnologen het omtrent de oorzaken van dit verschijnsel nog geenszins eens zijn; – en in het midden latende, welke invloeden overigens de aanraking met beschaafde volken daarop oefent;

„Wordt gevraagd, in hoe verre het aanwenden van ongepaste middelen tot verstandsontwikkeling, bepaaldelijk het onderwijs in lezen en schrijven, tot verzwakking van het physiek dezer stammen kan bijdragen."

Dezer dagen kwam mij weêr in handen het opstel, dat mij tot inleiding van de bespreking diende, en hoezeer dan ook het onderwijs, aan inlanders te geven, in dit tijdschrift meermalen besproken werd, (1) kwam het mij toch niet ongepast voor, de daarin behandelde vraag nog eens onder de aandacht der zendingvrienden te brengen. Reeds is eene belangrijke wijziging van denkbeelden waar te nemen; maar van de toepassing wordt nog te weinig gezien. Zoo gaarne zou ik ook van anderen het gevoelen over het onderwerp willen vernemen. Het referaat volge dan hier met eenige noodige wijzigingen.

---

(1) Zie o.a.: Med. D. XIX, p. 147 e.v. Het eerste onderwijs in de volksschool. – D. XXIII, p. 79, e.v. De eischen van het Inlandsch onderwijs in Nederlandsch-indië. – D. XXIV, p. 59, e.v. Het instituut te Lovedale. – id. p. 230, e.v. Over het onderwijs voor Inlanders, door N. GRAAFLAND. – D. XXV, p. 265, e.v. De paedagogische waarde van het onderwijs in handenarbeid op de scholen, door denzelfden.

Het uitsterven der zoogenaamde natuurvolken wordt tegenwoordig vrij algemeen als een feit beschouwd, dat hier deernis wekt, elders met eene meerdere of mindere mate van onverschilligheid wordt aangezien. De Zuidzeevolken en de Amerikaansche roodhuiden verminderen gedurig in aantal, versmelten blijkbaar; zoo gaat het met de inboorlingen van Nieuw-Holland. Eenige jaren geleden heb ik getracht in „de laatste levensdagen van de Tasmaniërs" aan te toonen, door welke oorzaken zulke stammen te gronde gaan, hoe het hun eindelijk ten eenenmale aan levenskracht ontbreekt. (1) De feiten spreken; maar aan de oorzaken wordt ook in de zending niet genoeg gedacht. Intusschen, let men op de dichte bevolking van de binnenlanden van Afrika, waar nog de meest primitieve toestanden heerschen; op de Dajaks, Bataks en Alifoeren in onze Indiën, die in hun' natuurstaat zoo goed als aan hun lot zijn overgelaten, om van andere volksstammen in Engelsch-indië niet te spreken; bespeurt men dáár geen teekenen van versterf; – dan bestaat er eenig recht voor de veronderstelling, dat bijzondere, tusschenkomende omstandigheden den ondergang van sommige stammen te weeg brengen; – dan mag men met vrijmoedigheid vragen, of de stelling, dat de natuurvolken tot ondergang bestemd zijn, op genoegzame gegevens berust, en dan is een gedurig herhaald, ernstig onderzoek, naar de oorzaken, die het verschijnsel te weeg brengen, niet overbodig.

Ik zal mij niet begeven op het gebied van de physische oorzaken, die tot het uitsterven van geslachten hebben bijgedragen. Laat mij alleen constateeren, dat de voornaamste ethnologen op dit punt hunne onkunde belijden, en waar zij de gevoelens van verschillende reizigers en

(1) Zie: »Mededeelingen" D. XIV, p. 31, e.v. en 74, e.v.

schrijvers in de weegschaal leggen, verklaren, dat deze over het geheel door hen te licht bevonden worden.

Op een enkel punt, maar dan ook in den algemeensten zin van het woord, is men het eens: de aanraking van de hoogst beschaafde volken met de natuurvolken werkt in den regel ten nadeele van het bestaan dezer laatste, versnelt hunnen ondergang.

In hoe verre de zending door hare onderwijsmethode hiertoe het hare bijdraagt, hebben wij thans te onderzoeken.

De vraag beweegt zich geheel op paedagogisch, bijna mag men zeggen op didactisch gebied. Men zou haar kortweg kunnen formuleeren: welke nadeelige invloeden oefent onze lees-schrijfmethode bij de opvoeding van natuurvolken op hun physiek? Wat leert ons de zendinggeschiedenis van het aanwenden dezer methode?

In 1820 kwamen Amerikaansche zendelingen op Hawaii (de Sandwich-eilanden). „Nauwelijks waren zij de taal machtig, of zij begonnen haar in schrift te brengen en eene literatuur te scheppen. Spoedig wilden van den koning tot de geringste onderdanen lezen leeren.” Het duurde niet lang of een groot deel der bevolking had het in lezen en schrijven tot eene vrij voldoende hoogte gebracht. In 1848 gingen op eene bevolking van ruim 87,000 zielen ruim 19,000, in 1859 op 71,000, 8,600, in 1872 op 56,897 (waarvan 49,044 inlanders, de overige afstammelingen of vreemdelingen) 7,755 school, dat was respectievelijk 22, 12,1 en 11,87 %; groote cijfers, als men bedenkt, dat de huisgezinnen dooreen geen drie kinderen tellen.

In 1860 getuigde de rechtgeleerde DANA o.a.: „In ieder district vindt men vrije scholen voor inlanders. Daar wordt onderwijs gegeven in lezen, schrijven, zingen van

het muziekblad, rekenkunde, spraakkunst en aardrijkskunde, door inlandsche onderwijzers. (1)

In 1875 vond men daar een groot getal lagere scholen en scholen voor uitgebreid lager onderwijs (academies), met 324 onderwijzers of één op 27 kinderen. Van de 8,931 kinderen, tusschen den 6 en 15jarigen leeftijd, genoten 8,287 schoolonderwijs. Iedere gewone school was verdeeld in twee, drie of vier klassen. In de eerste of hoogste werd onderwezen: lezen, rekenen en cijferen, aardrijkskunde, schrijven en stellen. In de tweede: lezen, rekenen, aardrijkskunde en schrijven. In de derde: lezen, de eerste beginselen van het rekenen en schrijven. In de vierde: eerste beginselen van het lezen, gebruik van lei en griffel. (2)

In 1797 kwamen de eerste zendelingen van het Londensche genootschap op Tahiti. Reeds in 1798, toen zij zich eenigszins door de inboorlingen konden doen verstaan, begonnen zij enkele gedeelten van de H. Schrift te vertalen, om die aan het volk voor te lezen. De zendelingen ondervonden spoedig grooten overlast van de inlanders; het is bekend, dat zij eerst jaren later, nadat de invloed van POMARÉ gevestigd was, hun werk veilig konden voortzetten. Nu opende de zendeling DAVIS eene school voor de kinderen. Hij begon met zijne leerlingen naar het strand te brengen, om er letters op het zand te leeren teekenen. De kinderen vonden veel behagen in dit nieuwe spel, en toen de onderwijzer met hen den catechismus opvatte, bleek, hoe sterk hun geheugen was. Dit geviel den zendeling, maar zeer hinderde hem, dat de ouders hunne kinderen opstookten, hem te dreigen, dat zij niet zouden komen, als hij hun geen glaskoralen,

(1) Zie: R. ANDERSON. the Hawaiïan islands, p. 102.

(2) Zie: The Hawaiïan Archipelago by ISABELLA L. BIRD, London, JOHN MURRAY, 1875.

spelden en vischhaken schonk. (1) In 1811 begon POMARÉ lezen en schrijven te leeren, en in korten tijd maakte hij daarin groote vorderingen; zijne onderdanen volgden zijn voorbeeld, en wierpen zich weldra hartstochtelijk op deze oefeningen. In 1815 kwamen 660 leerlingen van allerlei leeftijd school; meer kon men niet plaatsen, wegens gebrek aan boeken. (2) Toch hadden in de laatste dagen van 1815 reeds 3000 menschen lezen geleerd uit 800 exx. van het Evangelie van Lucas en meer dan 2700 spelboekjes. (3) Vele volwassenen leerden veel spoediger lezen dan de kinderen, en veel gemakkelijker dan menschen van denzelfden leeftijd in Engeland. Voor vele meer bejaarden was dit echter eene zware taak; en sommigen waren na twee of drie jaren inspanning niet verder gekomen, dan de letters of de eerste lettergrepen van het spelboek. Een groot bezwaar leverde de slechte methode van de inlandsche onderwijzers, die den leerlingen zoo getrouw alles voorzeiden, dat dezen het boek van buiten kenden, zelfs al lag het onderst boven voor hen. (4) Dit was de inlandsche methode, want zóó leerden de priesters en godsmannen woordelijk de legenden, volksliederen en liturgiën van hunnen godsdienst van buiten.

Deze enkele voorbeelden van het gewicht, dat aan lezen en schrijven verbonden werd, zijn met vele te vermeerderen. Laat mij hier nog slechts mededeelen wat de zendeling BUZACOTT, de voortreffelijke ambtgenoot van WILLIAMS verhaalt. „In de meening, dat het alphabet en de spellessen eene reeks van cabalistische klanken en teekens waren, bijzonder eigen aan het Christendom,

(1) ARBOUSSET, Tahiti et les îles adjacentes p. 78.
(2) Id., o. c. p. 111.
(3) Id., o. c. p. 122.
(4) ELLIS, Pol. Res. II p. 319.

kwamen vele inlanders zamen om de lessen op te dreunen, die zij op school geleerd hadden, even als zij dit vroeger deden met hunne heidensche liederen. Sommigen beschouwden dit zelfs als een' gebedsvorm. Zoo gebeurde het op zekeren avond, dat een paar bejaarde lieden, verbaasd door het krollen van eene kat, een dier hun onbekend, door een' inlandschen onderwijzer medegebracht, voor hunne huisdeur kwamen, en, daar het pikdonker was, niet weinig verschrikten, op het zien van een paar gloeiende vuurbollen. De vrouw begon daarop haren man te verwijten, dat hij hun ellende berokkende door het omhelzen van den nieuwen godsdienst. De kat deed juist toen weêr hare akeligste geluiden hooren, waarop de vrouw uitriep: „„Och! man, zeg de gebeden op, die gij geleerd hebt."" Beiden vielen op hunne knieën en de man begon daarop in hoogen ernst te schreeuwen: b... a–ba; b... e–be; b... i–bi; b... o–bo. De beurt was nu aan de kat, om beangst de vlucht te nemen. (1)

Hoe bezwaarlijk het was, onderwijzers te vormen, is licht te begrijpen; en toch was dit noodig. Reeds zeer vroeg werd in Connecticut, in de Vereenigde Staten, eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers gesticht, waar jongelingen van verschillende eilanden uit de Zuidzee werden opgenomen. Na weinige jaren was men ten volle overtuigd, dat dit geen vruchten opleverde. Men zag in, dat het onderwijs te midden van het volk moest genoten worden, om op het volk invloed te oefenen. Wat werd intusschen van de scholen? Men breidde het onderwijs al verder en verder uit, en begon alle vakken van het Amerikaansche en Engelsche lager- en middelbaar onderwijs op de inlandsche school over te brengen.

---

(1) BUZACOTT, Miss. life in the isl. o. t. Pac. p. 64.

Aardrijkskunde, geschiedenis, natuurkunde, wiskunde, later zelfs Latijn en Grieksch vormden daar de leerstof.

Van 1822 tot 1830 werden 22 boeken, tot een getal van 387,000 exx. en 10,287,000 pagina's in de Hawaiïsche taal op Hawaiï zelf gedrukt, terwijl nog 3,345,000 pags. door de amerikaansche pers geleverd werden. (1) Dr. ANDERSON zegt zeer naief: „De scholen hadden opgehouden, zoo als vroeger, eene macht in het land te zijn. De vijf of zeshonderd schoolmeesters hadden hunne leerlingen lezen en schrijven geleerd en misschien iets meer, maar hadden nu den schat hunner kennis uitgeput, en het stelsel begon stokvast te staan. (The system was coming to a dead stand)".

Genoeg om in herinnering te brengen hoe groote beteekenis voor de evangelieprediking gehecht werd aan lezen en schrijven. (2)

Hierin nu ligt eene der oorzaken van de physieke verachtering van natuurvolken, bij welke dit stelsel is toegepast.

Ik behoef nauwelijks te zeggen, dat ik het onderwijs in lezen en schrijven niet afkeur voor volken en menschen, die reeds op zekeren trap van ontwikkeling gekomen zijn, zoodat eigen onderzoek van de schriften hun mogelijk is. Maar voor natuurvolken, en in 't algemeen voor menschen, die op weinig hoogeren trap van ontwikkeling staan, is deze leerstof minstens ongeschikt.

De Zuidzee-eilanders genoten een onbezorgd leven; de natuur heeft hen over het algemeen alles behalve stiefmoederlijk bedeeld, en waar de voortbrengselen van den grond niet overvloedig zijn, daar hebben zij toch geleerd,

---

(1) Zie ANDERSON, o.c., p. 100.

(2) Bij ANDERSON, o.c. en BINGHAM, Sandwich islands, kan men veel vinden tot nadere toelichting. Inderdaad alle werken over de zending in de Zuidzee getuigen hiervan.

daarvan een voortreffelijk gebruik te maken, geheel in overeenkomst met hunne stoffelijke behoeften. Hunne lichamen zijn krachtig en lenig; in loopen, springen, zwemmen, het gebruiken van hun wapentuig, het bouwen van hunne woningen hebben zij geen meesters noodig. Het verstand van den natuurmensch is geoefend in de richting van slimheid, sluwheid; de zedelijke kracht is voor den man die van den ruwen krijgsman, voor de vrouw die van volkomen onderwerping aan den wil des mans. De wil der hoofden is de maatschappelijke wet; de invloed der priesters de godsdienstige regelaar. De natuurmensch openbaart zich in zijn maatschappelijk leven als het hoog ontwikkelde dier, en zoo heeft hij zijne goede en kwade hoedanigheden: zinnelijkheid is voor hem geen ondeugd; stompzinnigheid vernedert hem in de oogen van zijn geslacht evenzeer als lichaamszwakte, stramheid en linkschheid. Hetzelfde is waar te nemen bij vele diersoorten. En gelijk de adelaar scherp ziet, de struis de minste geluiden opvangt en verklaart, de raaf en gier hunne organen uitnemend gebruiken, de spin hare fijne gevoelszenuwen aanwendt, de meeste vogels en insecten met onbegrijpelijke vaardigheid het punt bepalen, waarheen zij zich te wenden hebben, de vos uitgeleerd is in listen om zijne prooi te bemachtigen of den vijand te ontkomen, – zoo heeft ook de natuurmensch zijne zintuigen uitstekend tot zijn' dienst, en zoo weet hij de gaven en krachten der natuur op eene wijze aan te wenden, die onze bewondering wekt.

Is dan de natuurmensch wellicht niet meer dan eene hoog ontwikkelde diersoort? Wie de geschiedenis raadpleegt zal deze vraag ten stelligste ontkennend beantwoorden. De aanleg van den mensch, de geschiktheid tot ontwikkeling van dezen gaan verre te boven alles wat

wij bij de dieren waarnemen; doch ook zijne ontwikkeling ligt binnen zekere grenzen. De mensch is overal met dezelfde vermogens bedeeld; maar om die te oefenen worden middelen gevorderd, die daarmede in volkomen harmonie zijn. (1)

Dr. WAITZ stelde in 1859 tegenover het gevoelen der Amerikaansche school, dat namelijk de laagontwikkelde volken bestemd zijn, om door de hooger ontwikkelde verdrongen en vernietigd te worden, het zijne. Hij meent, dat »de aanleg der verschillende menschenstammen oorspronkelijk hoogst waarschijnlijk gelijk, of althans nagenoeg gelijk zal geweest zijn; dat de vroegere of latere overgang van enkele volken uit den natuurstaat in den grond slechts afhing van de natuurlijke en maatschappelijke omstandigheden, waarin zij verkeerden, en dat van deze uiterlijke toestanden in hunnen veelvuldigen samenhang en duizendvoudige verwikkeling, in de eerste en voornaamste plaats afhankelijk was de mate en snelheid waarmede zij in beschaving vooruitgingen." WAITZ drukt daarbij bijzonder op de gunstige praedispositie van de afstammelingen, wanneer eenmaal bij een volk eene zekere mate van beschaving en ontwikkeling heeft post gevat. Wanneer hij het gevoelen van VON HUMBOLDT aanhaalt, waar deze zegt: „es giebt bildsamere ... aber keine edlere Volksstämme, alle sind gleichmässig zur Freiheit bestimmt", dan verklaart hij dit zóó, dat de grootere natuurlijke neiging en vatbaarheid voor beschaving, die zich bij enkele volken openbaart, niet iets oorspronkelijks, maar iets in den loop van hunne cultuurgeschiedenis verworvens is, dat andere gunstige omstandigheden even zoo goed aan

(1) Altijd verdient nog geraadpleegd te worden A. DE QUATREFAGES in zijn werk »Unité de l'espèce humaine". Zie bijzonder zijn tweede Hoofdstuk, getiteld »Règne humain".

andere volken hadden kunnen ten deel vallen, die thans in beschaving op een' lagen trap staan. WAITZ gelooft dus aan de mogelijkheid van ontwikkeling, zonder dat deze op den physieken toestand nadeelig behoeft terug te werken. (1)

Maar nu die omstandigheden; welke kunnen zij zijn? In Groot-Brittanje vinden wij al vóór 1800 jaren de Picten, een krachtige volksstam, door zijne naburen zóó geducht, dat dezen den Pictenmuur bouwden, om zich tegen hunne aanvallen te behoeden. Op de Westkust ligt het kleine eiland Jona, waar het Christendom bloeide, lang vóór dat het overige noordelijke Europa onder zijnen invloed kwam. Schotten en Picten bestonden uit stammen, die naar hunnen aanleg gansch Europa in beschaving hadden kunnen voorbijstreven; van tijd tot tijd gaan zij vooruit; maar niet dan na Schotlands vereeniging met Engeland begint het volk zijne intellectueele kracht te gevoelen, en nog in het begin van deze eeuw leverden de Schotsche Hooglanden eene zonderlinge mengeling van beschaving en barbaarschheid. De stoomkracht was noodig, om het gansche volk tot het hooge peil op te voeren, waarop het thans staat, om van de Clyde het fabrieksdistrict te maken, dat aan een groot deel van Europa zijne onovertroffen stoomschepen levert. Ierland, het prachtige Smaragdeneiland, zoo geschikt als eenig ander land van Europa, om de hoogste beschaving te vertegenwoordigen, bleef stil staan, tot het door Engeland veroverd, zijne schoonste landsdouwen door vreemde grondbezitters zag innemen, en sedert was verachtering, in plaats van vooruitgang zijn lot. Engeland, het thans zoo trotsche, machtige, beschaafde Engeland, was eens de woonplaats

---

(1) Zie Dr. TH. WAITZ, Anthropologie der Naturvölker. I Th. p. 430, 1.

van armoedig levende Angelen; de beschaafde Romeinen konden op dat volk slechts weinig invloed oefenen, hoezeer zij ook bijna overal in Europa sporen van hunne beschaving hebben achtergelaten. De nog ruwe Saksers vermochten meer; het krachtig Angelsaksisch ras ontstond uit de vermenging van veroveraars en inlanders; maar de woeste Noormannen moesten hunne kracht op die der Angelsaksers inenten, om het volk te doen geboren worden, dat in akkerbouw, in veeteelt, in vischvangst, in handel, in industrie, in wetenschappen, zelfs in vele kunsten boven aan de beschavingsladder staat. Het noorsche element zou, als het binnen de grenzen van het Scandinavisch schiereiland besloten ware gebleven, zich niet hooger ontwikkeld hebben, dan tot het standpunt van den tegenwoordigen Zweedschen of Noorschen boer, en toch heeft het ook zijne Bremers, Andersens, Thorwaldsens geleverd.

De ontwikkeling der volken hangt ten nauwste zamen met invloeden van buiten, ook wel met hunne verplaatsing naar andere gewesten, of wel met hunne amalgamatie.

Van deze drie vormen vindt men sporen onder de Zuidzee-eilanders, in hun onderling verkeer, hunne oorlogen en tochten. Zoo heeft de vermenging van de Tonga- met de Fidsji-eilanders gunstig op de ontwikkeling van de eersten gewerkt. Zeer zeker zouden al die eilanders, waren zij vroeger met meer beschaafde stammen in aanraking gekomen, door de tijden heen, een hooger standpunt bereikt hebben. Dit heeft hun niet mogen te beurt vallen. Maar de geschiedenis levert geen tweede voorbeeld op van volken in den natuurstaat, die in zóó korten tijd en daarbij zoo veelvuldig onder den invloed eener beschaving gekomen zijn, die de hunne zoover te boven ging.

Wij laten hier buiten bespreking de bezoeken van zeereizigers, de vestiging van volkplanters; wij hebben hier alleen te denken aan den invloed der zending, en ons te bepalen tot het onderwijs, liever nog tot de school. Wat heeft die uitgewerkt?

Het kind van den natuurmensch groeit op onder het oog der ouders; wat het als volwassene geleerd moet hebben, wordt bijgebracht door de ouders, was ontleend aan de natuur en aan de zeer geringe kunstvaardigheid, van voorgeslachten geërfd. Het had zich vrij bewogen, te land en te water; door niets was het in zijne bewegingen gebonden, en aan zijne neigingen was geen andere grens gesteld, dan die voor het gansche geslacht was aangewezen. Het had hebbelijkheden meer dan gewoonten verkregen. Het had zijne verstandelijke vermogens geoefend, maar op een zeer beperkt veld; het had zijne taal leeren gebruiken, maar tot niet veel meer, dan tot het wisselen van gedachten over de dingen van het dagelijksche leven. In zijne taal had het volk nog: de verhalen der ouden, de krijgszangen der dapperen, de bezweringsformulen en gebeden van zijne priesters, en zijn kunstzin was ontwikkeld tot het vormen van kunstige figuren bij het tatoueren, of bij het beschilderen van prauwen, huizen of stoffen, het beeldhouwen in hout, het maken van eenvoudig gereedschap en van wapenen. Dit laatste was echter alleen eigendom geworden van hen, die tot de bloem van hun geslacht behoorden, en ook veel meer dan de phantasie en het geheugen werden daardoor niet aangesproken? Van het overbrengen van gedachten in letterteekens had het geslacht niet het flauwste begrip. Bekend is, hoe WILLIAMS eens, aan timmerwerk bezig, op eene houtkrul den naam van een stuk gereedschap schreef en deze aan een' inlander gaf, om aan zijne echtgenoot

te toonen, en hoe die inlander tot zijne hooge verbazing ziende, dat hem daarop het door den Zendeling bedoelde gereedschap werd ter hand gesteld; daarop de krul als een wonderding aan zijnen hals bond, en dagen achtereen niet moede werd van aan luisterende scharen te verkondigen wat dit voorwerp vermocht. Bekend is, hoe in den eersten tijd de boden, die brieven overbrachten, gevolgd werden door eene menigte menschen, die de ooren spitsten, om te vernemen of die voorwerpen niet van hunnen inhoud zouden laten verluiden.

Wij verwonderen ons hierover niet, veeleer verheugen wij er ons in, dat die eenvoudigen het Chineesche „over niets zich verwonderen" niet kenden. Maar als nu het kind iets zeer vreemds ziet, wat is dan zijne eerste begeerte? Dat vreemde te hebben, te kunnen nadoen wat het door anderen ziet verrichten. En zoo kan het ons ook geenszins verwonderen, dat de Tahitiër en Hawaiïer geschriften wilden bezitten, en vurig verlangden te kunnen lezen en schrijven, toen zij eenmaal iets van deze wonderen hadden leeren kennen.

Maar nu: lezen en schrijven, wat is dat? Het is het opnemen en verwerken van de gedachten van anderen, het uiten van eigene gedachten, maar door een ander hulpmiddel dan de spraak, door teekens, teekens voor de gearticuleerde klanken. Dat middel te bedenken, was een der schoonste veroveringen van den menschelijken geest. Door schrijven en lezen werd de mensch in staat gesteld voort te leven in zijn geslacht, en het collectivum „menschdom" verkreeg eerst beteekenis nadat de schrijfkunst den band had gestrengeld tusschen voor- en nageslachten.

Eene verzameling van menschen, die geen idee hebben van de schrijfkunst, moge den naam van huisgezin, van

stam of ras voeren, die van volk is op haar niet van toepassing.

En de schrijfkunst is geen toevallige vondst; zij is het product van een geregeld ontwikkelingsproces. Dat de Zuidzee-eilanders niets van schrijven begrepen, bewijst ten stelligste, dat zij in hunne ontwikkeling, door welke oorzaken en omstandigheden dan ook, niet die hoogte bereikt hadden, die het schrijven tot eene behoefte maakt.

Wat schrijft de mensch? Alles wat hij aan afwezigen in ruimte of tijd wil mededeelen. Er behoeft hier geen sprake te zijn van mindere of meerdere belangrijkheid van onderwerp of gedachten, al is het zeker, dat alleen wat belang behoudt voor een volgend geslacht of voor eene reeks van geslachten in geschrifte bewaard blijft.

Wanneer verstaat men het geschrevene? Als men zich den schrijver als tot ons sprekende kan voorstellen en hem in zijnen gedachtengang volgen kan. Zal men zeggen, dat de Muzelman leest, als hij eene Soera uit den Koran van het geschrevene uitspreekt in eene taal, die hij niet verstaat? Zal men lezen noemen, als de Javaan een gedicht opzingt, alleen om het genoegen te hebben, de klanken te vernemen? Tot lezen is noodig een verstand, zoover ontwikkeld, dat het den spreker hoort, wanneer het oog alleen de schriftteekens ziet, en die spreker bij hem gedachten wekt, zijnen geest in zijnen gedachtenkring voert en rondleidt. Tot lezen is noodig, dat de geesten van lezer en schrijver in innig rapport komen.

Wat grond kan er nu zijn voor de veronderstelling, dat een natuurvolk, van meet af aan den zoon der beschaving verstaat, ook als hij spreekt in de eigen taal des volks? Verder, wat grond bestaat er voor de veronderstelling, dat de natuurmensch, in korten tijd, zegge tien, twintig jaren, tot de hoogte is op te voeren,

dat hij in den schrijver den spreker ziet, de viva vox verneemt? Eindelijk, wat grond is er voor de veronderstelling, dat de mensch, die in zijne ontwikkeling staat beneden den vader der geloovigen, veel meer nog beneden de Profeten onder Israël, zal ingaan tot de waarheden, die de Zoon Gods en des menschen geopenbaard heeft in de volheid der tijden, wanneer hem die waarheden niet als de melk des zuigelings, maar als de vaste spijze des mans worden toegereikt; wanneer hij die moet opdelven uit geschriften, of wanneer hem die worden medegedeeld in den vorm, waarin zij aan hoog beschaafde volken werden toevertrouwd? Het Evangelie is geschikt, is bestemd voor alle volken en geslachten; maar dan ook voor hen, die nog in kindschen staat verkeeren, in vormen voor het kind geschikt en gepast.

De slotsom, waartoe wij geraken, is: er bestaat tusschen de natuurvolken en de door vele eeuwen heen onder den invloed van het Christendom tot beschaving gekomen natiën eene klove, die niet door de gewone hulpmiddelen der beschaving is aan te vullen.

Waar men dit niet in het oog houdt, verkracht men den geest der onmondigen, wekt men neigingen en begeerten, waaraan zij niet voldoen kunnen, schept men toestanden, die eerst op den geest, daarna op het physiek nadeelig werken. Gaan wij na wat het schoolonderwijs, naar de wijze waarop het gegeven werd, bij deze volken moest te weeg brengen.

1. De Zuidzee-eilander, gewoon zich in de open lucht te bewegen, moet zich niet dan zeer moeilijk hebben kunnen gewennen aan den dwang der school.

2. Gewoon zijne oogen te laten weiden in de vrije natuur, moet het langdurig turen op letters hem zeer vermoeid hebben.

3. Het samenzijn in eene min of meer besloten ruimte moet afbreuk gedaan hebben aan de frissche ademhaling.

Beweging, licht, lucht zijn de noodzakelijke voorwaarden voor de gezondheid. Wij hebben ons aan vele schadelijke invloeden gewend; die invloeden eensklaps overgebracht op een geheel geslacht, niet daaraan gewoon, kunnen niet anders dan zeer nadeelig werken op zijn physiek. Het is gebleken, dat de aankomst van een schip, met eene geheel gezonde bemanning, zelfs bij het nemen door den gezagvoerder van gepaste voorzorgen, om alle buitensporigheden te weren, op zich zelf genoeg was, om op eenig eiland van de Zuidzee eene of andere epidemische ziekte te doen uitbreken. Zóó goed wisten de inlanders dit, dat zij daaruit een bezwaar putten tegen de vestiging van zendelingen. Men denke hier aan ziektekiemen, die aan boord van het schip op de daarvoor onvatbare bemanning geen' nadeeligen invloed openbaarden, terwijl zij in het physiek van den daaraan ongewonen inlander een' vruchtbaren bodem vonden. Wat op ons door de geslachten heen niet of nauwelijks invloed heeft, werkt acuut bij zulke volken. Maar zouden dan de ook onder beschaafde volken bepaald nadeelig werkende invloeden der school zich niet doen gelden voor den natuurmensch?

4. De ongewone ijver bij het aanleeren van aanvankelijk cabalistische figuren kan niet anders dan ongunstig op het physiek gewerkt hebben.

5. De plotselinge verandering van levensdoel moest nadeelig werken, in dubbele, uiteenloopende richting.

a. Bij hen, die zich inderdaad overtuigd hielden, dat lezen en schrijven leeren, dat schoolonderwijs hunne levenstaak geworden was, en waarlijk het is niet overdreven, hier van levenstaak te spreken, ontbrak de zoo

noodige lichaamsbeweging, ontstond afkeer van alles wat vroeger levensvreugde en tevens levenstaak had uitgemaakt.

b. Bij hen, die van dit gevoelen terug kwamen, omdat zij zich min of meer bewust werden, dat de school niet doel, maar middel, en wel een middel tot het gemakkelijker vervullen der levenstaak is, en zelfs bij hen, die zich nooit aan den dwang hadden onderworpen, ontstond tegenzin, en daaruit werd geboren eene dolle overgave aan de oude gewoonten en oefeningen, nu in uitspattingen ontaard, een opzettelijk, halsstarrig, hartstochtelijk volgen van den weg, lijnrecht inloopende tegen dien der beschavers.

De Maoris op Nieuw-zeeland hebben daarvan de doorslaande bewijzen gegeven.

c. En zelfs de onzekerheid, die bij velen ontstaan was omtrent levensbestemming en levenstaak, moest eene apathie veroorzaken, die niet minder dan de reeds genoemde oorzaken, schadelijk werkt op het physiek.

6. Wat reeds bij de individus plaats heeft, openbaart zich nog veel sterker in het geslacht, en, wellicht niet het minst, in de afstammelingen in den eersten en tweeden graad, door invloeden van de gezondheid, den arbeid, de uiterlijke levensomstandigheden, maar vooral van de gemoedsstemming der ouders.

Is het niet opmerkelijk, dat het geslacht der Kamehamea's op de Sandwich-eilanden, dat zich in verschillende leden door voortreffelijke hoedanigheden onderscheidde, in de rechte lijn en in de zijlijnen, is uitgestorven?

Men behoeft niet eenzijdig den ganschen last op de methode van onderwijs te laten rusten; men behoeft de overige schadelijke invloeden, en zij zijn talrijk genoeg, niet voorbij te zien; doch men vergete dan ook niet, dat de methode van onderwijs een groot deel van de

schuld heeft, direct, maar ook indirect, omdat eene andere methode veel had kunnen weren, ook van het kwaad, dat op andere wijze verderf aanbracht.

Laat ons nog even de gevallen omkeeren, en stellen, dat in onze maatschappijen, door welke invloeden dan ook, op eens de overtuiging veld won, dat wij ons op een' gansch verkeerden weg bevonden met ons jagen naar intellectueele ontwikkeling; dat het toppunt van menschenwaarde gelegen was in woeste dansen, het vreeselijk verdraaien van de oogen, het verslaan en verslinden van den vijand, voorts in rondloopen, niets doen, of zijne hartstochten botvieren. Stellen wij verder, dat, om dit toppunt te bereiken, noodig was, in het water te dartelen, van hoogten van 40 voet en meer in zee te springen, en zich uren lang onverschrokken aan het spel der baren over te geven; kortom, dat wij onze levenswijze met die van den Zuidzee-eilander verwisselden. Een hoeveelste gedeelte van ons stedelingen zou ook maar de voorbereiding overleven? Maar als wij dan toch door hoogeren, zedelijken invloed gedrongen werden, ons die nieuwe oefeningen te getroosten, en wij persoonlijk die zware proeven te boven kwamen, wat invloeden zou dit moeten hebben op onze huisgezinnen, op ons geslacht?

Geheel anders zou het zijn, wanneer de overtuiging zich onder ons vestigde, dat onze tegenwoordige maatschappelijke huishouding gebreken heeft, die verholpen kunnen worden, b.v. door meer vrije beweging van alle individus in de natuur, door een ruim gebruik van baden en zwemoefeningen. Onze maatschappij zou dan geleidelijk tot dien ommekeer gebracht worden, en juist die geleidelijkheid zou de voorwaarde zijn voor het gelukkig slagen van de maatschappelijke bekeering.

Het kan niet anders of de plotselinge verandering in

levenswijze moet van hoogst nadeeligen invloed geweest zijn op het physiek van die inlanders en hunnne afstammelingen, zelfs al onderwierpen zij zich niet ten volle aan hun gestelde eischen. En de school bekleedde bij die verandering eene eerste plaats. Met hooge ingenomenheid werd door de zendingvrienden vernomen, dat een groot gedeelte van eene bevolking lezen en schrijven geleerd had; dat geen scholen beter bezocht werden; dat die natuurkinderen zich gevoegd hadden naar den dwang zelfs bij beschaafde natiën zoo moeilijk te dragen. De natuur laat zich niet verkrachten; wat ontwikkeling vordert moet zich regelen naar de wetten door Gods wijsheid en liefde daaraan verbonden. Alle sprongen zijn daarvan uitgesloten. Het is een der eerste eischen, den paedagoog gesteld, die te vermijden en te verhoeden. En hoe ruim zijn de middelen over welke hij te beschikken heeft!

Fouten, gebreken bij de opvoeding zijn niet te ontgaan; de volmaaktheid is voor ons onbereikbaar; maar onvergefelijk is het, te volharden in eene methode, van welke de fouten en gebreken ons gebleken zijn. De christelijke zending moet, naar het voorbeeld van haren Heer, paedagogisch werken; zij moet tijden en gelegenheden weten aan te grijpen, den aard en de gesteldheid van stammen en volken weten te verkennen, zich daarnaar richten in de keus harer middelen. Onder deze voorwaarden zal de Evangelieprediking voortgaan, zich uitbreiden, vruchten dragen, haren blijvenden invloed op het lot der volken doen kennen.

J. C. NEURDENBURG

Uit eene redevoering van Dr. Jessup, zendeling van de „American presbyterian board". (1)

Wij gelooven, dat de wereld tot Christus moet gebracht worden door de uitstorting van Gods geest op menschen, die de prediking van het Evangelie gehoord hebben. Het geloof komt door het gehoor, en het gehoor door het woord van God. Het Evangelie moet gepredikt worden, en er moeten predikers worden uitgezonden. Eene levende gemeente is eene predikende gemeente. Ons is bevolen „den volken te gaan prediken." Wij moeten prediken, gemeenten stichten, inlandsche predikers opleiden en ordenen, inlandsche gemeenten aansporen tot voorziening in eigen behoeften, de Schriften vertalen en drukken, onderwijs en maatschappelijken vooruitgang bevorderen.

Hebben wij onzen plicht vervuld in het onderwijzen der volken, dan heeft Christus zelf beloofd, het overige te zullen doen. In één land kan de ééne vorm van onderwijs de beste zijn, in een ander eene andere. In de ééne streek kan men grooten invloed verkrijgen door de pers en hoogere scholen, in eene andere door de invoering van de eenvoudigste werkzaamheden van den landbouwer en handwerksman. In ééne zal de lagere school, in eene andere het geregeld bezoeken van honderden steden en dorpen het best werken. Hier zal de medische zending, dáár het werk van christelijke vrouwen de voorkeur verdienen. Hier laat zich het eenvoudigste tractaatje

---

(1) Zie: the Indian Evangelical review van Juli 1884.

gebruiken, dáár is behoefte aan zeer zorgvuldig bewerkte christelijke geschriften. Onder ééne bevolking zal men mannen, die slechts de eerste beginselen machtig zijn, tot herders en leeraars van onkundige menschen kunnen aanstellen; onder eene andere zal men eene zeer zorgvuldige opleiding dienen te geven aan geschikte personen, die het Evangelie aan beschaafden kunnen prediken en die het bestuur van aanzienlijke gemeenten zullen hebben op zich te nemen.

Er is „verscheidenheid van gaven, verscheidenheid van bedieningen en verscheidenheid van werken", maar het is dezelfde Geest, dezelfde God, die alles in allen werkt.

Die zendingtheorie is de ware, welke slechts den éénen grondslag Jezus Christus kent, maar bereid is het, „goud, zilver en kostbaar gesteente", die onze nieuwe christelijke beschaving beschikbaar stellen, te gebruiken, om op dien grondslag te bouwen. Wij mogen, waar het aankomt op de verbreiding van kennis van Christus, binnen- en buiten 's lands, vrijelijk gebruik maken van al de gemakken en toepassingen bij het drukken, onderwijzen en mededeelen van kennis, die het vindingrijk vernuft der 19de eeuw aan de voeten van de gemeente van Christus gelegd heeft. Wij zenden onze zendelingen naar China niet meer in zeilschepen tot eene reis van 120 dagen; wij drukken onze bijbels voor millioenen menschen niet meer op handpersen, en leiden niet meer enkel ongeletterde inlandsche voorgangers op, of zenden niet meer als zendelingen menschen uit, die in ons eigen land ongeschikt zijn.

Er zijn verschillende wijzen van evangelieprediking; maar het Evangelie, dat gepredikt moet worden, is één. Als zendelingen scholen openen en daarin onderwijzen, moeten de Bijbel en het christelijk geloof de grondslag

zijn van hun onderwijs. Geneeskunde of andere wetenschappen alleen ter wille van de wetenschap te onderwijzen, is niet het werk van den zendeling; maar hij kan ze onderwijzen in christelijken geest en tegelijk met grondig onderwijs in den Bijbel, en aldus christelijke geneeskundigen en geleerden vormen, die steunpilaren der gemeente in hun eigen land zullen zijn.

Lettergieten en boekenschrijven zijn kunsten; maar als zij dienen om aan een volk den Bijbel te geven, zoo als ELI SMITH, VAN DYCK, GRAHAM, CAREY, MARSHMAN, MORRISON en DYER dien aan Arabieren, Hindoes en Chineezen bezorgden, dan worden zij een edele vorm en wijze van evangelieprediking. LIVINGSTONE predikte terwijl hij met zijne Makololo-gezellen Afrika doorkruiste; ELI SMITH predikte, toen hij maanden doorbracht in de lettergieterijen van Duitschland met HALLOCK, om de metalen patrijzen en matrijzen te vormen, ten einde de nieuwe, zoo genaamd Amerikaansche, Arabische drukletters te gieten, met welke de Bijbel voor zestig millioen Arabisch sprekenden gedrukt moest worden. HAMLIN predikte, toen hij de vervolgde Armenieërs brood leerde bakken voor het Britsche Krimleger; Dr. PETER PARKER, terwijl hij door duizenden patiënten in Canton omringd was; Dr. PRAT, terwijl hij in het Taurus-gebergte reisde; Dr. AZARIAH SMITH, terwijl hij de christenen van Aintab tot gemeenten vormde, die zichzelven konden onderhouden; HAMLIN en TROWBRIDGE, terwijl zij honderden choleralijders verzorgden; Dr. GRANT, terwijl hij van dorp tot dorp onder de roofzuchtige Kurden reisde; WHITING, die het leven verloor, terwijl hij de door hongersnood bezochte Chineezen trachtte te behouden; CALHOUN, die het vertrouwen won van Drusen en Maronieten, te midden van hunnen fellen burgeroorlog, toen beide partijen beurte-

lings hem hun goud en kleinodiën brachten om veilig bewaard te zijn in zijn huis; de Syrische zendelingen gedurende de moorden van 1860, toen zij maanden achtereen de 20,000 vluchtelingen van Damascus en den Libanon voedden en kleedden; Dr. VAN DIJCK, terwijl hij den Bijbel vertaalde en duizenden lijders aan de hevige oostersche oogziekte behandelde; Dr. POST, bij het verrichten van prachtige chirurgische operaties, en terwijl hij in zijn' vrijen tijd eene concordantie samenstelde van den Arabischen Bijbel, waaraan hij met zijne helpers 15,000 uren besteedde; Dr. WEST, die de bittere vijandschap tusschen Amerikaansche geestelijken en Turksche pacha's ontwapende, en hunne vriendschap won door het geduldig en schrander gebruik van zijne rijke medische kennis; Dr. OSGOOD, terwijl hij in China honderden slachtoffers van het opium er van af hielp; Miss Dr. HOWARD, bij het met goed gevolg behandelen van de vrouw van LI HUNG CHANG; Bisschop PATTESON en zijne ambtgenooten, terwijl zij de Zuidzee-eilanders de eenvoudigste beginselen van welvoegelijkheid in kleeding en van gemakken in hunne woningen leerden; dezen en menigte anderen in Azië, Afrika, Europa, Amerika en de verre eilanden hebben in waarheid het laatste bevel van den Heiland gehoorzaamd, daar zij het Evangelie verkondigden door het Evangelie te beleven, en zijne gezegende vruchten te doen aanschouwen te midden van hongersnood en pest, gebrek en naaktheid, het verlichten van lijden, het genezen van zieken, het onderwijzen van onwetenden en het leiden van verlorenen tot den Heiland.

De zendinggeest is volstrekt noodzakelijk voor de levenskracht en zuiverheid der gemeente.

De hervorming der 16de eeuw verloor een groot deel

van hare kracht in de wereld, door hare gedachten en pogingen als in zichzelve op te sluiten. De machtige, verstandelijke opwekking tot nieuw leven en nieuwe kracht, ontwaakt door den geopenden Bijbel, werd geheel aangewend tot het voeren van strijd in eigen omgeving. Zij putte zich uit in eigen boezem. De gemeente werd verscheurd door verdeeldheden, en de geest van hare leidslieden spon meer en meer verfijnde webben van philosophische haarkloverijen, in plaats van al hare kracht aan te wenden tot behoud van het menschdom. De gevolgen waren vormendienst, vruchtelooze bespiegelingen en geestelijke dood.

De pelgrims van de Mayflower daarentegen, die hun gelaat naar het westen, naar het heidensche vasteland van Amerika richtten, wel verre van eenvoudig hun eigen gemak of zelfs bevrijding van vervolging te zoeken, namen als grondbeginsel aan, „dat het eerste en voornaamste doel van hunne verhuizing naar Amerika was, het evangeliseeren van de Amerikaansche wilden."

Wanneer ROBERT CUSHMAN om versterking vraagt van de Plymouthsche kolonie, richt hij het woord tot het Engelsche volk aldus: „De mensch moet zich niet voorstellen slechts voor zichzelven te leven en zichzelven goed te doen; hij moet zien waar hij leven kan om het meeste goed aan anderen te doen. Terecht heet het: „„Hij die slechts voor zichzelven leeft, kon even goed dood zijn."" Ik ken velen, die hier stil zitten met hun talent in eenen zweetdoek, die uitstekende vermogens hebben naar lichaam en geest, en die veel goeds zouden kunnen doen, als zij op andere plaatsen waren, die hier niets doen en niets kunnen doen, en nogtans ten gevolge van vrees voor het lichaam en traagheid van den hartslag, stilzitten en toezien, en geen greintje gezondheid,

geen dag van vermaak, geen uur van rust veil hebben, waar het geldt de kennis en het heil der menschen in die nieuwe wereld, waar zelfs een enkele droppel van de kennis van Christus hooge waarde heeft, terwijl die toch niet wordt aangebracht. Wat moeten wij dan zeggen van eene belijdenis van Christus, die niet in hooger mate gepaard gaat met zelfverloochening?

„En terwijl wij dagelijks bidden om de toebrenging der heidenen, hebben wij te bedenken of er geen gewone wegen of middelen zijn, die wij kunnen aanwenden, om hen te bekeeren, dan of ons gebed alleen gelden moet Gods buitengewone werk van den hemel. Mij dunkt, dat wij ook moeten trachten de middelen te gebruiken om hen te bekeeren, en die middelen kunnen niet gebruikt worden, als wij niet tot hen gaan, of zij niet tot ons komen. Tot ons kunnen zij niet komen, ons land is vol; tot hen kunnen wij gaan, hun land is ledig; daar de onderneming gewichtig en moeilijk is, is ook de eer van te meer waardij, voornamelijk om de werking en de kracht van het Evangelie te doen kennen door ijverig prediken, belijden en een' wijzen wandel, ten aanzien van deze arme, blinde ongeloovigen.

„Wat nu aangaat de bezwaren van de reis daarheen, het gevaar van zeeroovers en het verraad van wilden, dit zijn slechts leeuwen op de straten, en voor hen, die dezen vreezen, ware het maar goed als zij in den hemel waren; want wie kan hun hier op aarde eene plaats aanwijzen, waar de ongerechtigheid hen niet op de hielen volgen zal, en waar zij éénen dag zonder smart zullen zijn, of voor een oogenblik levensrust zullen hebben; en wie anders dan God kan zeggen, welke gevaren voor ons op handen zijn, zelfs in ons vaderland, of wanneer God onze zon op den middag zal doen ondergaan en te mid-

den van onzen vrede en veiligheid de tuchtroede tegen ons zal opheffen wegens onze zoo langdurige verwaarloozing van zijn heerlijk Evangelie?

„Ik spreek niet van den bitteren twist, die gevoerd is over godsdienst, in geschriften, in redenen en ernstige onderlinge aanklachten. Ware de hitte van den daarin betoonden ijver tegen de ruwe barbaarschheid der heidenen gekeerd, dan zou die onder hen meer goed doen in éénen dag, dan zij in vele jaren onder ons gesticht heeft. Ik behoef ook niet te spreken van de geringe liefde voor het Evangelie en het geringe gebruik, dat de predikers op de meeste plaatsen daarvan gemaakt hebben, die de ijveraars zeer wel tot de heidenen hadden kunnen drijven; en als dezen dan slechts één' droppel hadden van de kennis, die hier in de straten als ronddwarrelt, dan zouden zij vervuld zijn met vreugde en blijdschap."

In deze woorden openbaart zich de zendinggeest der pelgrimvaders, en ons verbaast daarom niet, dat zij met zoo goed gevolg in dit werelddeel zedelijke en geestelijke toestanden schiepen, op welke Gods gunst zoo blijkbaar gerust heeft.

Het ware te wenschen, dat de stem van den ernstigen prediker gehoord ware in de raadsvergaderingen van de vaders der Hervorming, zoo dat zij „de hitte van hunnen ijver gericht hadden op de ruwe barbaarschheid der heidenen", inplaats van elkander aan te vallen.

De zendinggeest van die eeuw openbaarde zich ook in de vernieuwing van het zending-octrooi (Missionary charter) door CROMWELL verleend „tot verbreiding van het Evangelie in Nieuw-Engeland", door den invloed van RICHARD BAXTER en den Lord kanselier HYDE. De uitstekendste van hunne zendelingen was JOHN ELIOT, die, gesteund door ROBERT BOYLE, in 1684 den Bijbel uitgaf in eene Indische

taal, waarbij hij, als het geheim van zijn welslagen, verklaarde: „Gebed en inspanning, door het geloof in Jezus Christus, vermogen alles". Het koloniale zegel van Massachussets bestond in 1628 in een' Indiaan met het motto in den mond „kom over en help ons". Dit is een geest, die door alle eeuwen heen navolging verdient. Helaas! dat die zoo weinig is nagevolgd bij de behandeling van de Amerikaansche inboorlingen, door de afstammelingen der Pelgrims, en dat de ELIOTS en BRAINERDS, de WRIGHTS en KINGSBURY's zoo weinigen geweest zijn!

Nooit was het van meer belang dit te bedenken, dan in onze dagen. De voornaamste hoop van de gemeente van Christus in Amerika, in al hare vertakkingen, ligt in hare getrouwheid ten aanzien van eene wereld, die verloren gaat. Zooals terecht gezegd is: »de vraag is nu niet, of de heidenen behouden kunnen worden zonder het Evangelie, dan wel of wij behouden kunnen worden, als wij hun het Evangelie niet brengen."

J. C. N.

